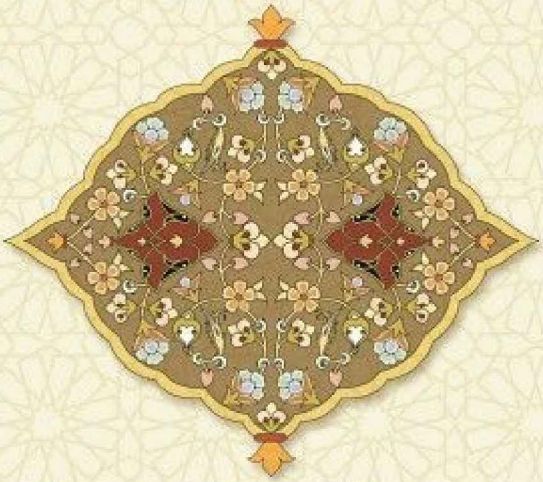
Ders Kitabı

Tefsîr Usûlü *ve* Tarihi

Prof. Dr. Ömer Çelik

KAMPANYA KİTAPLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1433 / 2012

TEFSÎR USÛLÜ VE TARİHİ

Prof. Dr. Ömer Çelik

ERKAM YAYINLARI

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz, kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

TEFSÎR USÛLÜ VE TARİHİ
Prof. Dr. Ömer Çelik

Erkam Yayın No: 429
Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
Kapak: Altınolukgrafik / Halil Ermiş
Mizanpaj: Altınolukgrafik / Mustafa Erguvan
ISBN No: 978-605-302-079-0

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2012

ERKAM YAYINLARI

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

TAKRÎZ

Osman Nûri TOPBAŞ

Hak Teâlâ, insanı en üstün kâbiliyet ve meziyetlerle halk etmiş ve onu دَارُ السَّلَامِ (Dârü's-selâm) 'a, yani saâdet ve selâmet yurdu olan cennetine dâvet etmiştir. Bu dâvete liyâkatin şartı ise, nefs engelini aşarak ilâhî hakikatler ikliminde, Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı istikâmetinde yaşayabilmektir.

Dünyada bir âhiret yolcusu olan insan için, hayat yolculuğunun meçhullerini mâlum kılan, karanlıklarını nûruyla aydınlatan en büyük istikâmet ölçüsü Kur'ân-ı Kerîm'dir. Nitekim o yüce kitap:

• Bütün insanlığa ilâhî bir hidâyet mektubudur.

• İnsana lûtfedilen muhteşem bir beyan mûcizesidir.

• Mevcûdâtın yaratılış gâyesini ve insanın varlık hikmetini beyân edip kâinattaki ilâhî nizâma münâsip bir hayat yaşamamızı emreden bir fermân-ı ilâhîdir. Zira ilâhî ölçülerle yaşanmayan bir hayatın neticesi, sefâlet ve hüsran manzaralarıdır.

• İnsan rûhunda soğuk ürpertiler uyandıran "ölüm" gerçeğini güzelleştirerek, onu Rabbe vuslat vâsıtası ve "şeb-i arûs" (düğün gecesi) hükmünde karşılayabilmenin usûllerini takdîm eden ilâhî bir lûtuftur.

• Rûha gıdâ olan hikmetli beyanlarıyla sonsuz bir feyiz hazinesidir. Nitekim insanı içinden uyandırmak, dış güzelliklerle hislendirmek, âfak ve enfüs tecellîleri içinde onu Allah muhabbetine yaklaştırmak, bu güzel kâinat karşısında,

hisli bir yürekle ürpermek ancak Kur'ân'ın beyanı ve irşâdıyla mümkündür.

• En alt tabakadan en üst kademeye kadar bütün insanlar için hikmet, ibret ve derslerle dolu bir nasihat ve mev'izadır.

• Gönül ehli mü'minleri, zaman ve mekânda sergilenen ilâhî kudret akışları üzerinde derinleşmeye sevk eden ve tefekkür dünyasının derinliklerine açılan ihtişamlı bir kapıdır.

• Allah Teâlâ'nın kullarına ikram ettiği mânevî bir ziyâfet sofrasıdır.

• Fânî hayatta bunalan ruhlara ebedî kurtuluş ufukları gösteren, çâresizlere şifâ reçeteleri veren ilâhî hikmetler eczâhânesidir. Kur'an, bütün âlemleri irşad için inzâl olunmuştur. Kur'ân'dan müstağnî yaşamak, bir ebediyet intiharıdır ki; sonsuz azapların mukaddimesini teşkil eder.

• Cenâb-ı Hakk'a âit esmâ-i ilâhiyyenin bizim idrâk dünyâmıza kelâm sûretinde aksettirilmiş bir tezâhürüdür.

• Beşeriyet için Rahmânî sadâları işitmek, ilâhî nefhayı rûhunda hissetmek ve daha bu dünyada iken Allah ile mükâleme etmenin en feyizli yoludur.

1400 seneden beri yazılan milyonlarca eser bir kitabı ve bir insanı îzah etmek içindir.

Kitap; her şeyiyle icmâlî emir ve nehiyleri tebliğ etmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v.) 'in 23 senelik nübüvvet hayatı, bu emir ve nehiyleri tafsil ederek, yani fiilen tefsîr edilmesidir.

Cenâb-ı Hak, yüce kitabını biz kullarına şöyle takdîm etmektedir:

"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllere bir

şifâ, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir." (Yûnus 10/57)

"Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki, bütün şan ve şerefiniz ondadır..." (Enbiyâ 21/10)

Bir mü'minin Kur'ân-ı Kerîm ile nasıl bir kalbî alâkası olması gerektiği âyet-i kerîmede şöyle bildirilmektedir:

"Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu kitabın tesiriyle tüyleri ürperir, derken hem bedenleri hem de gönülleri Allâh'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidâyet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa, artık ona yol gösteren olmaz." (Zümer 39/23)

Unutmamak gerekir ki, Kur'ân-ı Kerîm, bir fânînin eseri değil, Kâinâtın Hâlıkı'nın kullarını dünya ve âhiret saâdetine erdirmek için lûtfettiği hidâyet menbâıdır. Bu sebeple gönüllerimizin, içinde hiçbir hayat emâresi görülmeyen kurak bir çöl hâline gelmemesi için, bizlere en büyük ilâhî emânet olan Kur'ân'ı okumak, idrâk etmek ve hayatımıza aksettirmek sûretiyle dâimâ baş tâcı etmemiz gerekmektedir.

Nitekim tarih şâhittir ki, fertler, âileler ve milletler, Kur'ân-ı Kerîm'e tâbî oldukları nisbette âbâd olmuş, ondan uzaklaştıkları derecede berbâd olmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm kültürümüz ve yaşayışımızla takvâ seviyemizin bir ifâdesidir. Kur'an okumaktan maksat da, onun ahkâmı ve telkin ettiği ahlâkı ile ahlâklanmaktır.

Nitekim Hz. Âişe Vâlidemiz'e:

"–Resûlullah (s.a.v.) 'in ahlâkı nasıldı?" diye sorulduğunda mü'minlerin annesi şu cevâbı vermiştir:

"O'nun ahlâkı, Kur'an idi..." (Müslim, Kitâbu's-salât 746)

Yalnız, Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak, kavramak, hissedip duyabilmek ve esrârına vâkıf olabilmek için selîm bir kalbe ihtiyaç vardır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, esrârını ancak selîm bir kalbe açar. Bu sebeple, takvâ ölçüleriyle kalbi zarifleştirip Kur'ân'a o hissiyatla yönelmek gerekir. Nitekim avâm-havâs bütün mü'minler aynı rahle önünde diz çöküp Kur'an okurlar, fakat herkes kendi kalbî seviyesi ölçüsünde ondan hisse alır.

Gönüller, Kur'ân'la yoğrulabildiği ölçüde ve ihlasları derecesinde ondan nasip alırlar. Bu nasip, kiminde az, kiminde orta derecede, kiminde yüksek olmak üzere pek çeşitlidir.

Bu hakikate binâen Mevlânâ Hazretleri şöyle buyurmuştur:

"Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini, Peygamber Efendimiz'in hadîs-i erîflerini okumadan önce kendine çeki-düzen ver! Gül bahçelerindeki güzel kokuları duymuyorsan, kusuru bahçede değil, gönlünde ve burnunda ara!.."

Melekleri ilâhî hazlara gark eden, hatta diğer mahlûkâtı bile tesir altına alıp duygulandıran Kur'an, kim bilir nefsâniyetten kurtulmuş, nûrâniyete bürünmüş bir gönle sırlarını nasıl fâş eder!..

Zira Cenâb-ı Hak:

وَاتَّقُوا اللهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللهُ

"...Allah'a karşı gelmekten sakının. Zaten Allah size bilmediğinizi öğretiyor!.." (Bakara 2/282) buyurmaktadır.

O, öyle ilâhî bir rahmet anahtarıdır ki, açamayacağı rûhânî bir kapı yoktur. O, öyle bir rahmettir ki, insan, ancak onun yüce iklîmi içerisinde kâinâtın gözbebeği ve en şerefli varlığı olma vasfını koruyabilir.

Nasıl ki bir tırtılın kelebek olması için kozaya, bir yavrunun dünyaya gelmesi için anneye, bir tohumun ağaç olması için toprağa ihtiyacı varsa, insanın da kâmil bir hüviyet kazanabilmesi için Kur'ân-ı Kerîm'in rehberliğine ve onun rûhânî dokusundan hisse alabilmeye ihtiyacı vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in maksadı; insanı hevâ ve heveslerle meşgûliyet gafletinden kurtarmak sûretiyle gönülleri mârifetullâh ile uyandırıp Allâh'a yakınlık şuuru ile yaşatmaktır.

Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmak, kula itmi'nân ve vicdan huzuru; Kur'ânî hikmet ve hakîkatlerde derinleşmek ise de mü'mine nâmütenâhî bir gönül ufku kazandırır. Bundan dolayıdır ki âdeta canlı bir Kur'an olan mü'minlerin kalpleri; ilâhî saltanatın hudûdu çizilmez semâları gibidir.

Kur'ânî fazîletlerle yoğrulmuş gönüllerin en üstünü ise, hiç şüphesiz ki Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'dir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, onun mübârek kalbine indirilmiş ve oradan ümmete tebliğ buyrulmuştur. Dolayısıyla en büyük Kur'ân müfessiri de Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'dir. Bütün nebevî beyanlar, Kur'ân-ı Kerîm'in şerh ve îzâhı mâhiyetindedir. Kur'ân'ın sır ve hikmetlerini doğru anlamak da Efendimiz'in kalbî hayatından ve rûhî dokusundan hisse almak nisbetinde mümkündür.

Bu sebeple, dünyâda kalbî saâdet ve selâmet, âhirette ise Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına nâil olarak ilâhî nîmetlere gark

olmak, ancak Kur'an hükümlerine ve sünnet-i seniyeye sâdık kalmak sûretiyle gerçekleşebilir.

Zira Cenâb-ı Hak:

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ

"Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur..." (Nisâ 4/80) buyurmak sûretiyle iki itaati tek itaat hâline getirmiştir.

"...Peygamber size ne verirse onu alın (emrettiklerini yerine getirin, yaptıklarını yapın) **; o sizi neden sakındırırsa ondan da kaçının!.."** (Haşr 59/7) âyetinde de görüldüğü üzere kitap ve sünneti bir bütün hâlinde yaşayabilmek, Kur'ân'ın bir emridir.

Kur'an, murâd-ı ilâhîyi ifâde eder. Bu bakımdan onun her harfinde binbir mûcize ve hikmet gizlidir. Kur'ân-ı Kerîm'in ihtivâ ettiği mânaları belirtmek için yapılan tefsîrler; ancak sonsuz bir okyanustan terzi yüksüğü ile su almak kabîlindendir.

Nitekim Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede Kur'ân-ı Kerîm'in sonsuz mâna ihtişâmını şu şekilde ifâde buyurmaktadır:

"Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler de arkasından yedi deniz katılarak mürekkep olsa yine Allâh'ın sözleri yazmakla tükenmez. Şüphe yok ki Allah, mutlak gâlip ve hikmet sahibidir." (Lokmân 31/27)

Bu bakımdan beşerî ilim ve tefekkür ne kadar yükselirse yükselsin, Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasındaki hakikatlerin nihâyetine asla varılamaz.

Velhâsıl, Kur'an istikâmetinde bir hayat yaşamak, her mü'minin vazifesidir. Aksi hâlde âhirette Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in ve Kur'ân-ı Kerîm'in şefâatini beklerken onların bizden şikâyetçi olması da muhtemeldir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in aksine bir hayat yaşayanlar hakkında âhirette Peygamber Efendimiz'in Rabbine şikâyette bulunacağı, âyet-i kerîmede şöyle bildirilmektedir:

"Peygamber der ki: «Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı büsbütün terk etti.»" (Furkān 25/30)

İşte âhirette bu nebevî itâba dûçâr olmamak için ona ümmet olmanın gerektirdiği şekilde Kur'ân-ı Kerîm'i bol bol tilâvet etmek, derûnundaki mânalara âşinâ olmak ve ilâhî tâlimatları duygu derinliği içinde aşk ve şevkle tatbik etmeye gayret göstermek gerekir. Yani Gazâlî Hazretleri'nin tâbiriyle; "dil, okumalı; akıl, firâsetiyle tercüme ve tefekkür etmeli, kalp ise hazmedip ders almalıdır." (Bkz. İhyâ, I, 816)

Akademisyen kardeşlerimizden **Prof. Dr. Ömer ÇELİK**'in bu hissiyat ve şuurla kaleme aldığı bu kıymetli eseri sebebiyle öncelikle kendisini tebrik ederiz. Yüce Mevlâ'dan, bu eserin ilim dünyası için faydalı olmasını ve Kur'ân-ı Kerîm'i idrâkte bir basamak teşkil etmesini niyâz ediyoruz.

Yâ Rabbi! Bizleri Kur'ân'ın ahkâmıyla âmil, ahlâkıyla kâmil olan sâlih kullarından eyle! Kur'ân'ın sonsuz tefekkür ikliminden ve Peygamberimiz (s.a.v.) 'in gönül dokusundan hisseler lûtfederek kalplerimizi ihyâ eyle!

Âmîn...

TAKDÎM

Bize dünyada kâmil bir mü'min ve müslüman olmanın, âhirette de cennet ve cemâlullahın yolunu gösteren en doğru rehber Kur'ân-ı Kerîm'i ihsan eden Yüce Allah'a nihâyetsiz hamd ü senâ olsun.

Tertemiz kalb-i şerifiyle Kur'ân-ı Kerîm'i Cenâb-ı Hak'tan alıp tertemiz fem-i muhsiniyle bize tebliğ eden Resûl-i Ekrem Efendimiz'e sonsuz salât ü selâm olsun.

Şu bir ebedî hakikatir ki, biz bu fâni âleme âhiret için geldik. Dünya geniş bir imtihan salonu, muallimimiz Fahr-i Kâinat (s.a.v.) Efendimiz, ders kitabımız Kur'ân-ı Kerîm. Hayat bütün malzeme ve imkanlarıyla, med ve cezirleriyle, hareket ve sükûnuyla, binbir türlü hâdise ve süprizleriyle birer imtihan sorusu. Kulun vazifesi bu imtihanı yüzünün akıyla verebilmek. Bu konuda en büyük rehber Peygamberimiz ve Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu sebeple buyruluyor ki:

" Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona anlayıp açıkça anlatmayı öğretti." (Rahman 55/1-4)

Rabbimizin en büyük rahmet tecellisi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Önce "Kur'an'ı öğreti" buyurup sonra "insanı yarattı" buyurması, insanın en önemli yaratılış maksadının Kur'an'ı okumak, anlamak ve yaşamak olduğuna işaret etmektedir. Hele insana beyan özelliğinin verilmesi, onun "anlama" ve "anladığını anlatma" husûsiyetine sahip kılınması, insanın esas vazifesinin Kur'ân-ı Kerîm'in hakikatlerini anlama ve anlatma olduğunu ne güzel ifade eder.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“ Elif. Lâm. Mîm. Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan şu yüce kitap, müttakîler için bir yol göstericidir.” (Bakara 2/1-2)

“Hiç şüphesiz bu Kur’an, insanları her hususta en doğru yola, en sağlam ve en isabetli tutuma iletir. Sâlih ameller yapan mü’minlere, kendilerini çok büyük bir mükâfatın beklediğini müjdeler. Âhirete inanmayanlar için ise, can yakıcı bir azap hazırladığımızı haber verir.” (İsrâ 17/9-10)

“Biz Kur’an’ı mü’minlere şifâ ve rahmet olarak indiriyoruz. O, zâlimlerin ise ancak ziyânını artırır.” (İsrâ 17/82)

“Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, gönüllerdeki dertlere şifa, mü’minlere doğru yolu gösteren bir rehber ve tam bir rahmet olan Kur’an geldi.” (Yûnus 10/57)

“Bu Kur’an feyiz ve bereket yüklü öyle şerefli bir kitaptır ki, onu sana, insanlar âyetleri üzerinde derin ve etraflıca düşünsünler ve temiz akıl sahipleri ondan gereken ders ve öğüdü alsınlar diye indiriyoruz.” (Sâd 38/29)

Rabbimizin bu beyanları, Kur’ân-ı Kerîm’in bizim için, tüm beşeriyet alemi için nasıl yüce bir mâna ve ehemmiyet arzettiğini fevkalade açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya sermektedir.

İlâhî kitapların sonuncusu olan Kur’ân-ı Kerîm, inişiyle birlikte câhiliye karanlıklarını silip dünyayı nûra garketti. Karanlıklara gömülmüş dünyayı Fahr-i Kâinat (s.a.v.) ’in

önderliği ve örnekliğinde kısa bir sürede "Asr-ı Saâdet"e çevirdi. Onun inişiyle göklerin ve yerin dönüşü, güneş ve ayın parıldayışı, gündüz ve gecenin peşpeşe gelişi, rüzgarların esişi, ırmakların çağıldayıp kaynayışı apayrı bir mâna ve letâfet kazandı. Şaşkınlık çöllerinde yolunu kaybetmiş insanlık istikametini buldu. Her şey olması gereken yerine, mihverine oturdu.

Kur'ân-ı Kerîm'de, akılları ve gönülleri istediği yöne çeviren müthiş ve muhteşem bir kuvvet vardır. Çünkü o, kudretine karşı gelinemez Yüce Allah'ın kelâmıdır. Kur'an, bütün izzet ve şerefini, kudret, azamet ve kuvvetini kâinatın sahibinden almaktadır. Dolayısıyla o ilâhî kelâm dâima üstün olacak, ama hiçbir şey onun üstüne çıkamayacaktır. Galip gelecek, asla mağlup olmayacaktır. Hâkim olacak, hükmedecek, ama asla mahkûm edilemeyecektir. Hakîm olan Allah'ın hikmet dolu kelamı olarak hükmünü kıyâmete kadar icrâ edecektir.

Bu vesileyledir ki, inişinden itibaren başta ve ilk sırada Fahr-i Cihân Efendimiz olmak üzere bütün sahâbe-i kirâm ve onların izini ihsanla takip eden tüm mü'minler, Kur'ân-ı Kerîm'e canla başla sarıldılar. Onu okumak, anlamak ve yaşamak uğrunda tüm kuvvet ve imkanlarıyla gayret gösterdiler. Ondan aldıkları ilim ve irfanla, irşat ve ilhamla dünyaya hükmeden, âleme sulh ve selâmet, adâlet ve hakkaniyet yayan devletler kurdular. Cihanşümul medeniyetler inşâ ettiler. İnsanlığı barış ve huzur içinde asırlarca yaşattılar, ihyâ ettiler.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu feyzi ve bereketi, bu kudret ve kuvveti, onun her biri başlı başına bir mûcize olan âyetleri içinde hazine hazine depolanmış halde dâima var olacaktır. Gerçek

mü'minler, kâmil bir iman, sağlam bir ihlas ve büyük gayretlerle Kur'ân-ı Mübîn'deki bu feyz ve bereketi, bu kudret ve kuvveti öncelikle kendi ruhlarına transfer edecekler, oradan da tüm insanlığa aksettirerek dünyayı yeniden İslâm'ın sulh ve sükûnet iklimine eriştireceklerdir. İşte Kur'ân-ı Kerîm'in tanınması, anlaşılıp anlatılması, yaşanılıp yaşatılması istikametindeki tüm gayretler her daim bu ulvî gayeye hizmet edecektir.

Mü'minler olarak bizim Kelâmullah'a karşı sorumlu olduğumuz çok mühim vazifelerimiz bulunmaktadır:

Birinci vazifemiz; Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğunu tanımak. Bu açıdan bakıldığında vahiy nedir? Allah Teâlâ kullarına akıl, iz'an ve idrakle birlikte niçin bir de onları vahiy ve peygamberlikle takviye buyurdu? Beşeriyet tarihinde vahiy ve peygamberliğin mâna ve ehemmiyeti nedir? Son olarak Peygamberimiz niçin gönderildi; Kur'an ona niçin indirildi? Kur'an Peygamberimiz (s.a.v.) 'e nasıl geldi? Nasıl yazıldı, nasıl okundu? Günümüze kadar bozulmadan nasıl intikal etti? Onu okumanın kâideleri, onu anlamanın esasları nelerdir? Bütün bunları öğrendikten sonra;

İkinci vazifemiz; Kur'ân-ı Kerîm'i harflerinin ve tecvidinin hakkını vererek tertil üzere okumak, onu hakkıyla tilavet etmek. Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

"Kur'an'ı, harflerin ve kelimelerin tam hakkını vererek, mânasını düşünerek tane tane oku!" (Müzzemmil 73/4)

"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler bu kitabı, tilavetinin hakkını vererek okurlar. İşte ona gerçekten

iman edenler, bunlardır. Kim de onu inkâr ederse, en büyük zarara uğrayanlar işte onlardır." (Bakara 2/121)

Üçüncü vazifemiz; Kur'ân-ı Kerîm'i Rabbimizin muradına uygun olarak anlamak.

Dördüncü vazifemiz; Peygamberimiz (s.a.v.) ve ashâb-ı kirâmı örnek alarak Kur'ân-ı Kerîm ve sünneti seniyenin öğrettiği doğrultuda yaşamak. Efendimiz (a.s.) gibi canlı bir Kur'an olabilmek yolunda gayret göstermek. Bu hayatta esas vazifemizin Allah'ın kelamına ve Resûlullah (s.a.v.) 'in sünnetine iyi bir talebe olabilmek olduğu şuurumuzu her dâim canlı tutmak. Bu hedeften hiçbir zaman kopmamak ve ayrılmamak.

İşte Allah'ın kelamına karşı sorumlu olduğumuz bu vazifelerimizi idrak edip yaşama hususunda insanımıza yardımcı olma niyetiyle Kur'ân-ı Kerîm, onun tefsîri, tefsîr usûlu ve tarihi konularını ihtiva eden bir kitap hazırlandı. Bu kitapta hususiyle İmam Hatip Liselerinde, İlahiyat Fakültelerinde ve Kur'an Kurslarında eğitim öğretim gören talebelerin anlayabileceği bir dil ve metot takip edilmeye çalışıldı.

Kur'ân-ı Kerîm tarihi, Kur'an ilimleri, Tefsîr usûlü ve tarihi konularında ilk günden beri Arapça pek çok kıymetli eser telif edilmiştir. Bu konuda Türkçe olarak kaleme alınan kitaplar da mevcuttur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in tarihi ve tefsîriyle ilgili meseleleri farklı bir üslup ve yaklaşımla yeniden ele almak elbette faydalı olacaktır. Bu sebeple elinizdeki mütevazı çalışma meydana gelmiştir.

Rabbimizden âcizane gayretlerimizin kabulünü, bizleri hayırlara muvaffak kılmasını, yüce dinine ve kitabına

hizmetle feyizli ve semereli bir kulluk hayatı lutfetmesini niyaz ederiz.

Prof. Dr. Ömer ÇELİK
01 Ocak 2012
Küçük Çamlıca

I. VAHY

A. VAHYİN SÖZLÜK VE TERİM MÂNASI

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'i Peygamberimiz (s.a.v.) 'e "vahiy" yoluyla indirmiştir. O halde "vahiy" ne demektir?

1. Vahyin sözlük mânaları

Vahy, Arapça وَحْيٌ kelimesinin masdarıdır. Sözlükte şu anlamlara gelmektedir:

- ü Gizli ve süratli bir şekilde bildirmek,
- ü Gizli konuşmak,
- ü Seslenmek,
- ü Fısıldamak,
- ü İlham etmek,
- ü Emretmek,
- ü İşaret etmek,
- ü Yazı yazmak,
- ü Bir şeyi başkasına ulaştırmak,
- ü Elçi göndermek.

2. Vahyin Terim Mânası

Vahiy kelimesi terim olarak şöyle târif edilir:

Genel mânada vahiy, "Yüce Allah'ın varlıklara hareket tarzlarını bildirmesidir."

Özel mânada vahiy; "Yüce Allah'ın insanlara ulaştırılmasını istediği tâlimatlarını, emirlerini ve yasaklarını peygamberlerine, alışılmışın dışında gizli bir yolla süratli bir şekilde ulaştırmasıdır."

Önceki peygamberler gibi Peygamberimiz (s.a.v.) de

böylesine büyük ilâhî lütfa nâil olmuştur:

B. VAHYİN BAŞLANGICI

Vahyin ilk olarak nasıl başladığını Hz. Âişe sormuş ve Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) de anlatmıştı. Efendimiz (s.a.v.) 'in anlattıklarını Âişe (r.a.) şöyle naklediyor:

"Resûlullah (s.a.v.) 'e ilk vahyin başlaması sâdık rüyalar halinde olmuştu. Onun gördüğü her rüya sabahın aydınlığı gibi açık ve net olarak aynen gerçekleşirdi. Bu durum altı ay kadar devam etti. Sonra ona yalnızlık hali sevdirildi. Bu hal sebebiyle Hıra dağındaki mağarada halvete çekilmeye başladı. Birkaç gün bazan de günlerce orada kalıyor ve kendini ibâdete veriyordu. Zaman zaman ev halkının yanına gidiyor ve azığını alıp tekrar o mağaraya dönüyordu. Bu durum Hıra'da kendisine ilâhî vahiy gelinceye kadar bu şekilde devam etti. Yine bir gün Hira'da bulunuyordu ki ansızın vahiy meleği Cebrâil (a.s.) geldi ve:

«Oku!» dedi. Peygamberimiz (s.a.v.)

«Ben okuma bilmiyorum» diye karşılık verdi.

Efendimiz (a.s.) olayın bundan sonraki seyrini şöyle anlatır:

"Melek beni yakalayıp takatim kesilinceye kadar sıktı ve sonra bırakıp tekrar «oku» dedi. Ben de ona «Ben okuma bilmiyorum» dedim. Bunun üzerine beni aynı şekilde tutup takatim kesilinceye kadar sıktı ve arkasından serbest bırakıp tekrar «oku» dedi. Ben yine ona «Ben okuma bilmem» diye cevap verdim. Bu cevap üzerine beni üçüncü kez tuttu ve takatim kesilinceye kadar sıkıp bıraktıktan sonra kendisi okumaya başladı. Alak sûresinin ilk beş âyetini okudu."

Bu olaydan hemen sonra Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'in kalbi

korkudan titrer bir halde eşi Hz. Hatice'nin yanına döndü ve "Beni örtün, beni örtün!" buyurdu. Korku hali dininceye kadar bu halde kaldı. Sonra başından geçenleri eşine bir bir anlatarak "Kendimden korktum" diye ilave etti. Bunun üzerine asil bir hanımefendi olan Hz. Hatice Kâinatın Efendisi'ne şunları söyledi:

"Hayır, asla öyle düşünme! Cenâb-ı Hakk'a yemin ederim ki, Allah hiçbir zaman seni üzüp mahcup etmez. Zira sen akrabanı görüp gözetirsin, işini görmekten âciz olanların yükünü kaldırırsın, yokluk içinde kıvranan fakirlere iyilik eder, onlara son derece faydalı olursun. Misafiri ağırlar ve Hak yolunda ortaya çıkan mühim hâdise ve musibetlerde insanlara yardım edersin."

Bu sözlerden sonra Hz. Hatice, Resûl-i Ekrem'i amcazadesi Varaka b. Nevfel'e götürdü. Cahiliyye döneminde hıristiyanlığı kabul eden Varaka, İbrânice yazı bilir ve İncil'den zaman zaman bazı şeyler yazardı. İleri yaşlarında gözleri görmez olmuştu.

Hatice (r.a.) Varaka'ya:

"- Amcazadem, dinle de bak yeğenin neler söylüyor" dedi. Varaka:

"- Hayrola yeğenim ne oldu, söyle bakalım" diye sorunca Resûlullah (s.a.v.) gördüğü şeyleri bir bir kendisine anlattı. Bunun üzerine Varaka dedi ki:

"- Bu gördüğün, Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.) 'a gönderdiği Nâmûs diye adlandırılan Cebrâil'dir. Âh! Keşke senin davet günlerinde genç olaydım. Kavmin seni yurdundan çıkaracakları zaman keşke hayatta olsaydım!" Bu sözler üzerine Allah Resûlü (s.a.s) :

"- Onlar beni çıkaracaklar mı ki?" diye sordu. O da:

"- Evet, zira senin gibi bir şey getirmiş yani vahiy tebliğ etmiş bir kimse yoktur ki düşmanlığa uğramasın. Şayet senin davet günlerine yetişirsem sana var gücümle yardım ederim" cevabını verdi. Ondan sonra çok geçmedi, Varaka vefat etti. (Buhârî, Bed'ü'l-vahy 3; Müslim, İman 252)

Vahyin kaynağı Yüce Allah'tır. Bununla birlikte vahyin Allah'tan peygambere geliş şekillerinde bir kısım farklılıklar vardır:

C. PEYGAMBERİMİZ (S.A.V.) 'E VAHYİN GELİŞ ŞEKİLLERİ

Peygamberlere gelen vahiyler, genel anlamda Şûrâ sûresi 51. âyette belirtilen:

• Vahiy yolu

• Perde arkasından konuşma

• Bir elçi gönderip vahyini onun aracılığı ile bildirme şekillerden biriyle olmuştur.

• Dolayısıyla bu âyet-i kerîme ve Efendimiz'den gelen bilgilere dayanarak Peygamberimiz (s.a.v.) 'e vahyin geliş şekilleri şöyle sıralanabilir:

• Vahyin ilk geliş şekli, sâdık rüya halinde olmuştur. Resûlullah (s.a.v.) , sonradan meydana gelecek hâdiseleri rüyasında görür ve bunlar aynen Efendimiz'in gördüğü şekilde gerçekleşirdi.

• Cebrâil (a.s.) 'ın asli suretiyle görünerek vahiy getirmesi. Cebrâil bu şekilde iki defa görünmüştür. İlki peygamberliğin başlangıcında Hıra mağarasında; ikincisi ise Miraç gecesi Sidretü'l-Münteha'da olmuştur.

• Meleğin görünmeden Allah'ın sözünü Peygamber'in kalbine ilham etmesi. Resûlullah (s.a.v.) 'e en zor gelen vahiy şekli buydu. Zil sesine benzer bir ses duyardı. Ses kesildiği zaman Peygamberimiz (s.a.v.) vahyedilen âyetleri kavramış olurdu.

• Cebrâil'in insan şeklinde görünmesi. Çoğu zaman Cebrâil sahâbeden Dihyetü'l-Kelbî (r.a.) 'ın suretinde görünerek gelirdi.

• Peygamberimiz uyanık iken melek görünmeden vahyin kalbine düşürülmesi.

• Peygamberimiz uyanık iken doğrudan doğruya Allah'ın kelamını duyması. Bu tür vahye Fahr-i Kâinat (s.a.v.) Miraç gecesinde mazhar olmuştur. Namazın farz olması bu şekildedir.

• Allah Resûlü (s.a.v.) uykuda iken meleğin vahiy getirmesi.

Hangi yolla ve ne şekilde gelirse gelsin vahyin belli bir ağırlığı vardır. Vahiy peygambere ulaştığında bunun dışa yansıyan belli alamet ve işaretleri sözkonusudur:

D. VAHİY ESNASINDA GÖRÜLEN HALLER

Vahiy, kulun Allah'ın hitabına muhatap olmasıdır. Böyle bir hitaba nail olmak sanıldığı kadar kolay ve rahat bir durum değildir. Bilakis oldukça ağır ve zor bir durumdur. Zira âyet-i kerîmelerde, Kur'ân-ı Kerîm'in ağırlığıyla yüce dağları yerle bir edecek bir azamet ve kuvvette olduğu bildirilmektedir. (bk. Haşr 59/21) Yine bu gerçeği haber veren bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Resûlüm! Doğrusu biz sana sorumluluğu ağır bir söz

vahyediyoruz." (Müzzemmil 73/5)

Bu sebepledir ki, gelen vahiyler Allah Resûlü (s.a.v.) 'in üzerinde kuvvetli bir tesir bırakır ve Efendimiz'de şu haller görülürdü:

• En soğuk günlerde bile mübârek alınları terlerdi.

• Üzerine büyük bir ağırlık çökerdi.

• Resûlullah (s.a.v.) 'in yanında bazen horultuya, bazen de arı uğultusuna benzer sesler işitilirdi.

• Efendimiz'in mübârek yüzleri gül gibi kızarır, yanakları al al olurdu.

• Bazen vahyin şiddetinden üzerinin bir örtüyle örtüldüğü olurdu.

Bir yönden büyük bir lütuf bir yönden de belli zorlukları olan vahyi Efendimiz (a.s.) Yüce Rabbimizden alarak bize ulaştırdı. Ancak şunu ifade edelim ki Peygamberimiz'e gelen vahiyler, vahyediliş şekli ve taşıdığı kuvvet itibariyle kendi içinde farklılıklar arzediyordu:

E. VAHYİN ÇEŞİTLERİ

Peygamberimiz (s.a.v.) 'e gelen vahyi genel mânada ikiye ayırabiliriz:

• Birincisi; اَلْوَحْيُ الْمَتْلُوُّ (el-vahyu'l-metlüvv) yani Kur'an olarak okunan ve okunmasıyla ibâdet edilen vahiy.

Kur'ân-ı Kerîm'in tüm sûre ve âyetleri bu kısma girer. Bu kısım vahiy, bir hükümdarın elçisine yazılı bir mektup vererek "bunu falana oku" diye emretmesine, elçinin de bunu bir harfini bile değiştirmeden aynen okumasına benzer. Dolayısıyla bu çeşit vahiyde Allah Cebrâil'e "şu âyetleri al, hiçbir değişiklik yapmadan aynen aldığın gibi peygambere

oku, peygamber de onu hiçbir harf ilave etmeden insanlara tebliğ etsin" buyurur.

• İkincisi; اَلْوَحْيُ غَيْرُ الْمَتْلُوِّ (el-vahyu gayru'l-metlüvv) yani okunmayan vahiy. Buna "hadis/sünnet vahyi" de denilmektedir.

Cebrâil, Allah'tan aldığı vahyi peygambere getirir. Peygamber, Cebrâil'den aldığı mânaları kavrayarak kendi ifadeleriyle insanlara aktarır. Bu da bir elçinin, hükümdarın taleplerini, öz itibariyle bunlarda bir değşiklik yapmaksızın, kendi ifadeleriyle ilgili kişilere aktarmasına benzer.

Konuyu iyi anlayabilmek için "Nebevî hadis", "Kudsî hadis" ve bunlar arsındaki farkı izah etmekte fayda vardır. Kısaca belirtmek gerekirse:

"Nebevî hadis", "Peygamberimiz (s.a.v.) 'e izafe edilen söz, fiil, takrir ve sıfatların bütünüdür."

"Nebevî hadis"i iki kısma ayırmak mümkündür:

"Tevkifî olan Nebevî hadis": Peygamber Efendimiz'in mâna ve muhtevasını vahiyden yani Rabbinden alıp kendi sözleriyle insanlara açıkladığı dinî gerçeklerdir. Dolayısıyla bu çeşit hadiste mâna Allah'tan lafızlar ise Peygamber'dendir.

"Tevfîkî olan Nebevi hadis": Peygamberimiz (s.a.v.) 'in vahiy kaynaklı olmaksızın bizzat kendi akıl ve içtihadını kullanarak bir konuda görüş beyan etmesi veya âyetlerden bir mâna çıkarmasıdır. Bu kısım hadiste eğer Peygamberimiz doğruyu isabet buyurursa vahiy onun doğruluğunu ikrar eder. Eğer Peygamberimiz bu görüşlerinde hata ederse, vahiy gelerek o hatayı düzeltir. Nitekim Bedir esirlerinin öldürülmesi veya onlardan fidye alınması konusunda istişare neticesinde Efendimiz (s.a.v.) , Hz. Ebûbekir'in fidye alınması yönündeki

görüşünü benimsemiş, fakat gelen Enfâl sûresi 67. âyet, Peygamberimiz (a.s.) 'ın bu konuda hata ettiğini bildirmiş, doğru görüşün esirleri öldürmek olduğunu haber vermiştir.

Bunun anlamı şudur: İster "tevkifî" olsun ister "tevfikî" olsun Efendimiz (s.a.v.) 'in dinle alakalı bağlayıcı tüm hadisleri vahyin onayından ve ikrarından geçmiştir. Hepsi vahiy kaynaklıdır. Nitekim şu âyet-i kerîme bu gerçeği bildirmektedir:

"Peygamber, asla kendi arzu ve hevesine göre konuşmaz. Onun bildirdikleri, kendisine Allah tarafından gelen vahiyden başka bir şey değildir." (Necm 53/3-4)

"Kudsî hadis" ise, "Peygamberimiz (s.a.v.) 'in Allah Teâlâ'ya izafe ederek naklettiği sözlerdir. Efendimiz o sözü Allah kelamı olarak nakleder. Burada Efendimiz, kendi ifadeleriyle Allah kelamının râvisi olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm vahyi ile Kudsî hadis arasında şu farklar vardır:

• Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın lafzı ve mânasıyla birlikte Peygamberimiz (s.a.v.) 'e vahyettiği, Araplara meydan okuduğu, Arapların onun en küçük bir sûresine bile benzer bir söz getirmekten âciz kaldıkları Allah kelamıdır. Kur'an'ın bu meydan okuması devam etmektedir ve Kur'an kıyamete kadar mûcize olarak kalacaktır. Hadis-i kudsîde böyle bir meydan okuma ve i'câz sözkonusu değildir.

• Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetleri tevâtür yoluyla günümüze kadar nakledilmiştir. Hadis-i kudsîlerin pek çoğu âhâd haberdir.

• Kur'ân-ı Kerîm hem lafız hem mâna itibariyle Allah

kelamıdır. Hadis-i kudsînin mânası Allah'tan, lafzı Peygamberimizdendir.

• Kur'ân-ı Kerîm'in tilavetiyle ibâdet edilir. Hadis-i kudsîde böyle bir özellik yoktur. (Mennâ el-Kattân, *Mebâhis,* s. 26)

Yapılan bu açıklamalardan Peygamberimiz (s.a.v.) 'in dinî anlamda uyulması gereken hadislerinin ve sünnetlerinin vahiy kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ kendisine olduğu gibi Peygamberimiz (s.a.v.) 'e de itaat ve ittibayı emretmiştir. Peygambere itaati kendine itaat saymıştır. (bk. Nisâ 4/80) İlâhî muhabbet ve rızaya ermenin biricik şartı olarak "Resûlü'ne ittibayı, uymayı" şart koşmuştur. (bk. Âl-i İmrân 3/31)

Peygamber'in sünnetine ve getirdiklerine uymanın zaruretini ifade bakımından şu âyetler ne kadar açık ve tesirlidir:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

"Hayır! Hayır! Rabbine yemin olsun ki, onlar aralarında baş gösteren anlaşmazlıklarda Resûlüm seni hakem yapmadıkça, sonra da verdiğin hükümlere, içlerinde hiçbir sıkıntı ve itiraz duymadan tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça gerçek mü'min olamazlar." (Nisâ 4/65)

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾

"Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlü'ne

çağrıldıkları zaman mü'minlerin yegâne sözü ancak: «Baş üstüne! İşittik ve itaat ettik» şeklinde olur. İşte kurtuluşa erecek olanlar, yalnız bunlardır." (Nûr 24/51)

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ
الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ
تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

"Ey mü'minler! Peygamber'in sizi çağırmasını, kendi aranızda herhangi birinin diğerini çağırmasıyla bir tutmayın. Allah içinizden birbirlerini siper edinerek sıvışıp gidenleri çok iyi biliyor. Resûlullah'ın emrine aykırı hareket edenler, artık başlarına büyük bir belânın gelmesinden veya pek elemli bir azâbın tepelerine inmesinden korkup çekinsinler." (Nûr 24/63

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ
لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

"Allah ve Resûlü bir meselede kesin ve bağlayıcı bir hüküm verdiği zaman, mü'min erkek veya mü'min kadının, kendileriyle alakalı o meselede başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur. Kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur." (Ahzâb 33/36)

Vahiy kaynaklı bir bilgi olması itibariyle kısaca hadisten bahsettikten sonra şimdi "okunan, tevatür yoluyla bize gelen

ve kıyamete kadar mûcize olarak kalacak olan" Kur'ân-ı Kerîm'den daha ayrıntılı bir şekilde bahsedebiliriz:

II. KUR'ÂN-I KERÎM

A. KUR'ÂN-I KERÎM'İN TÂRİFİ

1. "Kur'an" kelimesinin lügat mânası

"Kur'an" kelimesinin menşei ve anlamı hususunda farklı yorumlar vardır. Bu kelime; türemiş veya türememiş, hemzeli veya hemzesiz oluşuna göre anlamlandırılmıştır:

Türememiş olduğunu söyleyenler, bunun Tevrat ve İncil gibi Peygamberimiz (s.a.v.) 'e inen kitaba verilen özel bir isim olduğunu savunur, bu bakımdan ona belli bir sözlük anlamı vermezler.

Türemiş olduğunu söyleyenler de bu kelimenin hemzeli veya hemzesiz oluşu konusunda ikiye ayrılırlar:

Hemzeli olduğunu kabul edenlere göre Kur'an:

• "Toplamak" anlamına gelen اَلْقَرْءُ (el-kar'u) kelimesinden türemiş ve geçmiş kitapların meyvelerini topladığı; müjde, korkutma, emir, yasak, kıssa, sûre ve âyetleri bir araya topladığı için bu adı almıştır.

• "Okudu" anlamını taşıyan قَرَأَ (karae) fiilinden türemiş ve "okunan bir kitap" olduğu için bu ismi almıştır.

• (Dışarı çıkarıp attı) mânasındaki قَرَأَ (kara'e) fiilinden türemiş ve onu okuyan kimse kırâat esnasında kelime ve harfleri ağzından çıkarıp attığı için bu adı almıştır.

• Hemzesiz olduğunu kabul edenlere göre ise Kur'an:

• "Delil, burhan, ipucu" anlamına gelen قَرِيْنَةٌ (karîne) kelimesinin çoğulu olan قَرَائِنُ (karâin) den türemiş ve âyetleri muhteva, nazım, vezin, fasıla ve ahenk yönünden birbirine

benzediği ve birbirine delil olduğu için bununla adlandırılmıştır.

• "Bir şeyi diğerine yaklaştırdı" mânasındaki قَرَنَ (karane) fiilinden türemiş ve sûreleri, âyetleri ve harfleri birbirine yakın ve bitişik olduğu için bu ismi almıştır.

Dolayısıyla Kur'an, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) 'e indirdiği ilâhî kitabın özel adı olmakla birlikte, sözlük olarak toplamak, okumak, dışarı çıkarıp atmak, delil olmak, bir şeyi diğerine yaklaştırmak gibi anlamlar ifade eden kelimelerden türediği ileri sürülmüştür. Şu kadar var ki verilen bu sözlük anlamlarından her birinin, Kur'ân-ı Kerîm'in özelliklerinden birini açıkladığı görülmektedir.

2. Kur'an'ın terim mânası

Bir hidayet ve i'caz kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'in farklı târifleri yapılmıştır. Bu târifler yapılırken, Kur'an'ın sahip olduğu pek çok özelliklerden en önemlileri göz önünde bulundurulmuştur. Bu târiflerin en kapsamlı olanlarından bir kaçı şöyledir:

• "Kur'an, Hz. Muhammed (s.a.v.) 'e vahiy yoluyla indirilmiş, mushaflarda yazılmış ve ondan tevâtür yoluyla şüphesiz bir şekilde nakledilmiş olan şeydir."

• "Allah Teâlâ tarafından elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.) 'e Arapça olarak indirilip bize tevatüren nakledilen apaçık kitaptır."

• "Kur'an Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, tilavetiyle kullukta bulunulan mû'ciz bir kelamdır."

Bu târifler, birbirini tamamlayıcı mahiyette olup aralarında

herhangi bir zıtlık ve çelişki yoktur. Yalnız son târif, diğerlerinden daha kapsamlı ve muhteva bakımından daha geniştir. Bu târifte Kur'an'ın beş önemli özelliği dile getirilmektedir:

• O, Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) 'e vahyedilmiş bir kitaptır. Bu kayıtla onun, ilâhî kaynaklı olduğu ifade edilmekte, diğer peygamberlere indirilen kitaplar ve Resûlullah (s.a.v.) 'in söylediği sözler târif dışında kalmaktadır.

• Kur'an mushaflarda yazılı bulunmaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında tamamen yazılmış, pek çok hafız tarafından ezberlenerek koruma altına alınmış ve daha sonra da mushaflarda çoğaltılan bu ilâhî kelama hiçbir insan sözü karışmamıştır.

• Kur'an, yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün görülmeyen pek büyük bir topluluk tarafından zamanımıza kadar tevatüren nakledilegelmiştir. Bütün sûreleri, âyetleri ve kelimeleri bir ilâhî vahiy olarak sabittir. Bu kitabın hiçbir âyeti kaybolmamış, hiçbir kelimesi değişmemiş ve bozulmamıştır.

• Kur'an, tilavetiyle ibâdet olunan bir kitaptır. Onun dışında herhangi bir sözün tilavetiyle ibâdet edilmiş olmaz. Kur'an, insanlığın bir benzerini, hatta kısa bir sûresinin benzerini getirmekten âciz kaldığı ilâhî bir kelamdır. O, yüzyıllardan beri çeşitli âyetleriyle düşmanlarına meydan okuduğu halde, onun bir benzerini getiren olmamıştır ve olamamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısım hususiyetlerini dikkate alarak yapılan şu izahlar, bize Allah kelamının daha farklı yönlerini anlama noktasında ufuk açmaktadır:

Kur'ân-ı Kerîm Allah Teâlâ'nın ezelî ve ebedî kelâmıdır. Bütün varlığın ilâhı ünvânıyla Allah'ın fermânıdır. Göklerin ve yerin yaratanı nâmına bir hitaptır. İslâmiyet mânevî âleminin güneşi, temeli ve onun tüm esaslarını belirleyen hendesesidir. Yüce Allah'ın zât, sıfat, isim ve fillerini açıklayan yüce bir söz, izah eden bir tefsîr ve eşsiz bir tercümandır. Âhiret âleminin mukaddes bir haritasıdır. Büyük kâinat kitabının ezelî bir tercümesidir. Onun kevnî âyetlerini okuyan çeşitli dillerinin ebedî tercümanıdır. Görünen ve görünmeyen, bilinen ve bilinmeyen âlemin müfessiridir. Göklerde ve yerde gizli ilâhî isimlerin manevî hazînelerini ortaya çıkarandır. Binlerce olayların ve hâdiselerin satırları altında gizli gerçeklerin anahtarıdır. Görünen âlemde, görünmeyen âlemin konuşan dilidir. İnsanlığın gerçek terbiyecisi, hakîki hikmeti ve onu saâdete sevk eden en salahiyetli mürşididir.

Kur'ân-ı Kerîm hem bir şeriat kitabı, hem bir hikmet kitabıdır. Hem bir dua, hem de bir ibâdet ve ubûdiyet kitabıdır. Hem bir emir ve dâvet, hem de bir zikir ve fikir kitabıdır. İnsanın bütün manevî ihtiyaçlarını karşılayacak tüm kâide ve esasları ihtivâ eden tek ve şumüllü Kitâb-ı Mübîn'dir.

Kur'ân-ı Kerîm altı yönü de parlak, her türlü vehim ve şüphelerin karanlıklarından tertemiz ilâhî kelâmdır. Onun dayandığı nokta, kesin olarak semâvî vahiy ve ezelî kelamdır. Onun hedefi ve gayesi, kendine inanan ve bağlananları ebedî saâdete eriştirmektir. İçi, gayet açık bir şekilde hâlis, sâfî ve katıksız bir hidâyetle doludur. Üstü, zarûretle ve aklın kat'î hükmüyle idrak edileceği üzere iman nurlarıyla doludur. Altı,

kesin bir bilgiyle bilinebileceği gibi delil ve burhanla doludur. Sağı, tecrübe ile anlaşılacağı gibi kalp ve vicdanların teslimiyetini gerekli kılar. Solu, gözle görülüp kabul edileceği gibi akıl ve izanların teslimiyetini icap ettirir. Meyvesi, kesinlikle ve kesinlikle Rahmân'ın rahmeti ve cennet bahçeleridir.

Cenâb-ı Hak onu Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Son Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in kalbine indirmiştir. Efendimiz (s.a.v.) 'in diliyle onu insanlara tebliğ etmiştir. Onu seçkin kullarına yazdırarak ve ezberleterek hem "yazı" hem de "hıfz" yoluyla, hem "satır" hem de "sadır"la günümüze ulaştırdığı gibi, muazzam bir ilâhî koruma altında onu kıyâmete kadar da devam ettirecektir.

3. Kur'an'ın diğer isimleri

Allah kelamının "Kur'an" dışında başka isimleri daha vardır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

- اَلْكِتَابُ (Kitap) : Kalemle yazılan,
- اَلْفُرْقَانُ (Furkān) : Hakla bâtılı, helalle haramı tam anlamıyla ayıran,
- اَلذِّكْرُ (Zikr) : Allah Teâlâ'yı hatırlatıp, tanıtan; mü'minler için şeref kaynağı,
- اَلنُّورُ (Nûr) : Apaçık, aydınlatan,
- اَلرُّوحُ (Ruh) : Kalpleri ve ruhları dirilten,
- اَلْمَوْعِظَةُ (Mev'iza) : Öğüt ve nasihat veren,
- اَلشِّفَاءُ (Şifâ) : Şifâ veren,
- اَلْهُدَى (Hüdâ) : Doğru yolu gösteren,

• اَلْبَيَانُ (Beyân) : Her şeyi anlaşılır bir şekilde açıklayan,

• اَلْكَلَامُ (Kelâm) : Allah'ın sözü,

• اَلرَّحْمَةُ (Rahmet) : Tüm insanlığa rahmet olması.

Kur'ân-ı Kerîm'in, kendisini sonsuza dek ayakta tutacak mümeyyiz vasıflarına gelince:

B. KUR'ÂN-I KERÎM'İN ÖZELLİKLERİ

Ebedî mûcize Kur'ân-ı Kerîm, pek çok güzel özelliğe sahiptir. Bunlardan bir kısmını şöyle ifade etmek mümkündür:

• Kur'ân-ı Kerîm, Rahmân olan Allah'ın beşeriyete en büyük rahmet tecellisidir.

Âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

اَلرَّحْمٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾

"Rahmân; Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona anlayıp açıkça anlatmayı öğretti." (Rahmân 55/1-4)

Rahmân ismi zikredildikten sonra hemen peşinden "Kur'an'ı öğretti" buyrulması, Allah'ın insanlığa en büyük rahmet tecellisinin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu gösterir. İnsanı da bu maksatla yaratmıştır. Onun yaratılış hedefi, Kur'an'ı öğrenmek ve onun buyruklarına uygun yaşayarak Allah'ın sevdiği bir kul olmaktır. Kısaca Kur'an insanı doğru yola erdirmek için indirilmiş, insan da Kur'an'ı anlayıp uygulamak için yaratılmıştır. Bunun gerçekleşebilmesi için de Allah Teâlâ, diğer yaratıklar arasında insana düşünme, anlama ve anladığını anlatma nimetini lütfetmiştir.

• Kur'ân-ı Kerîm, Hak katından en emin yollarla gelen

gerçek bir söz olduğu için verdiği bütün bilgiler gerçektir. İçinde en küçük bir şüphe ve eğrilik yoktur.

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

"Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan şu yüce kitap, müttakîler için bir yol göstericidir." (Bakara 2/2)

Akl-ı selîm ile ve ön yargılardan arınmış bir şekilde incelendiğinde onun:

ü Allah Teâlâ'dan geldiğinde,

ü Vermiş olduğu bilgilerde en doğru yola götüren bir kılavuz ve rehber olduğunda hiçbir şüpheye yer yoktur. Bu bakımdan Kur'an hakkında asla şüpheye düşmeyiniz.

İçinde hiç şüphe bulunmayan Kur'ân-ı Kerîm'ın ne lafzında ne de mânasında herhangi bir eğrilik ve çarpıklık da yoktur. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ﴿١﴾

"Hamd o Allah'a mahsustur ki, kuluna kitabı indirdi; onda hiçbir eğrilik, çarpıklık ve tutarsızlığa yer vermedi." (*Kehf* 18/1)

Kur'ân'da ne göze ne de gönle takılacak hiçbir eksiklik ya da eğrilik yoktur. Onda ne bir kimsenin anlayamayacağı kadar karışık ve karmaşık şeyler vardır, ne de hakikati bulmak isteyen bir kimseyi kararsız bırakarak doğru yoldan saptıran bir nokta bulunmaktadır. Yine onda ne lafzın dil yönünden bozuk olması, ne fesâhat ve belâğata aykırı olması, ne mânalarının çelişkili olması, ne gerçek olmayan şeyler ihtiva

etmesi ne de Allah'tan başka şeylere davet etmesi gibi bir eğrilik ve çarpıklık vardır. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 471)

• Kur'ân-ı Kerîm, her türlü çelişkiden uzaktır.

Onun âyetleri birbirini destekleyen, kollayan, aynı hedefe yürüyen son derece düzenli ve donanımlı bir ordu gibidir. Hepsi aynı yönü gösterir. Hepsi aynı gerçeği haykırır. Biri diğerinin dediğini tekit eder, pekiştirir, açıklar.

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

"Acaba Kur'an üzerinde hiç düşünmüyorlar mı? Şayet o, Allah'tan başkasının sözü olsaydı, elbette onda pek çok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı." (Nisâ 4/82)

• Kur'ân-ı Kerîm, sözlerin en güzelidir.

Dinleyenleri, kulak ve kalplerini kendine açanları halden hale çevirir. Dehşetli uyarılarıyla kalpleri titretir, derileri ürpertir. Üstün beyanları ve eşsiz mânalarıyla ruhları coşturur, aşk ve heyecana getirir. Ebedî saâdet ve selâmet müjdeleriyle gönülleri huzura erdirir, kalpleri ve derileri Allah'ın zikrine alıştırır, yumuşatır. Ruhlara Allah'a kul olmanın derin ve nihâyetsiz huzurunu, zevkini, halâvetini ve itminânını yerleştirir.

Bütün bu güzellikleri ifadeye şu tek âyet yeter ve artar bile:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ

وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

"Allah, sözün en güzeli olan Kur'an'ı, âyetleri birbiriyle âhenkdâr, uyumlu, tıklım büklüm hakîkat dolu bir kitâb hâlinde indirdi. Rablerine karşı derin bir saygı duymakta olanların onun tesiriyle derileri ürperir; sonra da hem derileri, hem kalpleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu kitap, Allah'ın doğru yol rehberidir ki, dilediğine onunla yol gösterir. Allah kimi de saptırırsa artık onu doğru yola getirecek kimse yoktur." (Zümer 39/23)

Bu âyet-i kerîmede kıyâmete kadar insanlığın hidâyet kaynağı olacak mûcize kelâm Kur'ân-ı Kerîm'in başlıca hususiyetleri izah edilerek tüm dikkatlerimiz o kelâmın güzelliklerini görmeye, incelemeye ve anlamaya çevrilir:

• Kur'ân-ı Kerîm'i indiren Cenâb-ı Hakk'ın kendisidir. Cebrâil (a.s.) o kelâmı Allah Teâlâ'dan aldığı gibi hiçbir değişikliğe uğratmadan Resûlullah (s.a.v.) 'e getirmiş, Resûlullah (s.a.v.) de Cebrâil (a.s.) 'dan aldığı gibi hiçbir tebdil ve tahrife meydan vermeden insanlara tebliğ etmiştir. Kur'an, günümüze kadar da aynı doğruluk ve safiyetle ulaşmıştır.

• Kur'ân-ı Kerîm أَحْسَنُ الْحَدِيثِ (ahsenü'l-hadîs) tir; yani "sözlerin en güzeli"dir. Çünkü Allah sözüdür. Allah'ın sözünü başka sözlerle kıyaslamak bile mümkün değildir. Kur'an lafız yönünden en güzel sözdür. Fesâhat ve cezâleti fevkalade bir güzelliğe sahiptir. Nazım ve üslûbunun güzelliği de eşsizdir.

• Kur'an ne şiir cinsinden, ne nesir cinsinden, ne de Arapların kullandığı herhangi bir söz üslûbundandır. Bilakis

o, bunların hepsinin üstünde, bununla birlikte her selim fıtratın haz ve zevk duyacağı hârika bir üslûba sahiptir. Kur'an mânası yönünden de en güzel sözdür. Çünkü o, her türlü çelişkiden uzaktır. Ondaki bilgiler ve haberler gerçek, hükümler adâletli ve faydalı; onun gösterdiği yol doğru ve kurtarıcıdır. Geçmiş ve geleceğe ait birçok gaybî haberler ihtiva etmesi ve ihtivâ ettiği ilimlerin cidden pek çok olması onun mâna güzelliklerine sadece bir misaldir.

• Kur'ân-ı Kerîm bir "kitap"tır; insanlığın kurtuluş rehberi olarak kıyamete kadar yaşatılması, okunması, istifade edilmesi için yazılı belge haline getirilmesi gereken ve öyle de yapılmış olan ilâhî bir rehberdir.

• Kur'ân-ı Kerîm, şu açıdan bakıldığında bütünüyle "müteşâbih bir kitap"tır:

Onun bütün sûreleri ve âyetleri gerçeklikte, sağlamlıkta, doğru olana dayanmada, insanlara gerek dünya gerek âhiret mutluluğunu temin etmede, fesahat bakımından lafızlarının birbirine uyum sağlamasında, taşıdıkları mûcizevî üslupta su, hava, bitki ve çiçeklerin parçalarının birbirine benzediği gibi birbirlerine benzerler. Kur'an- Kerîm'in başından sonuna kadar hep aynı maksat gözetilir, akide ve ameller hususunda hep aynı esaslar takdim edilir. Her bölüm bir diğerini tafsil ve tefsîr eder. Mâna ve izahlar bir âhenk içinde birbirine bağlıdır. Bir kısmı diğer bir kısmını doğrular ve bir kısmı diğer bir kısmına delâlet ederler. Yani bu hususlarda âyetler müşterektir.

• Kur'an- Kerîm اَلْمَثَانِي (mesânî) dir:

O, kendini okuyanı, dinleyeni ve anlamak isteyeni yeterince aydınlatmak için aynı bilgileri bazan aynı, bazan farklı

ifadelerle tekrar tekrar dile getirir. Onun kıssaları, haberleri, hükümleri, emirleri, yasakları, müjdeleri, uyarıları ve öğütleri hep tekrarlanır. Bu bakımdan o, bıkkınlık vermeden tekrar tekrar zevkle okunan ve dinlenen bir kitap olma hususiyetine sahiptir. Mesâni'nin bir diğer anlamı da şudur: Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen mevzular umûmiyetle çift çift sunulur. Misal vermek gerekirse; emir-yasak, helâl-haram, genel-özel, göklerin durumu-yerin durumu, cennet-cehennem, karanlık-aydınlık, levh-kalem, melekler-şeytanlar, müjde-uyarma, ümit-korku... Bunun hikmeti şudur: İnsan nefsi, nasihat edilmekten hoşlanmaz, ondan kaçar. Eğer bir konu ona tekrar tekrar anlatılmazsa insanın aklına tam olarak yerleşmez. Böyle olunca da o nasihatlerle amel etmek zorlaşır. Bu yüzdendir ki Peygamberimiz (s.a.v.) , öğüt verirken sözlerini üçe kadar, bazan de duruma göre yediye kadar tekrar ederdi. (bk. Buhârî, İlim 30; Tirmizî, Fiten 76) Çünkü ancak böylelikle söylenen söz dinleyenin kalbinde yer eder ve tesirini gösterir.

• Bütün bu güzelliklere sahip olan Kur'ân-ı Kerîm, hem ifade ve üslûbuyla hem de muhtevâsıyla okuyana ve dinleyene derinden tesir eder. Allah'ın azabından, kıyamet ve cehennemden bahseden âyetler insanı korkutup endişeye sevk eder. Allah'ın rahmetini, cennetini ve nimetlerini anlatan âyetler de insanı sevindirip ümitlendirir. Korkunca insanın tüyleri diken diken olur. Sevinip ümitlenince kalbi ve teni Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kur'an, Allah Teala'nın göklerden indirip yeryüzüne lütfettiği hidâyet kaynağıdır. Hidâyet bulmak isteyenler ona inanıp ona bağlanmalıdır. Onu terk edenler ise öyle bir sapıklık

uçurumuna yuvarlanırlar ki, onları oradan kurtarmaya kimsenin gücü yetmez.

Yüce Rabbimiz Kur'ân-ı Kerîm'de, kelâm-ı ilâhîsini ona layık bir şekilde dinleyenlerden, o yüce kelam karşısında halden hâle girip gözlerinden yaşlar dökenlerden, ağlayıp sızlayarak yerlere yıkılanlardan, secdelere kapananlardan misaller verir. Böylece ilâhî hitabı karşısında nasıl bir iman, nasıl bir itaat, nasıl bir kulluk aşk ve vecdi istediğini bildirir. Bu bakımdan şu âyet-i kerîmelere ve onların nüzûl sebeplerine kulak vermek yeterli olacaktır:

"De ki: «Kur'an'a ister inanın, ister inanmayın.» Daha önce kendilerine ilim verilmiş olan öyleleri var ki, onlara Kur'an okunduğu zaman derhal yüzüstü secdeye kapanırlar. Ve şöyle derler: «Rabbimiz, şüphesiz sen her türlü noksanlıktan pak ve yücesin. Eğer Rabbimiz bir şey va'detmişse, o mutlaka gerçekleşir.» Yine ağlayarak yüzüstü secdeye kapanırlar; kendilerine ne zaman Kur'an okunsa, bu onların Allah'a olan saygılarını artırır." (İsrâ 17/107-109)

Aynı hususa temas eden şu âyet-i kerîmeler ise mü'min gönülleri yakıp kavuracak, yumuşatıp eritecek ve göz pınarlarını dereler, çeşmeler gibi coşturup akıtacak tesir, kuvvet ve kudrette ilâhî hakîkatlerdir:

"O âlim ve rahiplerin, Peygamber'e indirilen Kur'an'ı dinledikleri zaman, kendi kitaplarında görüp tanıdıkları gerçeği bunda bulmaları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün! Onlar şöyle derler: «Rabbimiz! Biz iman ettik, artık bizi gerçeğe şâhitlik edenlerle beraber

yaz. Bütün arzumuz, Rabbimizin bizi sâlih kullar arasına katarak cennete koyması iken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe niçin iman etmeyelim!» Bu sözlerinden dolayı Allah onları altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlerle mukâfatlandırdı. İyilik yapanların mükâfatı işte budur!" (Mâide 5/83-85)

Bu âyetlerin iniş sebeplerine bakıldığında konu daha güzel anlaşılacaktır:

Allah Resûlü (s.a.v.) Mekke-i Mükerreme'de müşriklerin, ashâbına kötülük yapmalarından endişe etmekteydi. Bir çıkış yolu olarak Cafer b. Ebî Talib ve İbn Mesûd'u ashâbından bir grupla birlikte Necâşi'ye gönderdi. Onlara: *"O salih bir kraldır; zulmetmez ve yanında kimseye zulmedilmez. Ona gidin. Umulur ki Allah bu ekilde müslümanlara bir ferahlık ve kurtulu müyesser kılar"* buyurdu. Cafer ve yanındakiler Necâşi'nin yanına varınca onlara ikramda bulundu ve: "Size indirilen Kur'an'dan bir şeyler biliyor musunuz?" diye sordu; "Evet" dediler. "O halde onlardan okuyun" dedi. Etrafında papaz ve rahipler de vardı. Cafer (r.a.) Meryem süresini okumaya başladı. Her bir âyeti okuduğunda burada zikredilen gerçekleri tanıyıp bildikleri için gözlerinden yaşlar süzülmeye başladı. Hatta Necâşi, yerden bir ot parçası alarak: "Vallahi, Allah Teâlâ'nın İncil'de Hz. Meryem ve Hz. İsa hakkında bahsettiği ile bu âyetler arasında şu kadarcık bile bir fark yok" dedi. Cafer okumayı bitirinceye kadar da ağlamaya devam ettiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîmeler indi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl,* s. 205-206; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XII, 57)

Bir kısım farik vasıflarına yer verdiğimiz Kur'ân-ı Kerîm'in

Âhir Zaman Peygamberi'ne indiriliş hikmetlerine gelince:

C. KUR'ÂN-I KERÎM'İN NÜZÛLÜNÜN HİKMETLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'in, büyük bir lutuf olarak indirilmesinin elbette pek çok sebep ve hikmeti vardır. Bunlar sayıya ve izaha gelmez. Ancak bunların arasında ilk bakışta dikkat çeken bazıları şöyledir:

Birincisi; Kur'ân-ı Kerîm, akıl sahibi olan insanların onun âyetleri üzerinde düşünmeleri, derin derin tefekkür etmeleri için indirilmiştir.

Âyet-i kerîmede buyrulur:

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

"Bu Kur'an feyiz ve bereket yüklü öyle şerefli bir kitaptır ki, onu sana, insanlar âyetleri üzerinde derin ve etraflıca düşünsünler ve temiz akıl sahipleri ondan gereken ders ve öğüdü alsınlar diye indiriyoruz." (Sād 38/29)

Kur'an, âhiret âleminin ve orada iyilerle kötülerin durumunu açıkça haber veren bir rehberdir; ebedî yol haritasıdır. O, Peygamberimiz (s.a.v.) 'e indirilmiş şanı yüce, feyzi ve bereketi bol bir kitaptır. Ancak onun şeref, feyiz ve bereketinden istifade edebilmek için iki şart ileri sürülmüştür:

- İmanla birlikte onun âyetleri üzerinde tedebbür etmek,
- Yine onun âyetlerini tezekkür etmek.

"Tedebbür", sahibini, istenilen mânaları anlayıp kavramaya ulaştıran düşünce, tefekkür ve teemmül mânasına gelir. Bu

tefekkür ancak, lafzı az, fakat bu lafızlara yerleştirilen yüklü mânaları havi sözleri anlamada söz konusudur. Böyle bir söz üzerinde düşünceyi yoğunlaştırdıkça hiç de basit olmayan daha değişik ve orijinal mânalar ortaya çıkar. (İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIII, 252)

Âyette, Kur'an âyetleri üzerinde tedebbür ve tefekkürün emredilmiş olması, onun mânalarını bilmenin vacip olduğuna delâlet eder. Çünkü Kur'an'dan ancak bu yolla istifade edebilmek mümkün olacaktır. Ayrıca bu, Kur'an'ı tertille okumanın acelece okumaktan daha faziletli olduğunu gösterir. Zira süratli okurken âyetlerin mânalarını doğru dürüst düşünebilmek oldukça zordur.

"Tezekkür" ise zihnin bilinen bir şeyi hatıra getirmesi mânasını taşır. Kur'an insanlara, güçleri nispetinde mânalarını düşünmeleri ve gizliliklerini keşfetmeleri için indirilmiştir. Onun âyetleri okunup hatırlandıkça, nasihatlerinden öğüt almak ve ikazlarını dikkate alarak gafleti dağıtmak ve manevî bir uyanıklığa erişmek mümkün olabilecektir. Zira tezekkürle kalp üzerindeki perdeler kalkacak, ruhlar âlemine varılacak, böylece ruh, cisimler âleminde bulamadığı ezelî tevhid ve mârifet sırlarını bulup ona kavuşmuş olacaktır. Tedebbür tezekküre götürür. Diğer bir ifadeyle tezekkür, tedebbürün neticelerinden biridir. Ancak Kur'an her ne kadar bütün insanların tedebbür ve tezekkürüne sunulmuş ise de, ona bu açıdan yaklaşıp ondan istifade edecekler sadece akıl sahipleri olacaktır. Hasılı Kur'ân-ı Kerîm'i okumaktan maksat, onun âyetleri üzerinde tedebbür, tefekkür ve tezekkür etmek; verdiği öğütleri anlamak, kabullenmek ve tatbik etmeye gayret göstermektir.

İkincisi; Kur'ân-ı Kerîm, emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak için inmiştir. Kur'an hakikatlerinden nasibi olan bahtiyarlar, onun kırâat ve hıfzıyla hâmil, ahkâmıyla âmil, ahlâk ve adâbıyla hallenerek kâmil olurlar. Kur'ân-ı Kerîm pek çok âyetiyle bizleri buna dâvet eder:

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

"Kur'an, müttakîler için bir yol göstericidir." (Bakara 2/2)

Kur'ân-ı Kerîm, "bütün insanlar için hidâyet" olarak indirilmiştir. (bk. Bakara 2/185) Böyle olmakla birlikte onun hidâyetinden gerçekte müttakîler istifade eder. Bu sebeple Kur'an'ın müttakilere hidayet rehberi olduğu özellikle vurgulanmıştır. Kur'an, insanları dünya ve âhirette kendilerine faydalı olacak, Allah'ın rızâsını kazandıracak ve nihâyet cennet ve cemâl-i ilâhîye eriştirecek dosdoğru yolu gösterir.

Kur'an'ın hidâyeti, inkârdan îmana, sonra da imandan ihsan ve takvaya doğru bir hidâyettir. İmandan sonraki hidâyetin gerçekleşmesi, ancak ona uymakla ortaya çıkar. Kur'an'ın Hak kelamı olduğunu kalben kabul etmeyen kâfir ve münafıklar ise onu gereği gibi tefekkür ve tedebbür etmediklerinden, hidayetten mahrum kalırlar. Kur'an, her bir gruba, inanç, düşünce ve amellerine göre bir âkıbet belirler.

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾

"Hiç şüphesiz bu Kur'an, insanları her hususta en doğru yola, en sağlam ve en isabetli tutuma iletir. Sâlih ameller yapan mü'minlere, kendilerini çok büyük bir mükâfatın beklediğini müjdeler. Âhirete inanmayanlar için ise, can yakıcı bir azap hazırladığımızı haber verir." (İsrâ 17/9-10)

Üçüncüsü; Cenab-ı Hakk'ın pek çok güzel ismiyle birlikte aynı zamanda الحكيم (Hakîm) isminin de bir tecellisi olarak Kur'ân-ı Kerîm hüküm ve hikmet doludur. Ondaki hükümler, Allah Teâlâ'nın hükümleridir. Ezelî ve ebedî geçerli olan ilâhî esaslardır. Herhangi bir beşerî akıl, idrak, gayret ve çalışmayla benzerinin getirilmesi mümkün olmayan ilâhî kaynaklı kâidelerdir. Yüce Allah onu insan hayatının bütün alanlarını tanzîm etmek, düzene koymak, hak ve hukukların çerçevesini belirlemek, insanlar arasında vuku bulacak hâdiseleri ve anlaşmazlıkları hükme bağlamak için indirmiştir. Yaratan, yarattığını çok iyi bildiği için, onun zaafiyetlerini, hastalıklarını, problemlerini de çok iyi bilmekte; dolayısıyla o zaafiyetlerin nasıl giderileceğini, o hastalıkların nasıl tedâvi edileceğini ve o problemlerin nasıl çözüme kavuşturulacağını da çok iyi bilmektedir. Allah, hâkimlerin hâkimidir, hüküm verenlerin en üstünüdür. (bk. Tîn 95/8) O, en güzel hüküm koyandır. (bk. Mâide 5/50)

Yüce Allah'ın ahkâmını beyân eden Kur'ân-ı Kerîm, insanlar arasında hak ve adaletle hüküm vermek, zulüm haksızlıkları ortadan kaldırmak için ikram edilmiştir. Konuyla ilgili şu âyet-i kerîmeler ne kadar câlib-i dikkattir:

“İnsanlar, başlangıçta aynı dine inanan tek bir ümmetti. Sonra kimi iman kimi inkâr ederek anlaşmazlığa düştüler de Allah onlara, müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler gönderdi. Anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hakem olması için o peygamberlere dinî gerçekleri içeren kitaplar indirdi. Ancak Ehl-i kitap, kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden o gerçek hakkında anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah, kendi iradesiyle, onların anlaşmazlığa düştükleri konuda, iman edenlere doğru yolu gösterdi. Allah, dilediği kimseyi dosdoğru yola eriştirir.” (Bakara 2/213)

İnsanlar arasında çıkan ihtilafların hükme bağlanmak üzere Kur’ân-ı Kerîm’e ve Peygamberimiz (s.a.v.) ’e getirilmesini emreden bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ
بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve içinizden kendilerine yetki verdiğiniz yöneticilere de itaat edin. Eğer Allah’a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz bir meseleyi hemen Allah’a ve Peygamber’e arzedin. Böyle yapmanız, hem hakkınızda daha hayırlıdır, hem de netice itibariyle daha güzeldir.” (Nisâ 4/59)

Allah’a itaat, O’nun Kur’ân-ı Kerîm’de haber verilen

buyruklarına itaat anlamına gelir. Âyette Resûlullah'a itaat emredilirken "itaat edin" emri tekrar edilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Resûlullah'a itaat emri Allah'a itaat emrinden ayrı ve müstakil bir mâna taşımaktadır. Dolayısıyla yalnızca Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen esaslara ilâveten, Resûlullah (s.a.v.) 'in dinle ilgili her türlü davranışları uyulmaya esas teşkil etmektedir.

Şimdi zikredeceğimiz âyet-i kerîmeler ve bunların inişine sebep teşkil eden hâdiseler, insanlar arasında Allah'ın ezeli ve ebedî hükmü olan Kur'an'la hükmetmenin ehemmiyet ve zaruretini ortaya koyar:

"Resûlüm! Doğrusu biz, ilâhî gerçekleri ortaya koyan bu kitabı sana, insanlar arasında Allah'ın gösterdiği şekilde hüküm verebilesin diye indirdik. Sakın, hâinlerin savunucusu olma! Allah'tan bağışlanma dile! Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. Haksızlık yaparak kendilerine hâinlik edenleri savunma! Şüphesiz Allah, hâinlikte ve günah işlemekte aşırı gidenleri hiç sevmez." (Nisâ 4/105-107)

Âyetlerin beyanına göre Kur'ân-ı Kerîm, insanlar arasında Allah Teâlâ'nın muradına uygun tarzda adalet ve hakkaniyet prensiplerine dayalı olarak hükmedilmesi için indirilmiştir. Çünkü O, hakkı açıklayan, her türlü batıl ve eğrilikten uzak, sadece hak yolu, adaleti ve doğruyu gösteren bir hidayet düsturudur.

Bu âyetler hakkında şöyle bir iniş sebebi nakledilir:

Zaferoğulları'ndan ve Ensâr'dan Tu'me b. Übeyrık, komşusu Katâde b. Numân'ın evinden bir zırh çalmıştı. Zırh, içinde un

bulunan bir çuvalda idi. Çuval da yırtık olduğundan evine kadar un dökülerek gitmişti. Sonra çaldığı zırhı yahûdilerden Zeyd b. Semîn adında bir adamın yanına sakladı. Çalınan zırh Tu'me'nin yanında aranıp bulunamayınca o:

"– Vallahi ben almadım ve onun hakkında bir bilgim de yok" diye yemin etti. Zırhın sâhipleri:

"– Hayır, vallahi zırhı o çaldı. Gece karanlıkta bize geldiğini gördük, zırhı aldı, evine girinceye kadar da izini sürdük, zaten un izini de görmüştük" dediler. Ancak Efendimiz (a.s.) hırsızlık suçlamasını reddeden Tu'me'ye yemin teklif edip, o da çalmadığına dâir yemin edince zırhın sahipleri mecburen Tu'me'yi serbest bıraktılar. Un izini takip ederek nihâyet yahudinin evine geldiler ve onu tutup Allah Resûlü'ne getirdiler. Yahûdi:

"– Zırhı bana Tu'me b. Übeyrık verdi" dedi ve yahudilerden bir grup da buna şâhitlik ettiler. Tu'me'nin kabilesi olan Zaferoğulları ise:

"– Gelin, Resûlullah'a gidelim" dediler ve Efendimiz'e gelip Tu'me'nin durumunu anlattılar. Arkadaşlarını müdafaa sadedinde:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Eğer hırsızlığı yahudinin yaptığını ilân ederek onu cezâlandırmazsan arkadaşımız helâk olacak, rezil rüsvâ olacak, yahûdi de suçsuz çıkacak" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyetleri indirerek, kimin hâin, kimin temiz ve günahsız olduğunu açıkça bildirdi ve Resûlullah (s.a.v.) 'e de doğruyu gösterdi. Buna karşı Tu'me Hakk'a teslim olup tevbekâr olacak yerde Mekke'ye kaçarak dinden döndü. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* V, 362-364; Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl,* s. 183)

Dördüncüsü; Resûlullah (s.a.v.) son peygamber, ona indirilen Kur'ân-ı Kerîm de son ilâhî kitaptır. Bunlar, hak katında tek makbûl din olan İslâm'ın esasıdır. İslâm, esaslarını Kur'an ve sünnetin belirlediği bir dindir. Kıyâmete kadar artık ne yeni bir peygamber, ne de yeni bir kitap gelecektir. Bütün zamanların ve mekanların dini olan İslâm, bu şekilde tamamlanmış ve kemâle ermiştir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي
وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا

"...Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim..." (Mâide 5/3)

Anlaşılan o ki, Kur'ân-ı Kerîm İslâm'ı kemâle erdirmek ve onu bütün dinlere üstün kılmak için indirilmiştir. Bu, çok ehemmiyetli ve zaruri bir durumdur. Zira Allah yanında İslâm'dan başka makbul din olmadığına göre, insanlığın ebedi kurtuluşu ancak ve ancak İslâm'ı öğrenmek ve onun istediği gibi yaşamakla mümkündür. İslâm'ın insanlara ulaştırılması için de onun önündeki tüm engellerin kaldırılması gerekir. O engellerin kaldırılması ise büyük bir gayret, fedâkarlık ve cihadı lüzumlu kılmaktadır. Canı ve malı İslâm yolunda cömertçe harcamaya, cennet karşılığı Yüce Allah'a satmaya bağlıdır. (bk. Tevbe 9/111) Bu sebepledir ki Cenâb-ı Hak, yeryüzünde fitne kalmayıncaya ve hâkim din yalnızca Allah'ın dini yani İslâm oluncaya kadar savaşı emretmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظّٰالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

"O halde zulüm ve baskı tamâmen ortadan kalkıncaya ve hâkimiyet sadece Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer haksızlıklara son verirlerse, artık zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur." (Bakara 2/193. Ayrıca bk. Enfâl 8/39)

Şu âyet-i kerîmeler ise Resûlullah (s.a.v.) 'in gönderilmesinin ve ona Kur'ân-ı Kerîm'in inzal edilmesinin esas hedefinin İslâm'ı bütün dinlere üstün kılmak olduğunu açıkça beyan eder:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

"Resûlü'nü bütün dinlere üstün kılmak üzere hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. Buna şâhit olarak Allah yeter! " (Fetih 48/28)

Hz. Muhammed (s.a.v.) 'in gerçek peygamber, ona indirilen Kur'an'ın ilâhî kitap ve onun tebliğ ettiği dinin hak din olduğunda şüphe yoktur. Allah Teâlâ bu dini, bütün dinler üzerine galip olması ve yeryüzünde tek hâkim din olması için göndermiştir. Bu gâlibiyet iki yönlüdür: Birisi ilmî bakımdan hüccet ve bürhanda üstünlüktür ki âyetteki الْهُدٰى (hidayet) le buna işaret edilmiştir. Diğeri ise, amelî bakımdan fiiliyatta üstünlük ve hâkimiyettir ki, دِينِ الْحَقِّ (dîni'l-hak) , tabirinde de

bunun gerçekleşmesine işaret vardır. Buna göre İslâm ile çarpışmak isteyen dinlerin, hepsi mutlaka mağlup olacaktır. Bunlardan birincisinin tamamen ortaya çıktığında şüphe yoktur. İslâm dini, ilim yönünden her dine galiptir. İkincisi ise tarihte bir dereceye kadar gerçekleşmiş ve bir zamanlar müslümanlar her kavme galip olmuş ise de bunun tamamı daha çok geleceğin gelişmelerinin bağrındadır. Peygamberin doğruluğunun ve onun getirdiği dinin gâlip geleceğinin en büyük şahidi ise Allah Teâlâ'dır.

Konuyla ilgili diğer âyetlerde şöyle buyrulur:

"Onlar Allah'ın nûrunu ağızlarıyla üfleyip söndürmek istiyorlar. Allah ise, kâfirler hiçbir zaman hoşlanmasa da, nûrunu mutlaka tamamlamak istiyor. Allah, Resûlü'nü doğru yolun ta kendisiyle ve adâlet ve hakkaniyet üzerine kurulan hak dini ile gönderdi ki, müşrikler hiçbir zaman istemese de, o dini diğer bütün dinlere üstün ve hâkim kılsın." (Tevbe 9/32-33. Ayrıca bk. Saff 61/8-9)

"Allah'ın nûru", Resûlullah (s.a.v.) 'in, Kur'ân-ı Kerîm'in hükümleri ve sünnet-i seniyyesinin tatbikatıyla muşahhas bir şekilde yaşayıp örnek olarak insanlığın önüne koyduğu İslâm dinidir. Nûrunu Allah'tan alan bu din çağları aydınlatacak, kimse onun önüne geçemeyecektir. Kâfirler istemese de Allah mutlaka nûrunu tamamlayacak; kelime-i tevhidi yüceltecek ve İslâm dinini hâkim kılacaktır. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın muradı, Peygamberine gönderdiği hidâyet rehberi ve hak dini İslâm'ın diğer bütün dinlere üstün gelmesini sağlamaktır. Allah'ın muradını engelleyecek ise hiçbir güç yoktur. Müşrikler istese de istemese de hakikat böyle tecelli

edecektir.

Nitekim Peygamber Efendimiz'in, Allah'ın dînini tebliğ etme ve öğretme husûsundaki azim, gayret ve şevki karşısında büyük bir âcizliğe düşen Kureyş müşrikleri birgün:

"– Sen bizi ve ilâhlarımızı yermeyi bırak, biz de seni ve ilâhını kendi hâlinize bırakalım" dediklerinde Resûlullâh (s.a.v.) başını kaldırıp göğe baktı ve:

"– u güne i görüyor musunuz?" diye sordu.

"– Evet, görüyoruz" dediklerinde Allah Resûlü, İslâm'ın mâhiyetine ve istikbaldeki durumuna dikkat çekecek mahiyette:

"– Peki ben sizin bu güne in ı ıklarından faydalanmanıza mâni olabilir miyim?" buyurdu (İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 92; İbn İshâk, es-Sîre, 136)

III. KUR'ÂN-I KERÎM'İN ŞEKLİ VE MUHTEVASI

Kur'ân-ı Kerîm, lafzı ve mânasıyla, şekli ve muhtevasıyla Allah kelâmıdır. Burada "şekli" derken Kur'ân-ı Kerîm'in Resûlullah (s.a.v.) 'e vahyedilmesini, geliş şeklini, Efendimiz'den insanlara intikâlini, âyetler ve sûreler halinde yazılmasını, Mushaf haline getirilmesini ve zerre kadar hiçbir değişme ve bozulmaya uğramadan günümüze ulaşmasını kastediyoruz. "Muhtevası" derken de onun ele aldığı konuları, meseleleri, maksatları, gayeleri ve bunları ele alış tarzını kastediyoruz.

A. ŞEKLİ YAPISI

1. KUR'AN'IN EFENDİMİZ (S.A.V) 'E VAHYEDİLMESİ

Allah Teâlâ insanı yaratmış, onu sahipsiz ve kendi haline bırakmamıştır. Yüce Allah insanla devamlı irtibat ve iletişim halindedir. Onunla konuşur ve onu dinler. Bu durum, bütün insanlar için geçerlidir. Fakat Cenâb-ı Hak, insanlar içinden seçtiği peygamberlerle daha özel mânada konuşur. Onlara dinî buyrukları vahyeder. Bu konuyu ele alan âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ
يُرْسِلَ رَسُوْلًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَآءُ اِنَّهٗ عَلِيٌّ حَكِيْمٌ ﴿٥١﴾

"Allah bir insanla ya vahiyle veya perde arkasından konuşur. Yahut ona kendi izniyle dilediğini vahyedecek

bir elçi gönderir. Doğrusu O, çok yücedir, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır." (Şûrâ 42/51)

Âyet-i kerîmeye göre Allah Teâlâ kullarına üç yolla hitap eder, onlarla konuşur:

v Birincisi vahiydir.

Bu şekilde vahy, sözün ruhânî bir yolla vasıtasız olarak insanın içine doğması ve alınması halinde tezahür eder. Bu tür vahiy, hem peygamberler hem de insanlardan bazıları için söz konusudur. Peygamberlere uykuda gelen vahiy buna örnek teşkil eder. Kendine bu tarz bir vahiy gelen peygamber uyandığı zaman kalbinde doğruluğu kesin bir bilgi bulur ve onun vahy eseri olduğuna yakînî bir şekilde inanır. Peygamberlerin dışındakilere yapılan bu şekil vahy ise ilham anlamındadır. Nitekim Hz. Mûsâ'nın annesine (bk. Tâhâ 20/38-39; Kasas 28/7) ve Hz. İsa'nın havarilerine (Mâide 5/111) bu tarzda vahyolunduğu belirtilir.

v İkincisi, Allah'ın peygamberine perde arkasından hitap etmesidir.

Bunda da vahiy meleği Cebrâil'in aracılığı söz konusu değildir. Allah Teâlâ bazı cisimlerde ve kulaklarda söz yaratıp işittirir. Bu söz doğrudan doğruya kalbe değil, kulaktaki işitme gücüne söylenir ki perde arkasından olması bu yönüyledir. Ayrıca bu tarz bir iletişimde sözü dinleyen konuşanı göremez. Sadece kendisine yakın bir yerden harikulâde bir şekilde hitap eden gizli bir varlık olduğunu anlar. Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya Tur dağında bir ağaçta yarattığı sesle hitap etmesi (bk. Tâhâ 20/11-23; Kasas 28/30-35) bu neviden bir konuşmadır.

v Üçüncüsü ise vasıtalı vahiydir.

Bu tür vahiyde Allah Teâlâ vahyini bildirmek üzere Cebrâil'i aracı olarak gönderir. Kur'ân-ı Kerîm'in Peygamberimiz (s.a.s) 'e vahyi umumiyetle bu üçüncü yolla olmuştur. Bu tür vahy de iki şekilde gerçekleşir. Birincisi, vahiy meleğinin melekiyetten sıyrılıp beşeriyete inmesi iledir. Nitekim vahiy meleği bazen insan suretinde gelerek Resûlullah (s.a.v.) 'in mübarek elini tutmuş (bk. Ebû Dâvûd, Sünnet 9) , hanımlarının yanında fakat onlara görünmeden Peygamberimiz (s.a.v.) 'le konuşmuş (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 150) , bazen de sahâbeden Dihyetü'l-Kelbî suretinde gelerek yine Efendimiz'le konuşmuştur. (Buhârî, Fedâilü'l-Kuran 1) İkincisi ise Resûl-i Ekrem (s.a.v.) 'in beşeriyetten melekiyete geçmesi ile gerçekleşmiştir ki vahyin en zor olanı budur ve Kur'an vahiyleri daha çok bu yolla gelmiştir. İşte vahiy meleği Cebrâil (a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'i bu yolla Peygamberimiz (s.a.v.) 'in kalbine indirmiştir.

Kur'an'ın Efendimiz (s.a.v.) 'in kalbine indirilişi hakkında şöyle buyrulur:

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾

"De ki: «Cebrâil'e kim düşmansa şunu iyi bilsin ki, daha önce gönderilen kitapları doğrulayan, mü'minlere bir doğru yol rehberi ve müjdeci olan Kur'an'ı Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.»" (Bakara 2/97)

Aynı hususa Şuarâ sûresinde ise şöyle yer verilir:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾

"Şüphesiz ki Kur'an, Âlemlerin Rabbinin indirdiği bir kelâmdır. Onu Rûhu'l-Emîn Cebrâil, uyarıcılardan olasın diye apaçık bir Arapça lisan ile senin kalbine indirmiştir." (Şuarâ 26/193-195)

Vahiy hâdisesinde normalde Cebrâil (a.s.) , vahyi Allah Resûlü'ne okuyor, işittiği âyetlerin lafız ve mânaları Efendimiz'in kalbine iyice yerleşiyordu. (bk. Kıyâme 75/16-19; Tâ-hâ 2/114) Burada ise Kur'an'ın Peygamber Efendimiz'in "kalbi üzerine" indirildiği ifade edilerek, vahyin tesirine ve kuvvetine dikkat çekilmektedir. Vahiy, kalbin üzerine yani şuur ve şuuraltının bütün bölümlerine inerek oraya sağlam bir şekilde yerleşir. Böylece, kalbi her yönden tamamen kaplayıp istîlâ ederek büyük bir kesinlik ve karşı konulamaz bir hüküm ifade eder. Vahiy, diğer bütün his ve idrakleri devre dışı bırakarak kalbe yerleşince onunla amel etmek ve onu diğer insanlara ulaştırmak bir zarûret hâline gelir.

Şu hâdise, Efendimiz (s.a.v.) 'in kalbine inen Kur'ân-ı Kerîm karşısında nasıl bir titizlik, dikkat ve uyanıklık halinde olduğunu göstermeye yeter:

Kinde kabilesinin temsilcileri hicrî 10. senede altmış veya seksen kişi olarak gelip, Mescid'de bulunan Peygamber Efendimiz'in huzûruna çıkmışlardı. Resûlullah (s.a.v.) :

"-Allah beni hak bir dinle peygamber gönderdi ve bana bir de kitab indirdi. O kitaba bâtıl ne önünden, ne de ardından yakla abilir!" buyurdu. Kinde temsilcileri:

"-Bize ondan biraz okuyup dinletebilir misin?!" dediler.

Resûlullah Sâffât sûresinin başından okumaya başladı:

"Yemin olsun saf saf dizilenlere, haykırıp sürenlere, zikir okuyanlara ki sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. O, göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan her şeyin Rabbi, aynı şekilde doğuların da Rabbidir." (Sâffât 37/1-5)

Allah Resûlü (s.a.v.) bu âyetleri okuyup susmuştu. Hiç kımıldamadan duruyordu. Gözleri yaşarmış, gözyaşları sakalına doğru akmaya başlamıştı. Kindeliler:

"-Biz senin ağladığını görüyoruz!? Yoksa seni gönderen zâttan korktuğun için mi ağlıyorsun?" dediler. Peygamber Efendimiz:

"-Beni korkutan ve ağlatan, Allah'ın beni kılıcın ağzı gibi ince ve keskin olan dosdoğru bir yol üzere göndermi olmasıdır ki, ondan azıcık eğrilsem helak olurum!" buyurduktan sonra:

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾

"Eğer istesek elbette sana vahyettiğimiz Kur'an'ı hafızalardan ve yazıldığı sayfalardan tamâmen silip yok ederiz; sonra bize karşı onu yeniden elde etmene yardımcı olacak bir destekçi bulamazsın." (İsrâ 17/86) âyetini okudu. Bunun üzerine Kinde temsilcileri müslüman oldular. (bk. İbn Hişam, *es-Sîre,* IV, 254; Ebû Nuaym, *Delâil*, I, 237-238; Halebî, *İnsânu'l-uyûn,* III, 260)

Peki lafzı, mânası ve getirdiği sorumluluk böylesine büyük ve ağır olan ilâhî kelam Rabden Peygamber'e intikalde kemiyet bakımından nasıl bir seyir takip etmiştir:

2. KUR'AN'IN PARÇA PARÇA İNMESİNİN HİKMETLERİ

Kur'ân-ı Kerîm, bir defada değil, yirmi üç yıl boyunca parça parça inmiştir. Bunun elbette pek çok sebep ve hikmeti vardır. Âyet-i kerîmede bu husus şöyle dile getirilir:

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا ﴿١٠٦﴾

"Biz Kur'an'ı insanların zihinlerine ve kalplerine sindire sindire okuyasın diye kısımlara ayırdık ve onu parça parça indirdik." (İsrâ 17/106)

Furkān sûresinde ise şöyle buyrulur:

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَاْتُوْنَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيْرًا ﴿٣٣﴾

"Kâfirler: «Bu Kur'an Peygamber'e toplu olarak bir defada indirilseydi ya!» diyorlar. Halbuki biz, Kur'an'ı kalbine iyice yerleştirelim, onunla kalbini pekiştirelim ve ortaya çıkan yeni durumlar münasebetiyle sana gerekli talimatı verelim diye onu böyle parça parça indiriyor ve onu sana tane tane okuyoruz. Bu sebepledir ki, onlar seni zor durumda bırakmak için ne zaman bir misal, biri soru getirecek olsalar, ona karşı biz mutlaka sana işin gerçeğini bildirmekte ve en güzel açıklamayı yapmaktayız." (Furkān 25/32-33)

Kur'ân-ı Kerîm'i bir bütün halinde indirmeye kadir olan Allah, böyle yapmayıp onu parça parça indirmesinin ve ağır ağır okumasının hikmetini şöyle beyan eder:

Birincisi; Resûlullah (s.a.v.) 'in ve mü'minlerin kalplerine sebât vermek, onları kuvvetlendirmek ve onları cesaretle doldurmak. Zira diğer mü'minler gibi Efendimiz (s.a.v.) de müşriklerin inkârları, alayları ve eziyetleri karşısında elbette mütessir oluyordu. Bu sebeple Yüce Rabbinin tesellisine ihtiyaç ve iştiyak duyuyordu. Üzüntü, sıkıntı ve meşakkatin tekerrürüne karşılık teselli ve takviyenin yenilenmesi, ona bütün çektiklerini unutturuyordu. Cebrâil (a.s.) gibi kuvvetli bir dostun peyderpey gelerek ünsiyet vermesi, Efendimiz için nihâyetsiz bir teselli ve umut kaynağı oluyordu. Bu teselli de değişik tarzlarda vuku buluyordu:

T Bazen önceki peygamberlerin kıssalarından misaller veriliyor; onun başına gelenlerin önceki peygamberlerin başına da geldiği hatırlatılıyordu. Böylece teselli edilip sabretmesi isteniyordu:

"Peygamberlerin mühim haberlerinden, onunla senin kalbini kuvvetlendireceğimiz her şeyi sana anlatıyoruz. İnen bu âyetlerde sana doğru bilgiler, mü'minler için de bir öğüt ve bir hatırlatma gelmiştir." (Hûd 11/120)

T Bazen açıkça sabretmesi ve olan bitene üzülmemesi isteniyordu:

"Resûlüm! Sabret; şunu bil ki sabretmen de ancak Allah'ın yardımıyla olur. Davetini kabul etmiyorlar diye üzülme; kurmaya çalıştıkları tuzaklar sebebiyle de telâş edip sıkıntıya düşme. Çünkü Allah, gönülleri kendisine saygı ve sevgiyle dopdolu olup buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla ve dâimâ iyilik edip işini güzel yapanlarla beraberdir." (Nahl 15/127-128)

T Bazen de Allah Teâlâ'nın Peygamberi'ni koruyacağı teminatı veriliyordu:

"Resûlüm! Rabbinin hükmü yerine gelene kadar sabret. Çünkü sen bizim himâyemizde, gözetimimiz altındasın. Her kalktığında Rabbini överek tesbih et!" (Tûr 52/48)

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen âyetleri tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan O'nun elçilik vazifesini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola erdirmez." (Mâide 5/67)

İkincisi; Peygamberimiz ve mü'minlerin inen âyetleri okumalarını, ezberlemelerini ve anlamalarını kolaylaştırmak. Eğer Kur'ân-ı Kerîm bir defada inseydi gerçekten onu okuyabilmek, ezberleyebilmek ve anlayabilmek çok zor olurdu. Muhitin okuma yazma nispetinin çok düşük olduğu ümmî bir muhit olduğu düşünüldüğünde bunun önemi daha iyi fark edilecektir.

Üçüncüsü; bunları insanlara peyderpey tebliğ etmesini, ihtivâ ettikleri ahkâmı mü'minlerle birlikte tedricî olarak tatbik etmesini sağlamak.

Dördüncüsü; fert ve toplum olarak ümmetini terbiye ve tezkiye etmesine; onları ahlâkî, içtimâî, iktisâdî, siyâsî ve askerî yönlerden geliştirmesine yardımcı olmak. Kur'an'ın, İslâm toplumunun sosyal yapısında inkılâplar yapan öyle hükümleri vardır ki, bunlar birden bire indirilseydi tatbiki güç olurdu. Bu sebeple bu hükümler zamanı gelince indirilmiştir. Toplumda iyice kökleşmiş olan içki, kumar, faiz gibi bir kısım haramların kaldırılmasında ve yapılması belli

bir güçlüğü beraberinde getiren zekat, oruç ve hac gibi ibâdetlerin getirilmesinde Kur'an'ın izlediği bu mükemmel ve ince siyâset gerçekten akılları hayran bırakacak ölçüdedir. Kur'ân-ı Kerîm âdeta hitap ettiği fert ve toplumu çok yakından takip etmekte, meydana gelen tüm değişme ve gelişmeleri derin bir nazarla izlemekte, ortaya çıkan yepyeni hâdiselerde mü'minlerin ihtiyaçlarını görüp müşkillerini halletmekte, onlara en güzel şekilde rehberlik yapmaktadır. İniş sebebi bulunan âyetlerin hepsi bu hususa ışık tutmaktadır. İçkiyi kademe kademe yasaklayan âyetleri örnek verdiğimizde bu hikmet daha kolay ve net olarak anlaşılabilecektir.

İçkinin haram kılınması dört merhalede olmuş ve bu konuda belli aralıklarla dört âyet inmiştir:

Birinci merhale:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا
وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

"Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının meyvelerinden hem sarhoşluk veren bir içki hem de güzel bir rızık elde ediyorsunuz. Şüphesiz ki bunda aklını kullanan bir toplum için kesin bir delil vardır." (Nahl 2/67)

Bu âyet inince müslümanlar içki içmeye devam etmişlerdir. Çünkü o zaman henüz içki içmek haram kılınmamıştı. Ancak iman ve feraseti güçlü bir kısım müslümanlar, ta o zamanda içki hakkında bir yasağın geleceğini farketmişlerdi.

İkinci merhale:

Hz. Ömer, Muâz b. Cebel ve sahâbeden bir grup Resûlullah (s.a.v.) 'e gelerek: "Ya Resûlallah bize içki hakkında fetvâ ver. Çünkü o aklı gidermektedir" dediler. Bunun üzerine:

يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ
وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

"Resûlüm! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. Şöyle de: «Onlarda büyük bir günah ve zarar, bununla birlikte insanlar için birtakım faydalar da vardır; fakat günah ve zararları faydalarından daha büyüktür." »..." (Bakara 2/219) âyeti indi.

Bu âyetin inişinden sonra bir takım müslümanlar içki içmeye devam edip: "Biz faydasını alır kötülüğünü terk ederiz" dediler. Bir kısmı ise içki içmeyi terk edip: "İçinde pek büyük bir günah olan bir şeye bizim ihtiyacımız yok" dediler. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl,* s. 73)

Üçüncü merhale:

Abdurrahman b. Avf (r.a.) , içki içenlerden bazılarını evine dâvet etti. İçtiler ve sarhoş oldular. Namaz vakti olunca namaza durdular. İmam "Kâfirûn" sûresini okumaya başladı. Şöyle diyordu: "De ki: Ey kâfirler, ben sizin ibâdet ettiğinize ibâdet ederim." Sûrenin sonuna kadar "ibâdet etmem" ifâdelerini hep "ibâdet ederim" şeklinde okudu. Bunun üzerine:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى
حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilecek derecede ayıkıncaya kadar namaza yaklaşmayın.” (Nisâ 4/43) âyeti indi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl* s. 73)

Bu âyetin inmesinden sonra içki içenler epey azaldı. İçkiyi terkedenler: “Bizi namazdan alıkoyan bir şeyde hayır yoktur” dediler. Bazı kimseler ise namaz vakti dışında olmak üzere içki içmeye devam ettiler. Meselâ yatsı namazından sonra içiyor, sabahleyin sarhoşluğu gitmiş oluyordu. Veya sabah namazından sonra içiyor ve öğle vakti gelinceye kadar ayılıyordu.

Dördüncü merhale:

Utban b. Mâlik bir ziyâfet tertip edip müslümanlardan bazılarını dâvet etti. Dâvet edilenlerin içinde Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.) da vardı. Utban misafirleri için deve kellesi kızartmıştı. Ondan doyuncaya kadar yediler ve sarhoş oluncaya kadar içki içtiler. Sonra nesepleriyle övünmeye ve bu konuda şiirler söylemeye başladılar. Bu sırada Sa'd, Ensâr'ı hicveden, kötüleyen bir şiir söyleyip kavmiyle övününce bir adam, devenin çene kemiğini alarak Sa'd'ın başına vurdu ve başını yardı. Sa'd, Resûlullah (s.a.v.) 'e gelerek Ensâr'dan olan adamı şikâyette bulundu. Bunun üzerine içkiyi kesin olarak yasaklayan:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ
رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ
الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

"Ey iman edenler! İçki, kumar, tapınmak ve putlara kurban kesmek için dikilen taşlar, fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Hiç şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla sizin aranıza ancak düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz, değil mi?" (Mâide 5/90-91) âyetleri indi. (Müslim, Fedâilü's-sahâbe 43; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* VII, 45-6)

Kur'an'ın parça parça indirilmesinin hikmetlerinden beşincisi; hem Peygamber (s.a.v.) 'in hem de onun izinden giden mü'minlerin heyecan ve iştiyaklarını zinde tutarak, tabii bir süreç içinde safha safha İslâm'ı bir bütün halinde anlayıp yaşamalarına en uygun zemini hazırlamak.

Altıncısı; inkârcıların iki de bir ileri sürdükleri kafa karıştırıcı soruları, getirdikleri çapraşık misalleri, ileri sürdükleri asılsız iddiaları yerinde ve zamanında cevaplandırmak; bu hususlarda lazım gelen izahları anında ve en doğru bir şekilde yapmak. Bu durum, Efendimiz (s.a.v.) 'in tebliğ hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Eğer Kur'an bir defada indirilmiş olsaydı, insanların peyderpey sordukları bu sorulara Peygamberimiz (s.a.v.) 'in vereceği cevap kalmazdı. Halbuki, nübüvvetin açık bir alâmeti olarak Kur'an onların sorduğu tüm sorulara cevap vermiş; böylece hem Allah Resûlü'nün hem de mü'minlerin gönülleri huzur ve sukûna kavuşmuştur.

Bahsedilen hikmetler sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm, bir kısmı peygamberliğin Mekke döneminde bir kısmı da Medîne döneminde olmak üzere parça parça inmiştir:

3. MEKKÎ – MEDENÎ SÛRELER

Hicretten önce inen sûrelere, Mekkî yani Mekke'de inmiş sûreler adı verilir. Hicretten sonra inen sûrelere de Medenî yani Medine'de inmiş sûreler denilir.

Bu taksim, zaman dikkate alınarak yapılmıştır. Hicretten önceki dönem yaklaşık 13 yıldır. Bu süre içinde inen bütün sûrelere Mekkî sûreler denir. Mekke'de inen sûrelerin sayısı genellikle 86 (seksen altı) olarak kabul edilmiştir. Diğer 28 (yirmi sekiz) sûre ise Medine'de inmiştir. Bunlara da Medenî sûreler denir.

Mekke'de inen sûreler içinde Medenî âyetler olduğu gibi, Medine'de inen sûreler içinde de Mekkî âyetler vardır. Sûrelerin Mekkî mi, Medenî mi oldukları Mushaflarda sûre başlarında belirtilmektedir.

Sûrelerin Mekke'de mi, yoksa Medine'de mi indiklerini bilmenin çeşitli faydaları vardır. Sûrenin veya âyetin nerede ve ne zaman indiğini bilmek, Kur'an'ın daha kolay kavranmasını ve Kur'an'ın parça parça indirilmesindeki hikmetin anlaşılmasını sağlar.

Mekke'de inen sûre ve âyetlerin başlıca özellikleri şunlardır:

T Âyetler daha kısa ve daha vecizdir.

T Kelime ve tabirler daha heyecanlı, ses bakımından daha etkilidir.

T İman ve ahlâk esasları üzerinde durmakta, yalnız Allah'a ibâdet edilmesi hususu işlenmektedir.

T Müşriklerin bozuk inançları ve sapık düşüncelerini ortaya koymakta, cennet ve cehennem tasvirleri, kıyamet sahneleri anlatılmaktadır.

Medine'e inen sûre ve âyetlerin başlıca özellikleri şöyledir:

T Âyetler, Mekkî âyetlere göre daha uzun ve üslup daha yumuşaktır.

T İslâm devletinin hukuk kâideleri, had cezaları, miras, fert ve toplum ilişkileri gibi esaslar yer almaktadır.

T Cihada izin verilmesi ve cihadın hükümleri açıklanmaktadır.

T Münafık, yahudi ve hristiyanların durumu, bunların bozuk düşünceleri, işledikleri cinayetleri ihtiva etmekte, kitaplarında yapmış oldukları tahrifatı belirtmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, Mekke'de ve Medîne'de, gece gündüz, yaz kış, seferde ve hazarda 23 yıl boyunca parça parça indiği halde Yüce Allah onu pek sağlam bir koruma altına almıştır:

4. KUR'AN'IN KORUNMASI

Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

"Şüphesiz ki bu Kur'an'ı biz indirdik; onu muhafaza edecek olan da elbette biziz." (Hicr 15/9)

Yüce Rabbimiz Kur'ân-ı Kerîm'i hem inişi esnasında cin ve şeytan saldırılarından korumuş, hem de onu kıyâmete kadar her türlü bozulma, değişme, artma ve eksilmeden koruyacağını müjdelemiştir. Cenâb-ı Hakk'ın bu va'dinin beşer planında iki yolla gerçekleştirildiği görülür. Bunların birincisi "ezberlenmesi", ikincisi ise "yazılması"dır:

a. EZBERLENMESİ

Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesi hususunda dikkati çeken en

mühim nokta, Resûlullah (s.a.v.) 'in inen âyetleri hemen ezberliyor olmasıdır. Zira Cenâb-ı Hak Kur'an'ı onun kalbine indirmiş ve ona ezberletmiştir. (bk. Bakara 2/97; Şuarâ 26/192-195)

Cebrâil (a.s.) , vahyi Allah Resûlü'ne okumakta, işittiği âyetlerin lafız ve mânaları Efendimiz'in kalbine iyice yerleşmekteydi. Allah Resûlü (s.a.v.) bu şekilde aldığı Kur'an vahiylerini ezberliyor ve ezberden okuyordu. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur:

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ

"Resûlüm! Biz sana Kur'an'ı okutacağız; ondan hiçbir şeyi unutmayacaksın. Allah'ın unutmanı dilediği müstesnâ." (A'lâ 87/6-7)

Allah Teâlâ Peygamberimiz (s.a.v.) 'e Kur'ân'ı ezberleteceğini, okutacağını ve mânasını öğreteceğini va'detmiştir:

لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ ﴿١٧﴾

فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهٗ ﴿١٩﴾

"Resûlüm! Sana vahyedilen âyetleri hemen ezberleyip bellemek için dilini kıpırdatma. Çünkü onu senin kalbinde toplayıp ezberletmek de, onu dilinde akıtıp okutmak da bize aittir. Biz onu sana okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu tâkip et. Sonra onu açıklamak da elbette bize ait bir iştir." (Kıyâme 75/16-19)

Bu âyetlerin inişi hakkında şöyle bir rivâyet vardır:

"Melek Cebrâil vahyi getirdiği zaman Resûlullah (s.a.v.) , gelen vahyi unutmamak ve iyi bellemek için dilini, dudaklarını depretirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyetleri indirdi." (Buhârî, Tefsîr 75/1-2; Müslim, Salât 148; Tirmizî, Tefsîr 75/1) Bununla ilgili olarak diğer bir âyette de: **"Resûlüm! Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan önce unutma endişesiyle Kur'an'ı okumakta acele etme! «Rabbim! Benim ilmimi artır!» diye dua et"** (Tâhâ 20/114) buyrulmuştur. Bu âyet de, daha önce inen Kıyâme sûresinin 17-19. âyetlerini hem tefsîr hem de tekid etmektedir. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) 'e ilk inen âyette, dilini depretmemesi söylenirken bir anlamda susması emredilmiş ancak bunun süresi yani ne zamana kadar suskun durması gerektiği belirtilmemiştir. İşte daha sonra inen Tâhâ sûresinin 114. âyeti, Resûlullah (s.a.v.) 'e, Cebrâil'in getirdiği vahyin tamamını dinledikten sonra okumaya başlamasını bildirmek suretiyle hem ilk inen âyetteki kapalılığı gidermiş, hem de acele etmemesi gereken hususu teyid etmiştir.

Bu âyetlerde Kur'an inerken onu çarçabuk alabilmek ve unutmamak için dilini depreten Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'e böyle yapmasını yasaklayan Cenâb-ı Hak ezberletmek, okutmak ve mânasını öğretmek üzere üç hususta da müjde vermiştir. Âyette geçen "onu toplamak bize aittir" ifadesi, İbn Abbas (r.a.) 'dan gelen bir rivâyette "Onu senin göğsünde toplamak yani onu sana, senin irade ve gayretin olmadan ezberletmek bize aittir" şeklinde tefsîr edilmiştir. (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an 28; Nesâî, İftitah 37; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XXIX, 116-118)

Bu âyetleri dikkatlice incelediğimiz zaman burada Kur'an'ı

ezberleme metoduyla ilgili önemli prensiplere temas edildiği görülecektir:

• Öncelikle hocayı düzgün bir şekilde dinlemek. Böylece doğru bir şekilde ezber yapılmış olur.

• Dikkatli olmak, zihnî toplamak, ezberi engelleyici hal ve hareketlerden uzak durmak.

• Allah'a güvenmek, O'nun kendi kitabını ezberlemeye çalışanlara yardım edeceğine ve zihinlerini açacağına inanmak.

• Allah'a dua etmek.

Resûlullah (s.a.v.) 'le birlikte sahâbe-i kirâm da durumlarına göre Kur'ân-ı Kerîm'i ezberliyorlardı. Bu şekilde Kur'anı ezberleyen pek çok sahâbinin ismi geçmektedir. Bunların bir kısmı Kur'an'dan bazı sûreleri ezber bildikleri gibi, içlerinden Kur'an'ı başından sonuna ezber bilen "hâfız"lar da vardı. (bk. Suyûtî, *İtkân*, I, 72)

Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i her vesileyle devamlı ezberden okurdu. Kıldırdığı namazlarda, özellikle cehrî okuduğu sabah, akşam ve yatsı namazlarında, Cuma namazlarında bize göre uzun sayılabilecek sûreler okurdu. Hele gece namazlarında kıyâm ve kırâati gerçekten uzun olurdu. Cüzlerle ifade edilecek derecede namazda Kur'an tilâvet ederlerdi. Şu rivâyet bu açıdan ne kadar dikkat çekicidir:

Birgün nâfile namaz kılmakta olan Efendimiz'e uyan Huzeyfe (r.a.) şöyle anlatıyor:

"Bir gece Allah Resûlü'yle beraber namaza durdum. Bakara sûresini okumaya başladı. Ben içimden, «Yüzüncü âyete gelince rukûya varır.» dedim. Yüzüncü âyete geldikten sonra

da okumasını sürdürdü. «Herhalde bu sûre ile iki rekât kılacak» diye zihnimden geçirdim. Okumasına devam etti. «Sûreyi bitirince rükûya varır» diye düşündüm. Ancak yine bitirmedi, Nisâ sûresini okumaya başladı. Bitirince de Âl-i İmrân sûresine başladı. Ağır ağır okuyor; tesbih âyetleri geldiğinde *«sübhânallâh»* diyor, dua âyeti geldiğinde dua ediyor, istiâze âyeti geldiğinde de Allah'a sığınıyordu. Sonra rükûya vardı. *«Sübhâne Rabbiye'l-Azîm»* demeye başladı. Rükûu da kıyâmı kadar sürdü. Sonra *«Semiallâhu limen hamideh. Rabbenâ leke'l-hamd»* diyerek doğruldu. Rükûda durduğuna yakın bir müddet kıyamda durdu. Sonra secdeye vardı. Secdede *«Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ»* diyordu. Secdesi de kıyâmına yakın uzunlukta sürdü." (Müslim, Müsâfirîn 203)

Allah Resûlü (s.a.v.) 'in her gün düzenli bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm'in yedide birini okuma âdeti vardı. (bk. Müslim, Müsâfirîn 142; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 9; İbn Mâce, Salât 178)

Ashâb-ı kirâm da böyle yapardı. Nitekim Medîne'ye gelen Sakîf kabilesi heyetinde bulunan Evs b. Huzeyfe (r.a.) şöyle anlatır:

"Resûlullah (s.a.v.) bir gece yatsıdan sonra uzun müddet yanımıza gelmedi.

«–Yâ Resûlallah! Yanımıza gelmekte niçin geç kaldınız?» diye sorduk. Peygamber Efendimiz (a.s.) :

«–Her gün Kur'ân'dan bir hizb okumayı kendime vazîfe edinmi imdir. Bunu yerine getirmeden gelmek istemedim» buyurdu. Sabah olunca ashâb-ı kirâma; «Siz Kur'ân'ı nasıl hizipleyip okursunuz?» diye sorduk. Onlar:

«–Biz sûreleri ilk üçünü bir hizb, sonra devamındaki beş

sûreyi ikinci bir hizb, daha sonra sırayla yedi, dokuz, on bir ve on üç sûreyi birleştirerek birer hizb yaparız. En son olarak da Kâf sûresinden sonuna kadar mufassal sûreleri bir hizb yaparak Kur'ân-ı Kerîm'i yedi günde okuruz» dediler." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 9; İbn Mâce, Salât 178)

Yine Efendimiz (s.a.v.) :

"Kim geceleyin hizbini veya hizbinden bir kısmı okumadan uyursa bunu sabah namazı ile öğle namazı arsında tamamlasın! Bu takdirde, sanki gece okumu gibi aynı sevâba nâil olur" buyururdu. (Müslim, Müsâfirîn 142)

Kur'ân-ı Kerîm'in korunup en sağlam bir şekilde günümüze kadar aktarılmasında ezberlemek kadar onun ilk günden itibaren yazıya geçirilmiş olmasının da büyük önemi vardır:

b. YAZILMASI

Kur'ân-ı Kerîm, okuma ve yazmanın çok az olduğu ümmî bir toplumda inmeye başladı. Bu yüzden ilk inen âyetlerde hemen okuma ve yazmanın önemine dikkat çekti. O ümmî toplumu ilim ve irfan sahibi medenî bir toplum hâline getirmek için okumanın ve kalemle yazmanın şart olduğunu bildirdi. İlk olarak inen şu âyetler bu açıdan dikkat çekicidir:

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ
وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı rahim duvarına tutunan aşılanmış bir hücreden yarattı. Oku! Rabbin sonsuz lütuf ve kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğreten O'dur. İnsana bilmediği her şeyi öğreten O'dur." (Alak

96/1-5)

Yine ilk inen sûrelerden biri olan Kalem sûresinin başında şöyle buyrulur:

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾

"Nûn. Kaleme ve kalem ehlinin satır satır yazdıklarına yemin olsun!" (Kalem 68/1)

Kur'ân-ı Kerîm'in önemli isimlerinden birinin "kitap" olması da, zımnen onun yazılması gerektiğini hatırlatır.

Bu âyetlerin mesajını en iyi anlayan Allah Resûlü (s.a.v.) , kalbine inen âyetleri bir taraftan hemen insanlara tebliğ ederken, bir taraftan da hiç ara vermeden yazdırıyordu. Efendimiz'in pek çok vahiy kâtibi vardı. Rivâyetlere bakıldığında bunların sayısının altmış beşe (65) kadar çıktığı görülür. Âyetler indikçe Sevgili Peygamberimiz, kâtiplerden müsait olanları çağırır ve onlara vahyi yazdırırdı. Onlar da, inen âyetleri o zamanın;

- Hurma ağacının yaprakları, kabukları, yapraklarının orta damarları,
- Kürek ve kaburga kemikleri,
- İşlenmemiş deri,
- İnce deri (rakk)
- Çanak çömlek parçaları,
- Parşömen parçaları,
- Tahtadan yapılmış levhalar,
- Bez parçaları

gibi yazı malzemelerine yazarlardı. Yazma işlemi bittikten sonra Resûlullah, kâtiplere yazdıklarını okutturur ve eksikleri varsa düzelttirirdi. (bk. Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an 4; Tirmizî,

Menâkıb 74/3954)

Bu hususta meşhur vahiy kâtibi ve hâfız sahâbi Zeyd b. Sâbit şöyle demektedir:

"Resûlullah (s.a.v.) bana vahyi yazdırıyor ve bitirince de yazdığım vahyi okutturuyordu. Eğer herhangi bir yanlış veya noksan bulursa bunu hemen tashih ediyordu. Ben de ancak ondan sonra kalkıp sözkonusu vahyi insanlara bildiriyordum." (Heysemi, *Mecma'u'zevâid*, I, 152; VIII, 257)

İşte kendisine okunarak mukâbele görmüş bu metin, Efendimiz (s.a.v.) 'e teslim edilip hâne-i saâdette korunuyordu. Ashâb-ı kirâmdan isteyenler, sonra kendileri için şahsî nüshalar istinsah edebiliyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) de inen âyetleri önce erkek sonra da kadın sahâbîlere okuyordu. Müslümanlar da gelen vahyi ezberliyor, bir kısmı da yazarak yanında muhafaza ediyordu. (bk. M. M. el-A'zami, *Kur'an Tarihi,* s. 106-107; M. Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 42)

Kısım kısım inen âyet ve sûrelerin Kur'ân'ın neresine yerleştirileceği Cenâb-ı Hak tarafından bildiriliyor, Cebrâil (a.s.) bunları Allah Resûlü'ne târif ediyor, Efendimiz de kâtiplerine yazdırıyordu. (Buhârî, Tefsîr 2/45; Ebû Dâvûd, Salât 120-121/786; Tirmizi, Tefsîr 9/3086)

Peygamberimiz hayatta iken tüm Kur'an vahiyleri bu şekilde yazıyla kayda geçirilmiştir. Bunlardan ihmal edilip yazılmayan veya kaybolan hiçbir âyet yoktur. Cenâb-ı Hakk'ın kıyâmete kadar kalmasını takdir buyurduğu bütün âyetler ve sûreler, Allah'tan geldiği şekilde sağlam olarak kayıt altına alınmıştır. Bu gerçeğin pek çok sağlam delili bulunmaktadır. Şöyle ki:

• Abese sûresinin 11-16. âyetlerinde, Kur'ân'ın ilk senelerde mevcut çok sayıdaki yazılı metinlerinden, nüshalarından bahsedilmektedir:

كَلَّآ إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾
مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

"... Bu Kur'an âyetleri bir hatırlatma ve bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt ve ders alır. Kur'an çok şerefli sahîfelerde kayıtlıdır; Allah katındaki değeri yüce ve tertemiz sahifelerde. Kâtiplerin elleriyle yazılmıştır, taşınmıştır; Allah'a karşı saygıyla dolu, itaatkâr, çok değerli, iyilik timsâli katiplerin! " (Abese 80/11-16)

• Vâkıa sûresinde yer alan:

إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾

"Şüphesiz o, çok değerli, pek şerefli bir Kur'an'dır. Onun aslı çok iyi korunmuş bir kitaptadır. Tertemiz olanlardan başkası ona dokunamaz." (Vâkıa 56/77-79) âyetleri, Kur'an'ın yazılı olduğunu ve ona dokunmak için abdestli olmak gerektiğini haber verir.

• Hz. Ömer, henüz peygamberliğin ilk yıllarında kız kardeşinin elinde bulunan Tâhâ sûresinin baş tarafındaki âyetlerin yazılı bulunduğu sayfayı okuyarak iman nimetine erişmiştir. (İbn Hişam, *Sîret*, I, 368-371)

• Râfi b. Mâlik (r.a.) Akabe Bey'atı'na katıldığında, Resûlullah (s.a.v.) o zamana kadar vahyedilmiş tüm âyet ve sûrelerden oluşan bir Kur'an metnini ona teslim etmişti. Râfi, Medine'ye döndüğünde kendi mahallesinde inşâ ettirdiği ve

İslâm âleminde ilk câmi diye bilinen mescidde toplanan müslümanlara bu âyet ve sûreleri tilâvet ederdi. Yûsuf sûresini de Medîne'ye ilk defâ Râfî getirmiştir. (İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 152; İbnü'l- Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe,* II, 157)

c. PEYGAMBERİMİZ'İN KUR'AN'I CEBRÂİLE ARZI

Her ramazan ayında Peygamberimiz (s.a.v.) o zamana kadar vahyedilmiş Kur'an âyetlerini Cebrâil'e, Cebrâil de kendisine okur, böylece mukâbele ederlerdi. Arz sırasında ashâb-ı kirâmdan bazıları da bulunurdu. Son ramazanda bu arz işini iki defa yapmışlardı. Buna "arza-i ahîre" denilmiştir. (Buhârî, Bed'ü'l-halk 6; Fedâilü'l-Kur'an 7; Savm 7)

İbn Mesûd (r.a.) şöyle der:

"Resûlullah ve Cebrâil birbirlerine Kur'an okumayı bitirdiklerinde ben de Allah Resûlü'ne okuyordum ve Efendimiz benim okuyuşumun son derece güzel olduğunu söylüyordu." (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 405)

Yine sahih bir rivâyete göre Cebrâil (a.s.) 'la yapılan son mukabelenin ardından; Allah Resûlü, Zeyd b. Sâbit ve Übey b. Ka'b, Kur'ân'ı birbirlerine okudular. Hatta Allah Resûlü (s.a.v.) , Übey'e iki kez okudu. (*Mukaddimetân,* nşr. A. Jeffery, s. 74, 227; Tâhir el-Cezâirî, *et-Tibyân,* s. 26)

İslâm âleminde Asr-ı saâdetten günümüze kadar devam edegelen "mukâbele" geleneği, Resûlullah (s.a.v.) 'in Cebrâil ile yaptığı bu karşılıklı arz keyfiyetinin hatırasını canlı tutmak arzu ve iradesinin takdire şayan bir tezâhürüdür.

Kur'ân-ı Kerîm'in korunup devam ettirilmesi bakımından Peygamberimiz (s.a.v.) 'in vefatından sonra hülefâ-i râşidînin

de çok büyük hizmetleri olmuştur:

5. HZ. EBÛBEKİR (R.A.) 'IN KUR'AN'A HİZMETİ

Peygamberimiz (s.a.v.) , hayatta olduğu müddetçe vahyin gelmesi devam ettiği için Kur'ân-ı Kerîm derlenip tek Mushaf haline getirilmemişti. Efendimiz'in vefâtından sonra, en büyük teminat mercii müslümanların arasından ayrıldığı için Kur'an'ın bir Mushaf halinde derlenip ona devlet otoritesiyle resmî bir hüviyet kazandırmak lüzûmu ortaya çıkmıştı. Bundan böyle esas otorite ve teminat, Kur'an metninin kendisi olacaktı. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) , kendisinden sonra en büyük emanet olarak Allah'ın kitabını bıraktığını, ona tabi oldukları müddetçe müslümanların asla yollarını şaşırmayacaklarını bildirmişti. (bk. Muvatta, Kader 3) Bu sebeple Hz. Ömer'in de teşvikleriyle Hz. Ebûbekir, ilk iş olarak Kur'ân-ı Kerîm'i cem ettirmiştir. Bu mühim iş için çok zeki, dikkatli, müttakî, emin, âlim, hâfız, vahiy kâtibi ve arza-ı ahîrede bulunmuş, Efendimiz'in Cebrâil'le olan mukâbelesini başından sonuna dinlemiş ve elindeki yazılı nüsha ile karşılaştırmış sahabî Zeyd b. Sâbit (r.a.) 'ı vazifelendirmiştir.

Hz. Ebûbekir'in talimatı uyarınca Zeyd b. Sabit, insanların yazılı veya ezberden getirdikleri Kur'an parçalarını şu şartlarla kabul etmiştir:

- İlgili şahıs onu Resûlullah (s.a.v.) 'in huzurunda yazmış olacak,
- Buna dair iki şâhit getirecek,
- Genel olarak halkın ezberlediği ve bildiğine uygun bulunacak.

Resûlullah (s.a.v.) zamanında yazdırılan Kur'an'ın yazılı

olduğu tüm evraklar ve malzemeler Hz. Zeyd'in elinin altında bulunuyordu. Aslında onun bu malzeme ve bilgiye dayanarak Kur'an'ı derleyip Mushaf tertibinde yazması mümkündü. Buna rağmen Hz. Ebûbekir'in de talimatıyla halkın hafızasındaki ve ellerindeki malzemeye başvurmuş, karşılaştırma yapmış ve tam bir ittifak hâsıl olduktan sonra kaydetmiştir. O dönemin şartlarına göre en ciddi yollarla gerçekleştirilen bu titiz çalışma, hem Kur'an'ı Allah'tan geldiği gibi korumaya matuf çok mühim bir tedbirdir. Hem de ileriye dönük ortaya çıkması muhtemel ihtilâfları ve iddiaları ta işin başında ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Hz. Ebûbekir zamanında cem edilen bu sahifelere Abdullah b. Mesûd (r.a.) 'ın teklifiyle اَلْمُصْحَفُ (el-Mushaf) adı verilmiştir. Bu kelime sözlüte "iki kabı arasında sahifeler bulunduran" demektir. Terim olarak ise "Hz. Osman zamanında, üzerinde ittifak edilen şekliyle, âyetleri ve sûreleri tertip edilmiş tarzda Kur'an metnini ihtiva eden evrak" mânasında kullanılmıştır. O zamandan beri bütün müslümanlar arasında bunu ifade etmektedir.

Hâsılı bu Mushaf en sağlam ilmî usullerle gerçekleştirilmiştir. Bu nüshada âyetler geliş sırasına göre değil, Resûlullah'ın bildirdiği nihaî sıralamaya göre ve ait oldukları sûrelere yazılmıştır Mensûh olan âyetler yazılmamıştır. Bu nüsha, Efendimiz zamanında okunmasına ruhsat verilen yedi harfi ihtiva etmekteydi. Burada kaydedilen tüm âyetlerin tevâtür yoluyla bize kadar intikal etmiş olduğunda ümmetin icmaı vardır. Mushaf-ı Şerif, Hz. Ebûbekir'den sonra Hz. Ömer'e intikal etmiş, vefat edince de kızı Hafsa'ya kalmıştır.

Şimdi Allah'ın kelamına hizmet sırası Hz. Osman'da:

6. HZ. OSMAN (R.A.) 'IN KUR'AN'A HİZMETİ

Hz. Osman, zamanında İslâm coğrafyası genişlediği için Kur'an'ı okuma ve yazma bakımından tüm müslümanların birlik halinde olmaları ve aralarında herhangi bir ihtilafın çıkmaması için çok mühim bir çalışma gerçekleştirdi. Hz. Ebûbekir zamanında Kur'an'ı tek Mushaf haline getiren Zeyd b. Sâbit başkanlığında dört kişiden oluşan bir heyet kurdu. Bu heyet Kur'an'ı yeniden istinsah edip çoğaltacaktı.

Heyet şu esaslar üzerine çalışmaya başladı:

• İstinsahta Hz. Ebûbekir tarafından derlenen Mushaf esas alınacaktır.

• Arza-i ahîrede Kur'an olduğu kesinleşmiş olan kırâat tarzı yazılacaktır. Yani Resûlullah (s.a.v.) 'in Cebrâil'e son arzada okumuş olduğu "bir harf" alınıp, diğer "altı harf" terk edilecektir.

• Heyet üyeleri arasında lehçe bakımından herhangi bir ihtilaf ortaya çıkarsa, Kureyş lehçesi esas alınacaktır.

• Sûreler bugün bilinen şekliyle tertip edilecektir.

• Tefsîr ve açıklama maksadıyla yazılan birtakım özel notlar bu Mushaf'lara yazılmayacaktır.

• Birkaç Kur'an nüshası yazılarak çeşitli bölgelere gönderilecek, daha önce yazılıp kırâati ve kitâbeti bu örnek nüshaya uymayan Mushaflar veya sahifeler yakılarak imha edilecektir.

Heyet bu şekilde yedi nüsha yazmış, halife olan Hz. Osman bunları İslâm ülkesinin yedi bölgesine göndermiştir.[1] Ayrıca bunların doğru okunmasını sağlamak üzere beraberinde bu

işi yapacak muallimler görevlendirmiştir. Halife bundan sonra Kur'an'ın bu nüshalardaki şekil ve lehçeye göre yazılıp okunmasını, ona uymayan farklı lehçelerden kelimelerle açıklamaları ihtiva eden özel yazmaların imha edilmesini istemiştir. Böylece Kur'an, Peygamber Efendimiz'in ağzından nasıl çıktıysa harfi harfine aynen diğer insanlara öğretilmiş, bu konuda çok büyük bir titizlik gösterilmiştir. Bir kimsenin kendi başına yazılı bir malzemeden Kur'an öğrenmesine müsaade edilmemiş, mutlaka yazıyla birlikte ehil bir hocanın ağzından öğrenmesi istenmiştir. Nitekim bu hususta, Kur'an'ın harf harfnasıl okunacağını öğreten Tecvîd ismiyle bir ilim dalı teşekkül etmiştir ki bu ancak bir hocadan tatbikat yoluyla öğrenilebilir. Bu, "Kur'ân'ı bir fem-i muhsinden alma" yani düzgün bir ağızdan öğrenme geleneği, ilk günden zamanımıza kadar aynen tatbik edilegelmiştir.

Hâsılı Kur'ân-ı Kerîm "yazı", "ezber" ve "bir üstad" yanında tâlim görme şeklinde alınmış üçlü tedbir sayesinde tam ve kâmil olarak zamanımıza kadar ulaşmış bulunmaktadır. Kısa zaman zarfında müslümanlar, ucuz fiyatta satın alınabilen ve bol miktarda temin edilmesi mümkün olan "kağıt"ın üretilmesi yollarını keşfettiler. Böylece ister "parşömen", ister "papirüs" nevinden olan nadir ve pahalı yazı malzemelerinden kurtuldular. İşte bu durum, bütün orta çağ boyunca Kur'ân-ı Kerîm'in bol miktarda yazılıp dağıtılması yanı sıra her çeşit ilmin müslümanlar arasında çıkması ve yaygın hale gelmesinin sırrını bize gösteren bir gerçektir. (bk. M. Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 52)

Şimdi de Peygamberimiz zamanında ruhsat verilen, Hz. Ebûbekir'in cem ettiği Mushaf'ta korunan, fakat Hz. Osman'ın

istinsah ettirdiği nüshalardan kaldırılan "yedi harf" meselesine gelelim:

7. YEDİ HARF MESELESİ

Bu konu, tefsîr usûlü ve Kur'an ilimleri içinde اَلأَحْرُفُ السَّبْعَةُ (el-ahrufu's-seb'a) olarak yer alır. Bu terkipte iki kelime bulunmaktadır. "Ahruf" ve "seb'a" kelimeleri. Ahruf, "harf" kelimesinin çoğuludur. "Harf", sözlük itibariyle bir şeyin ucu, kenarı, kıyısı, hece harflerinden her biri, vech ve tarz gibi anlamlara gelir. "Seb'a" ise sözlükte yedi sayısını ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, Kureyş lehçesine göre inmiştir. Kur'ân'ın indiği Mekke döneminde, inen âyetlerin farklı formlarda okunduğunu belirten hiçbir haber ve rivâyete rastlanmamaktadır. Bu da, gâyet tabiidir. Çünkü Mekke toplumu lehçeler yönünden homojen bir yapı arz etmektedir. Mekke'de bulunan kabilelerin tamamı, Kureyş kabilesine bağlıdır ve bu lehçeyi konuşmaktadır. Dolayısıyla Kur'an âyetlerinin hem inişi hem okunup öğretilmesi hem de yazımı bu dönemde Kureyş lehçesine göre olmaktaydı.

Ancak İslâm davetinin başka kabile ve milletlere yayılması neticesinde Kureyş lehçesi dışında lehçelere sahip olan Araplar ve Arap dilinin çeşitli lehçelerini konuşan yahudi, hıristiyan, Habeşli, İranlı, Rum vb. birçok etnik ve dini bünyeye sahip insanlar, müslüman olarak İslâm toplumuna dâhil olmuşlardır. Bu safhada tek lehçeye yani Kureyş lehçesine sahip Mekke toplumunda görülmemiş olan "telaffuz" ve "anlam" temelli bir kısım problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Şöyle ki, tüm Arap dilindeki lehçelerde

müşterek olan noktalarda bir sorun çıkmamasına karşın, metnin içindeki bazı Kureyşî unsurlar, öteki lehçeye sahip müslümanların anlamasını, öğrenmesini ve telaffuzunu zorlaştırıyordu. Buna bu insanların, aynı zihnî yapı ve kabiliyete sahip olmadıklarını; bunlar içerisinde çocuk, yaşlı, kadın ve kölelerin mevcut olduğunu ve bunların ilâhî mesajı okuma, algılama ve anlama kabiliyetlerinin birbirinden farklı olduğunu eklersek, ortadaki bu sorunun ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır.

Kur'ân'ın kolay okunmasını ve mânalarının kolayca anlaşılmasını isteyen, üstelik bunu pek mühim hedef olarak gören Peygamberimiz (s.a.v.) , ortaya çıkan bu ciddi problem karşısında Kur'an'ın bir kısım lehçelere göre okunmasının bir ihtiyaç olduğunu anladı. Yedi harfle ilgili hadîslere bakıldığında, Peygamberimiz'in Cebrâil vasıtasıyla Allah'tan böyle bir müsaade istediği ve Allah'ın da buna, "Kur'an yedi harf üzere nâzil olmuştur, kolayınıza geleni okuyun" şeklinde müspet cevap verdiği görülmektedir.

Bu rivâyetlerden bazıları şunlardır.

Resûlullah (s.a.v.) Cebrâil'le buluştu ve ona: *"Ey Cebrâil! Ben içinde ihtiyar kadınların, ya lı erkeklerin, çocuk ve cariyelerin, hiçbir ekilde bir kitap okuyamayacak kimselerin bulunduğu ümmî bir topluluğa Peygamber olarak gönderildim"* dedi. Cebrâil ise Pegyamberimiz (a.s.) 'a: *"Kur'an yedi harf üzere indirildi"* diye cevap verdi. (Tirmizî, Kırâat 11)

"Cebrâil bana bir harf üzerine okuyordu; kendisine müracaat ettim, (yukarıdaki gerekçeleri arz ettikten sonra) ben kendisine «artır», dedim, artırdı, ta ki yedi harf oluncaya kadar." (Buhârî, Fedâil 5; Müslim, Salât 48)

"el-Ahrufu's-seb'a" kavramı ve içeriği, harf ve seb'a kelimelerinin mânalarına göre âlimler tarafından çok değişik şekillerde yorumlanmış; bu konuda 40'a yakın görüş serdedilmiştir. Bunlar içerisinde yedi harf ve kırâat meselesiyle irtibatlandırılması güç olanlar olduğu gibi, hiç alakasız olanlar da vardır.

Bunlardan kayda değer dördü şöyledir:

• Müterâdif görüşü

Bu görüş, yedi harfin yedi müterâdif okuma yani aynı anlama gelen yedi ayrı kelime olduğunu savunur. Yani bir kelimenin yerine, lafzı ve formatı değişik olan ancak aynı anlamı ifade eden başka bir kelimenin kullanılmasıdır. Bu yaklaşıma göre doğal olarak bu tür okumalar, Kur'ân'ın bütününde değil, belli kelimelerinde bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Kur'an'da:

"Gel" anlamını ifade etmek için أَقْبِلْ (akbil) , عَجِّلْ ('accil) , هَلُمَّ (helumme) ve تَعَالْ (te'âl) kelimeleri kullanılır.

"Yün" mânasında اَلْعِهْنُ ('ıhn) ve اَلصُّوفُ (sûf) kelimeleri kullanılır.

"Koşun" mânasında فَامْضُوا (fes'av) ve فَاسْعَوْا (femdû) kelimeleri kullanılır.

Örnekleri daha da artırmak mümkündür. Bu görüşe göre sonuçta Hz. Osman zamanında altı harf kaldırılmış ve tek harf kalmıştır. Bu görüş, bu şekliyle tüm yedi harf birikimini kapsamadığı için eleştiriye tabi tutulmuştur.

• Lehçe görüşü

Âlimlerin çoğunluğu, yedi harfin yedi Arap lehçesi olduğunu kabul etmektedir. Bunlara göre tüm okumalar, yedi

lehçe çerçevesinde oluşmuştur. Bu lehçelerin hangileri olduğu hususunda fikir birliği olmasa da, genel kanaat Kureyş, Hüzeyl, Temîm, Ezd, Rabia, Hevâzin ve Sa'd b. Bekr lehçeleri olduğudur. Bu görüş, ötekiler tarafından, hem lehçelerin isimlerini tespitte birlik sağlanamaması, hem de Kur'an'da yedi lehçenin ötesinde lehçe farklılıklarının olması açısından eleştirilmiştir.

• Yedi vecih görüşü

Bu görüş, kırâat alanındaki farklılıkları gruplandırarak yedi vecih olarak belirlemektedir. Bir kısım klasik ve modern âlim tarafından ileri sürülen bu görüşe göre, kırâat farklılıkları yedi grup olarak belirlenerek, yedi harfin bu gruplar olduğu söylenmiştir. Ancak bu yedi vecih, bu görüşe sahip olan bütün âlimler tarafından bütünüyle aynı olarak doldurulmayıp, yer yer farklılıklar ve tedahüller bulunmaktadır. İbn Kuteybe, Ebu'l-Fadl er-Râzî, İbn Cezerî, Zerkeşî, Kadi İbn Tayyib, Zerkânî ve Subhî Sâlih bu âlimlerdendir. Küçük değişikliklerle birlikte âlimler bu yedi grubu şu şekilde izah etmeye çalışırlar:

1. Harekesi değişen, fakat mânası ve sureti değişmeyen:

Misâl: Şuarâ 26/13. âyetindeki وَيَضِيقُ صَدْرِي kısmını Yâkub (kāf) 'ın fethasıyla وَيَضِيقَ صَدْرِي olarak okumaktadır.

2. Hareke ve mânası değişen, fakat sureti değişmeyen:

Misâl: Bakara 2/37. âyetindeki فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ kısmını İbn Kesîr Âdem'deki mimin fethası ve kelimattaki te'nin ötresiyle: فَتَلَقَّىٰ آدَمَ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٌ şeklinde okur.

3. Harfleri ve sureti değişen fakat mânası değişmeyen:

Misâl: Fâtiha 1/6. âyetindeki اَلصِّرَاطَ kelimesini Kunbul ve Ruveys س (sin) harfiyle اَلسِّرَاطَ şeklinde okur.

4. Hem suret hem de mâna değişen:

Misâl: Vâkıa 56/29. وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ âyetindeki طَلْحٍ (talhin) kelimesini Hz. Ali (ha) yerine (‘ayn) koyarak طَلْعٍ (tal’in) şeklinde okumuştur. طَلْحٌ “muz” mânasına gelirken, طَلْعٌ “hurma” anlamındadır.

5. Takdîm-te’hîr: Âyet içinde bazı kelimelerin yerinin değişmesi, öndekinin sonraya, sonradakinin öne alınması. Burada hem suret hem de mâna değişir.

Misâl: Kāf 50/19. وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ âyetini İbn Mesûd (r.a.) سَكْرَةُ (sekretü) ile بِالْحَقِّ “bilhakkı” kelimelerinin yerlerini değiştirerek وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ şeklinde okumuştur. Birinci okuyuşa göre âyetin mânası **“Derken ölüm sarhoşluğu tüm gerçekliği ile gelip çatar”** iken ikinci okuyuşa göre **“Derken hakkın sarhoşluğu ölümle gelip çatar”** şeklindedir.

6. Ziyâde- noksan:

Misâl: Leyl 92/3 وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى âyetini İbn Mesûd ve Ebudderdâ (r.a.) , âyetten مَا خَلَقَ (mâ haleka) kısmını çıkararak وَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى olarak okumuşlardır. Bu şekildeki bir farklı okuyuşta hem suret hem de mâna değişmektedir. Birinci okuyuşa göre âyet “**Hem erkeği hem dişiyi yaratan Allah’a yemin olsun”** mânasına gelirken, ikinci okuyuşa göre:

"Erkeğe ve dişiye yemin olsun" anlamını taşır.

7. Eş mânalı kelimelerin birbiri yerine kullanılması:

Misâl: Yâsîn 36/29. إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً âyetini İbn Mesûd (r.a.) صَيْحَةً (sayhaten) kelimesi yerine زَقْيَةً (zakyeten) kelimesini koyarak إِنْ كَانَتْ إِلَّا زَقْيَةً وَاحِدَةً şeklinde okumuştur. Mâna da bir değişiklik yoktur.

• Çokluktan kinâye görüşü

Bu görüş ise "yedi vecih" görüşünde kategorik ayrımlarda ortaya çıkan eksiklikleri gidermek; kırâat farklılıklarını daha ince ayrıntılarına kadar kategorize edebilmek amacıyla benimsenmiş olup, yedi vechin gelişmiş şeklidir. Buna göre terkipteki "yedi" kelimesi gerçek anlamında değil, mecâzî anlamıyla çokluktan kinayedir. Bu sebeple de kırâat çeşitlerini yediyle sınırlamaya; "yedi"de dondurmaya gerek yoktur. Tüm alt türleriyle beraber kırâat birikimi, yedi harf çokluğunun içerisindedir.

Yedi harf ruhsatının Peyamberimiz zamanında veya daha sonra kaldırılıp kaldırılmadığı hususunda ise üç görüş vardır:

• Kureyş lehçesinin istikrar bulmasıyla bu ruhsat kaldırılmıştır.

• Yedi harf ruhsatı halen devam etmektedir. Zira bu ruhsatın sadece sahâbe dönemine değil, tüm dönemlere şâmil olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla ümmet için Kur'an'ın seslendirilmesindeki bu kolaylık, tıpkı i'câzında olduğu gibi belli zamanla sınırlı değil süreklidir.

• Yedi harf ruhsatının tamamı değil, bir kısmı kaldırılmış, bir kısmı devam etmektedir. Buna göre yedi harf, Hz. Osman'ın çoğalttığı mushafların kapsamına girebildiği kadar

mevcuttur. Mushafın hattına uygun olmayan tüm okumalar dışarda bırakılmış ve uygun olanlar ise muhafaza edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in farklı şekillerde okunmasıyla ilgili bir durum da "kırâat meslesi"dir:

8. KIRÂAT MESELESİ

اَلْقِرَاءَةُ (kırâat) , قَرَأَ (karae) kökünden masdardır. Sözlükte "okumak, tilâvet etmek" mânasına gelir. Terim olarak:

"Kur'an kelimelerinin edâ keyfiyetini ve bu kelimelerdeki okuyuş farklılıklarını râvîlerine nisbet ederek bildiren ilimdir."

Diğer bir tarife göre:

"Kur'an lafızlarındaki med, kasr, hareke, sükûn, nokta, hazf, isbât, tahrîk, teskîn, fasl, vasl[2] ve diğer okuma şekilleri hakkında râvîlerin ittifak ve ihtilaflarını bildiren ilimdir."

اَلْقُرَّاءُ (kurrâ) , sözlükte "okuyucu, okuyan" demektir. Terim olarak ise "yedi ya da on kırâatin kendilerine nispet edildiği imamlar" anlamını ifade eder.

اَلرِّوَايَةُ (rivâyet) , kırâat imalarının râvileri arasındaki ihtilaflara denilir.

اَلطَّرِيقُ (tarik) , ravilerden sonra gelenlerin ihtilafları da bu kavramla ifade edilir.

Bir kırâatin sahih olması için üç şart lazımdır:

• Sahih ve muttasıl bir senetle Peygamberimiz (s.a.v.) 'e ulaşmak,

• Bir yönüyle de olsa Arap dilinin gramerine uygun olmak,

• Yazılış bakımından Hz. Osman'a nispet edilen Mushafların resm-i hattına uygun olmak.

Rivâyet edilen kıratlar arasında bu şartları taşıyanlar sahih kabul edilir ve bunlara "mütevatir kırâat" denir. Bu şartlardan biri eksik olan kırâat mütevatir kırâat olarak kabul edilmez ve onunla Kur'an tespit olunamaz.

Kırâat ilminin konusu, Kur'an kelimelerinin telaffuzundaki değişikliklerle bu kelimelerin seslendirme biçimidir. Başka bir ifade ile Kur'ân'daki lafızların ihtilafları ve bu ihtilafa neden olan "takdîm", "te'hîr", "ziyâde", "ibdâl", "nakl", "kasr", "izhâr", "idğâm" ve "işmâm"[3] gibi etkenlerdir. Daha geniş bir bakış açısıyla kırâatın çeşitleri, kırâat ilminin tarihî ve ekolleri de kırâat ilminin konusuna girmektedir. Kırâat ilminin gayesi ise, kırâat imamları tarafından okunan ve Peygamberimiz'e kadar ulaşan sahîh kırâatleri, zayıf ve uydurma olanlarından ayırarak öğretmektir.

Kırâat ilminin önemine gelince; öğrenmeyi kolaylaştırmak ve âyetlerin anlaşılmasına ve tefsîr edilmesine katkı sağlamaktır. Çünkü kırâat sadece kelimelerin veya harflerin farklı ve doğru seslendirilmesiyle alakalı değil, aynı zamanda o harflerin cümle içindeki konumu ve fonksiyonuyla da alakalıdır. Dolayısıyla bu durum bazı âyetlerin daha farklı yönlerden yorumlanmasına neden olmaktadır. Böylece kırâat farklılıkları, ilk muhatap olan ve farklı lehçeleri konuşan Arapların Kur'an'ı doğru anlamalarını ve öğrenmelerini kolaylaştırmakta, Kur'an okurken hataya düşmelerini engellemektedir. Ayrıca İslâm ümmetini, kaynak bazında değişme ve bozulmadan korumaktadır. Yine hukukî hükümler için kaynak teşkil eden bazı âyetlerden hüküm istinbât edilirken veya kapalı bir âyet beyan edilirken kırâat farklılıkları, gerek hükümde gerekse beyanda etkili

olmaktadır. Hatta bazıları, bu konuda "olmazsa olmaz" delil konumundadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzere indirilmiş olmasına bağlı olarak sahâbe-i kirâm, Kur'an'ın bazı kelime ve harflerinin eda ve telaffuzunu farklı şekillerde rivâyet etmişlerdir. Buna bağlı olarak sahâbenin Peygamberimizden kırâatı alış şekilleri ve dereceleri farklı idi. Bunlar içerisinde Resûlullah (s.a.v.) 'den bir kırâat alan olduğu gibi iki veya daha fazla alanlar da vardı. Bu nedenle sahâbeden kırâat alan tâbiûn ve etbau tâbiînin kırâatlerindeki bu farklılık devam etti ve neticede birbirinden farklı kırâat tarzları ortaya çıktı. Bu dönemde okuma şekilleri daha ziyâde semâ' (işitme) ve rivâyet yoluyla nakledilmiştir.

Kırâat ilmi, h. I. asırda tâbiûn devrinin sonlarında sistemleşmeye ve yayılmaya başlamıştır. İslâm topraklarının genişlemesi ve Arap olmayan milletlerin İslâm toplumuna girmesi sebebiyle, bu bölgelere Kur'an'ı öğretmek için giden tâbiûn, kırâatın bu geniş coğrafyaya yayılmasında en büyük etkendir. Tabiûn devri sonlarına kadar kırâatler, hafızlar ve kırâat imamları tarafından hocadan talebeye şifahi olarak nakledilmiştir. Bu rivâyet ve nakil zinciri, aynı şekil ve tarzda meşhûr imamlara kadar sürmüştür. Bu imamlar da, kendilerine ulaşan bu kırâatleri almışlar, tespitini ve kritiğini yapmışlar, bu ilmin kaide ve kurallarını ortaya koymuşlardır. Bu kaideler ışığında tesbit ettikleri bu kırâatler, kendi isimleriyle birer kırâat ekolü olarak tarihe geçmiştir. Âsım kırâatı, İbn Kesir kırâatı gibi.

Zamanla bu konuda kitaplar tedvin edilmeye başlanmış, böylece ortaya çıkabilecek karışıklık ve disiplinsizlikler, bu

kitaplarda oluşturulan kriterlerle önlenmeye çalışılmıştır. Kırâatlerin zabtı konusuna itina gösterilmeye başlanan tarih olan hicrî 1. yüzyıl tâbiûn devrinin sonlarıdır. Bu konuda ilk araştırma yapan, sahîh ve şâzz kırâatleri inceleyen ve bunların isnadlarından ilk söz eden kişi de, Hârûn b. Mûsâ (ö. h. 170) 'dır. Fakat yaygın olan görüşe göre bu konuda ilk eser yazan kimse, Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm'dır. Daha sonra bu müellifi Ebu Hâtim es-Sicistânî ve Ebû Ca'fer et-Taberî takip etmiştir. Bu müellifler, eserlerinde sadece yedi meşhûr kırâatı değil, yedinin dışındaki diğer sahîh kırâatleri de zikretmişlerdir. Zira onlar, bir kırâatın sahihliğini ortaya koyan senedin sahih olması, resm-i mushafa ve arap diline uygun olması kriterlerine uygun olan her kırâatı kabul etmiş ve nakletmişlerdir.

H. II. asrın başlarında İslâm beldelerinde müslümanların imamlardan bir kısmının kırâatlerini tercih etmesiyle birlikte "yedi kırâat" meşhûr olmaya başlamıştır. H. III. asırda Ebûbekir b. Mücâhid, "Kitabu's-Seb'a" adlı eseriyle kırâatleri yediye tahsis etmiş ve onun bu tasnifi genel kabul görerek, yedi kırâat tesbit edilmiştir. Bu yedi kırâat imamları ve ravileri şunlardır:

Nâfi' b. Ebî Nuaym (ö. 169/811) : Kâlun, Verş
Abdullah b. Kesir (ö. 120/737) : el-Bezz, Kunbul
Ebû Amr b. el-A'la el-Basrî (ö. 154/770) : ed-Dûrî, es-Sûsî
İbn Âmir Abdullah eş-Şamî (ö. 118/736) : Hişâm, İbn Zekvân
Âsım b. Ebi'n-Necûd (ö. 128/745) : Hafs, Ebubekr b. Şu'be
Hamza b. Habîb el-Kûfi (ö. 156/772) : Halef, Hallâd
Kisâî, Ali b. Hamza el-Kûfi (ö. 189/804) : Ebu'l-Hâris, ed-Dûrî
Daha sonra bu yedi kırâata şu üç kırâat daha ilâve edilerek,

"kırâat-ı aşere" meydana gelmiştir. Bu üç kırâatın da yedi kırâat gibi meşhûr olduğu İbn Cezerî tarafından isbat edilmiştir:

Ebu Cafer Yezid b. el-Ka'ka'a (ö. 130/747) : İsa b. Verdân, Süleyman b. Cemmâz

Yâkub b. İshâk b. Yezîd el-Hadramî: (ö. 205/820) : Rüveys, Ravh

Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Bezzâz (ö. 129/746) : İshâk, İdris

Kur'ân'ın düzgün okunup doğru anlaşılmasını sağlayan kırâat ilmi, genişleyen İslâm topraklarına paralel olarak gelişmiş ve yayılmıştır. Doğuda ve Endülüs'te yaşayan müslümanlar, bu ilme büyük bir ehemmiyet göstererek çeşitli eserler kaleme almışlardır. İbn Cezerî'nin belirttiğine göre, bu beldelere h. dördüncü asrın sonlarında Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed et-Talammekî sayesinde girmiştir. Bu zatı Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî takip etmiş, daha sonra da meşhûr "et-Teysir" sahibi Ebu Amr Osman b. Saîd ed-Dânî ile kırâat bu bölgede zirveye ulaşmıştır. Türkler arasında ise, kırâat ilminin devamlı okunduğu ve okutulduğu tarihî bir realitedir. Fakat bu ilmin tedrisinin yaygınlaşması İbn Cezerî'nin h. 798 yılında Yıldırım Beyazıt zamanında Bursa'ya gelip, "en-Neşr", "et-Tayyibe" ve "et-Tahbîr" isimli eserlerini yazmasıyla başlamıştır.

Günümüzde ise "kırâat-ı aşere" olarak bilinen on kırâat, aktüalitesini devam ettirmekte, bir bilim dalı olarak uzmanları tarafından okutulmakta ve bilinmektedir. Müslüman toplumlar ise bu on kırâattan sadece üç tanesini pratik olarak kullanmaktadır. Bunlardan biri ve en yaygın olanı Âsım kırâatının Hafs rivâyetidir. Diğeri Nâfi kırâatının

Verş rivâyetidir. Bu kırâat Libya, Mısır ve Tunus'un bazı bölgelerinde okunmaktadır. Bir diğeri ise, Ebû Amr kırâatıdır. Bu da Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde takip edilmektedir.

Kur'an'ın farklı okunmasıyla ilgili olarak "yedi harf" ve "kırâat" gibi Kur'an harflerine nokta ve hareke koymak da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır:

9. KUR'AN'A NOKTA, HAREKE, VAKF VE DİĞER İŞARETLERİN KONMASI

Hz. Osman'ın çoğaltıp çevre illere gönderdiği Kur'an nüshalarında nokta, hareke, vakıf ve benzeri işaretlerin hiçbiri yoktu. Bunlar daha sonraları ihtiyaca binâen ve âlimlerin uygun görmesiyle konulmuştur. Bütün bu işaretlerin gayesi Kur'an'ın doğru ve kolay okunmasına yardımcı olmaktır. Özellikle Arap olmayan ve Arapça bilmeyen milletlerin İslâm'a girmesiyle bu ihtiyaç kendini iyiden iyiye hissettirmiştir. Çünkü zaman zaman mânayı tamamen bozacak, hatta yüzde yüz zıt mânalar içerecek fahiş okuma hataları sözkonusu olabiliyordu.

Bu alanda yapılan faaliyetleri şu şekilde hülâsa edebiliriz:

• Mushafın noktalanmasına ilk defa hicrî 65 yıllarında Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/105) zamanında başlanmıştır. İşin başlangıcında "hareke" yerini tutmak üzere "nokta" kullanıldı. Ebu Esved ed-Düelî (ö. 69/688) ve talabeleri tarafından, Mushafın yazısında kullanılan mürekkebin renginden farklı bir renkle "fetha" için harfin üstüne, "kesre" için altına, "ötre" için de önüne bir nokta konuldu. Bu faaliyete اَلنَّقْطُ (nakt) denilir. Anlaşıldığı üzere sözkonusu edilen "nokta"lar, bugün bildiğimiz "hareke" yerine konan

noktalardır.

• Bu tarz bir harekeleme işi, kelimelerin irabı hususunda yapılabilecek hataların önüne geçebilmişti. Fakat Arap olmayan insanlar için Kur'an'daki ب، ت، ث (be, te, se) ; ج، ح، خ (cim, ha, hı) ; ر، ز (re, ze) ; س، ش (sin, şin) ; ط، ظ (tı, zı) ; ف، ق (fe, kaf) gibi şekil itibariyle birbirlerine benzeyen harfleri birbirinden ayırt edecek sağlıklı bir okumada yine zorluklar vardı. Bu zorluğu gidermek üzere Irak valisi Haccâc b. Yûsuf'un (ö. 95/713) talimatıyla Nasır b. Asım (ö. 89/707) ve Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746) gibi âlimler, bugünkü bildiğimiz mânada benzer harfleri birbirinden ayıran noktaları koymuşlardır. Bu faaliyete اَلْإِعْجَامُ (i'câm) denilir. Ancak bu durumda önceleri hareke yerine konan noktalarla, benzer harfleri ayıran noktaları birbirinden ayrı gösterebilmek için farklı renkler kullanılmıştır. Mesela metin "siyah" ise hareke yerine kullanılan noktalar duruma göre kırmızı, sarı, yeşil veya mavi renklerden biriyle işaretlenmiştir. Böylece Kur'an yaklaşık bir asra yakın bir süre bu işaretlerle okunmuştur. Daha sonra büyük lügat âlimi Halil b. Ahmed (ö. 175/791) bugün bildiğimiz sistemi geliştirerek, Kur'an'ın harekelenmesi ve noktalanması işine son şeklini vermiştir. (bk. Demirci, *Tefsîr Usulü*, s. 112)

• Kur'an'a yönelik yapılan faaliyetlerden biri de âyetlerin sonlarına konulan duraklardır. Bu duraklar ilk önce daire meyilli çizgilerden oluşurken, daha sonra daire şeklinde gösterilmiş ve zamanla da gül şeklini almıştır. Bugün basılan Mushaflarda da sözü edilen bu durakların içinde âyet numaraları yer almıştır.

• Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda dikkatimizi çeken

hususlardan biri de "vakıf" işaretleridir. Bunlar ilk defa hicrî altıncı asırda Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165) tarafından, mâna göz önünde bulundurularak konulmuştur. Bunlara, bu faaliyeti gerçekleştiren âlimin isminden hareketle "secâvend" denilmiştir. Bu işaretler ve ifade ettikleri mânalar şöyledir:

مٌ (mim) : Kesin olarak durmanın lüzûmuna işarettir.

ط (tı) : Cevaz ve lüzûma delâlet etmeden mutlak durmaya işarettir.

ج (cim) : Durmanın caiz olduğuna, durmak ve geçmek arasında serbestliğe işarettir. Fakat durmak evlâdır.

صلى (sad) : Ruhsat işaretidir. Yani tilâvet edenin nefesi daraldığı zaman durur, sonra geriden almaksızın devam eder.

ز (ze) : Cevaz işaretidir. Fakat geçmek durmaktan evlâdır.

لا (lâmelif) : Durmanın caiz olmadığına işarettir. "Durma! Çünkü mâna tamam değil" demektir. Zarureten durursa, üzerinde durulmuş kelimeyi geriden alır. Fakat bu işaret âyetin sonunda ise durur, sonra o âyeti geriden almaz.

ق (kaf) : Kurranın çoğuna göre geçmek işaretidir, fakat durmak da caizdir.

قف (kıf) : Durmak için emirdir. Bu, durmakta mâna açısından bir fayda olduğuna işaret olarak, durmanın geçmekten evlâ olduğuna işarettir.

ع (ayn) : Rukûya işarettir. Eğer okuyan namazda olur da rukû etmek isterse, onun için rukûya varmak münâsip olur. Ayrıca bu, iki alâmet arasının bir "aşır" olduğunu gösterir.

ع ع (iki grup üç nokta) : Bu üç noktalar, birbirine geçmiş duruşa işarettir. Tilavet eden eğer birinci noktalarda dururşa, o zaman ikincide durmaz. Eğer birincide durmazsa, o

vakit ikinci de durur. Maksat mânanın doğru olmasıdır. Çünkü her ikisinde de durursa mâna tamam olmaz.

Bunlardan başka sûre başlıkları, âyet sayıları, cüz başlıkları, hizip ve secde işaretleri, tahmîs yani her beş âyetten sonra ح (hı) harfi, ta'şir yani her on âyetten sonra da ع (ayn) harfi konulmuştur. Ancak Türkiye'de basılan Mushaflardaki "ayn" harfi ta'şir değil, mâna tamamlandığı için "rukû" işâreti olarak konmuştur.

Şu an elimizde mevcut olan Mushaf'ın genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse:

B. ELİMİZDEKİ MUSHAF

1. ÂYET

a. TÂRİFİ

اَلآيَة (âyet) kelimesi sözlükte mûcize, alâmet, ibret ve hayrette bırakan görülmemiş iş, delil gibi mânalara gelir. Kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de bu mânaların hepsi için kullanılmıştır. Birbiriyle yakın irtibatı olan bu mânalardan başka bir de âyetin dindeki terim mânası vardır. Buna göre âyet: "Kur'an'ın herhangi bir sûresindeki başı ve sonu belli olan, bir veya daha fazla cümleden teşekkül eden söz" mânasına gelir. Kur'an âyetleri derken bu mâna kastedilir. Bu tarifin, kelimenin lügat mânalarıyla da yakın alakası bulunmaktadır. Çünkü Kur'an âyetleri hem Peygamberimiz (s.a.v.) 'in nübüvveti için en büyük mûcize, hem düşünenler için ibret, hem hayret ve hayranlık uyandıran nâdir bir şey, hem de hidâyet delileridir. (Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giri* , s. 41)

Âyetleri birbirinden ayıran son kelimeye اَلْفَاصِلَةُ (fâsıla) , bu kelimenin son harfine de حَرْفُ الْفَاصِلَةِ (harfü'l-fâsıla) denilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun âyeti Bakara sûresinin 282. âyetidir. Tam bir sayfa olan bu âyet, alışveriş, borçlanma ve şâhitlik konularını içerdiği için "Müdâyene âyeti"olarak bilinir. En kısa âyetleri Rahmân 55/1, Fecr 89/1; Duhâ 93/1; Asr 103/1'dir. harf olarak ise, bir âyet sayılan Yasîn 36/1'dir.

İlk inen âyetler ittifakla Alak sûresinin ilk beş âyetidir. Son inen âyetlerin ise Mâide 5/3; Bakara 2/281; Nasr sûresi olduğu hakkında rivâyetler vardır.

Peki âyetler Kur'ân-ı Kerîm içinde neye göre tertip edilmiş ve hangi kriterlere göre sayılmıştır:

b. TERTİBİ ve SAYISI

Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri âlimlerin ittifakıyla Resûlullah (s.a.v.) tarafından tertîp edilmiştir. Tevkîfîdir yani vahye dayalıdır. Sûrelerin başına "besmele"nin konması da tevkîfîdir. Bu yüzdendir ki, her sûrenin başında besmele olduğu halde, Tevbe sûresinin başında yoktur. Cebrâil (a.s.) vahiy getirdikçe, her âyetin yerini, hangi sûre içinde nereye konacağını Resûlullah (s.a.v.) 'e bildirmiştir. Efendimiz de Cebrâil'in öğrettiği şekilde vahiy kâtiplerine yazdırmış ve bu ilâhî nizama göre âyetlerin tertibini gerçekleştirmiştir. Allah Resûlü (s.a.v.) bu tertip üzere Kur'an'ı ashâbına okumuş, ramazanlarda Cebrâil'e aynı tertiple arz etmiştir. Hz. Ebûbekir tarafından derlenen Mushafta ve Hz. Osman zamanında istinsah edilip çoğaltılan Mushaflarda da aynı tertip muhafaza edilmiştir. Böylece sözkonusu tertip herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüze gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan âyet sayılarına gelince, âyetlerin miktarı ve tertibi aynı olduğu halde, bir kısım arizî sebeplerle bu konuda farklı sayılar belirtilmiştir. Bu sebepler şunlardır:

• Bir kısım âlimler, bazı yerlerde iki âyeti bir âyet saymışlardır.

• Sûre başlarında yer alan besmeleyi bağımsız âyet veya o sûreye ait bir âyet sayanlar olduğu gibi, bunu âyet saymayıp oraya teberrüken konduğunu söyleyenler de olmuştur.

• Hurûf-ı mukataa dediğimiz sûre girişlerindeki bağımsız harflerin müstakil âyet sayılıp sayılmayacağı noktasında da kırâat âlimleri arasında görüş ayrılığı olmuştur.

Bugün dünyanın her bir tarafında yaygın olarak okunan Mushaf-ı Şerif'e göre Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin sayısı 6236'dır.

Kur'an âyetleri içinde secde âyetlerinin ayrı bir yeri, önemi ve fıkhî bakımdan getirdiği bir sorumluluk vardır:

c. SECDE ÂYETLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de "secde âyeti" olarak bilinen bir kısım âyetler vardır.

"Secde âyeti", okunması ve dinlenmesi halinde secde edilmesi gereken âyete denilir. Bu âyetler okununca yapılması gereken secdeye de "tilâvet secdesi" denilmektedir.

Tilâvet secdesi şöyle yapılır:

Ayağa kalkılıp kıbleye dönülür. "Niyet ettim Allah rızası için tilâvet secdesi yapmaya" diyerek niyet edilir. اَللّٰهُ اَكْبَرُ (Allahu ekber) [4] diyerek secdeye gidilir. Secdede üç defa namaz secdelerinde olduğu gibi سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى (sübhâne rabbiyel a'lâ) [5] denilir. Sonra ayağa kalkılır. Kalkınca da

سَمِعْنَا وَ اَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَ اِلَيْكَ الْمَصِيرُ (semi'nâ ve eta'nâ gufrâneke rebbenâ ve ileykel mesir) [6] denilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de on dört (14) secde âyeti vardır:

1. A'râf 7/206
2. Ra'd 13/15
3. Nahl 14/49
4. İsrâ 17/107
5. Meryem 19/58
6. Hac 22/18
7. Furkān 25/60
8. Neml 27/25
9. Secde 32/15
10. Sād 38/24
11. Fussılet 41/37
12. Necm 53/62
13. İnşikāk 84/21
14. Alak 96/19

Kur'ân-ı Kerîm'i oluşturan en mühim unsurlardan biri, orada yer almakta olan sûrelerdir:

2. SÛRE

a. TÂRİFİ

اَلسُّورَةُ (sûre) "şeref, rütbe, mevki, güzel ve yüksek bina veya binanın bölümü veya katı" gibi mânalara gelir. Terim olarak ise "Âyetlerden meydana gelen, başı ve sonu bulunan müstakil Kur'an parçası" olarak târif edilir. Anlaşılacağı üzere bu tarifin, kelimenin sözlük mânalarıyla yakın ilgisi vardır.

Çünkü Kur'an parçaları; yerli yerinde kelimelerden meydana gelen ve omuz omuza vererek birbirine destek olan âyetlerden örülmüş sağlam ve yüksek bir şehir sûru gibidir. Başkalarından hemen ayırd edilebilen yüksek ve muhkem bir bina konumunda olup, hakikatlerin bir kalesidir.

Acaba sûreler hangi ölçülere göre tertip edilmiştir ve sayıları ne kadardır:

b. TERTİBİ VE SAYISI

Sûrelerin bugün mevcut haliyle tertibini âlimlerin çoğunluğuna göre Cebrâil (a.s.) 'ın öğretmesiyle bizzat Resûlullah (s.a.v.) yapmıştır. Tevkîfîdir, yani vahye dayalıdır. Şöyle ki:

• Hz. Osman zamanında yazılıp İmam adı verilen Mushaf-ı Şerif'i, ellerinde hususi mushafı bulunanlar da dâhil bütün ashâb-ı kirâm ittifakla kabul etmişlerdir. İmam Mushaf'taki tertip bugün bilinen tertibin aynısıdır. Eğer bu tertip tevkîfî olmasaydı sahâbe arasında ihtilaf çıkardı.

• Resûlullah (s.a.v.) 'in pek çok hadislerinde sûrelerin, bugün bilinen tertibe uygun tarzda sıralandığı görülür.

Ashâb-ı kirâmdan Vâsıle b. el-Evka' Peygamberimiz (s.a.v.) 'in şöyle buyurduğunu nakleder:

"Bana Tevrat'a bedel es-Seb'u't-tuvel; Zebur'a bedel el-Miûn, İncil'e bedel el-Mesânî verildi ve Mufassal ile de ben mümtaz kılındım."

• Kur'ân-ı Kerîm'de Hâmîm'ler peşpeşe olduğu halde, Müsebbihât'ın arasına Mücâdele, Mümtehene ve Münâfikûn sûreleri girmiştir. Tâ Sîn Mîm ile başlayan Şuarâ ile Kasas sûreleri arasına Tâ Sîn ile başlayan Neml sûresi girmiştir.

Bunlar hâdisenin vahye dayandığını gösterir. (M. Ebu Şuhbe, *Medhal*, s. 329-331)

Kur'ân-ı Kerîm'de 114 sûre vardır. En uzun sûre, 286 âyetten oluşan Bakara sûresidir. En kısa sûre ise üç âyetten oluşan Kevser sûresidir. Sûrelerin ayrılması vahye dayalıdır. Kur'an'ın irili ufaklı şekilde sûrelere ayrılmasının çeşitli fayda ve hikmetleri vardır:

• Okumayı, ezberlemeyi ve anlamayı kolaylaştırır. Eğer bölümlere ayrılmasaydı bu iş daha zor olabilirdi. Zira bilinen bir gerçektir ki, bir kitabı eline alan okuyucu, bölümlere ayrılması halinde onu daha şevkle okur, bölüm bölüm ilerler. Bir sûreyi okuyan veya ezberleyen kimse de, Allah'ın kitabından müstakil bir parçayı hıfzedip kendisine mal ettiğini veya okuduğunu düşünür ve bundan büyük mutluluk duyar. Bunların sayılarını artırmak hususunda şevke gelir. Sûreler halinde olmasaydı, gözümüzde büyütür, ezberlemeye, belki kolay kolay okumaya bile kendimizde şevk bulamayabilirdik. (Yıldırım, age, s. 52-53)

c. İSİMLERİ VE TASNİFİ

Kur'an sûrelerinin kendilerine has isimleri vardır. Bu isimler Cebrâil (a.s.) 'ın öğretmesiyle Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından verilmiştir. İsimler ve sûrelerin muhtevaları dikkate alındığında, bu isimlerin verilmesine şu unsurların tesirinin olduğu söylenebilir:

• Bazı sûreler isimlerini, kıssalarını ihtiva ettikleri şahsiyetlerden alırlar. Nûh, Hûd, Yûsuf, İbrâhim, Âl-i İmrân, Muhammed... gibi.

• Hakkında bilgi verdikleri topluluklardan alırlar: Cin,

Melâike[7], Mü'minûn, Kâfirûn, Münâfikûn, Mutaffifîn... gibi.

• Anlattıkları konulardan alırlar: Bakara, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe... gibi. Bu kısma pek çok sûre ismi yazmak mümkündür.

• Sûrenin ilk kelimelerinden alır: Kad semi'a, Sübhân, Lem yekün... gibi.

• Hurûf-i mukattaalardan alır: Tâhâ, Yâsîn, Kāf, Sād.

• Bazı sûrelerin birden çok ismi vardır: İnsan-Dehr, Fâtır-Melâike, Mü'min-Ğâfir... gibi. Mesela Fatiha sûresinin Salât, Dua, Esas, Şifa, Ümmü'l-Kitâb... gibi 20 kadar ismi vardır.

Bunun dışında iki veya daha çok sûre gruplarına verilen isimler vardır. Bakara ve Âl-i İmrân için "iki parlak sûre" anlamında "Zehrevân"; Felak ve Nâs için "Müavvizetân"; İhlas, Felak ve Nâs için "Müavvizât"; tesbih ile başlayan sûrelere "Müsebbihât"; Hâmîm ile başlayan sîreler "Havâmîm"; Tâsîn ile başlayan sûrelere de "Tavâsîn" denilir. (bk. Abdullah Aydemir, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri,* s. 85)

Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri, okuma ve ezberleme kolaylığı sağlama bakımından bazı gruplara ayrılmıştır:

• اَلسَّبْعُ الطُّوَلُ (es-Seb'u't-tuvel) : Bu ifade "en uzun yedi sûre" anlamına gelip, Fâtiha'dan sonra Kur'ân-ı Kerîm'in baş tarafında yer alan yedi sûreyi ihtiva eder. Bunlar Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl-Tevbe'dir.

• اَلْمِئُونَ (el-Miûn) : Birinci grubu tâkip eden ve âyet sayıları 100'e yaklaşan veya biraz geçen sûrelerdir.

• اَلْمَثَانِي (el-Mesânî) : Âyet sayısı bakımından el-Miûn'dan sonra gelenlerdir. Tefsîr ve dil âlimlerinden Ferrâ (ö. 207/822) , bunlar hakkında şöyle der: "Âyetleri 100'den az olduğu için

ve Tuvel ile Miûn'dan daha çok tekrar edilip okunduğu için bunlar mesânî diye isimlendirilmişlerdir."

• اَلْمُفَصَّلُ (el-Mufassal) : Kur'ân-ı Kerîm'in son bölümünde bulunan sûrelerdir. Meşhur olan görüşe göre Kāf sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar (50-114) devam eder. Kısalığı sebebiyle besmele ile sık sık ayrıldığı için bu ismi almışlardır.

• Mufassal sûreler de kendi içinde kısımlara ayrılır:

• "Tıvâl-ı mufassal: uzun olanlar", Kāf-Burûc (50-85) arası.

• "Evsat-ı mufassal: orta olanlar", Tārık-Beyyine (86-98) arası.

• "Kısâr-ı mufassal: kısa olanlar", Zelzele-Nâs (99-114) arası.

Âyetler ve sûreler, şekil itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasını oluştururlar. Ele aldığı konular ve getirdiği mesajlar itibariyle Kur'an'ın muhtevasına gelince:

C. KUR'ÂN-I KERÎM'İN MUHTEVASI

Kur'ân-ı Kerîm bir hidâyet ve i'câz kitabı olup, insanlara doğru yolu göstermek için gelmiştir. Hedefi, onları Allah'a davettir. Batıldan uzaklaştırıp hakka ulaştırmaktır. Faydasız şeyleri terk edip faydalı olanları elde etmeye yönlendirmektir. Bahşedilen tüm insânî istidatları, yaratılış hikmetine uygun olarak geliştirip kulanma becerisi kazandırmaktır. Kur'ân-ı Kerîm bu hedefini gerçekleştirebilmek için pek çok konuya temas eder. Meseleleri çok geniş bir muhtevada ele alır ve işler.

Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasını kolaylıkla ifade edebilmek zordur. Çünkü onda konular iç içe geçmiş bir şekilde takdim edilir. Bütün mevzular, merkezde yer alan esas mâna ve hedef çevresinde döner durur. Bu esas mâna ve hedef ise, "insanları

hür iradeleriyle tek olan Allah'a kulluğa davettir. O'na yakın bir kul olmaya çağrı"dır.

İşte Kur'an'ın, bu hedefini gerçekleştirme çerçevesinde temas ettiği mevzular, -zor olmakla birlikte- genel olarak şu başlıklar altında incelenebilir:

1. İTİKÂT

Kur'an'ın ehemmiyetle üzerinde durduğu mevzuların başında itikadî meseleler gelir. Bu çervevede Allah'ın birliği başta olmak üzere, zâtı, sıfatları ve fiilleriyle ilgili gerekli bilgileri çok aydınlık ve parlak bir delillendirme üslûbuyla detaylı bir şekilde verir. Her vesileyle Allah'ın kudretinin sonsuzluğunu, ilim ve hikmetinin nihâyetsizliğini, rahmet ve mağfiretinin genişliğini beyan eder. Şirki ve küfrü anlaşılması kolay mantikî bir üslupla çürütür. Küfrün bütün çıkmazlarını dile getirir. Küfrün ve şirkin tüm dayanaklarını bir bir iptal eder. Bütünüyle kötü ve yanlış bir düşünce biçimi olan şirkin özelliklerini aklın önüne serer. Hususiyle Allah Teâlâ'nın dışında tapılan tanrıların acziyetini, hiçbir fayda veya zarar vermeye güç yetiremezliklerini çeşitli ifade, temsil ve mantikî izahlarla dile getirir. Bunun dışında itikatla ilgili olarak melekler, peygamberler, ilâhî kitaplar hakkında detaylı ve çok değerli bilgiler verir. Hele kıyâmet ve âhiret âlemine çok büyük bir ehemmiyet atfeder. Öncelikle kıyâmet ve âhiretin olacağını gördüğümüz alemden seçtiği delillerle ispat etmeye ve insan aklını tatmin etmeye çalışır. Ayrıca kıyametin kopuşunu, bu esnada göklerde ve yerde meydana gelecek kalpleri yerinden oynatan korkunç olayları, kâinat nizamının yıkılıp yeniden kurulmasını, cenneti ve

nimetlerini, cehennemi ve azabını son derece tesirli bir üslupla anlatır.

2. İBÂDET

Kur'an insanları, zat ve sıfatlarını tanıttığı tek Allah'a ibâdete çağırır. Kulların Allah'a yaklaşmak için yapacakları ibâdetleri haber verir. Bu meyanda namaz, oruç, zekât, hac, Allah'ı zikir ve tesbih, Kur'an tilaveti, göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür... gibi ibâdetlerden, onların vakitlerinden, bir kısım şartlarından ve hikmetlerinden bahseder. Bu ibâdetlerin tam olarak nasıl yapılması gerektiği hususundaki detay açıklamaları ve tatbikatı ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'in sünnetine bırakır.

3. MUAMELÂT

Bu alan, fert ve toplumu ilgilendiren tüm helal ve haramları içine alır. Daha çok "fıkıh" ilminin ilgilendiği alandır. Alış-veriş, evlenme, boşanma, akitler, yiyecekler, içecekler, giyecekler, savaş, barış, devlet yönetimi, devletlerarası münasebetler... bu alanın konularıdır. Kur'ân-ı Kerîm bu alanlarda hak ve adalet ölçüsünde temel kaideler koyar. Mesela Kur'an devlet idaresinde insanlık âleminin önüne, asla bigane kalamayacağı oldukça önemli esaslar, insanî prensipler ve küllî kâideler koymuştur.

Bu açıdan bakıldığında Kur'an'ın istişâre, adaletle hükmetme ve yönetme, asayiş, savunma, milli servetin adil bir şekilde dağıtımı, diplomatik ilişkiler, dar gelirlilerin gözetilmesi, hak sahiplerinin haklarının korunması, yasama hukuku, ceza hukuku, aile hukuku alanlarıyla ve toplumdan zulüm, fitne ve fesat gibi zararlı olguları kaldırma hususuyla

ilgili ebediyen ihlal edilmemesi gereken hayati kaideler ve ufuk açıcı normlar koyduğu görülecektir.

4. AHLÂK VE ÂDAB

Kur'ân-ı Kerîm'in hedefi, fert ve toplumu ahlâkî bakımdan kemâle erdirmektir. Bu sebeple o hem fert hem aile hem toplum hem de devlet hayatının sıhhatli sürdürülebilmesi için lâzım gelen değişmez ahlakî esasları getirmiştir. Ahlâk ve âdapla alakalı getirdiği bu esaslar, fert ve toplumun fıtratına uygundur. Diğer taraftan bu esaslar zaman üstü, çağlar üstü ve toplumlar üstüdür. En mütevazı bölgelerde yaşayan fert ve toplumlar için Kur'an'ın getirmiş olduğu ahlâkî esaslar ne kadar zaruri ise, en modern zaman ve muhitlerde yaşayan fert ve toplumlar için de aynı şekilde gerekli ve zaruridir. Modernleştiği nispette hırçınlaşan, azgınlaşan, nefsânî arzularına esir düşen, fazilet ve erdemden mahrum kalan modern insan bunun en açık göstergesidir. (Halil Çiçek, *Kur'an Nasıl Bir Kitaptır,* s. 35)

5. KISSALAR

Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş ümmetlere ait ibretli kıssalara çokça yer verilir. Peygamberlerin tarih boyunca Allah'a davet yolunda vermiş oldukları mücâdelelere, ümmetlerinin kendilerine karşı sergiledikleri tavırlara ve inkârları sebebiyle düçar oldukları felaket ve kötü akıbetlere sık sık temas edilir. Ancak kıssalar, bütün detaylarıyla değil, geçtikleri yerlerde maksada hizmet edecek yönleriyle ve belli bir ölçü içinde takdim edilir. Bu vesileyle fert ve toplum hayatını yakından ilgilendiren değişmez psikolojik, sosyolojik

ve tarihî kanunların tespiti yapılır. Biz bunlara "içtimâî küllî kâideler" diyebiliriz. Bu tarihî gerçeklerden süzülen "içtimâi kâideler (sosyal yasalar) ", toplumsal gelişmelerin belli bir sebep-sonuç çerçevesinde meydana geldiğini ifade ederler. Nitekim **"Bir toplum, içinde bulundukları iyi hâli değiştirmedikçe, Allah, onlara olan nimetini değiştirmez."** (Ra'd 13/11) âyeti buna güzel bir misaldir. Bu âyet tarih boyu toplumların hayatında yaşanan izzet ve zilletin, iniş ve çıkışların, galibiyet ve mağlubiyetlerin kanununu ifade etmektedir. İşte Kur'an kıssalarında hep bu kanunlara işaret edilerek, Peygamber (s.a.v.) ve mü'minlere yol gösterilir. Onlara teselli verilerek, sabır ve azimle vazifelerini ifaya devam etmeleri, başarı yolunda emin adımlarla ilerlemeleri tavsiye edilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaların zikredilmesinde elbette ki bazı faydalar ve gayeler vardır ve bunların bilinmesi gerekir. Bunlar kısaca:

• Peygamberimiz (s.a.v.) 'in peygamberliğinin doğruluğunu ispat etmektir. Zira o, ümmi olup okuma yazma bilmiyordu. Okulda eğitim görmedi. Onun Ehli kitap âlimleriyle bir arada yaşamasına imkân ve fırsat yoktu. Öyleyse geçmiş milletlerin haberlerini nereden bilebilir ve onun bu haberleri en ince noktasına kadar ve ayrıntılı olarak söylemesi nasıl mümkün olabilirdi.

• Bütün peygamberlerin mesajının aynı olduğunu ortaya koymaktır.

• Kur'an kıssalarla, bir müminin, hidayet yolundan uzaklaşan, hak yoldan sapan kişilerle karşı karşıya kalacağı fikrini yerleştirir.

• Kıssaların gayelerinden biri de, Peygamberimiz (s.a.v.) 'in tebliğ ettiği din ile önceki peygamberlerin tebliğ ettiği dinin aynı olduğunu ortaya koymaktır.

• Kıssaların gayelerinden biri de, Allah'ın, nihaî noktada peygamberlerine yardım edip, yalancıları helak edeceğini beyan etmektir.

• Kıssalar, tebliğ mücadelesinin şimdi başlamadığını, ilelebed devam edeceğini, bunun destekçisinin Allah Teâlâ'nın bulunduğunu örneklerle ifade ederek mü'mine güven, huzur ve sabır, münkire de ikaz içerir.

• Kur'an, İslâm toplumunu önceki ümmetlerin kıssalarıyla terbiye edip yetiştirir. Hz. İbrâhim'in tevekkül ve teslimiyetini, Hz. Eyyûb'un sabrını, Hz. Yûsuf'un iffetini, Hz. Dâvûd'un zikrini, Hz. Süleyman'nın o muazzam mülk ve saltanat içindeki tevazuunu; Firavun'un zulmünü, Kârun'un zenginliğini anlatarak doğru yolda yürümenin önemine dikkat çeker.

• Anlatılan kıssalardan hareketle fert ve toplu hayatında cârî olan psikolojik ve sosyolojik genel prensiplere ulaşmak ve muhataplara genel bir kaide hakkında fikir vermek ister. Meselâ; Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesinde insanın öğrenebilen ve kendini geliştirebilen bir varlık olmasına dikkat çekilir. (bk. Bakara 2/31-33) İsrâiloğulları'nın buzağıya tapınmasında da, uzun süre esaret hayatı yaşayan toplumlarda, kendilerine zulüm ve baskı uygulayan hakim topluma karşı içten içe bir sempati besleme meyli oluşacağına işaret edilir. (bk. A 'râf 7/139-140)

6. MESELLER

Kur'ân-ı Kerîm, ele aldığı mevzuları darb-ı mesellerle anlatır. Çünkü misaller konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Mücerred mânaların muşahhas hale gelmesini sağlar. Mânaya bir elbise giydirir, ona tesir kazandırır, kıymetini artırır. İnsanın kalbini ve duygularını muhabbetle o mânalara boyun eğdirir. Birini övecekse onu göklere çıkarır; duyguları, heyecanları kamçılar. Yerecekse onu yerin dibine batırır; dokunuşu daha acıtıcı, dağlaması daha yakıcı, incitmesi daha şiddetli olur. Öğüt ve nasihatleri sadra şifâ kılar, onlar üzerinde tefekkürü kolaylaştırır. İyiliğe teşvik eder, kötülüklerden sakındırır, hedefi açık olarak gösterir. (bk. Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğa,* s. 92-96) Mesela "Yaptığın kötülüğe karşı iyilik göremezsin, boşuna kendini kandırma" yerine "Dikenden üzüm toplayamazsın; ancak ektiğini biçersin" demek daha tesirlidir. Yine güzel konuşan biri hakkında "Çok güzel konuşuyor" demek yerine "Onun sözleri su gibi akıcı, seher rüzgârı gibi latif, bal gibi tatlıdır" şeklinde söylemek ifadeye ne kadar yüksek bir mâna ve letâfet katacaktır. (Şadi Eren, *Kur'an'da Te bih ve Temsiller,* s. 42-43)

Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği şu darb-ı meseller, ele alınan mevzuu ne kadar güzel anlatmakta ve kalplere ne kadar tesir etmektedir:

1. Misâl:

Kur'an, Allah yolunda vermenin ehemmiyetini ve sevabını anlatmak isterken şöyle buyurur:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ
حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللهُ

يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

"Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir. O her şeyi bilir." (Bakara 2/261)

Âyet-i kerîme bize, mü'minin Allah yolunda yaptığı infakların halini anlatmak üzere, insanın duygularını coşturan ve onun vicdanına dokunan şöyle canlı bir tabiat tablosu çizmektedir: "Ekime hazır tarlasının başında bir adam ve elinde sadece bir buğday danesi var. Onu toprağa ekiyor. Topraktan bir kök bitiyor. Bu kökten çatallanarak yedi başak çıkıyor. Her bir başağın içinde gizlenmiş yüz dane bulunmaktadır. Hatta bir danenin Allah'ın izniyle bundan daha fazla vermesi de mümkündür."

2. Misâl:

Kur'an şirk psikolojisini ve müşriğin son derece bozuk ruh halini anlatmak üzere şöyle buyurur:

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ
أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

"...Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökyüzünden düşüp de yırtıcı kuşların kapıp parçaladığı, yahut rüzgarın uzak bir yere savurduğu kimseye benzer." (Hac 22/31)

Bu temsilde Allah Teâlâ iman etmeyi göğe yükselmeğe, imanı terkedip Allah'a şirk koşanı gökten düşene; fikirlerini darmadağınık eden heva ve hevesleri onu kapan kuşlara; onu

sapıklık vadilerine atan şeytanı da onu yok edici ölüm vadilerine fırlatan rüzgâra benzetmiştir. Bu bakımdan âyet-i kerîme, tevhid çizgisinden ayağı kayan ve şirk bataklığına yuvarlanmak üzere olan kimselerin halini tasvir eden çok korkunç iki tablo çiziyor: Birinci tabloda karşımızda çok yüksek bir yerde, ta gökte bir adam var. Adam bulunduğu o yerden düşüyor. Ve bir göz açıp yumulacak müddet zarfında bir de bakıyoruz ki o parça parça olmuş; kuşlar parçalarını yutup kursaklarına indiriyorlar, böylece yok olup gidiyor. İkinci tabloda ise yine bir adam var. Uğursuz şiddetli bir kasırga esiyor ve adamı kaptığı gibi çok derin helak uçurumlarına sürükleyip yok ediyor. Adam da boşlukta kararsız zerreler gibi uçup gidiyor.

Bu tasvir, Allah'a şirk koşan insanların pek çarpıcı bir tasviridir. Onlar imanın o üstün zirvelerinden yuvarlanarak yokluğun içerisine gömülüp mahvolmaktadırlar. Zira dayandıkları ana dayanağı kaybetmekte ve tevhit kaidesinden mahrum kalmaktadırlar. Bunlar, şirke düşerek sığınacakları en düzenli sığınağı yitiriyor, nefsânî arzu ve heveslerin elinde paramparça oluyorlar. Tutundukları hurafeler onları parçalıyor ve yellerini savuruyor. (Seyyid Kutup, *Fî Zılâl,* V, (17. cüz) , 91-92) Eğer onlar sarsılmaz kaynağa bağlanıp kopmaz kulp olan tevhide sımsıkı sarılsalar bu şirk dağınıklığından ve bataklığından kurtulma şansını mutlaka yakalayacaklardır. Böylece imanın huzurlu ve güvenli iklimine ulaşacaklardır.

3. Misâl:

Kur'an, öğrendiği ilmin kıymetini bilmeyen ve onunla amel etmeyen birinin acınacak durumunu anlatmak için şöyle

buyurur:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا
كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰالِمِينَ ﴿٥﴾

"Tevrat'ın hükümlerini uygulamakla yükümlü tutulan, fakat bu yükümlülüğü yerine getirmeyenlerin hâli, ciltlerle kitap taşıyan eşeğe benzer. Allah'ın âyetlerini yalanlayan topluluğun hâli ne kötüdür! Allah zâlimler topluluğunu doğru yola erdirmez." (Cuma 62/5)

Âyetin resmettiği tablo şöyledir: Bir sahne ve sahnede bir eşek var. Uzunca kulaklı, kesik kuyruklu, semeri üstünde, cehalet ve ahmaklığı başında uysal bir eşek. Birileri üzerine cilt cilt, koca koca kitaplar yüklemiş, o da bunları taşıyor. Fakat o, neyi taşıdığından ve taşıdığı kitapların içindeki bilgilerden habersiz bir halde yürümektedir. Onlardan istifade edemiyor, istifade etme ihtimali de bulunmuyor. Bunların ağırlığını çekmekten başka bir kârı olmadan öylece taşıyıp gidiyor. Bu tablo gerçekten tahkir edici ve gülünç bir tablodur. Anlaşıldığı üzere bu temsil, ilmiyle amel etmeyen, özellikle Kur'an'ı ve ilâhî kitapları okuyup gereğini yerine getirmeyen herkes için geçerlidir ve bu gibi kimselerin durumu pek çirkindir.

7. BAŞKA KONULAR

Kur'an'ın hedefi, fert ve toplum hayatında baş gösteren dinî ve ahlakî bozulmayı önleyerek toplum hayatını yeniden ıslah etmektir. Bu sebeple bir taraftan bu hususlarda bir takım

düzenlemeler yaparken, diğer taraftan da bunu başarmak için insan aklını çalıştıracak ve düşünme melekelerini yeniden harekete geçirecek çeşitli konulara yer verir. Allah'ın varlığı, birliği, sonsuz kudretini kabul edip O'na teslim olma konusunda onu ikna edecek her türlü delile başvurur. Bu sebeple kâinatın yaratılışından, sahip olduğu düzen ve intizamdan deliller getirir. Böylece astronomi, matematik, fizik, kimya, biyoloji, coğrafya, jeoloji, psikoloji, sosyoloji, pedagoji, tarih, hukuk, iktisat, siyaset... gibi farklı ilimlerin alanlarına giren bir çok ilmî meseleyi kendi tezlerini ispatlamak ve maksatlarını gerçekleştirmek için kullanır. Bu meyanda göklerin ve yerin yaratılışı, geceyle gündüzün peşpeşe gelişi, rüzgârların esmesi, yağmurun yağdırılması, çeşitli bitki ve meyvelerin bitirilmesi, gemilerin deniz üzerinde akıp gitmesi, ceninin ana rahminde çeşitli safhalardan geçirilerek yaratılması, insana farklı istidat ve kabiliyetlerin verilmesi, dikkat çekici özellkileriyle devenin yaratılması, bal arısının özel yeteneklerle donatılması gibi yaratılışla alakalı yüzlerce konuyu çok yüksek bir ilmî seviyede ve en doğru bir tarzda dile getirir.

Gerçekten Kur'an ele aldığı mevzular, ihtiva ettiği konular ve bunları anlatma üslûbuyla insanlığın bu güne kadar karşılaştığı en zengin, en yüce, en çok hayret ve hayranlığı mücip bir kitap olma özelliğine sahiptir. Onun böyle bir kitap olduğuna bütün dünya şâhittir. Öyle ki ona benzer bir sözün söylenmesi, bir kitabın yazılması, hatta en küçük bir sûresine bile benzer bir şeyin getirilmesi mümkün değildir. Çünkü o, kıyamete kadar devam edecek ilâhî bir mûcizedir. Bu

sebepledir ki, Kur'an ilimlerinde bahsedeceğimiz gelecek bölümde söze "Kur'an'ın i'câzı"yla başlanacaktır:

Bu Kur'an nüshalarından veya bunların parçalarından bize kadar ulaşmış olanlar vardır. Meselâ **Taşkent, İstanbul Topkapı Sarayı** ve **İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi**'ndeki nüshalar Hz. Osman'ın çoğalttırdığı veya onlardan istinsah edilen nüshalardır. (Zâhid el-Kevserî, *Makâlât,* s. 12-13; Salâhaddin el-Müneccid, *Dirâsât fî târîhi'l-hattı'l-Arabî,* s. 50-55) Hz. Osman'a ait, deri üzerine işleme, paha biçilemeyen bir Kur'ân-ı Kerîm'in 28 sayfalık bölümü, Osmanlı **Sultanı Abdülmecid**'in torunu ve Hindistan'ın eski Haydarabad Nizamı **Bereket Şâh** tarafından **Konya Mevlânâ Müzesi**'ne bağışlanmıştır. Mevlana Müzesi Müdürü **Erdoğan Erol**, Hz. Osman'a âit olan Kur'ân-ı Kerîm'in parçalarından birinin Topkapı Sarayı'nda sergilendiğini ve kutsal emanet sayıldığını, tarih uzmanlarının, diğer parçaların da Rusya ve Hindistan'da bulunduğunu bildirdiklerini ifade etmiştir. (www.Haber7.com, [27 Kasım 2006, 10:14]) Bunun diğer misalleri için bkz. (M. Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi,* s. 87; A'zami, *Kur'an Tarihi,* s. 114, 138, 153-157, 179)

Med: Uzatmak. **Kasr:** Kısaltmak. **Hareke:** Harfe hareke vermek. **Sükûn**: Harfi sükûn olarak okumak. **Nokta:** Harfin noktalı olması. **Hazf:** Gizleme. **İsbât:** Ortaya çıkarmak. **Tahrîk:** Hareke vermek. **Teskîn:** Sükûnlu yapmak. **Fasl:** Ayırmak. **Vasl:** Bitiştirmek.

Takdîm: Sonra gelmesi gerekeni öne almak. **Te'hîr:** Önce gelmesi gerekeni sona almak. **Ziyâde:** Olmayan bir şeyi ilave etmek. **İbdâl:** Bir harfi veya harekeyi değiştirmek. **Nakl:** Bir harekeyi bir harften diğerine nakletmek. **Kasr:** Kısaltmak.

Izhâr: Açmak, ortaya çıkarmak. **İdğâm:** Bir harfi diğer harfin içinde katmak. **İşmâm:** Ötre bir harekeyi tam olarak okumayıp, dudakları öne doğru çevirerek o harekeyi dinleyiciye, özellikle işitme özürlülere göstermek.

"Allah en büyüktür."

"Benim Yüce Rabbim bütün ortaklardan ve her türlü noksanlıktan pak ve uzaktır."

"İşittik, itaat ettik, günahlarımızı bağışla ey Rabbimiz, dönüş yalnız sanadır."

Fâtır sûresinin diğer ismi.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRME SORULARI

KLASİK SORULAR

1. Vahyin sözlük ve terim anlamını açıklayın.
2. Başlıca vahiy şekilleri nelerdir?
3. Vahiy katibi ne demektir?
4. Kur'an'ın târifini yapın.
5. Kur'ân-ı Kerîm niçin indirilmiştir?
6. Kur'ân-ı Kerîm'in özelliklerini yazın.
7. Kur'ân-ı Kerîm'in hangi yollarla korunduğunu izah edin.
8. Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Ebûbekir zamanında cem edilmesi hakkında bilgi verin.
9. Peygamberimiz'e ilk vahiy nerede ve ne zaman geldi?
10. Sahâbeyi Kur'an'ı ezberlemeye teşvik eden sebepler nelerdir?
11. Hz. Osman zamanında Kur'ân-ı Kerîm'in istinsah edilip bölgelere dağıtılmasına niçin ihtiyaç duyulmuştur?
12. Kur'ân-ı Kerîm Mushaf haline getirilirken aranan şartlar nelerdir?
13. Sûre ne demektir. Kur'an'da kaç sûre vardır?
14. Sûreler hangi esasa göre tertip edilmiştir?
15. Bir sûrenin Mekkî veya Medenî olduğunu bilmenin faydaları nelerdir?
16. Âyet ne demektir?
17. Elimizdeki Mushaf'a göre âyetlerin sayısı kaçtır?
18. İlk ve son inen âyetler hangileridir?

19. Kur'an'ın parça parça inmesinin hikmetlerinden beş tane yazın.

20. Yedi harfin ne olduğu hakkındaki üç mühim görüşü belirtin.

21. Kırâat ne demektir? Kırâatlar günümüze nasıl gelmiştir?

ÇOKTAN SEÇMELİ SORULAR

1. Aşağıdakilerden hangisi vahyin temel gayesidir?

A) Yüce Allah'ın peygamberleriyle konuşması

B) Canlılara mesaj ulaştırması

C) Cansız varlıklara mesaj ulaştırması

D) Yüce Allah'ın salih kullarıyla iletişim kurması

E) Tüm insanlara mesaj ulaştırması

2. Aşağıdakilerden hangisi vahiy kavramı için söylenemez?

A) Vahiy, Allah'ın peygamberleriyle konuşmasıdır

B) Vahiy gizli ve süratli gerçekleşir

C) Vahiy sadece Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla mesaj ulaştırmasıdır

E) Vahyin mahiyeti ancak naslarla bilinir

F) Vahiy Kur'ân'ın ana kavramlarından biridir

3. Kur'ân-ı Kerîm'e ilk hareke koyma işlemini kim yapmıştır?

A) Ziyad b. Sümeyye

B) Yahya b. Ya'mer

C) Nasr b. Asım

D) Ebu'l-Esved ed-Düelî

E) Halil b. Ahmed

4. Aşağıdakilerden hangisi vahyin geliş şekillerinden değildir?

A) İlham yoluyla gelmesi

B) Aracı meleğin kendi suretinde getirmesi
C) Namaz kılarken gelmesi
D) Sesli gelmesi
E) Aracı meleğin insan kılığında getirmesi

5. Kur'ân'ın Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde yazılışıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) İnen vahiyler iki kapak arasında toplanmıştı
B) İnen vahiyler ezberleme yanında yazıya geçirilmekteydi
C) Vahiy lafızları değişik malzemelere yazılmaktaydı
D) Sadece vahiy lafızları kayda geçirilmekteydi
E) Hem Mekke hem de Medine'de özel vahiy kâtipleri bulunmaktaydı

6. Aşağıdakilerden hangisi "arza-i ahîre" kavramının tanımıdır?

A) Pegyamberimiz'in inen vahiyleri Cebrâil'e okuması
B) Cebrâil'in inen vahiyleri Peygamberimiz'e okuması
C) Her yıl inen vahiyleri Peygamberimiz ve Cebrâil'in karşılıklı okuması
D) Peygamberimiz'in vefat ettiği yıl Kur'an'ın tamamının mukabele edilmesi
E) Sahâbenin inen vahiyleri Peygamberimiz'e arz etmesi

7. Kur'ân-ı Kerîm'in "Hakla bâtılı birbirinden ayıran" anlamına gelen ismi hangisidir?

A) Furkān
B) Zikr
C) Kitap
D) Mev'iza

E) Hüda

8. Aşağıdakilerden hangisi "İmam Mushaf" kavramını karşılamaktadır?

A) Peygamberimiz döneminde oluşturulan mushaf

B) Hz. Osman döneminde çoğaltılan Mushaflardan Medine'de bırakılan mushaf

C) Hz. Ebûbekir döneminde derlenen mushaf

D) Kûfe'ye gönderilen mushaf

E) Şam'a gönderilen mushaf

9. "Yedi harf" için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Yedi harf ruhsatı âyetle sabittir

B) Yedi harfin temel hedefi, lehçelere göre okuma kolaylığıdır

C) Yedi harf ruhsatı hadislerle sabittir

D) Yedi harfin mahiyetinin ne olduğu ile ilgili ittifak bulunmamaktadır

E) Farklı kırâatların temel dayanağı yedi harf ruhsatıdır

10 Kur'ân-ı Kerîm hangi sahâbenin başkanlığında kitap haline getirilmiştir?

A) Hz. Ebûbekir

B) Hz. Zeyd b. Sabit

C) Hz. Ömer

D) Hz. Ali

E) Hz. Osman

11. Aşağıdakilerden hangisi yedi harf ile ilgili görüşlerden değildir?

A) Kesretten kinaye görüşü
B) Yedi vecih görüşü
C) Lehçe görüşü
D) Müşkil-müteşabih görüşü
E) Farklı dillerde okuma görüşü

12. Aşağıdaki kırâat imamlarından hangisi kırâat-ı aşereden değildir?

A) Âsım
B) Hasan Basrî
C) Hamza
D) Kisaî
E) Ebu Cafer

Doğru cevaplar:
1) E
2) C
3) D
4) D
5) A
6) D
7) A
8) B
9) A
10) E
11) D
12) B

BOŞLUK DOLDURMA SORULARI

1. Peygamberimiz'in her ramazan ayında Kur'an'ı Cebrâil ile karşılıklı okumalarına ..... denir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'in çoğaltılmasında ihtilafa düşüldüğünde .....lehçesi esas alınmıştır.

3. Kur'an kıssalarında anlatılan olayların detaylarından daha çok kıssaların vermek istediği ..... üzerinde yoğunlaşmak bu amaçların gerçekleşmesi için daha önemlidir.

4. Vahyin mesajlarını hayata aktaran ve bu mesajların nasıl yaşanacağı konusundaki yegane kaynak ..... sünnetidir.

5. ..... bir insanla ancak ..... yoluyla, veya ..... konuşur, ya da bir .....gönderir de, kendi izniyle dilediğini vahyeder.

Yukarda boş bırakılan yerleri uygun sözcüklerle tamamlayınız.

A) Allah-ilham-kelimelerle-elçi
B) Allah-vahiy-perde arkasından-elçi
C) Allah-rüya-perde arkasından-elçi
D) Allah-vahiy-aracı melek vasıtasıyla-elçi
E) Allah-vahiy-perde arkasından-melek

6. Kur'an kelimelerinin edâ keyfiyetini ve bu kelimelerdeki ihtilafı râvîlerine nisbet ederek bildiren ilime..... denir.

A) Tecvid İlmi
B) Mehâric-i hurûf İlmi
C) Sıfat-ı hurûf İlmi
D) Kırâat İlmi

E) İhticâcu'l-Kırâat İlmi

7. Hz. Ebûbekir döneminde yapılan resmî koleksiyonun temel nedeni,..... Hz. Osmân döneminde ise, Mushafın istinsâhının nedeni,..... sorun olmasıdır.

A) Hafızların şehit olması-farklı lehçelerin İslâmla tanışması

B) Hz. Ömer'in talebi-Özel mushaflar

C) Vahiylerin yok olma endişesi-Sahâbenin talebi

D) Ridde savaşları-farklı kırâatlar

E) Vahiylerin yok olma endişesidir- yedi harf ruhsatından kaynaklanan farklı okumaların

8. Peygamberimiz'in Kur'an'ı açıklayıcı söz ve davranışlarını inceleyen ilim dalı ..... tir.

9. (.....) hicretten sonra nazil olan âyet ve sûrelerdir.

Doğru Cevaplar:

1) Arza

2) Kureyş

3) Mesajlar

4) Peygamberimizin

5) Allah-vahiy-perde arkasından-elçi

6) Kırâat İlmi

7) Vahiylerin yok olma endişesidir- yedi harf ruhsatından kaynaklanan farklı okumaların

8) Hadis

9) Medenî

KUR'AN İLİMLERİ

Kur'an ilimleri Arapça'da عُلُومُ الْقُرْآنِ (ulûmu'l-Kur'ân) kavramıyla ifade edilir. Bundan maksat, Kur'ân-ı Kerîm'in tanınmasına ve anlaşılmasına çeşitli yönlerden hizmet eden ilimlerdir. Kur'an'ın inişi, okunması, yazılması, toplanması, tertibi, tefsîri, i'câzı, âyetlerin iniş sebepleri, nâsihi, mensûhu... gibi Kur'an'la ilgili tüm ilimler bu kavramın içinde değerlendirilir. Bu ilimlerin sayısı hakkında görüş birliği yoktur. Zerkeşî (ö. 794/1391) el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an isimli eserinde bunların sayısını 47 (kırk yedi) olarak zikreder. (Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 9-12) Celâleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) bu rakamı daha da artırır. (Suyûtî, *el-İtkân*, II, 162)

Kur'an ilimleri sahasında başlangıçtan günümüze çok kıymetli eserler kaleme alınmıştır. Onlardan bazıları şöyledir:

- Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) , el-Akl ve fehmu'l-Kur'ân
- Ali b. İbrâhim el-Hûfî (ö. 430/1038) , el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân
- İbnu'l-Cevzî (ö. 797/1200) , Funûnu'l-efnân
- Süleyman b. Abdulkavî et-Tûfî (ö. 716/1316) , el-İksîr fî kavâidi ilmi't-tefsîr
- İbn Teymiye (ö. 728/1327) , Mukaddime fî usûli't-tefsîr
- Zerkeşî (ö. 794/1391) , el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân
- Celâleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) , el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân
- Zerkānî (ö. 1367/1948) , Menâhilu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân
- Subhi Sâlih (ö. 1399/1978) , Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân

• Mennâu'l-Kattân, Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân.

Şimdi, sözkonusu edilen Kur'an ilimlerinden bir kısmı örneklerle izah edilecektir:

I. KURÂN'IN İ'CÂZI VE USLÛBU

Gönderilen her peygambere, yaşadığı zamanın gereklerine göre peygamberliğini ispat edecek bir mûcize verilmiştir. Hz. Nûh'a gemi, Hz. Sâlih'e deve, Hz. Mûsâ'ya asa ve Hz. İsa'ya ölüleri diriltmek mûcizeleri gibi... Resûlullah (s.a.v.) 'e de hissî pek çok mûcizenin yanı sıra en büyük mûcize olarak Kur'ân-ı Kerîm lütfedilmiştir.

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللهِ وَإِنَّمَا
أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

"İnkârcılar: «Muhammed'e Rabbinden bir kısım mûcizeler verilse ya!» diyorlar. De ki: «Mûcizeleri yaratmak ve indirmek ancak Allah'ın irade ve kudretine bağlıdır. Ben ise, gerçeği apaçık tebliğ eden bir uyarıcıyım.» Hem, kendilerine okunan bu kitabı sana indiriyor olmamız onlara mûcize olarak yeterli değil mi? Hiç şüphesiz bunda iman eden bir toplum için elbette bir rahmet ve öğüt vardır." (Ankebût 29/50-51)

Allah Resûlü (s.a.v.) de bu gerçeği şöyle haber verir:

"Gönderilen her peygambere, insanların hidâyetine vesile olacak bir mûcize muhakkak verilmi tir. Bana verilen de Allah'ın bana

vahyettiği kelâm nevinden olan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu sebeple kıyamet günü ümmetimin diğer ümmetlerden sayıca çok olmasını ümit ediyorum." (Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an 1; Müslim, İman 279)

Mûcize, Allah Teâlâ'nın izin vermesiyle peygamberin eliyle vuku bulan ve meydan okuduğu insanları benzerini yapmaktan âciz bırakan hârikulâde bir hâdisedir. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamberin bir mûcize göstermesi mümkün değildir. (bk. İbrâhim 14/ 11; Mü'min 40/78) Kur'ân-ı Kerîm de en büyük mûcize olarak insanlara benzerini getirmeleri hususunda meydan okumuş, fakat inişinden on dört asırdan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, henüz onun benzerini getiren kimse çıkmamıştır.

Mevzuyla alakalı âyet-i kerîmelerden anlaşıldığına göre Kur'ân-ı Kerîm'in meydan okuması safha safha gerçekleşmiştir:

• Birinci safhada inkârcılardan Kur'ân'ın tamamına benzer bir kitap getirmeleri talep edilir:

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَا اَتَّبِعْهُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾

"Resûlüm! De ki: «Eğer (Kur'an'ın insan sözü oduğu konusunda) doğru söylüyorsanız, Allah katından bu ikisinden (Tevrat ve Kur'an'dan) daha doğru bir kitap getirin de ben de ona tâbi olayım!" (Kasas 28/49)

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾

“De ki: «Bütün insanlar ve cinler şu Kur’an’ın bir benzerini getirmek üzere bir araya gelseler ve bu hususta güçlerini birleştirip birbirlerine yardımcı da olsalar, imkânı yok, asla onun bir benzerini getiremezler.»” (İsrâ 17/88)

• İkinci safhada saha biraz daha daraltılıp işleri kolaylaştırılarak Kur’an sûrelerine benzer on sûre getirmeleri talep edildi:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا
مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾

“Yoksa: «Kur’an’ı kendisi uydurup sonra da Allah’a mal ediyor» mu diyorlar. De ki: «Eğer iddianızda samimi iseniz, haydi onun benzeri uydurulmuş on sûre getirin de görelim. Hatta bunu yapmak için Allah’tan başka gücünüzün yettiği herkesi de yardıma çağırın!»” (Hûd 11/13)

Fakat onlar, bu dâvete de herhangi bir mukabelede bulunamadılar.

• Üçüncü safhada inkârcılardan Kur’ân’ın bir sûresine benzer bir söz getirmeleri istendi:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

“Yoksa «Onu Muhammed uyduruyor» mu diyorlar? De ki: «Madem öyle, eğer bu iddiânızda samimi iseniz, haydi Kur’an’ın benzeri tek bir sûre getirin. Hatta Allah’tan

başka yardıma çağırabileceğiniz kim varsa onları da çağırın!»" (Yûnus 10/38)

• İnkârcılar buna da cevap veremeyince, dördüncü safhada Kur'an onları, tam misli olmasa da kısmen kendisininkine benzeyen bir sûre getirmeye dâvet etti:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾

"Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunda şüpheniz varsa, haydi onun bir sûresinin benzerini de siz getirin! Şayet iddianızda haklıysanız, Allah'tan başka bütün şâhitlerinizi yani dil ustalarını ve âlimleri de çağırın!" (Bakara 2/23)

Kur'ân-ı Kerîm bu şekilde en son meydan okumasını yaptıktan sonra, inkârcıları ikaz ederek böyle bir muârazayı hiçbir zaman yapamayacaklarını, dolayısıyla isyandan vazgeçerek ilahî azaptan kurtulmalarının kendileri için daha faydalı olduğunu şöyle bildirdi:

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

"Buna rağmen yapamazsanız, ki asla yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan cehennem ateşinden kendinizi koruyun." (Bakara 2/24)

Bu âyetteki وَلَنْ تَفْعَلُوا **"ki asla yapamayacaksınız!"** ibaresi

öyle bir eminlik ve katîlik ifade etmektedir ki, böylesi bir hüküm ancak ilmi ve kudreti sınırsız, tam ve kusursuz olan bir zât, yani Allah tarafından verilebilir. Yaratıklardan hiç kimse, beşer açısından gayb, yani belirsiz ve kapalı olan istikbale ait böylesine kesin bir hüküm veremez.

A. KUR'AN'IN İ'CÂZ ÖZELLİKLERİ

Kur'ân-ı Kerîm pek çok i'câz özelliğine sahiptir. Bunun başında onun beşer üstü belagat, fesahat ve eşsiz üslûbu gelir ki, bir sonraki bölümde bu konu örnekleriyle ayrıca ele alınacaktır. Biz burada en çok dikkat çeken i'câz özelliklerine misalleriyle birlikte yer vermek istiyoruz:

1. GAYBÎ HABERLER VERMESİ

Kur'ân-ı Kerîm, gizlisiyle açığıyla her şeyi en iyi bilen Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğu için, onun nazarında mazi, hal ve istikbal aynı seviyededir. Vuku bulmuş hâdiseleri gerçek yönleriyle bildirdiği gibi, gerçekleşmekte olan ve gelecekte vuku bulacak olan hâdiseleri de aynen gerçekleşeceği gibi haber vermektedir:

a. Kur'an'ın mâziye ait verdiği gaybî haberler

Kur'ân-ı Kerîm'in göklerin, yerin ve bunlarda bulunan tüm varlıkların yaratılışını, insanın ilk yaratılış sahnesini, burada cereyan eden hâdiseleri, önceki toplumları, onların ibretli kıssalarını, kendilerine gönderilen peygamberlerle münasebetlerini anlatması, mâzîye âit gayb haberleridir. Bunların Kur'an'da yüzlerce misali vardır:

• Kur'ân-ı Kerîm, göklerle yerin yaratılışının başlangıcına şöyle dikkat çeker:

"Kâfirler görmezler mi ki, göklerle yer bitişik halde idi de biz onları birbirinden ayırdık ve canlı olan her şeyi sudan meydana getirdik. Bu gerçek karşısında, hâlâ mı iman etmeyecekler? Biz, kendilerini sarsmasın diye yeryüzüne sapasağlam dağlar yerleştirdik ve şaşırmadan seyahat edip istedikleri yere ulaşabilmeleri için o dağlarda geniş geniş yollar, geçitler açtık. Gökyüzünü de korunmuş bir tavan halinde yarattık. Böyle iken inkârcılar, gökyüzünde ilâhî kudret ve azameti gösteren bunca delil ve mûcizeyi görmek istemiyor, onlardan yüz çeviriyorlar." (Enbiyâ 21/30-32)

• Yedi ayrı yerde Hz. Âdem'in yaratılışı, meleklerin ona secde etmesi, şeytanın secdeden kaçınması kıssası detaylı sayılacak bir şekilde haber verilir (bk. Bakara 2/30-39; A'râf 7/11-25; Hicr 15/28-42) Halbuki o zaman, henüz insan denen varlık meydanda değildi ki bu olayları görebilsin veya bilebilsin. Her şeyi yaratan ve bilen Allah ezelî kelamıyla bize bunları haber vermektedir. Değilse hiçbir bilim ve teknikle o olayları bilebilme imkânına sahip değiliz.

• Kur'ân-ı Kerîm önceki peygamberlerin ve kavimlerinin kıssalarını anlatır ve bunların başka bir yolla bilinmesi mümkün olmayan gaybî haberler olduğunu bildirir. Meselâ Yûsuf sûresinin başında:

"Biz, sana vahyettiğimiz bu Kur'an ile kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Oysa sen daha önce bunları hiç bilmezdin" (Yûsuf 12/2) buyrulduğu gibi, kıssa ayrıntılı bir şekilde anlatılıp tamamlandıktan sonra da:

"Resûlüm! Sana bildirdiğimiz bu kıssa gayb

haberlerindendir. Yoksa, Yûsuf'un kardeşleri sinsice planlar kurup bunu gerçekleştirmek için bir araya geldiklerinde sen onların yanında değildin" (Yûsuf 12/102) buyrulur.

Âl-i İmrân sûresi 33-43. âyetlerde Hz. Meryem'in doğumu, bakımı ve büyümesi kıssası anlatıldıktan sonra bunların gaybî bilgiler olduğu şu şekilde haber verilir:

"Resûlüm! Bunlar, sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa içlerinden hangisi Meryem'i himâyesine alacak diye kalemlerini kur'a için atarken sen onların yanında değildin. Birbirleriyle çekişirken de sen onların yanında değildin." (Âl-i İmrân 3/44)

Aynı şekilde Kasas sûresinde Hz. Mûsâ kıssası anlatıldıktan sonra, Resûlullah (s.a.v.) 'e hitâben:

"Resûlüm! Biz Mûsâ'ya bu kitâbı verdiğimizde sen o mukaddes vâdinin batı tarafında bulunmuyordun. Sen o zamanda olup bitenlere şâhit olanlardan da değildin! Kaldı ki, biz onlarla senin aranda nice nesiller yarattık da üzerlerinden uzun devirler geçti. Sen ayrıca Medyen halkı arasında yaşamadın ki, Mûsâ ile ilgili âyetlerimizi onlardan öğrenip de Mekke halkına okuyor olasın. Fakat seni peygamber olarak gönderip, onların haberlerini de sana bildiren biziz. Biz Mûsâ'ya seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında da değildin. Fakat, senden önce kendilerine uyarıcı gelmeyen bir toplumu uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak seni peygamber yapıp, bunları sana bildirdik. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar." (Kasas 28/44-46)

Kur'ân-ı Kerîm, geçmişte olmuş bitmiş bu hâdiseleri, karşısında görüyormuş gibi anlatmaktadır. Çünkü o, uzun bir hâdisenin en can alıcı noktasını ve rûhunu alır, maksadına mukaddime yapar. Bu durum onun, bütün mâziyi tüm yönleriyle görmekte olan Allah Teâlâ'nın kelamı olduğunun bir delilidir.

b. Kur'an'ın hâle ait verdiği gaybî haberler

Cenâb-ı Hakk'ın zât-ı ulûhiyeti, sıfatları, fiilleri, melekler, cinler ve kabir âlemi, cennet cehennemle ilgili haberler, bilhassa Ehl-i kitab, münafık ve müşriklerin içlerinden geçirdikleri hîle ve tuzaklar ile psikolojik yapılarını anlatan âyetler, iniş zamanıyla ilgili gaybî bilgiler olarak değerlendirilebilir.

• Kur'ân-ı Kerîm, münâfıkların mü'minlere karşı içlerinde taşıdıkları kin, nefret ve öfkeyi şöyle haber verir.

"Ey iman edenler! Kendi din kardeşlerinizden başkasını dost ve sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size ellerinden gelen kötülüğü yapmaktan geri durmaz; her zaman sıkıntıya düşmenizi isterler. Baksanıza, size olan şiddetli öfkeleri ağızlarından taşıyor. Kalplerinde gizledikleri kin ve düşmanlık ise daha korkunçtur. Eğer aklınızı kullanıp gereğince davranırsanız, size âyetlerimizi kesin bir şekilde açıklamış bulunuyoruz. Ey mü'minler! Siz öylesine kalpleri arıduru, herkesin iyiliğini isteyen kimselersiniz ki o düşmanlarınızı bile severseniz, ama onlar sizi sevmezler. Siz Allah'ın indirdiği kitapların hepsine inanırsınız. Onlar ise ancak sizinle karşılaştıkları zaman: «İman ettik!» deyip geçerler; fakat birbirleriyle

başbaşa kaldıkları zaman ise size olan kin ve düşmanlıkları yüzünden parmaklarını ısırırlar. Onlara: «Kininizden çatlayın!» de. Doğrusu Allah, sînelerde gizli tutulan bütün sırları bilir. Size küçük bir iyilik, bir nimet ulaşsa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, bu defa sevinçten bayılırlar. Her şeye rağmen siz sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hîle ve tuzakları size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz ki Allah, onların tüm yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır." (Âl-i İmrân 3/118-120)

Münâfikûn sûresinde ise onların gizli halleri şöyle ifşa edilir:

"Resûlüm! Münâfıklar sana geldikleri zaman: «Şâhitlik ederiz ki, sen gerçekten Allah'ın Resûlü'sün!» derler. Allah, senin kendi Resûlü olduğunu elbette biliyor. Bununla beraber Allah şâhitlik eder ki, münâfıklar kesinlikle yalan söylemektedir. Onlar, yeminlerini kalkan olarak kullanıp, hem kendileri Allah'ın yolundan yan çiziyor, hem de insanları Allah yolundan alıkoymaya çalışıyorlar. Bu yaptıkları, gerçekten pek kötü bir şeydir! Bu kötülüklerinin sebebi şu ki: Önce dilleriyle inandıklarını söylemekte, sonra kalpleriyle inkâr etmektedirler. Bu yüzden kalpleri mühürlenmekte olup, artık gerçeği anlayacak durumda değiller. Onlara şöyle bir baktığın zaman kalıpları ve kıyâfetleri hoşuna gider. Öyle bir ton ve üslupla konuşurlar ki, konuştuklarında sözlerine kulak verirsin. Onlar elbise giydirilip duvara dayanmış kereste gibidir. Her gürültüyü aleyhlerinde

sanırlar. Asıl düşman onlardır; onlardan sakın. Allah kahretsin onları! Nasıl da doğru yolu bırakıp bâtıl davalar peşinde koşturuluyorlar?" (Münâfikûn 63/1-4)

Kur'an, Yahudilerin dünyaya bağlılıklarını ve bu yüzden ölümü asla temenni etmeyeceklerini de şöyle haber verir:

"Resûlüm, onlara de ki: «Eğer âhiret yurdunun saâdeti, başkalarına değil de Allah yanında sadece size ait ise ve siz de bu inancınızda da samimi iseniz, haydi ölümü isteyin de görelim!». Fakat onlar, daha önce işledikleri günahlar yüzünden hiç bir zaman ölümü isteyemezler. Allah, o zâlimleri çok iyi bilir. Elbette sen onları, insanların yaşamaya en düşkünü olarak bulursun. Hatta onlardaki hırs müşriklerde bile yoktur. Her biri bin yıl yaşamak ister. Oysa ömrünün uzatılması onu azaptan uzaklaştıracak değildir. Çünkü Allah onların bütün yaptıklarını görmektedir." (Bakara 2/94-96)

c. Kur'an'ın geleceğe ait verdiği gaybî haberler

Kur'ân-ı Kerîm'in gaybe dâir verdiği haberlerin en başta gelenleri ve en dikkat çekici olanları ise bize göre gelecekte cereyan edecek hâdiselerin haber verilmesidir. Bunun da Kur'an'da pek çok açık misâli bulunmaktadır:

• Kur'an, birkaç yıl içinde yapılacak bir savaşta Bizanslılar'ın İranlılar'a galip geleceğini haber vermiş ve hâdise Kur'an'ın bildirdiği şekilde gerçekleşmiştir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

"Elif. Lâm. Mîm. Rumlar mağlup edildiler. Arabistan'a yakın bir yerde, yeryüzünün en aşağısında. Fakat onlar, mağlubiyetlerinden sonra yakın bir zamanda tekrar gâlip

geleceklerdir. Üç ile dokuz yıl içinde. Her işin öncesinde de sonrasında da mutlak hüküm ve o işleri karara bağlama yetkisi bütünüyle Allah'a aittir. Rumların gâlip geldiği o gün mü'minler de sevineceklerdir. Allah'ın yardımı ve bahşedeceği zaferle. O, dilediğine yardım edip onu zafere eriştirir. Çünkü O, kudreti dâima üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır." (Rûm 30/1-5)

Rumlardan maksat, o zaman Doğu Roma'da yaşayan Bizanslılardır. Bizanslılar Ehl-i kitap, İranlılar ise mecûsi idiler. Bîsetin beşinci senesinde vuku bulan bir savaşta İranlılar Bizanslıları müthiş bir şekilde mağlup etmiş Ürdün, Filistin, Mısır, hatta Anadolu'yu onlardan alarak İstanbul boğazına, Kadıköy'e kadar dayanmışlardı. Bu durum Mekke müşriklerini sevindirmiş, fakat Müslümanları üzmüştü. Çünkü Müslümanlar Ehl-i kitap olanları kendilerine daha yakın görüyor, müşrikler ise kendilerini putperest olan mecûsilerle aynı safta sayıyorlardı. Bunun üzerine Kur'ân-ı Kerîm, bir mûcize olarak yakın gelecekte vuku bulacak bir savaşın neticesini kesin ifadelerle haber verdi. بِضْعَ سِنِينَ (bid'a sinîn) "3 ilâ 9 sene" içinde Bizanslıların İranlılara galip geleceğini ve o sırada mü'minlerin hem onların bu zaferine hem de bizzat kendilerine lütfedilecek zaferlere sevineceğini bildirdi. Halbuki mevcut şartlar içinde ne müslümanların ne de Rumların üç-beş sene gibi kısa bir müddet içinde düşmanlarını yenebilecek güçleri vardı. Hatta bu, hiç kimsenin hayal edemeyeceği bir şeydi. Böyleyken Kur'an, hiç kimseden çekinmeden ve yalanlanmaktan korkmadan iki gaybî müjdeyi birlikte verdi. Gerçekten de Bizans kralı

Herakliyus 624'de İranlıları mağlup edip Azerbaycan'a kadar ilerlediğinde, müslümanlar da aynı tarihlerde Bedir zaferini kazandılar. Nihâyet Herakliyus 627'de en büyük darbeyi vurup nihaî zaferi kazanırken, müslümanlar da apaçık fetih ve İslâm'ın tebliğ sürecinde çok mühim bir dönüm noktası olan Hudeybiye zaferini elde ettiler.

Nitekim bu âyetler nâzil olunca Allah Resûlü (s.a.v.) : *"Muhakkak ki Fârisîler mağlûb olacaklardır!"* buyurdu. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 276) Bu ilâhî haberi öğrenen Ebûbekir (r.a.) müşriklerden Übey b. Halef ile Rumların Farslıları üç seneye kadar yeneceğine dâir on deve karşılığında bahse girdi. Hz. Ebûbekir bu bahsi Allah Resûlü (s.a.v.) 'e haber verince Efendimiz: *"Âyetteki «bid'» kelimesi üç ile dokuz arasındaki sayıları ifade eder. Sen hemen git, develerin sayısını artır, müddeti de uzat!"* buyurdu.

Ebûbekir (r.a.) gitti ve müddeti dokuz seneye, develerin sayısını da yüze çıkardı. Rumlar birdenbire gelişerek İranlıları ağır bir hezîmete uğrattılar. Bunu haber alınca Hz. Ebûbekir Übey'in veresesinden yüz deveyi alıp Peygamber Efendimiz'e getirdi. Allah Resûlü (s.a.v.) :

"Bunları fakirlere dağıt!" buyurdu. O da fakirlere dağıttı. Kur'ân-ı Kerîm'in bu mûcizesini gören Mekkeli müşriklerden bir kısmı müslüman oldu. (bk. Tirmizî, Tefsîr, 30/3194; Kurtubî, el-Câmi', XIV, 3)

• Kur'ân-ı Kerîm Bedir savaşında düşman ordusunun yenilgiye uğratılacağını çok önceden haber vermiş ve netice onun haber verdiği şekilde tahakkuk etmiştir:

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾

“Yakında o topluluk bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar.” (Kamer 54/45)

Bu âyet, Mekke kâfirlerine hitap eden yönüyle ele alındığı zaman, Kur’an’ın istikbâle ait haber verdiği bu gaybî mûcizenin çok zaman geçmeden gerçekleştiği görülür. Şöyle ki:

Bu ve devamındaki âyetlerin inişinden altı yedi sene sonra gerçekleşen Bedir savaşında Resûlullah (s.a.v.) kendisine ait çadırda iken: *“Allahım! Bana olan ahdini ve va’dini gerçekle tirmeni diliyorum. Eğer dilersen bugünden sonra ebediyen sana ibâdet olunmayacak”* diye dua ediyordu. Hz. Ebûbekir elinden tutup: “Ey Allah’ın Resûlü, bu kadar sana yeter, çünkü Rabbine gerçekten ısrarla dua etmiş bulunuyorsun.” O sırada Efendimiz zırhını giyinmişti; çıkarken de şöyle diyordu: **“Yakında o topluluk bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar. Hayır! Onlara va’dedilen asıl ceza vakti, kıyâmet günüdür. Kıyâmet gününün azabı, dünyadakinden çok daha korkunç ve çok daha acıdır!”** (Kamer 54/45-46) âyetlerini okuyordu. (Buhârî, Tefsîr 54/7)

Bedir günü öğleye doğru savaş mü’minlerin galebesiyle nihâyete erdi. Ebû Cehil de dâhil olmak üzere yetmiş müşrik öldürülmüş, yetmiş kadar da esir alınmıştı. Böylece bedbaht müşrikler, arzu ettikleri zafer şarabı yerine ecel kadehlerinden ölümü yudumladılar. Câriyeleri, şarkı söylemek yerine ağlaşarak yas tuttular. Kendi saflarındaki Arapların karınlarını doyurmak yerine, onları acıkmış cehennem çukurlarına doldurdular. Allah Resûlü (s.a.v.) yine zırhı üzerinde olduğu hâlde: **“Yakında o topluluk bozguna**

uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar" (Kamer 54/45) âyetini okuyarak çadırından çıktı. (bk. Buhârî, Cihâd, 89)

Hz. Ömer (r.a.) şöyle der:

"Bu âyet Mekke'de indiği zaman kendi kendime; «Acaba hangi cemaat bozguna uğratılacak? Kime galebe çalınacak?» demiştim. Bedir günü gelip de Resûlullah (s.a.v.) 'in bu âyeti okuduğunu duyunca, hezîmete uğrayacağı bildirilen topluluğun Kureyş müşrikleri olduğunu anladım. Âyetin tefsîrini o gün öğrendim." (İbn Sa'd, *et-Tabakât,* II, 25; İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 312)

• Kur'an, yıllardır Beytullah'ı ziyaretten mahrum bırakılan mü'minlerin, yakın zamanda Mescid-i Harâm'a emniyet içinde gireceğini müjdelemiş ve bundan sadece bir yıl sonra verilen müjde gerçekleşmiştir:

"Şüphesiz Allah, Resûlü'nün gördüğü rüyâyı gerçekleştirerek doğru çıkaracaktır. Allah'ın izniyle siz, kiminiz başını tamâmen tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, korkmadan ve tam bir emniyet içinde Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi biliyor. Onun için size Mekke'nin fethinden önce yakında gerçekleşecek bir başka fetih daha (Hayber'in fethini) nasip etti." (Fetih 48/27)

• İnsanların kitleler hâlinde İslâm'a gireceğini haber vermiştir:

"Resûlüm! Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman, insanların Allah'ın dînine bölük bölük girdiklerini gördüğün zaman..." (Nasr 110/1-2)

• Kur'an, azılı düşmanları karşısında ölüm kalım savaşı

veren İslâm'ın bütün dinlere üstün geleceğini va'detmiş, bu da gerçekleşmiştir:

"Resûlü'nü bütün dinlere üstün kılmak üzere hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. Buna şâhit olarak Allah yeter!" (Fetih 48/28. Ayrıca bk. Tevbe 9/33; Saff 61/9)

• Kur'an, kendisinin kıyâmete kadar korunacağını haber vermektedir. Gerçekten de o, hiçbir değişmeye ve bozulmaya uğramadan muhafaza edilmektedir:

"Şüphesiz ki bu Zikr'i biz indirdik; onu muhafaza edecek olan da elbette biziz." (Hicr 15/9)

• Kur'an, sonrakilere bir ibret olması için Kızıl denizde boğulan Firavun'un cesedinin muhafaza edileceğini haber vermektedir:

"Bugün seni bedeninle kurtaracak ve vücudunu çürümeden denizden çıkaracağız ki, senden sonra gelecekler için bir ibret olsun! Doğrusu, insanların çoğu âyetlerimize, ibret kaynağı delillerimize karşı kayıtsızdır." (Yûnus 10/92)

Gerçekten de son senelerde yapılan araştırmalarda Firavun'un bu cesedi, Cebelein mevkiinde mumyalanmadığı halde hiç bozulmamış, yüzü koyun bir şekilde duran bir ceset bulunmuştur. Bunun 3000 yıllık olduğu tespit edilmiştir. Şu an bu ceset, Biritihs Museum'da bulunmakta, halka teşhîr edilerek bir ibret manzarası sergilenmektedir. Bu hakîkat, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de bildirdiği kıyâmete kadar devâm edecek bir mûcizesidir.

Peygamber Efendimiz'in, kendisi açısından gayb alanına

giren bu tür haberleri vahye istinad etmeden, önceden haber vermesi imkânsızdır. Bu tür haberleri ancak, kâinatı idare eden ve her şeyi bilen bir zat bildirebilir. Verilen haberlerin de aynen gerçekleşmesi, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu gösteren açık delillerden biridir. Pek şiddetli muhalefet ve itirazlara hedef bulunan, en küçük bir hatası sebebiyle davasını kaybedebilecek olan Resûlullah (s.a.v.) 'in dilinden, en küçük bir tereddüt duyulmaksızın tam bir güvenle, yukarıda örnekleri verildiği üzere bir takım hâdiselerin olacağının bildirilmesi, onun Kur'an'ı Allah'tan öğrenip tebliğ ettiğini kanıtlar.

Kur'an'ın önemli i'câz yönlerinden biri zamanın geçmesiyle peyderpey gerçekleşecek olan ilmî keşiflere işaret ediyor olmasıdır:

2. İLMÎ KEŞİFLERİ HABER VERMESİ

Aslında bu konudaki işaretler, Kur'an'ın geleceğe dair verdiği gaybî haberlere dâhildir. Ancak önemine binâen ayrı başlık altında ele almak daha uygun olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de tabiî, fennî, beşerî, sosyal vs. pek çok bilimin konusunu teşkil eden meselelere dikkatimizi çeken çok sayıda âyet bulunmaktadır. Gerçekten de Allah Teâlâ Kur'an'da, şeriat hükümlerinden daha çok diğer bilimleri ilgilendiren âyetler indirmiştir. Fıkıh ilminin sahasına açık olarak giren 350 kadar âyete mukabil; fizik, kimya, astronomi, biyoloji, psikoloji, antropoloji, sağlık, tıp gibi sahalara dair 750 kadar âyetle Kur'an, insanları düşünme, inceleme ve araştırmaya teşvik etmektedir. Tantavî Cevherî'ye göre diğer bilimlerle ilgili bu kadar çok âyetin bulunması, ilâhî iradenin,

bu bilimlere yönelmesinin, fıkıh hükümlerine yönelmesinden daha çok olduğunu göstermektedir. Müslümanlar bu gerçeği anladıkları zaman felek, hesap ve hendese bilimlerini; maden, bitkiler ve hayvanlar ilgili bilimlerle dünyada mevcut diğer bilimleri öğrenecekler ve bütün bunların dinden olduğunu göreceklerdir. Buna göre din ilmi, âfâkla enfüs ilmi ve Şeriat ilmi olmak üzere iki kısımdır. Âfâk ve enfüs ilmi (yani göklere ve yerlere ait olan bilimler) gıda, fıkıh hükümleri devadır. İnsan gıdayı devamlı alır, devayı ise sıhhati bozulduğu zaman kullanır. Bu nedenle müslümanlar hem gıda hem de deva bilimlerini yani hem Şeriat hem de diğer bilimleri öğrenmelidirler. Zaten Kur'an da bunu istemektedir. (Tantavî, *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'an*, I, 7-8)

Peyderpey ortaya çıkacak ilmî keşiflerin Kur'an'ın gerçek ilâhî kitap olduğunu ispatlayan deliller olduğunu ifade eden bir âyet-i kerîmede Şöyle buyrulur:

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ

اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾

"Yakında biz onlara hem dış dünyada hem de insanların kendi iç âlemlerinde âyetlerimizi göstereceğiz; tâ ki Kur'an'ın gerçeğin ta kendisi olduğu onlar için de gün gibi ortaya çıksın. Aslında, Rabbinin her şey üzerinde şâhit olması ve her şeyin O'na işaret etmesi en büyük delil olarak yetmez mi?" (Fussılet 41/53)

Âyetin muhtevasını kısaca tahlil etmek gerekirse şu manzara karşımıza çıkar: Birincisi, Allah insanlara delillerini

gösterecektir. İkinci olarak bu gösterme işi, istikbalde, yani Kur'an'ın inişinden sonra, ileriki bir zamanda olacaktır. Üçüncüsü bu deliller hem dış dünyada, hem de kendi öz varlıklarında olacaktır. Dördüncü olarak bu belgeler, Kur'an'ın vahiy eseri olduğunu ispatlayacaktır. Son olarak bu işin teminatı ve kefili de her şeyi hakkıyle gören Yüce Allah olacaktır.

Kur'an'ın insana verdiği bilgiler dâima yenilenmektedir. İşte onun sürekli yenilenen bu verileri, Kur'an'ın i'câzına süreklilik kazandırmaktadır. Bu yenilenme olmadığı takdirde Kur'an donuklaşmış olacaktır. Oysa Kur'an asla donuklaşmaz. Her nesle, o neslin gücü nisbetinde bir şeyler verir; kıyamete kadar bu durum böyle devam edecektir. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz âyette, "Kur'an'ın gerçekliği ortaya çıkıncaya kadar âyetlerimizi, varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada hem de kendi içlerinde göstereceğiz" buyrulmuştur.

Bu âyette geçen سَنُرِيهِمْ (se nürîhim) "onlara göstereceğiz" kelimesindeki س (sin) harfi Arap dilinde gelecek zaman için kullanılır; gelecek ise son bulmaz. Bu gösterme işi, kıyamete kadar her nesilde devam edecektir. Bununla Allah Teâlâ, her neslin Kur'an'da keşfedeceği bir takım hakikatlerin bulunduğunu bize haber vermektedir. (Şa'ravî, *Kur'an Mûcizesi,* s. 132)

Kur'an'da dâima yenilenen bu mûcize, ilâhî kitabın gerçek olduğunu gösterir şekilde dış âlemde delillerle ortaya çıkmakta, açık ve net olarak bu deliller, Kur'an'ın Allah katından geldiğine şehâdet etmektedir. Bu âyete göre hem insanın dışında kalan âlemde: dünyada, yer altında, yer üstünde, denizlerde, havada, uzayda hem de insanların iç

alemlerinde, vücutlarında ve iç dünyalarında Kur'an'ın gerçek kitap olduğunu gösteren işaretler vardır; Allah onları Kur'an'ın nüzûlünden sonraki gelecek zamanlarda peyderpey göstermektedir, gösterecektir. (Zindanî, *Kur'an'da İlmî Mûcizeler,* s. 113-114)

Kur'ân-ı Kerîm'in işaret ettiği ilmî keşiflere örnekler:

a. Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Kur'ân-ı Kerîm göklerle yerin ilk olarak yaratılışı ile alakalı olarak şöyle buyurur:

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا
وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾

"Kâfirler görmezler mi ki, göklerle yer bitişik halde idi de biz onları birbirinden ayırdık ve canlı olan her şeyi sudan meydana getirdik. Bu gerçek karşısında, hâlâ mı iman etmeyecekler?" (Enbiyâ 21/30)

Âyette "birbiriyle bitişik" olarak tercüme edilen اَلرَّتْقُ (ratk) kelimesi, Arapçada "birbiriyle iç içe, ayrılmaz durumda, kaynaşmış" gibi mânalara gelir. "Ayırma" diye tercüme dilen اَلْفَتْقُ (fatk) ise bitişik durumdaki bir nesneyi yarıp, parçalayıp dışarı çıkarmak demektir. Tohumun filizlenerek topraktan dışarı çıkması bu fiille ifade edilir. Âyet-i kerîmenin beyanına göre bugünkü haliyle yaratılmadan önce gökler ve yer birbiriyle bitişik, âdeta patlamaya ve çatlamaya müheyyâ bir çekirdek, bir tohum gibi idi. Allah Teâlâ bunu çatlatarak, birbirinden ayırarak gökleri, yeri ve içinde bulunan bütün varlıklarıyla kâinâtı yaratmıştır.

Günümüzde ulaşılan ilmî tespitlere göre, uzaydaki cisimler vaktiyle bir gaz kütlesi halinde idi. Zamanla bu gaz kütlesinden küreler halinde parçalar kopmuş ve uzay boşluğuna fırlamıştır. Aynı şekilde dünyamız da, bir gaz kütlesi olan güneşten kopmuş ve zaman içinde soğuyarak kabuk bağlamıştır. Bu arada dünyamızdan yükselen gazlar ve buharlar, yoğunlaşarak yağmur şeklinde tekrar dünyaya dökülmüş, böylece denizler ve okyanuslar meydana gelmiştir. Suda yosunlaşma ile başlayan canlılar, ilâhî kanunlara göre gelişmiştir. Allah, en mükemmel canlı olarak da yine içinde suyun bulunduğu özel bir çamurdan insanı yaratmıştır.

b. Atmosfer

Yakın zamana kadar ısı derecesi müsâit olan her gezegende hayat olabileceği kanaati vardı. Araştırmalar gösterdi ki, bir gezegen için en zor hâdise, atmosfere sahip olmaktır. Zira gezegenlerle atmosfer arasında akıl almaz bir zıtlık vardır. Atmosfer, yakın semâdaki gaz hâlindeki atomlar demektir. Bu atomlar, büyük gezegenlerin yüzeyleri tarafından emilir, küçük gezegenlerin yerçekimi gücü ise bu atomları çekmeye yetmez. Dolayısıyla bu gazlar uzaya fırlar ve uçup gider. Yani gezegenle atmosferin kendiliğinden bir araya gelmesi mümkün değildir. İşte:

فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾

"...Hem göğe, hem de yeryüzüne: "İsteseniz de istemeseniz de gelin!" buyurdu. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler" (Fussılet 41/11) âyeti, aynı zamanda bu

hakîkate de işâret etmektedir.

Atmosferin oluşması için, moleküllerin kaçış hareketleriyle yerçekimi kuvveti denge hâlinde olmalıdır. Diğer taraftan atmosfer mekânının ısısı ile arzın çekim kuvveti de dengede olmalı ve uzaydaki muhtelif enerjiler bu âhengi bozmamalıdır. Bu ise imkânsız denecek kadar zordur. Belki de kâinattaki gezegenler için bu şans, milyarda birden de azdır. Cenâb-ı Hak, insanlar için husûsî bir emirle târifi imkânsız bir denge kurmuş ve kullarına güzel bir hayat bahşetmiştir. (Nurbaki, *Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmî Gerçekler*, s. 14-16)

c. Kâinatın Genişlemesi

Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾

"Biz göğü kudret elimizle sapasağlam binâ ettik. Gerçekten biz, çok büyük bir kudret ve hâkimiyet sahibiyiz." (Zâriyât 51/47)

Âyetteki السَّمَاءَ (semâ) kelimesi, dünyanın dışındaki kâinâtı ifâde etmek için kullanılmıştır. Bu durumda Cenâb-ı Hak kâinâtı genişlettiğini haber vermektedir. لَمُوسِعُونَ (lemûsi'ûn) kelimesinde "kudret ve hakimiyet" mânalarının yanında "genişleticiyiz, genişletmekteyiz" anlamı da vardır. Ayrıca kelimenin başındaki لَ (Le) harfi, kelimenin ifade ettiği mânaya "çok fazla" anlamı kazandırmaktadır.

Uzak galaksilerin ışık tayfaları üzerinde yapılan incelemeler, bu galaksilerin bizden uzaklaşmakta olduğunu, uzaklaşma hızlarının da, aramızdaki mesafeyle orantılı olarak arttığını göstermiştir. Bu da bütün galaksilerin birbirinden

uzaklaşmakta olduğunu ortaya çıkarmakta, bu ise kâinatın sürekli bir genişleme içinde olduğunu göstermektedir. Bu genişleme devam etmektedir. Âyet-i kerîmede genişletme mânasında kullanılan fiilin "genişletmekteyiz, hala da genişletiyoruz" şeklinde hem şimdiki hem de gelecek zaman ifade etmesi de bu bakımdan ayrıca dikkat çekmektedir. (Vahidüddin Han, *İslâm Meydan Okuyor,* s. 107)

Yaratıldığı günden beri büyük bir hızla genişlemekte olan kâinat, kütlesi belli bir miktara ulaşınca çekim kuvvetleri sebebiyle duracak ve kendi içine doğru çökmeye başlayacaktır. Stanford Üniversitesi'nden Fizik Profesörü Renata Kallosh ve Adrei Linde şöyle der:

"Kâinat bir küçülmeye ve yok olmaya doğru gidiyor. Gördüğümüz ve göremediğimiz bütün cisimler bir protondan bile daha küçük boyutlarda küçülecek. Sanki bir kara deliğin içindeymiş gibi..."

İlmî keşiflerin yeni yeni ulaşmaya çalıştığı bu neticeye Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle işâret edilmiştir:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ
خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

"O gün biz gökyüzünü yazılı kağıt tomarlarını dürer gibi düreceğiz. Bütün varlığı başlangıçta nasıl kolayca yaratmışsak, onları aynı şekilde tekrar dirilteceğiz. Bu, bizim verdiğimiz kesin bir sözdür. Biz ne söz verdiysek, onu mutlaka yaparız." (Enbiyâ 21/104)

d. Korunmuş Tavan

Kuran-ı Kerîm "semâ" ile alakalı olarak:

وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾

"Gökyüzünü de korunmuş bir tavan halinde yarattık. Böyle iken inkârcılar, gökyüzünde ilâhî kudret ve azameti gösteren bunca delil ve mûcizeyi görmek istemiyor, onlardan yüz çeviriyorlar." (Enbiyâ 21/32) buyurarak atmosferin önemli bir özelliğine açıkça dikkat çekmektedir.

Günümüzde bilimsel araştırmalar, dünyayı çepeçevre kuşatan atmosferin, hayatın devamı için son derece mühim işleri yerine getirdiğini ortaya koymaktadır. Atmosfer dünyaya yaklaşan irili ufaklı pek çok göktaşını parçalayarak yok eder ve bunların yeryüzüne düşerek canlılara büyük zararlar vermesini engeller. Bunun yanı sıra, uzaydan gelen ve canlılar için zararlı olan ışınları da filtre eder. Atmosferin bu özelliğinin en çarpıcı yönü, atmosferin sadece zararsız orandaki ışınları, yani görünür ışık, kızıl ötesi ışınlar ve radyo dalgalarını geçirmesidir. Bunların tümü canlıların yaşayabilmesi için lazım gelen ışınlardır. Örneğin atmosfer tarafından belirli oranda geçmesine izin verilen ultraviyole ışınları, bitkilerin fotosentez yapmaları ve dolayısıyla tüm canlıların hayatta kalmaları açısından büyük önem taşır. Güneş tarafından yayılan şiddetli ultraviyole ışınlarının büyük bölümü, atmosferin ozon tabakasında süzülür ve dünya yüzeyine hayat için gerekli olan az bir kısmı ulaşır. Yine dünya, uzayın ortalama eksi 270 derecelik dondurucu soğuğundan yine atmosfer sayesinde korunur.

Atmosferin yanı sıra "Van Allen Kuşakları" denilen ve dünyanın manyetik alanından kaynaklanan bir tabaka da,

gezegenimize gelen zararlı ışınlara karşı bir kalkan görevi görür. Güneşten ve diğer yıldızlardan sürekli olarak yayılan bu ışınlar, insanlar için öldürücü etkiye sahiptir. Özellikle güneşte sık sık meydana gelen ve "parlama" adı verilen enerji patlamaları, Van Allen Kuşakları olmasa, dünyadaki tüm hayatı yok edebilecek güçtedir.

Van Allen Kuşakları'nın hayatımız açısından önemini Dr. Hugh Ross şöyle anlatmaktadır:

"Dünya, güneş sistemindeki gezegenler arasında en yüksek yoğunluğa sahiptir. Bu geniş nikel-demir çekirdeği büyük bir manyetik alandan sorumludur. Bu manyetik alan Van Allen radyasyon koruyucu tabakasını meydana getirir. Bu tabaka yeryüzünü radyasyon bombardımanından korur. Eğer bu koruyucu tabaka olmasaydı, dünyada hayat mümkün olmazdı. Manyetik alanı olan ve kayalık bölgelerden oluşan diğer tek gezegen Merkür'dür. Fakat bu manyetik alanın gücü dünyanınkinden 100 kat daha azdır. Van-Allen radyasyon koruyucu tabakası dünyaya özeldir. Geçtiğimiz yıllarda tespit edilen bir parlamada açığa çıkan enerjinin, Hiroşima'ya atılanın benzeri 100 milyar atom bombasına eş değer olduğu hesaplanmıştır. Parlamadan 58 saat sonra pusulaların ibrelerinde aşırı hareketler gözlenmiş, dünya atmosferinin 250 km üstünde sıcaklık sıçrama yapıp 2.500 C'ye yükselmiştir."

Kısacası, dünyanın üzerinde, kendisini sarıp kuşatan ve dış tehlikelere karşı koruyan mükemmel bir sistem işler. İşte dünyayı çevreleyen gökyüzünün bu koruyucu kalkan özelliğini, Allah bizlere yüzyıllar öncesinden Kur'an'da bildirmiştir.

e. Dünyânın Yuvarlak Oluşu Ve Dönüşü

Kur'ân-ı Kerîm'de dünyânın yuvarlak olduğuna işâret eden âyetlerden birinin meâli şöyledir:

يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ

"Allah, geceyi gündüze, gündüzü de geceye doluyor!" (Zümer 39/5)

Bu âyette geçen اَلتَّكْوِيرُ (tekvîr) kelimesi, baş gibi kürevî bir cismin etrafında bir şeyi, meselâ sarığı döndürerek sarmak, daha açık bir tâbirle "dolamak" demektir. Dolayısıyla âyette, gecenin ve gündüzün birbirlerinin üzerlerini sarıp-örtmeleri konusunda verilen bilgi, aynı zamanda dünyanın şekli ve biçimi hususunda da bize bir fikir ve bilgi vermektedir. O da dünyanın yuvarlak olması yönünde bizde oluşturduğu kanaattir. Çünkü "tekvîr" fiili ancak bu durumda gerçekleşmiş olabilecektir.

Bu günkü bilimsel araştırmalar, dünyanın şekli ve hareketleri noktasında yapılan açıklamalar ve dünyanın uzaydan çekilen fotoğrafları bu gerçeği ifade etmektedir. Bu izahlara göre kendi mihveri etrafında dönen dünyanın güneşe bakan kısmı aydınlık yani gündüz olmakta, hareket ettikçe aydınlık olan kısımlar karanlığa; karanlık olan kısımlar da aydınlığa bürünmektedir. Yani devamlı bir şekilde gece gündüzün, gündüz de gecenin üzerine dolanmaktadır. Bu da, dünyanın yuvarlak olduğunu göstermektedir.

Dünyanın dönüşüne gelince:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ

"Dağları görür, onları hareketsiz, yerlerinde donmuş sanırsın. Halbuki onlar, bulutların yürümesi gibi geçer giderler!" (Neml 27/88) âyetinin dünyanın döndüğüne ve dönüş istikametine işâret ettiği anlaşılmaktadır. Yeryüzünün takrîben üç buçuk-dört km üzerinde bulunan ana bulut kümelerinin dönüş istikâmeti, hava şartlarından bağımsız olarak dâimâ aynı istikâmette yani batıdan doğuya doğrudur. Dolayısıyla dünyâ da aynı istikâmette dönmektedir.

Âyet-i kerîme başka bir hakîkate daha işâret etmektedir: Yeryüzündeki kıtalar, dünyanın ilk devirlerinde bir arada iken, her sene 1-5 cm civarında farklı yönlerde sürüklenerek birbirlerinden ayrılmaktadır. 20. asrın başlarında Alfred Wegener'in yaptığı bu keşif, başta ciddiye alınmamış, ancak 1980'lerden sonra jeolojik bir hakikat olarak kabûl edilmiştir. (*Power of Nature,* National Geogrophic Socitey, Washington D.C. 1978, s. 12-13)

f. Dermatoloji

Tayland, Cayn-Mayn Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Tajaket Tajason'a bir tıp konferansında Kur'ân-ı Kerîm'deki ilmî hakîkatlerden bahsedildiğinde, önce bunları kayda değer bulmamış ve:

"Buna benzer bilgiler, bizim oralardaki Buda dîninin kutsal kitaplarında da var" demişti.

Ancak, bunun ispatının istenmesi üzerine yaptığı araştırmalarda iddiâ ettiği bilgilerin hiçbirine rastlayamadı. Tekrar Kur'ân-ı Kerîm'deki açıklamaları inceledi ve önceki sözlerinden pişman oldu. Bu hususta tartıştığı müslüman ilim adamlarından özür dilemek zorunda kaldı.

Daha evvel azapla alâkalı bir çalışma yapan Tajason, şu neticelere ulaşmıştı:

Azabın uzun müddet devâm edebilmesi için, deriler ateşte yanıp hissiyat yok olduğunda, onlara yeniden aynı kâbiliyeti kazandırmak gerekir. Çünkü azap, deriler üzerinde gerçekleştiği için, deriler yana yana içindeki sinirler tahriş olur ve devre dışı kalır ki bu, azâbın artık hissedilmemesi demektir. Zîrâ beyin, idâre ettiği hissetme işini deri vâsıtasıyla yapmaktadır. Diğer bir ifâdeyle deri, sinirlerin vazîfesini icrâ ettiği bir alandır. Dolayısıyla deriler yanarak kömürleştiğinde, sinirlerin vazîfe yapması artık mümkün değildir. Yeni bir deri giydirilmesi zarûrîdir. Yâni azâbı tadacak sistem, ancak yeni bir deri yaratılıp vücûda giydirildiğinde tekrar kurulmuş olur.

Bu ilmî neticelere varan Tajason'a şu âyet gösterildi:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

"Âyetlerimizi inkâr edenleri pek yakında korkunç bir ateşe sokacağız. Onların derileri kızarıp kavruldukça, yerlerini başka derilerle değiştireceğiz ki, azabı hiç aralıksız tatmaya devam etsinler. Şüphesiz ki Allah, kudreti dâima üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır." (Nisâ 4/56)

Âyet-i kerîme, Tajason'a şok tesiri yaptı. Kur'ân-ı Kerîm'in bir beşer kelâmı olamayacağını îtirâf etti. Memleketine döndüğünde yaptığı ilk konferansında talebelerinden beş kişi îmân etti. Nihâyet kendisi de Riyad'da yapılan sekizinci tıp

kongresinde kelime-i şehâdet getirdikten sonra sevinçle; "Ben de müslüman oldum!" diye haykırdı ve bundan sonraki ömrünü Kur'ân'a adadı.

g. Rüzgarların Aşılayıcı Olması

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾

"Biz rüzgârları aşılayıcı olarak gönderiyoruz. Böylece gökten sağanak sağanak yağmur indiriyor ve bu sayede sizin su ihtiyacınızı karşılıyoruz. Yoksa ne onun kaynağını elinde tutan, ne de onu mahzenlerde depolayan siz değilsiniz!" (Hicr 15/22)

Allah Teâlâ rüzgarları aşılayıcı olarak gönderir. Yapılan araştırmalar rüzgârların hem bulutları hem de bitkileri aşıladığını ortaya koymaktadır.

Rüzgârların bulutları aşılamaları şöyle gerçekleşir: Atmosferde tonlarca ağırlığa sahip bulunan büyük yağmur bulutlarını sürükleyen rüzgâr, onları hava ile sürterek negatif ve pozitif elektrik yüküyle aşılanmalarına sebep olur. Su buharından meydana gelen bulutları rüzgârlar birbirine çarpıştırır. Bu çarpışmadan, bulutlarda pozitif-negatif elektron geçişmesi olur; şimşek meydana gelir. Rüzgârlar bulutlara elektriği aşılar. Aynı zamanda bulutları sıkıştırarak yere yağmuru aşılar.

Rüzgârların bitkileri aşılamalarıyla ilgili ise şöyle bir izah yapılabilir: Bitkiler de, hayvanların üremesinde olduğu gibi, aynı cinsten iki eşey hücrenin, yani erkeğin spermiyle dişinin

yumurtasının birleşip kaynaşması neticesinde meydana gelir. Yüksek yapılı bitkilerde bu hâdise, erkek çiçek tozu çekirdeğinin yumurtaya girerek onun çekirdeğiyle birleşip kaynaşması sonucu gerçekleşir. Aynı döllenme yosunlarla eğrelti otlarında da meydana gelir. Şu farkla ki bunlarda, kendiliğinden hareketli olan spermin, yumurta hücresiyle birleşip kaynaşması, yumurta odasının boynundan aşağı doğru yüzerek inmesiyle olur. Bitkilerde bir çapraz döllenme, bir de doğrudan döllenme söz konusudur. Çapraz döllenme aynı türden başka başka bitkilerde ya da aynı bitkinin değişik iki çiçeğinde oluşan anterozoit ve oosferin, çapraz tozlaşmadan sonra kaynaşması sonucunda meydana gelen döllenmedir. Doğrudan döllenme ise aynı çiçekte oluşan antrozoit ve oosferin kaynaşmasıyla meydana gelen döllenmedir. Doğrudan döllenmeden önce doğrudan tozlaşma olur. İşte bitkilerde meydana gelen bu tozlaşma ve döllenme esnasında erkek çiçek tozlarının dişi organ tepeciği üzerine taşınması ve böylece döllenmenin sağlanması rüzgârlar aracılığıyla olmaktadır. Rüzgârların bitki hücrelerini sağa sola savurarak karşı hücrelerle buluşmasını sağlaması, kâinatta sayısı belirsiz bitkilerin meydana gelme ve çoğalma nedenini ortaya çıkarmaktadır.

Kur'an'ın i'câz yönlerinden biri, vahyin Peygamberimiz'in arzusuna uymamasıdır:

3. VAHYİN, EFENDİMİZ (S.A.S.) 'İN ARZUSUNA UYMAMASI

Resûlullah (s.a.v.) devamlı ilâhî vahyin kontrol ve yönlendirmesine tâbi idi. Vahyin ne zaman ineceğini

kesinlikle o belirlemiyor, vahiy ona ne zaman gelecekse o zaman geliyordu. Kur'an'ın yirmi üç yıllık nüzûl süreci bunun canlı şâhididir. Vahyin Efendimiz (s.a.v.) 'in arzusuna göre gelmediğinin pek çok dikkat çekici misalleri vardır:

a. Peygamber Efendimiz, İslâm'ı tebliğ ederken gerek müşriklerin gerekse inatçı Ehl-i kitâbın şiddetli inkârları ve maddî manevî saldırıları karşısında, kalbini rahatlatmak için vahyin gelmesini isterdi. Ancak vahiy Allah'ın takdir ettiği vakitte ve miktarda nâzil olurdu. Peygamberimiz, bu durum karşısında sadece bir muhâtap, yani vakti ve zamanı İlahî İrade tarafından belirlenen vahyin dikkatli, uyanık, sorumlu ve sâdık bir alıcısı mevkiinde kalmıştır. Çoğu zaman istediği istikamette vahiy gelmemiş, gelen vahyi tebliğ etmeme gibi bir hakkı da söz konusu olmamıştır.

İbn Abbâs Hazretleri'nin şu rivâyeti konumuzu aydınlatan mühim bir misâldir:

Resûlullah (s.a.v.) Hz. Cibrîl'e:

"-Niçin yanıma daha fazla gelmiyorsun?" diye sormuştu. Bunun üzerine:

"Biz melekler, ancak Rabbinin emriyle ineriz. Çünkü geleceğimiz, geçmişimiz ve bu ikisi arasındaki her şeyin bilgisi ve tedbiri On'a aittir. Senin Rabbin asla unutkan değildir" (Meryem 19/64) âyeti nâzil oldu. (Buhârî, Tefsîr 19/2; Tirmizî, Tefsîr 19/3157)

b. Kureyş müşrikleri, Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebî Muayt'ı, Medine'deki yahudi hahamlarına gönderip:

"-Onlara Muhammed'i sorun; vasıflarını söyleyip sözlerini nakledin! Onlar, önceki ilâhî kitapların sahibidir. Bizde

olmayan peygamber haberleri onlarda vardır" dediler.

Yahudi hahamları bu gelenlere şöyle akıl verdiler:

"-Şimdi size söyleyeceğimiz üç şeyi ona sorun! Eğer onları bilirse, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Bilemezse, bir sahtekârdır ve söyledikleri şeyleri kendi kendine uyduruyordur. Bu durumda ona istediğinizi yapabilirsiniz. Evvelâ ona çok eski zamanlarda yaşamış olan gençleri (Ashâb-ı Kehf'i) sorun! Onların gerçekten garip, şaşırtıcı haberleri vardır. Sonra, çok seyahat eden ve yeryüzünün doğularına, batılarına kadar giderek oraları fetheden kişiyi (Zülkarneyn'i) sorun! Bir de rûhu sorun!."

Kureyşliler Peygamber Efendimiz'e gelerek bunları sordular. Resûlullah (s.a.v.) de "İnşaallah" demeyi unutarak:

"-Sorduklarınızın cevabını size yarın haber vereceğim" buyurdu. Bunun üzerine Kureyşliler yanından ayrıldılar.

Allah Resûlü (s.a.v.) 15 gün (bir rivâyete göre 40 gün) bekledi fakat bu esnada Allah Teâlâ kendisine bu hususlarda vahy göndermedi, Cebrâil (a.s.) da yanına gelmedi. Nihâyet Mekkeliler:

"-Muhammed bize «Yarın haber vereceğim» diye va'dde bulundu. Bugün 15 gün oldu hâlâ sorduğumuz suallerden hiçbiri hakkında bize bilgi vermedi" demeye başladılar. Vahyin gelmemesi elbette Peygamberimiz'i çok üzdü. Mekkelilerin konuşmaları da ona ağır geldi. Sonunda Cebrâil (a.s.) gelince Peygamber Efendimiz (s.a.v.) :

"-Ey Cibrîl, o kadar geciktin ki senin hakkında artık gelmeyeceksin diye su-i zanda bulunmaya ba ladım ve aynı zamanda seni özledim" buyurdu. Cebrâil (a.s.) :

"-Ben seni daha çok özledim, fakat ben vazîfeli bir memurum,

gönderildiğimde inerim, gönderilmediğimde gelemem" dedi.

Cebrâil (a.s.) , Allah Teâlâ'dan *Kehf* sûresini getirmişti. Bu sûrede inkârcıların sorduğu gençlerin ve çok seyahat eden zâtın haberi ile müşriklerin söylediklerine üzüldüğü için Allah Resûlü'ne bir itâb vardı. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XV, 238-239 ; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XXI, 204)

c. Kıble'nin Kudüs'ten Kâbe cihetine döndürülmesini emreden vahiy de Efendimiz'in istediği zaman inmemiştir. Allah Resûlü (s.a.v.) , bu vahyi bekliyor ve yüzünü göğe doğru çeviriyordu. Zira Kâbe, İbrâhim (a.s.) 'ın kıblesiydi ve Arapları imana daha fazla teşvik ederdi. Çünkü Araplar Kâbe'yle iftihar ediyor, onu ziyaret ederek tavaf ediyorlardı. Bir de müslümanlar Kâbe'ye dönmek sûretiyle yahudilere benzemekten kurtulacaklardı. Ancak on altı ya da on yedi ay gibi uzun bir süre bekledikten sonra kıble, pek çok hikmete binâen Kâbe istikametine çevrildi. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

"Resûlüm! Biz, kıbleyle alâkalı vahiy ümidiyle yüzünü sık sık göğe doğru çevirip durduğunu elbette görüyoruz. Şimdi seni râzı olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Bundan böyle namazda yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir!.." (Bakara 2/144; Buhârî, İman 30; Müslim, Mesâcid 11)

d. Fahr-i Kâinât (s.a.v.) ifk olayında bir aya yakın dehşet verici bir sıkıntı içinde beklemiş, hayatının en zor zamanlarını geçirmişti. Zira âilesinin iffet ve nâmûsuna iftirâ edilmişti. Efendimiz (s.a.v.) bu zor durumdan bir an önce

kurtulmak istiyor, bunun için de hâdiseyi aydınlatıcı ilâhî bir açıklamaya şiddetle ihtiyaç duyuyordu. Ancak vahiy, Allah Resûlü'nün istediği zaman değil, Allah'ın dilediği zaman geldi; çünkü vahiy Peygamber'in değil Yüce Allah'ın iradesine bağlı idi. (bk. Nûr 24/ 11-21; Buhârî, Şehâdât 15, 30; Müslim, Tevbe 56)

Kur'ân'daki **itâb âyetleri**ni de bu meyanda düşünmek mümkündür. Bu hususta da Kur'an'da yer alan misaller çoktur. Bunlardan birkaçı şöyledir:

a. Abese sûresinin baş tarafındaki itab âyetleri konumuz açısından çarpıcı bir misaldir. Âmâ olan Abdullah b. Ümm-i Mektûm (r.a.) bir gün Peygamber Efendimiz'in yanına gelip:

"–Ey Allah'ın Resûlü beni irşâd et!" diye talepte bulunmuştu. O esnada Resûlullah (s.a.v.) müşriklerin ileri gelenlerinden biriyle ilgileniyor, ona İslâm'ı anlatıyordu. Bu sebeple İbn Ümm-i Mektûm'a cevap veremedi. Sahâbî talebinde ısrar ediyor, Allah Resûlü (s.a.v.) ise onun talebini erteleyip müşriğe dönüyor:

"-Söylediklerimde bir sakınca görüyor musun?" diye iknâ etmeye çalışıyordu. Müşrik de bir sakınca görmediğini söylüyordu. İşte bu hâdise üzerine Âbese sûresindeki itâb âyetleri indi. (Tirmizî, Tefsîr 80/3331; *Muvatta'*, Kur'an 8)

b. Bedir savaşı sonrasında esir alınan müşriklere yapılan muâmele üzerine de itab âyetleri nâzil oldu:

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيْدُوْنَ

عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿67﴾

لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾

"Hiçbir peygambere, düşmanın belini kırıp yeryüzünde hâkimiyetini iyice perçinleyinceye ve dinini insanlar arasında yerleştirinceye kadar esirleri olması uygun değildir. Siz, dünyanın geçici menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah âhireti kazanmanızı diliyor. Allah, kudreti dâima üstün gelen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır. Eğer affedileceğinize dair önceden Allah tarafından verilmiş bir hüküm olmasaydı, esirlere bedel olarak aldığınız fidyeden dolayı elbette size büyük bir azap dokunacaktı." (Enfâl 8/67-68) . (bk. Müslim, Cihâd 58; Ebu Davud, Cihad 120/2690; Tirmizî, Siyer 18/1567)

c. Efendimiz (s.a.v.) 'in Hz. Zeyneb'le evlenmesini konu alan Ahzab sûresinin 37-39. âyetleri de bu mevzûda ele alınabilir. Hz. Âişe:

"Eğer Allah Resûlü kendisine inen vahiyden bir şey gizleseydi şu âyeti gizlerdi" diyerek Ahzâb sûresinin itâb ihtivâ eden:

"Ey Peygamber! Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de azat etmek suretiyle kendisine iyilikte bulunduğun kimseye: «Hanımını yanında tut ve Allah'tan kork!» diyordun. Bunu söylerken, Allah'ın daha sonra ortaya çıkaracağı bir gerçeği içinde gizliyor ve onu açıklama konusunda insanlardan çekiniyordun. Oysa asıl çekinmen gereken Allah'tı" 37. âyetini zikretmiştir. (Tirmizî, Tefsîr 33/9)

Burada şuna da temas etmek gerekir ki, itâb vâki olan

durumlar dikkatle incelendiğinde şu görülür:

Resûlullah (s.a.v.) , mübah olan iki durumdan dâimâ muhâtaplarının hidâyetine, insanlara merhamete ve düşmanların kalplerini kazanmaya en müsait olduğunu düşündüğü tarafı tercih etmiştir. Bu tercihleri neticesinde itâba mâruz kaldığı durumlarda, açık bir emir olmadığı için isâbet edememiş bir müctehid veya evlâ olanı terk eden bir kişi mevkiindedir. Dolayısıyla mâzurdur ve ictihadının karşılığında sevabını alır.

Yukarıdaki rivâyetlerden anlaşıldığı üzere vahiy tamâmen Allah'ın irâdesiyle inmiş, çok defa Peygamberimiz'in arzu ettiği zaman ve muhtevâda gelmemiştir. Bazen de Allah Resûlü'nü îkâz edici mâhiyette gelmiştir. Resûlullah (s.a.v.) de kendisine gelen vahiyden bir tek harfi bile gizlemeden olduğu gibi insanlığa nakletmiştir. İşte bu durum, Kur'an'ın ilâhî kaynaklı olduğunu ve beşerin ortaya koyduğu eserlere benzemediğini göstermektedir. Çünkü insanlar, ihtiyaç duydukları şeyi istedikleri anda söyleyiverirler ve onların eserlerinde kendilerile ilgili bu tür hitâb ve itâbları bulmak mümkün değildir.

Kur'an'ın en önemli i'câz özelliği onun fesâhat ve belagatin zirvesindeki uslûbunda saklıdır:

B. KUR'AN'IN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Kur'ân-ı Kerîm, Arap diliyle inmiş ilâhî kitaptır. Arapçanın dil kaidelerini ve edebî sanatlarını kullanarak ilâhî hakikatleri beyan etmektedir. Fakat Kur'an, Arapça lafız ve terkipleri, dil kaidelerini ve edebî sanatlarını o kadar mükemmel bir şekilde kullanmaktadır ki, insanların onun

gibi bir söz söylemeleri mümkün olamamaktadır. Nitekim aynı malzemeyi kullanan mahir bir hattat ile hiç hüsn-i hattan anlamayan acemi birinin ellerinden çıkan eserler arasındaki büyük fark derhal göze çarpar. Usta ressamla acemi kişinin eserleri de böyle farklı olduğu gibi, aynı malzemeyi kullandıkları halde diktikleri elbisenin kalitesi arasında dağlar kadar fark olan usta ve acemi terzinin durumu da bunun gibidir. Bütün sanat dallarını bu mânada örnek vermek mümkündür.

Dili en üstün seviyede kulanma bakımından da mûcize olan Kur'ân-ı Kerîm'in sahip olduğu uslup özelliklerini misallerle kısaca izah etmek, Kur'an'ın yüceliğini kavrama ve kavratma açısından faydalı olacaktır:

1. EŞSİZ BELÂGAT VE FESÂHATİ

Kur'ân-ı Kerîm'in seçtiği kelimeler, kelimelerin dizilişi, grameri, kullanılan edebî sanatlar, musikî, dilin imkânları sonuna kadar kullanılarak kelime ve terkiplere yüklenen mânalar taklit edilemez mükemmelliktedir. Kur'an konuya, makama ve muhataba göre en uygun lafızları seçer ve en mükemmel mânayı beyan eder. Bu sebeple o, son derece tesirli bir kelamdır. Akılları ve kalpleri sarsarak kontrol altına alır. İnananı da inanmayanı da etkiler. Bunun yaşanmış çok güzel misalleri vardır:

a. Kavminin ileri gelenlerinden olan meşhur şâir Tufeyl b. Amr şöyle der:

"Resûlullah (s.a.v.) bana İslâm'ı anlattı, Kur'an okudu. Vallahi ben hiçbir zaman Kur'an'dan daha güzel bir söz, İslâm'dan daha güzel bir din işitmemiştim! Hemen müslüman

olup Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şehâdet ettim." (İbn Hişâm, *es-Sîre,* I, 407-408; İbn Sa'd, *et-Tabakât,* IV, 237-238) .

b. Azılı müşriklerden biri olan Velîd b. Muğîre:

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَآئِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ

الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Şüphesiz Allah adâletli davranmayı, iyilik yapmayı ve akrabayı görüp gözetmeyi emreder. Her türlü hayâsızlığı, kötülüğü ve azgınlığı yasaklar. Düşünüp ders almanız için size böyle öğüt verir" (Nahl 16/90) âyetini işittiğinde, Kur'an'daki ilâhî esrarı sezip hakikati itira etmek zorunda kalmış ve şöyle demiştir:

"-Vallahi, az önce Muhammed'den öyle bir kelâm dinledim ki insan sözü desem değil, cin sözü desem değil! Öyle bir tatlılığı, öyle bir güzelliği var ki sormayın! Öyle bir kelâm ki üstü meyveli, altı verimli ve bereketli! O muhakkak üstün gelir, ona üstün gelinemez." (Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 506-507/3872; Suyutî, *el-İtkân,* IV, 5)

Aynı Velîd b. Muğîre birgün Peygamber Efendimiz'e gelmiş, Allah Resûlü (s.a.v.) ona Kur'an okumuş ve sanki Velîd'in kalbi biraz İslâm'a yumuşamıştı. Onun bu hâlini haber alan Ebû Cehil, yanına geldi ve:

"-Ey amca, kavmin sana vermek üzere mal topluyorlar. Zira Muhammed'e gidip mal istemişsin" dedi. Velîd:

"-Kureyş beni iyi bilir ki malı en çok olanlardan biriyim" dedi. Ebû Cehil:

"–O halde Muhammed hakkında öyle bir şey söyle ki senin onu inkâr ettiğini ve ondan hoşlanmadığını kavmin bilsin" dedi. Velîd:

"–Ne söyleyeyim? Vallahi, içinizde şiiri benden iyi bilen kimse yoktur. Recezi, kasideyi benden daha iyi bilen yoktur. Vallahi onun söyledikleri bunlardan hiçbirine benzemiyor. Vallahi, onun söylediğinde bir tatlılık var, onun apayrı bir lezzeti var, altındaki her sözü yıkıyor ve hepsinin üstüne çıkıyor, hiçbir söz onun üstüne çıkamıyor" dedi. Ebû Cehil ısrar etti:

"–Kavmin, sen onun aleyhine bir şey söylemeden râzı olmayacak" dedi. O da:

"–Bırak beni biraz düşüneyim" dedi. Sonra da: "Bu nakledilen bir sihirdir" diyebildi.. Onun bu hâli, Kur'ân'da bütün canlılığıyla şöyle tasvir edilir:

"O müşrik, Kur'an hakkında ne diyeceğini uzun uzun düşündü, taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü biçti! Hay kahrolası, nasıl, nasıl da ölçtü biçti! Sonra çok önemli bir şey söyleyecekmiş tavırlarıyla şöyle bir bakındı. Derken suratını astı ve kaşlarını çattı... Sonunda gerçeğe arkasını döndü, kibrine yenik düştü. «Bu Kur'an» dedi, «olsa olsa eski zamanlardan beri büyücülerin nakledegeldiği çok etkili bir büyüden ibarettir. Bu bir insan sözünden başka bir şey değildir!»" (Müddessir 18-25; Vâhidî, *Esbâbu nüzûl,* s. 468)

c. Müslümanların sayısının hızla artması ve Hz. Hamza, Hz. Ömer (r.a.) gibi bahâdırların İslâm'a girmesi üzerine iyice telâşa kapılan müşrikler, bir toplantı yaparak bu gidişatın

önünü alabilmek için çâreler düşündüler:

"-Muhammed'in durumu iyice ciddîleşti, işlerimizi karıştırdı. Sihirde, kehânette, şiirde en âlimimizi ona gönderelim de kendisiyle konuşsun!" dediler. Bu iş için Utbe b. Rebîa'yı seçerek Allah Resûlü (s.a.v.) 'e gönderdiler. Utbe, müşriklerin daha önce yapmış olduğu teklifleri, fazlasıyla tekrar ederek uzun uzun konuştu. Sözlerini bitirinceye kadar Allah Resûlü (s.a.v.) onu sessizce dinledi. Sonra da ona künyesiyle hitap ederek:

"-Ey Ebu'l-Velîd! Söyleyeceklerin bitti mi?" diye sordu. Utbe:

"-Evet!" deyince Resûlullah (s.a.v.) :

"- imdi de sen beni dinle!" buyurdu. Besmele çekerek Fussilet sûresini okumaya başladı. Secde âyeti olan 37. âyeti de okuyup secde ettikten sonra:

"-Ey Ebu'l-Velîd! Okuduklarımı dinledin. Artık i te sen, i te o!" buyurdu.

Utbe kalkıp arkadaşlarının yanına dönerken, onu gören müşrikler:

"-Vallahi Ebu'l-Velîd gittiğinden çok farklı bir yüzle geliyor. Hâli çok değişmiş?!" dediler. Yanlarına geldiğinde heyecanla:

"-Ne oldu, anlatsana?" dediler. Utbe:

"-Vallâhi, öyle bir söz dinledim ki imdiye kadar bir benzerini hiç i itmemi tim. O ne iir ne sihir ne de kehânettir! Muhammed:

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ

"Hâlâ gerçeği kabulden yüz çeviriyorlarsa, onlara de ki: «Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini yıldırım gibi çarpan korkunç azabın sizi de çarpabileceği gerçeğine karşı uyarıyorum!»" (Fussılet 41/13) dediği zaman, daha fazla

okumasın diye elimle ağzını tutarak, susması için akrabalığımız hakkı üzerine yemin ettim. Muhammed'in söylediği her şeyin aynen vukû bulduğunu bildiğim için üzerimize azâb ineceğinden korktum.

Ey Kureyş cemaati, gelin beni dinleyin! Onu kendi işiyle baş başa bırakın, aradan çekilin! Eğer onu Araplar öldürürse, sizden başkası vasıtasıyla kendisinden kurtulmuş olursunuz. Şâyet Araplara hâkim olursa, onun hâkimiyeti sizin hâkimiyetiniz, onun kudret ve şerefi sizin kudret ve şerefiniz demektir. Böylece Muhammed sâyesinde insanların en mutlusu olursunuz!" dedi. Kureyşliler:

"-Ey Ebu'l-Velîd! O seni de diliyle sihirlemiş!" deyince Utbe:

"-Benim fikrim budur. Siz nasıl istiyorsanız öyle yapın!" karşılığını verdi. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* I, 313-314; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 111-112)

İnanmayanları üzerinde bu kadar büyük bir tesir bırakan Kur'an, kendine inanan gönülleri acaba nasıl etkiliyor, onları nasıl halden hale geçiriyordu. Onun eşsiz fesâhati, belâğati ve ifade buyurduğu derin mânalar karşısında mü'minlerin nasıl halden hale girdiklerini göstermeye şu misaller yeterlidir.

a. Hz. Ebûbekir (r.a.) kendi halini şöyle anlatıyor:

"Bir gün Resûlullah (s.a.v.) 'in yanında bulunurken:

مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾

«Gerçek şudur ki; kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görecek ve Allah'tan başka da ne bir dost ne de bir yardımcı bulamayacaktır» (Nisâ 4/123) âyeti nâzil oldu. Efendimiz:

«- Ebûbekir, bana indirilen bu âyeti sana okutayım mı?»

buyurdu. Ben:

«- Tabii ki ya Resûlallah» dedim. Bana bu âyeti okuttu. Sanki belimin kırılıp ayrıldığını hissettim ve öylece kasılıp kaldım. Peygamberimiz:

«- *Neyin var, ne oldu?*» diye sordu. Ben:

«- Anam babam sana fedâ olsun ya Resûlallah, hangimiz günah işlemez ki! Şimdi biz işlediklerimiz yüzünden mutlaka cezalandırılacak mıyız?» diye üzüntümü ifade ettim. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) şu açıklamayı yaptı:

«- Ey Ebûbekir! Sen ve diğer mü'minler hatalarınız sebebiyle dünyada bazı sıkıntı ve me akkatlere uğratılarak cezalandırılırsınız. Öyle ki Allah'a günahsız olarak kavu ursunuz. Diğerlerine gelince onların yaptıkları biriktirilir ve cezaları kıyamet gününe bırakılır.»" (Tirmizi, Tefsîr 4/3039)

b. Bir misal de Hz. Ömer (r.a.) 'den verelim:

Bir gün Hz. Ömer, bir evin önünden geçerken, hâne sâhibinin, evin dışına taşacak kadar yüksek bir sesle Tûr sûresini okuduğunu işitti. Adam:

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾

"Rabbinin azabı mutlaka vuku bulacaktır! Onu önleyebilecek hiçbir güç yoktur" (Tûr 52/7-8) âyet-i kerîmesine gelince, Hz. Ömer bineğinden indi, bir müddet duvara yaslanarak dinledi. Sonra bu âyetin îkâzındaki şiddetin tesiriyle evinde bir müddet hasta yattı. (İbn Recep el-Hanbeli, *et-Tahvîf mine'n-nâr,* Dımaşk, 1979, s. 30)

Asr-ı saâdetten nakledeceğimiz şu sahne ise Efendimiz (s.a.v.) 'in kalbine inen, oradan mü'minlerin kalbine akseden âyetlerin sahâbe-i kirâmın gönül dünyalarına nasıl tesir

ettiğini, onları nasıl yakıp kavurduğunu, eritip pişirdiğini çok açık bir şekilde gözler önüne serer:

c. Bakara sûresindeki **"İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker"** (Bakara 2/284) âyeti inince, bu ashâb-ı kirâma pek ağır geldi, toplanıp Resûlullah'ın huzuruna vardılar, diz çöktüler: "Ey Allah'ın Resûlü, namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yeteceği amellerle mükellef olduk. Şimdi ise sana bu âyet indirildi. Halbuki bizim buna gücümüz yetmeyecek" dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) onlara: *"Siz de sizden önceki Ehl-i kitap gibi, «İ ittik ve isyan ettik» mi demek istiyorsunuz? Bilakis «İ ittik, itaat ettik, ey Rabbimiz bizi bağı lamanı isteriz, dönü ancak sanadır»* deyin" buyurdu. Efendimiz'in öğrettiği bu sözü hep birlikte okumaya başladılar, okudukça dilleri alıştı ve gönülleri yatıştı. O zaman Bakara 285. âyet (Âmenerresûlü) nazil oldu. Böylece Allah'a tazarrû ve niyazla yalvarıp yakardılar, istiğfar edip Allah'a sığındılar. Bu sebeple bir süre sonra da 286. âyet indirilerek güçlerinin yetmeyeceği ve ellerinde olmayan şeylerden hesaba çekilmeyecekleri bildirildi ve endişeleri giderildi. (Müslim, İman 199)

Her yönden parlak renklerle ışıldayan kristala benzeyen Kur'an uslûbunun dikkat çeken bir özelliği, ölçülü lafızla ölçülü mâna ifade etmesidir:

2. LAFIZ MÂNA DENGESİ

Edebiyatta ifâde yolları son derece çoktur. Kelimeler ve terkipler oldukça çeşitli ve farklıdır. İnsanlar bu farklılıkları olanca genişliğiyle anlama ve kullanma bakımından aynı

seviyede değildir. İfade etmek istediği konuya, merama ve maksada uygun kelimeler arasında mukayese yapıp tercihte bulunma hususunda eşit olmaları ise imkânsız gibidir. Üslup güzelliği alanında birinin farkında olmadığını öbürü keşfeder, her ikisinin de bulamadığını bir başkası ortaya çıkarır. İşte insanların sözlerinin güzelliği ve üstünlüğü bu tercihteki mahâret ve isâbet ölçüsündedir. Yani "yeterli mâna" için "yeterli lafız" seçme başarısıdır. Fakat bu gözüktüğü kadar kolay bir durum değildir. Çünkü mâna ile lafız birbirinden uzak iki uç gibi olup ikisine de aynı anda hakkını vermek neredeyse imkânsızdır. Bu noktada insan "iki kuma arasındaki koca" gibidir. Birini hoşnut ettikçe ötekini kızdırır. Az ve öz söylemek istese, mânayı istediği gibi ifade etmekte zorlanır. Manayı genişçe anlatmak istese, bu kez de söz uzar. Bu ise sözün parlaklığını giderir.

Kur'ân-ı Kerîm bu nazarla tedkik edildiğinde, onun tüm lafızlarının hem israftan hem de cimrilikten uzak olarak istenilen mânayı tam ifa edecek bir surette olduğu görülür. Her kelime, her edat yerli yerincedir. Bu hususta işin uzmanları şu ifadeleri kullanırlar:

İbn Atiyye: "Kur'an öyle bir kitaptır ki ondan bir kelime çıkarılsa, sonra bütün Arap lisanı altüst edilse, ondan daha münasip bir kelime bulmak mümkün değildir." (*el-Muharraru'l-vecîz,* I, 52)

Hattâbî, Kur'an âyetlerinden bir kelime değiştirildiğinde mânanın değişip kelamın bozulacağını ya da en azından belâgat seviyesinin düşeceğini ifâde eder. (Hattâbî, *Beyân,* s. 26-31)

Rağıb el-İsfahânî'ye göre ise, Kur'an'ın lâfızları Arap

kelâmının özü, zübdesi ve en seçkinleridir. Kur'ânî lâfızlara nisbetle diğer sözler, tatlı meyvelerin özüne nisbetle kabuğu veya buğdayın özüne nisbetle kepeği ve samanı gibi kalır. (Râğıb, *el-Müfredât*, s. 10)

Kur'an âyetlerinden vereceğimiz şu misaller, konunun daha net anlaşılmasına yardımcı olacaktır:

Bakara sûresi 3. âyette geçen وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ cümlesini ele alalım. Bu ilâhî beyânı lafız-mâna dengesi açısından ele aldığımızda şu hayranlık uyandıracak tablo karşımıza çıkar ve üç kelimeyle zekâtın bütün kabul şartlarına işaret edildiği görülür:

Birincisi; veren kişinin, kendisi de sadakaya muhtaç olmayacak derecede vermesi gerekir. Yani insan kazancının tümünü değil, ihtiyâç fazlasını infâk etmelidir ki, مِمَّا (mimmâ) lâfzındaki baziyet (kısmîlik) bildiren مِنْ (min) harfi ile bu şarta işaret edilmektedir.

İkincisi; infak, başkalarının malından değil kendine ait maldan yapılmalıdır. Bu şartı رَزَقْنَاهُمْ (razaknâhum) lafzı ifade eder. "Onlara rızık olarak verdiğimizden" demektir.

Üçüncüsü; minnet etmemektir. Bu şarta رَزَقْنَا (razaknâ) daki نَا (nâ) lafzı işaret eder. Yâni "Size rızkı ben veriyorum. Benim malımdan benim kuluma vermekte minnetiniz olamaz" demektir.

Dördüncüsü; öyle kişiye verilmeli ki, nafakasına yani zaruri ihtiyaç duyduğu şeylere harcasın. Yoksa kötü yollara harcanmak üzere zekât verilmez. Bu şarta يُنْفِقُونَ (yunfikûn) lafzı işaret etmektedir.

Beşincisi; sadakayı Allah adına vermelidir ki, رَزَقْنَاهُمْ

(razaknâhum) sözü bunu ifade eder. Yâni "Mal benimdir, o halde benim adıma vermelisiniz" denilmektedir.

Altıncısı; infak mal ile olabildiği gibi ilim, söz, fiil ve nasihat ile de olabilir. İnfakın bu kısımlarına مِمَّا (mimmâ) lafzındaki مَا (mâ) edatı, umumi oluşuyla işaret eder.

Görüldüğü üzere burada fazla olan bir tek harf yoktur. Çıkarılabilecek veya değiştirilebilecek bir harf bile yoktur.

İkinci misal olarak da şu âyeti verebiliriz:

وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

"O kâfirlere Rabbinin azabından azıcık bir esinti bile dokunuverse, derhal: «Eyvâhlar olsun bize! Gerçekten biz, kendimize yazık etmişiz» diye feryadı basarlar." (Enbiyâ 21/46)

Bu âyet-i kerîme Kur'an'ın i'câzına, pek vecîz ve özlü beyânına açık misallerden birini teşkil eder. Bu cümlede, azabın dehşetini göstermek için onun en hafifinin dahi zâlimlere nasıl bir şiddetle tesir ettiği anlatılmaktadır. Cümlenin bütün unsurları dokunan azabın ne kadar az olduğunu ifâdeye hizmet etmekte ve ona kuvvet vermektedir:

لَئِنْ (lein) lafzı şek bildirir. Şek ise azlık ifâde eder. مَسَّ (messe) lafzı azıcık dokunmaktır, yine azlığı ifâde eder. نَفْحَةٌ (nefhatun) lafzı "bir kokucuk" demek olup azlığı ifâde eder. Aynı zamanda bu kelime sonundaki tenvinle azabın önemsizliğini imâ eder. مِنْ (min) lafzı, teb'îziyedir ve bir parça demektir. Dolayısıyla bu da azlık ifâdesidir. عَذَابِ (azâb) lafzı nekâl ve ikâba nisbetle hafif bir ceza çeşididir ki o da azlığı anlatmaktadır. رَبِّكَ (Rabbike) lafzı Yüce Allah'ın Kahhar,

Cebbâr, Müntakim isimlerine nazaran şefkâti ihsas etmekle yine azlığa işaret eder. İşte, bu derece az bir azap bile böyle tesirli olduğuna göre, Allah'ın "ikâb", "nekâl" kelimeleriyle haber verilen şiddetli azaplarının ne kadar dehşetli olacağını ve bu azaba uğrayacak olanların perişan hallerini tefekkür etmek gerekir.

Üçüncü misal:

وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحٰيهَا

"Allah, o göğün gecesini kararttı, gündüzünü aydınlık yaptı." (Nâziât 79/29)

Bu âyetteki أَغْطَشَ (ağtaşe) kelimesi sözlük anlamı itibariyle أَظْلَمَ (azleme) kelimesine eşittir. Dolayısıyla burada diğeri de kullanılabilirdi. Ancak "ağtaşe" lüğat sınırlarının ötesinde diğer delâletleriyle bir farklılık arz etmekte ve beraber terkip oluşturduğu diğer kelimelere daha çok uymaktadır. Birbirine uyumlu harflerinin ses yapısı ve ölçüsü kendine ait bir özelliğe sahiptir. Kelime bu delâletiyle derin bir sükûtun, umumî bir uykunun ve dehşet verici bir yalnızlığın her tarafa yayıldığı geceyi tasvir etmektedir. "Ağtaşe" kelimesi bütün bu mânaları, harflerinin mahreçleri ve kendi aslî tabiatıyla hissettirmektedir. (Bûtî, *Ravâi'*, s. 140) Dolayısıyla "azleme"ye ve müterâdiflerine göre bu makama daha münasip düşmekte ve verilmek istenen mânayı en güzel şekilde ifâde etmektedir.

Dördüncü misal:

أَفَرَءَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ. ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ الْمُنشِـُٔونَ
نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِّلْمُقْوِينَ

"Yakmakta olduğunuz ateşi hiç düşünmez misiniz? Onun ağacını siz mi yaratıp yetiştiriyorsunuz; yoksa onu yaratan biz miyiz? Biz onu hem cehennem ateşi için bir hatırlatma hem de çölde yaşayanlar, yolda bulunanlar, ayrıca ona ihtiyacı olanlar için vazgeçilmez bir nimet kıldık." (Vâkıa 56/71-73)

Burada kullanılan لِلْمُقْوِينَ (lilmukvîn) gerekli olan bütün anlamları içeren bir kelimedir. Bu kelime ilk olarak "ıssız bir çöle konan ve oradan geçen kişi" anlamına gelir. İkinci olarak "karnı aç olan", üçüncü sırada da "istifâde eden" mânalarına gelir. Bütün bu mânaların Arap şiirinde kullanımı mevcuttur. Bu üç mâna da, anlatılan ve tasvir edilen tablo için zarurîdir. Ne kadar usta olursa olsun herhangi bir insanın, bütün bir lisânı ihata edip istediği gibi kullanması, sözlerinin tamamında birbirinden uzak mânaları bir kelimede toplaması ve merâmını tam olarak tekellüfe düşmeden ortaya koyması mümkün değildir. (Bûtî, *Ravâi'*, s. 143)

Kur'an uslûbunun en güçlü yönlerinden biri insanın aklına ve kalbine birlikte seslenip âdeta dehşetli bir elektrik akımı şeklinde onu iki yönden de etki altına almasıdır:

3. HEM AKLA HEM KALBE DENGELİ HİTAP ETMESİ

Kur'ân-ı Kerîm, insanı yaratan, maddesiyle ve mânasıyla, aklıyla ve kalbiyle onu en iyi bilen Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğu için, insanın hem aklına hem de duygularına aynı anda hitap eder, her ikisini de tatmin eder. Kişiyi ikna edip iman ve sâlih amele yönlendirme bakımından bu husus çok büyük bir öneme sahiptir. Eğer bir söz insanın aklına hitap eder de, onun duygularını görmezden gelirse, onu gösterdiği

istikamette yürütmeye muktedir olamaz. Çünkü insan, akıldan ziyade duygularıyla hareket eden bir mahiyet taşır. Eğer sadece duygularına hitap eder, onları kamçılar, fakat aklı ihmal ederse, bu kez o kişinin, duygularının esiri olup yanlış yollara sapması kaçınılmaz hale gelir. Bu bakımdan başarılı bir yönlendirme için, her ikisini birlikte dikkate almak ve her ikisini de aynı anda tatmin etmek gerekir. İşte Kur'an, eşsiz üslûbuyla bunu başarmaktadır. Şu misaller konuyu anlamaya yardımcı olacaktır:

وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ
لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ

"...Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!... Allah'a gönülden saygı besleyip O'na karşı gelmekten sakının." (Hucurât 49/12)

Bu âyette, **"birbirinizin gıybetini yapmayın"** beyanı akla hitap eder ve gıybeti açık bir dille yasaklar. İlave bir beyana ihtiyaç duyulmadan sadece bu ifadeyle yetinilseydi, gıybetin haram olduğu herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilirdi. Böylece herkesin gıybetten sakınması farz olurdu. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın muradı, sadece hükmünü bildirmek değil, aynı zamanda insanların ruhunda o günahtan sakınacak tesiri uyandırmaktır. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devamında, insanın duygularını da devreye sokmak için, gıybet etmenin çirkinliğini beyan etmek üzere onu ölü eti yemeğe benzetmiştir. Gerçekten de bunlar arasında benzerlik vardır. Çünkü ölen kişi etinin yendiğinin farkında olmaz. Gıybet

edilen de o anda gıybet edenin söylediklerini bilmez. Ayrıca bu benzetmede insanın şeref ve namusunun, eti gibi haram olduğuna da bir işaret vardır. Ölü eti insana iğrenç gelir. Hele insan ölüsünün etini yemek daha iğrençtir. Ölen insan kendi kardeşi olursa onun etini yemek daha da iğrenç olur. İşte Yüce Allah, mü'minleri gıybetten şiddetle sakındırmak için, onun, ölü kardeşinin etini yemek gibi insan fıtratının asla hoşlanmayacağı çirkin bir şey olduğunu, onun bir şeyin iyi ya da kötü olduğuna karar verecek olan aklıyla beraber, "sevme" ve "nefret etme" gibi temel duygularını da harekete geçirerek haber vermektedir. Şöyle ki:

Âyetin başındaki "hemze" "soru" içindir. Bu harfin içerdiği soru mânası, âyetin bütün kelimelerine nüfûz eder.

Birincisi: "Hemze" ile şöyle der: "Acaba soru ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyorsunuz?"

İkincisi: يُحِبُّ (yuhibbu) lafzı ile; "acaba sevmek ve nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki en çirkin bir işi sevebiliyorsunuz?"

Üçüncüsü: اَحَدُكُمْ (ehadukum) kelimesiyle, "cemâatten kuvvet alan içtimaî ve medenî hayatınıza ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabul ediyorsunuz?"

Dördüncüsü: اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ (en ye'kule lahme) ibaresiyle; "insanlığınıza ne olmuş ki, arkadaşını canavarcasına dişleyip parçalama işini pervasızca gerçekleştirebiliyor?"

Beşincisi: اَخِيهِ (ahîhi) kelimesiyle, "hiç hemcinsinize karşı rikkat, şefkat ve sıla-i rahminiz yok mu ki, böyle pek çok yönden kardeşiniz olan bir mazlûmun manevî şahsiyetini

insafsızca dişliyorsunuz? Hiç aklınız yok mu ki, kendi âzânızı kendi dişinizle divâne gibi ısırıyorsunuz?"

Altıncısı: مَيْتًا (meyten) kelimesiyle, "Vicdanınız nerede? Fıtratınız bozulmuş mu ki Cenâb-ı Hakk'ın muhterem ve mükerrem kıldığı kardeşinize karşı, etini yemek gibi en çirkin bir iş yapıyorsunuz?"

En sonunda da **"Allah'a gönülden saygı besleyip O'na karşı gelmekten sakının"** emriyle insanlar gıybetten sakındırılıyor.

Kur'ân-ı Kerîm kısacık bir cümle ile bütün bu mânaları ifâde etmiştir. İnsanları gıybet hastalığından hem aklen hem de hissen uzaklaştırmıştır. İnsanları yermenin ve gıybet etmenin; aklen, kalben, insânlık açısından, vicdânen ve fıtraten mezmum ve zararlı bir vasıf olduğunu, insanı ürperten bir tasvirle ortaya koymuştur. (Drâz, *Dirâsât,* s. 73)

Diğer bir misal:

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا
عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

"Arkalarında eli ermez, gücü yetmez küçük çocuklar bıraktıkları takdirde, onların halleri nice olur diye endişe edenler, aynı endişeyi diğer insanlar için de taşıyıp yetimlerin hakkına dokunmaktan öylece korkup ürpersinler. Ürpersinler de Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve gerek miras taksiminde, gerekse yetimlere, yoksullara muamelede sözün doğrusunu ve güzelini söylesinler." (Nisâ 4/9)

Burada akılla beraber aynı zamanda kalbe ve hissiyata hitap eden bir ifade kullanıldığı hemen fark edilir. Söz konusu edilen husus, yetimlerin haklarının en iyi şekilde korunmasıdır. Âyetin tâlimatı şöyledir: "Bu işlerde söz sahibi kişiler, velîler ve vâsîler, kendilerini vefat eden kişinin, yetimlerini de kendi evlatları yerine koyup öyle düşünmeli, buna göre hareket etmelidirler. Kendi çocuklarına kıyasla yetim haklarına dikkat ve riayet göstermelidirler."

Doğduğu zaman güneşin canlı cansız her şeyi aydınlatması, âlimin de câhilin de, büyüğün de küçüğünde üzerine doğması gibi, Cenâb-ı Hakk'ın sınırsız ilim, hikmet ve rahmetinden kaynaklanan Kur'ân-ı Kerîm de aynı anda akıl ve anlayış bakımından çok farklı seviyelere hitap eder, bulundukları seviyeye göre onların akıl ve gönüllerini aydınlatacak ışığını ulaştırır:

4. AYNI ANDA FARKLI SEVİYELERE HİTAP ETMESİ

Kur'ân-ı Kerîm'in mânalarına öyle bir lafız kalıbı giydirilmiştir ki, aynı anda değişik zamanlarda ve bölgelerde yaşayan, ilmi seviyeleri çok farklı olan bütün insanlara hitaba elverişli olur. Kur'an'ın pek çok âyeti, değişik seviyeden pek çok kimsenin bulunduğu bir mecliste okunduğunda, orada bulunanlardan her bir şahıs, ilmî durumuna göre farklı şeyler anlar. Bu, Kur'an'ın istenilen şekilde anlaşılabileceği ve ondan birbiriyle çelişen mânalar çıkacağı anlamına gelmez. Gerçek şudur: Manası aynı kalmakla beraber, bir kısım âyetlerin "sathı", "derinliği" ve "kökleri" bulunabilir. Âyetin üslûbu bu üç unsuru da ihtiva edip onlara şâmil bulunmaktadır. Avam dediğimiz geniş kitle zahiri

görünüşteki "sathî mâna"yı, bir miktar ilmi seviyesi bulunanlar "derinlikteki belirli bir mâna"yı, ihtisas ehli ise "mânanın köklerinin çoğunu" anlar. Hatta daha sonra gelen nesillere de yeni taraflar kalabilir. (bk. Yıldırım, Kur'an İlimlerine Giriş, s. 142)

Kur'ân-ı Kerîm'de farklı anlayış seviyelerine hitap eden öyle âyetler vardır ki, ilk müslümanlar kendi durumlarına göre, daha sonra gelenler ise ulaştıkları ilmî seviyeye göre anlarlar. Yalnız bu "mânaların" hepsi, âyetin Arapça lafız ve terkibinin ifade ettiği mânalardır. Âyete zoraki bir mâna giydirme kabilinden değildir. Zamanla keşfedilecek ilmi işâretler taşıyan âyetler bu kabildendir.

Kur'ân-ı Kerîm'in; zaman farkı olmaksızın sadece zekâ, kültür ve dikkat seviyesi farklı olan insanların her birine hitap ettiğine dâir şu âyetleri misâl verebiliriz:

"Allah, doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir." (İhlâs 112/3-4)

Geniş halk kitlesi bu âyetten şu manâyı anlar: "Allah Teâlâ baba ve çocuk olmaktan, eşi ve hanımı bulunmaktan pak ve uzaktır."

Nisbeten orta seviyeli bir kültüre sâhip olanlar buna ilaveten şunu da anlar: "Melekler, Hz. İsa ve doğan hiçbir varlık ilâh olamaz." Burada Allah'tan cismâniyete ait çocuk ve baba olmayı nefyetmekten maksat çocuğu, babası ve dengi bulunanların ilâh olamayacağını bildirmektir.

Biraz daha ileride olan tabaka ise şunu anlar: "Cenâb-ı Hak yaratıklara karşı doğurma ve doğmayı hatıra getirebilecek bütün bağlardan çok uzak ve temizdir. Ortaktan, yardımcıdan

ve hemcinsi olmaktan uzaktır. Varlıklarla ilgisi sâdece onların yaratıcısı olmaktır. Onları yaratması ezelî iradesiyle sâdece "ol" demek sûretiyledir. Yoksa bazı felsefî ve dinî akımların iddiaları gibi îcabî, ıztırârî veya iradî olmayan sudur tarzlarından biriyle varlık sahasına çıkmış değillerdir.

Daha yüksek bir tabakanın anlayış hissesi de şöyledir: "Cenâb-ı Hak ezelîdir, ebedîdir, Evvel'dir ve Âhir'dir. Hiçbir bakımdan ne zâtında ne sıfatlarında ne fiillerinde eşi, benzeri ve dengi yoktur."

Bu tabakalara ârîflerin, aşk ehlinin, sıddîklerin tabakası gibi ayrı ayrı hisse sâhiplerini de ilâve ederek sayıyı daha da artırmak mümkündür. (Nursî, *Külliyât (25. Söz)* , I, 185)

Kur'ân'ın zaman, bilgi ve zevk unsurlarına göre farklı anlayışlara hitab ettiğine dâir de şöyle bir misal verilebilir:

Allah Teâlâ:

وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا

"Dağları da yeri sağlam tutan birer kazık yapmadık mı?" (Nebe' 78/7) buyurmaktadır.

Avâm, zâhiren yere çakılmış kazıklar gibi duran dağları görür, onların sağladığı faydaları düşünerek Allah'a şükreder.

Şâir, zemini bir taban, gök kubbeyi elektrik lambalarıyla süslenmiş muhteşem yeşil bir çadır ve göğün eteklerini başlarıyla tutan dağları o çadırın kazıkları durumunda tahayyül eder, yaratanına perestiş eder.

Coğrafyacı bir edibe göre yer küresi hava okyanusunda yüzen bir gemi olup, dağlar da o geminin üstüne dengeyi sağlamak üzere yerleştirilmiş kazıklar ve direklerdir.

Cemiyet hayatıyla ilgilenen muâsır bir âlim şöyle düşünür: "Yeryüzündeki hayat, bir ev hayatına benzer. Bu evin orta direği canlıların hayatıdır. Canlıların hayatlarının orta direği de su, hava ve topraktır. Bunların direği ise dağlardır. Zira dağlar suyun deposu, havayı temizledikleri için onun tarağı, bataklık hâline gelmekten ve denizlerin istilasından korudukları için de toprağın koruyucusudur. Keza insan hayatının diğer gerekleri için de birer hazinedir." Böyle düşünerek, koca dağları hayatımızın temel direği kılan celâl ve ikram sâhibi Allah'a hamdeder ve O'nu ulular.

Fennî ilimlerle meşgul olan bir âlim de dağlara şöyle bakar: "Dünyanın merkezinde ateş bulunması nedeniyle çeşitli kayma ve hareketler neticesinde ortaya çıkan sarsılmalar, dağların baca vazifesi görmesiyle sükûnet bulur. Yer kürenin istikrarlı bir şekilde yörüngesinde akıp gitmesini ve bütün sarsıntılara rağmen yörüngesinde sabit kalmasını sağlayan, dağlardır." Böylece modern coğrafyanın ancak son zamanlarda anladığı ve İsostasy adını verdiği "yeryüzünün denge kanunu"nda dağların en mühim bir unsur olduğunu anlar. (Vahidüddin Han, *Bilim ve Uygarlık Açısından İslâm*, s. 202-204)

Dağların bugün keşfedilen faydalarını günümüz ilmi ancak anlayabileceği gibi, gelecekte ortaya çıkacak özelliklerini de yeni nesiller anlamaya devam edecektir.

Kur'an uslûbunun pek çok özelliği olmakla beraber son olarak onda kendini hissettiren eşsiz ses âhengi ve mûsikî yönüne değinmek istiyoruz:

5. LAFZIN FONETİĞİ İLE MÂNA UYUMU

Kur'ân-ı Kerîm, tecvîd kurallarını uygulayarak okunduğunda ondaki harflerin, kelimelerin ve cümlelerin seslendirilmesi esnasında ortaya çıkan, kulağa ve rûha hoş gelen ve diğer söz türlerinde hiç rastlanmayan bir mûsikînin varlığı hemen fark edilir. Fonetik açıdan Kur'an, şehirlilerin ifâdesindeki yumuşaklıkla bedevilerin anlatış tarzındaki sertliği hikmetli bir ölçüyle birleştirir ve âhenkli bir ses meydana getirir. Arapça bilmeyen bir kişi bile, Kur'ân'ı güzel sesle ve tecvid kurallarını uygulayarak okuyan birini dinlediğinde, bu farklı ve tesirli âhengi hemen hisseder. (Drâz, *en-Nebeü'l-azîm,* s. 101-102) Kur'an'da kimisi tok sesli, kimisi ince sesli, bazısı gizli, bazısı açık, kimisi yumuşak, kimisi sert olan harf çeşitleri peş peşe gelir. (Zerkânî, *Menâhil,* II, 312) Böylece sertlikle yumuşaklık çok sağlam ve pek ince bir şekilde mezcedilir.

Aynı şekilde, Kur'an lafızlarındaki kelime, harf, sükûn, hareke, med ve kasırların nizâmında da mükemmel bir tenâsüp, kulağa ve rûha hoş gelen bir mûsikî vardır. Harflerin sesleri birbiriyle uyum hâlinde olup nazım içinde muhteşem bir mûsikî onlara refâkat eder. Bu durum bir sûrenin başından sonuna kadar aynı şekilde devam eder.

1. Misâl:

Kamer sûresinde tekrar edilen نُذُرِ (nüzür) kelimesini seslendirmek, bilhassa ن (nun) ve ذ (zel) harflerindeki ötre sebebiyle normalde dile ağır gelir. Fakat kelime, âyette öyle bir terkip içerisinde kullanılmıştır ki bu zorluk tamamen ortadan kalkmıştır. Şimdi نُذُرِ (nüzür) kelimesinin diğer

kelimelerle uyumuna ve âyetlerdeki ses âhengine bakalım:

فَفَتَحْنَآ اَبْوَابَ السَّمَآءِ بِمَآءٍ مُنْهَمِرٍ. وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُوْنًا فَالْتَقَى
الْمَآءُ عَلٰٓى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ. وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ. تَجْرِيْ
بِاَعْيُنِنَا جَزَآءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ. وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَآ اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ.
فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَنُذُرِ

"Biz de nehirler gibi devamlı akan bir su ile göğün kapılarını açtık. Yeri de coşkun kaynaklar halinde fışkırttık. Nihayet gökten boşalan ve yerden fışkıran sular, takdir edilmiş bir işin gerçekleşmesi için birleşiverdi. Nûh'u da tahtalarla yapılmış ve çivilerle çakılmış bir gemiye bindirdik. O gemi, inkâr ve hakârete uğramış, kadri bilinmemiş kıymetli kulumuza bir mükâfat olarak, bizim gözetimimiz altında akıp gidiyordu. Biz bunu gelecek nesillere bir ibret levhası olarak bıraktık. Hani bundan ibret ve ders almak isteyen? Nasılmış benim cezalandırmam ve tehdîdim! Görsünler bakalım!" (Kamer 54/11-16)

Burada olduğu gibi Kur'ân'ın bütün âyetlerinde kelimeler müthiş bir ahenk, irtibat ve denge içindedir. Yumuşak harfler şiddetlilerle, hems (sessiz) sıfatına sâhip harfler cehr (açık) sıfatlılarla uyum hâlindedir. Harekeler, sükûnlar ve medler birbirini kucaklamaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki; Kur'ân'daki kelime, harf ve harekeler şaşmaz bir ölçüyle indirilmiş ve bu da ancak her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah Teâlâ'nın takdiridir. (Bûtî, *Ravâi'*, s. 144)

2. Misâl:

Her şeyi göze alarak Allah'a iman eden sihirbazlara ateş püsküren Firavun'un tehditlerini ifâde eden şu âyet, onun tehdit nâralarını ses nizamıyla da aksettirmektedir:

فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ
فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَآ أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى

"Ben size izin vermeden önce ona inandınız, ha? Demek ki, size sihri öğreten ustanız oymuş! Şimdi ellerinizi ve ayaklarınızı hiç tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi mutlaka hurma dallarına asacağım. Böylece hangimizin azabı daha şiddetli ve devamlıymış, o zaman anlayacaksınız!"!" (Tâhâ 20/71)

Âyet-i kerîmede Firavun'un bu taşkınlığı, aşağılanan nefsinin hissettiği acı ve öfkesinin kabarması hâli harf-i cerler vâsıtasıyla da yansıtılmıştır. Buna göre, فِي جُذُوعِ النَّخْلِ cümlesindeki فِي (fî) "de, da" harf-i ceri, عَلَى (alâ) "üzerine, üzerinde" yerine kullanılmıştır. Bu, Firavun'un îman eden sihirbazları, hurma dalları üzerinde çok uzun süre asılı bırakmak, onlara çok işkence etmek şeklindeki gizli ve vahşî niyetini hissettirmek içindir. Çünkü فِي (fî) ile gerçekleşen zarfiyette isrikrâr mânası vardır. Orada uzun müddet kalmaları, istikrâra teşbih edilmiştir. (Ebussuûd, *İr âd,* VI, 29)

3. Misâl

Cennet ehlinin refah ve sürûrunu tasvir eden şu âyetler ise cennet ırmaklarının tatlı tatlı akışı, Selsebîl suyunun içimi

gibi hoş ve yumuşaktır:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ. لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ. فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ.
لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً. فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ.
فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ. وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ.
وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ. وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ

"Yüzler de vardır o gün nimetler içinde mutludur. Dünyada yaptıklarının sonucundan gâyet memnundur. Pek üstün ve yüksek bir cennettedir. Orada boş bir söz işitmezler. Orada akan berrak pınarlar vardır. Pek yükseklere kurulmuş tahtlar, servise hazırlanmış dolu kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar, döşenmiş değerli halılar vardır." (Ğâşiye 88/8-16)

Bu âyetleri okuyan bir kimse, kelimelerin yumuşak, tatlı, mûnis ve sıcacık mûsikîsi arasında kendini başka bir ortamda buluverir. Dünyada vazifesini yapmış olmanın verdiği rahat ve huzur içinde, kendini güzel halı ve döşemelerle tefrîş edilmiş sâkin ve müreffeh bir mekanda müzeyyen tahtlar üzerinde hisseder ve şırıl şırıl akan cennet nehirlerinin tatlı nağmelerini duyar gibi olur.

4. Misâl:

İmansızlık bunalımının insan şahsiyetinde oluşturduğu çıkmazları ve boğulmaları tasvir eden şu âyet-i kerîme de bu mevzuda güzel bir misaldir:

وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ

"...Allah kimi de sapıklığa düşürmek isterse, onun göğsünü göğe yükseliyormuşçasına dar ve sıkıntılı yapar." (En'âm 6/125)

Allah Teâlâ bu âyette, يَصَّعَّدُ (yassa'adu) kelimesiyle, teneffüs ettiği hava gittikçe azalan, bu sebeple de ciğerleri giderek sıkışan bir kimsenin, içinde bulunduğu derin yokluk ve helâk olma hissinden ötürü, doğal bir refleksle ağız hareketlerini, karaya vurmuş bir balığın o trajik ağız hareketlerini tasvir ederek hissettirmektedir. İmansızlık buhrânı içindeki kimsenin hâli de böyledir. Küfür karanlığına mahkûm olan kimse, işte aynen atmosferde yükseldikçe ciğerleri daralan bir kimse gibi, inançsızlık tabakaları arasında metafizik hafakânlar, ruhî boğulmalar ve ölümler içinde kasılmış bir siluet gibi asılı durmaktadır.

5. Misâl:

İçinden suların aktığı parçalanmış kayaların tasvirinde kullanılan يَشَّقَّقُ (yeşşakkaku) **"şak şak yarılır da..."** (Bakara 2/74) fiili de bize, taşların yarılışını çağrıştırmakta, hızlı bir şekilde ses ve harflerden işaret edilen hakikate, onun tasavvur edilip zihnimizde yerleşmesine yardımcı olmaktadır. Burada, taşın çatlayıp su çıkardığını anlatırken يَنْشَقُّ (yenşakku) veyahud يَتَشَقَّقُ (yeteşakkaku) demek de mümkündür. Lâkin, لَمَا يَشَّقَّقُ (lemâ yaşşakkaku) ifâdesinde çatlayışın, akışın bütün fışırtısı ve şakırtısı duyulur. (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 16)

6. Misâl:

Bazen bir resmi tamamlamak için yalnız bir tek kelime

kullanılır. Allah yolunda gazaya çıkmak istemeyip de yere çakılıp kalanların hâlini anlatan اثَّاقَلْتُمْ (issâkaltüm) **"olduğunuz yere çakılıp kaldınız"** (Tevbe 9/38) kelimesi, yine benzer durumda olanları tasvir eden وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ (leyubettıenn) **"İçinizde öyleleri var ki, gerçekten ağırdan alır, savaşa gitmez"** (Nisâ 4/72) ifâdesi ve cehennem ehlinin çığlıklarını anlatan يَصْطَرِخُونَ (yestarihûn) **"Kâfirler orada avazlarının çıktığı kadar yüksek sesle feryat edecekler"** (Fâtır 35/37) kelimesi bu kabildendir. Bu lâfızlar, ses yapılarıyla, taşıdıkları mânaları insana hissettirmektedirler. (Seyyid Kutub, *et-Tasvîr,* s. 91-92)

7. Misâl:

Kur'an üslûbunun üstünlüklerinden biri de, her lafzı insanın önüne bir sûret ve geniş bir hayal dünyası koyan dua cümlelerinin, yüksek bir âhenkle mânayı yansıtmasıdır. Meselâ mehâbetli ve faziletli bir ihtiyar olan Zekeriyâ (a.s.) 'ın duâsı bunlardan biridir. Her kelimesinde korku, hüzün, samimiyet ve ihlâs hissedilen sözleri, kalbimizin derinliklerinde büyük bir tesir bırakır. Mihraba durmuş ibâdet halinde ve Rabbine derinden yalvarmakta, sabah akşam Rabbimizin ismini zikretmektedir:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا
وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا.
وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي
عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا.

يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا

"Rabbim! Doğrusu ben öyle perişan bir haldeyim ki, kemiklerim zayıfladı, eridi; başımdaki saçlar ihtiyarlıktan dolayı beyaz alevler gibi tutuştu. Rabbim! Ben sana hangi konuda dua ettiysem hiçbir zaman bedbaht ve mahrum olmadım. Gerçekten ben, arkamdan yerime geçecek vârislerden endişe içindeyim. Hanımım da kısırdır. Ne olur, bana lütfu kereminden bir yardımcı oğul ihsan eyle! Ki o, hem bana mirasçı olsun, hem de Yâkub ailesine. Rabbim onu kendisinden râzı olduğun bir kul eyle!" (Meryem 19/4-6)

8. Misâl:

Kıyâmet günü hakkında Kur'an الصَّاخَّةُ (es-sâhhah) (Abese 80/33) ve الطَّآمَّةُ (et-tâmmeh) (Nâziât 79/34) vasıflarını kullanır. "es-Sâhhah" kelimesi öyle bir kelimedir ki, ağırlığından ve nağmesinin şiddetinden az daha kulağın zarını patlatır. Kulağın zarını yırtıp o sert sayhayı onun içine sokar. "et-Tâmmeh" de uğultulu ve çınıltılı bir lafızdır. Zannedersin ki uğulduyor, mahvediyor. Her şeyi mahveden tufan gibi. Şimdi bu lafızları Tekvîr 18. âyetteki,

وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿18﴾

"Nefes almaya başladığı zaman sabaha" âyetindeki o tatlı, güzel "teneffese" lafzının yanına koyalım. O zaman o lafızların yerinde seçilişindeki i'câzı ve bu kelimelerin kullanıldığı konuların resimlerini tasvir edişlerindeki

mûcizeyi görmek mümkün olacaktır.

9. Misâl:

Kelimelerin melodisiyle tasvir edilen ahengin diğer bir çeşidi de Nâs sûresindedir:

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾
مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ اَلَّذِي يُوَسْوِسُ
فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

Bu âyetleri birbiri peşi sıra süratle okuduğumuzda, göreceğiz ki, ses, sûrenin atmosferine uydu, tam bir "vesvese: fısıltı" çıkarıyor. Zaten sûre de bütünüyle şeytanın vesvesesinden ve ondan Allah'a sığınmaktan bahsetmiyor mu? (bk. Seyyid Kutub, *Edebi Tasvir,* s. 139-141)

Muhammed Hamîdullah'ın anlattığı şu hâdise de, Kur'ân'ın üslûbundaki insanı tesir altına alan ses âhengine güzel bir misaldir:

Fransız mûsikîşinas Abdullah Gilles Gilbert İstanbul'a gelmiş, Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvet edildiği bazı toplantılara katılmıştı. Kendisine bu okunan şeyin bir nazım (şiir) parçası değil de bir nesir olduğu açıklandığında büsbütün heyecanlanıp tesiri altında kalmış ve kısa bir zaman sonra da İslâm ile müşerref olmuştu. Merhûmun bana sonradan bizzat açıkladığına göre:

"Dünyanın bütün dillerinde nazım eserlerinde ritim mevcut olmakla birlikte, bunların hiçbirinin nesir parçalarında ritim görülmemektedir. Kur'ân-ı Kerîm bunun bir istisnâsını teşkil eder. Öyle ki Kur'ân-ı Kerîm okunurken, herhangi bir âyette

geçen sâdece tek bir kelime değil, tek bir harf bile atlanacak olsa, bu dinleyenin kulağını tırmalamakta ve şiir okunurken mısralardaki duraklama ve aralıklara riâyet etmeme gibi bir ses bozukluğu ortaya çıkarmaktadır."

Onun bu îzâh ve açıklamasını tam anlamamakla birlikte, takdir edip değerlendirmiştim. Kendisi bir başka gün İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki odamda beni ziyarete geldi. Pek sinirli ve rûhen üzgün bir hâldeydi:

"–Öyle zannediyorum ki İslâm ile müşerref olan atalarımız, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı kısımlarını atlamış (kaybetmiş) bulunuyorlar" dedi.

"–Böyle bir şey nasıl olur?" diye sormam üzerine durumu şöyle açıkladı:

"–Kur'ân'ın 110. sûresinin 2. âyetini şöyle okuyorlar: يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ اَفْوَاجًا (yedhulûne fî dînillahi efvâcâ.) Böyle bir okuma mûsikî açısından imkânsız! (Böyle bir okumaya göre) bu Allah'ın sözü olamaz!"

Ben durumu idrâk edip şöyle bir îzahta bulundum:

"–Bu âyet aslında öyle değil de, يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ اَفْوَاجًا فَسَبِّحْ (yedhulûne fî dînillahi efvâcen fe-sebbih) şeklinde okunmalıdır. اَفْوَاجًا (efvâcâ) kelimesi üzerinde bir duraklama yapılmamalıdır; bilâkis devam edilip فَسَبِّحْ (fe-sebbih) kelimesine geçilmelidir..."

Gilbert büsbütün hayret ve şaşkınlık içinde kaldı:

"–Yâ!.. Hakîkaten böyle mi?! Gerçekten senin okuduğun gibi ise işte şimdi tamam oldu; şimdi îmânımı tazelemeliyim, Allah beni affetsin!.." dedi. (Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerîm Târihi,*

s. 94-95)

Bu Fransız mûsikîşinas Kur'ân'ın başından sonuna kadar sadece son kısımda bir yere takılmış, oradaki doğru okuyuşu öğrenince de Kur'ân'ın baştan sona kusursuz bir ses âhengine sâhip olduğuna şâhitlik etmiştir. Bu muhteşem âhenk, farkında olarak veya olmayarak insanları büyüleyip tesiri altına almaktadır. Edouard Montet de şöyle der:

"Arapça olarak Kur'ân'ı bilenlerin hepsi bu dînî kitabın güzeliğini, üslûbunun son derecedeki mükemmeliyetini tebcil etmekte müttefik olacaklardır ki, Avrupa dillerindeki bütün tercümeler bunu hissettirip ifâde etmek imkânından mahrumdur." (Okiç, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kırâati,* s. 2)

II. ESBÂB-I NÜZÛL

"Esbab-ı nüzûl" lügat olarak "iniş sebepleri" manâsına gelir. Terim olarak da bir veya daha fazla âyetin inmesine sebep olan olaylardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in büyük bölümü, herhangi bir soru veya sebep olmaksızın inmiştir. Bunların iniş sebebi, bizzat inen âyetlerin ifade ettiği mânalardır. Bir kısmı ise sebeplere bağlı olarak indirilmiştir.

Âyetlerin iniş sebeplerini bilmenin âyetlerin mâna ve muhtevalarını anlamada büyük faydası vardır. Vereceğimiz misaller bunu açıkça izah edecektir.

1. Misâl:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا

وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

"Sana ayın hallerinden soruyorlar. De ki: «Onlar insanlar ve hac için zaman ölçüleridir.» Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimsenin iyiliğidir. Evlere kapılarından girin ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz." (Bakara 2/189)

Bu âyet-i kerîme, bazı müslümanların Peygamber Efendimiz'e, ayın kimi zaman ip gibi ince, kimi zaman da güneş gibi dolgun görünecek kadar çok değişik safhalar geçirmesinin fayda ve hikmetini sormaları üzerine inmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, V, 103)

Âyet-i kerîmede ikinci olarak Arapların yanlış bir âdetine dikkat çekilmektedir. Bir kısım Araplar, hac veya umre için ihrama girdiklerinde eve, bağa ve çadıra kapısından girmezlerdi. İhrâma giren eğer yerleşik bir hayat sürüyor ve binâda oturuyorsa evin arka tarafından bir delik deler ve ihrâmdan çıkıncaya kadar bu delikten girip çıkardı. Ya da eve bir merdivenle çıkıp inerdi. Eğer göçebe bir hayat sürüyor ve kıl çadırlarda oturuyorsa çadırın kapısından girip çıkmaz, arkasından dolanırdı. Bazıları da ihrama girdikten sonra gölgelenmez, keş yemez ve yün kırkmazlardı. Bu hareketlerini de iyilik ve sevap sayarlardı. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, II, 255-256; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, V, 107)

Halbuki bütün bunlar, Allah'ın dîninde olmayan, tamamen kendi kafalarından uydurdukları hareketlerdir. Mânasız bir

meşakkat ve şekilcilikten başka bir şey değildir. Allah Teâlâ bu tür zoraki davranışların bir iyilik ve Allah'a yakınlık vesîlesi olmadığını bildirdikten sonra, gerçek iyiliğin ne olduğunu açıklamıştır. Gerçek iyilik; evlere arka tarafından girmek değil, Allah'ın yasakladığı haramlardan, nefsin kötü arzu ve isteklerinden sakınmaktır.

2. Misâl:

وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ
وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

"Mallarınızı Allah yolunda harcayın ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın. Bir de iyilik edin ve yaptığınızı güzel yapın. Doğrusu Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları sever." (Bakara 2/195)

Âyet-i kerîmenin iniş sebeplerinden biri şöyledir:

Emevîler devrinde, Hâlid b. Velîd'in oğlu Abdurrahman'ın komutasındaki İslâm ordusu, Allah Resûlü'nün İstanbul'un fethiyle ilgili müjde ve iltifâtına nâil olmak ümîdiyle yola çıkmıştı. Ordunun içinde Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) da bulunmaktaydı. Rumlar arkalarını şehrin surlarına vermiş savaşırlarken, Ensâr'dan bir zât, atını Bizanslıların ortasına kadar sürdü. Bunu gören mü'minler; **"Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın!"** (Bakara 2/195) âyetini hatırlayarak:

"–Lâ ilâhe illâllah! Şuna bakın! Kendini göz göre göre tehlikeye atıyor!" dediler. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri şöyle dedi:

"–Ey mü'minler! Bu âyet, biz Ensâr hakkında indi. Allah, Peygamberi'ne yardım edip dînini gâlip kıldığında biz, «Artık mallarımızın başında durup onların ıslâhı ile meşgul olalım» demiştik. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti vahyetti. Bu âyet-i kerîmedeki «kendi eliyle kendini tehlikeye atmak»tan maksat, bağ ve bahçe gibi dünyâ malıyla uğraşmaya dalıp, cihâdı terk ve ihmâl etmemizdir." Bu sebeple Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) , seksen yaşının üzerinde olmasına rağmen cihâdı terk etmedi. Şehîd olup İstanbul'a defnedilinceye kadar Allah yolunda cihâd etmeye devâm etti. (bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd 22/2512; Tirmizî, Tefsîr 2/2972)

3. Misâl:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ
وَاِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ
عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ
مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

"Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kur'an indirilirken bunları sorarsanız, size cevabı açıklanıverir. Halbuki Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah çok bağışlayan ve cezalandırmakta hiç acele etmeyendir." (Mâide 5/101)

Bu âyet-i kerîmenin iniş sebebi olarak rivâyet edilen hâdiselerden biri şöyledir: Allah Resûlü (s.a.v.) , haccın farz kılındığını beyan eden Âl-i İmrân sûresi 97. âyet inince bir hutbe okudu ve: *"Ey insanlar! Allah size haccı farz kıldı"*

buyurdu. Bir sahâbî: "Her sene mi yâ Resûlallah?" diye sordu. Efendimiz soruyu duymazdan geldi. Sorunun üçüncü defa tekrar edilmesi üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v.) : " *ayet evet deseydim her sene haccetmeniz farz olurdu. Siz ise buna tahammül edemezdiniz. Benim açıkladığım konularda soru sormayın. Sizden önceki bazı toplumlar peygamberlerine çok soru sormaktan ve sonra da bunlar üzerinde anla mazlığa dü mekten dolayı helak olmu lardır. u halde size bir eyi emrettiğimde onu olabildiğince yerine getirmeye çalı ın, size yasakladıklarımdan da kaçının*" buyurdu. Bu hâdise üzerine bu âyetler nâzil oldu. (bk. Müslim, Hac 412; Tirmizi, Hac 5; İbn Mâce, Menâsik 2)

4. Misâl:

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

"Size yapılan bir kötülüğe karşılık verecekseniz, size yapılan muamelenin aynısıyla mukâbele edin. Yok, eğer sabrederseniz, böyle davranmak, sabredenler için elbette daha hayırlıdır. Resûlüm! Sabret; şunu bil ki sabretmen de ancak Allah'ın yardımıyla olur. Dâvetini kabul etmiyorlar diye üzülme; kurmaya çalıştıkları tuzaklar sebebiyle de telâş edip sıkıntıya düşme." (Nahl 16/126-127)

Âyetlerin şöyle bir hâdise üzerine indiği rivâyet edilir:

Müşrikler Uhud'u terk edip gittikten sonra Resûlullah (s.a.v.) öldürülenlerin yanına gitti. Hoşuna gitmeyen bir

manzarayla karşılaştı. Çok sevdiği amcası Hz. Hamza'nın karnının yarılmış olduğunu, burnunun ve kulaklarının kesilmiş olduğunu görünce şöyle dedi:

"Eğer kadınlar üzülmeyecek yahut benden sonra izlenecek bir yol olmayacak olsaydı, Allah onu yırtıcı hayvanların ve ku ların karnından kıyamet gününde dirilteceği vakte kadar o halde bırakırdım. Yemin ederim ki, onun yerine mü riklerden yetmi ki iye müsle yapacağım."

Daha sonra bir örtü getirilmesini istedi, onunla Hamza (r.a.) 'ın yüzünü örttü, ayakları dışarıda kaldı. Resûlullah (s.a.v.) , bu örtüyle yüzünü kapattı, ayaklarının üzerine de izhir otu koydu. Sonra onu öne geçirerek üzerinde on defa tekbir getirdi. Daha sonra şehitler birer birer getirilip cenaze namazları kılınmak üzere konuluyordu. Hz. Hamza ise konduğu yerde duruyordu. Böylece Hz. Hamza'nın üzerine yetmiş defa cenâze namazı kılmış oldu. Çünkü Uhud'da şehit edilenlerin sayısı yetmiş idi. Şehitlerin defnedilme işi bitirildikten sonra bu âyetler nâzil oldu. Allah Resûlü (s.a.v.) sabretti ve kimseye müsle yapmadı. (Dârekutnî, *Sünen,* IV, 118)

5. Misâl:

طٰهٰ ﴿١﴾ مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى ﴿٢﴾ اِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى ﴿٣﴾
تَنْزِيْلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوٰتِ الْعُلٰى ﴿٤﴾

"Tâ. Hâ. Biz bu Kur'an'ı sana güçlük çekip bedbaht olasın diye indirmedik. Onu ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik. O Kur'an, yeri ve yüce

gökleri yaratan tarafından parça parça indirilmiştir." (Tâhâ 20/1-4)

Âyet-i kerîmelerin iniş sebebiyle ilgili olarak rivâyet edilen şu ibretli hâdiseler, bu hakîkatin daha iyi anlaşılmasını sağlar:

• Kur'ân-ı Kerîm'in inmeye başlamasıyla birlikte Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâbı ile birlikte kalkıp gece namazı kılmaya başladılar. Efendimiz'in uzun uzun ibâdet ettiğini, ibâdet ederken adeta kendini yorduğunu gören Kureyş müşrikleri: "Bak, atalarının ve bizim dinimizi terk etmekle nasıl sıkıntıya düşüyorsun, ne kadar bedbaht oluyorsun!" dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) de: *"Hayır, aksine ben, âlemlere rahmet olarak gönderildim"* buyurdu. Onların: "Hayır tam tersine sen elbette bedbahtsın" demeleri üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerîmeyi indirdi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl,* s. 312; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXII, 4)

• Resûlullah (s.a.v.) 'e: **"Ey örtünüp bürünen Resûlüm! Geceleyin kalk, az bir kısmı dışında geceyi ibâdetle geçir!"** (Müzzemmil 73/1-2) âyet-i kerîmeleri inince geceleri kalkıp namaz kılmaya başladı. O kadar çok kıyamda duruyordu ki ayakları şiştiğinden bir sağ ayağı üzerinde durup sol ayağını, bir sol ayağı üzerinde durup sağ ayağını dinlendirmek zorunda kalıyordu. İşte bunun üzerine **"Tâhâ. Biz bu Kur'an'ı sana güçlük çekip bedbaht olasın diye indirmedik...."** âyet-i kerîmeleri nâzil oldu. (Alûsî, *Ruhu'l-me'ânî,* XVI,148)

• Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbı geceyi ihyâ ederken uzun süre namaz kıldıklarından ötürü göğüslerine ip bağlıyorlardı. Daha

sonra bu ve **"Kur'an'dan artık kolayınıza gelen miktarı okuyun"** (Müzzemmil 73/20) gibi âyet-i kerîmeler nâzil olarak bu ibâdet onlara tahfi• edildi. (bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XVI, 172)

Bir olay veya soru sebebiyle inen âyetler, bazen muhataplarını eğitmek amacı taşımaktadır. Mesela, Peygamberimiz'e kıyametin ne zaman kopacağı, hem samimi bir niyetle vaktini merak edenlerce hem de onu kendilerine göre sınamak isteyenler tarafından sorulmuştur. Allah (c.c.) , **"...Onun bilgisi Allah katındadır. Ne bilirsin belki de zaman yakındır"** (Ahzab 33/63) âyetiyle her iki maksatla soranlara da gerekli cevabı vermiştir. Bu cevap, şu eğitici unsurları taşımaktadır: Peygamber de olsa Allah bildirmedikçe kıyametin vaktini kimse bilemez. Kişi, küçük kıyameti sayılan ölümünü de hesaba katarak, kıyameti uzakta görmemeli ve sonsuz hayatı için her an hazırlık yapmalıdır.

Bazen şahsî sorular ve sıkıntılara cevap olarak inen âyetler, genel bir hükmü içermiştir. Mesela sahâbeden ağır hasta olan Câbir (r.a.) , öleceğini tahmin ederek malını ne yapması gerektiğini Peygamberimize sormuştur. Bu soru üzerine Nisâ sûresinin 11-12. miras âyetleri indirilmiştir. (Vahidî, Esbâbu'n-nuzûl, s. 83) Bu âyetler, miras bırakılan malların kimlere hangi oranda paylaştırılması gerektiği konusunda genişçe bilgi vermiştir.

Nüzûl sebepleri Kur'an'da yer almamış, olayı bizzat yaşayan veya ona şâhit olan sahâbe tarafından nakledilmiştir. İlk dönemlerde yapılan tefsîrler, çoğunlukla bu rivâyetlerden oluşmaktadır. Esbab-ı nüzûl hakkında, Mekke dönemiyle ilgili

az, Medine dönemiyle ilgili çok bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler, tedvin döneminde hadis kitaplarının tefsîr kısmında toplanmıştır.

Esbâb-ı nüzûle dâir telif edilmiş pek çok eser bulunmaktadır. Bunlardan:

• Vâhidî (öl. h. 468) , Esbâbu'n-Nüzûl,

• Suyûtî (öl. h. 911) , Lübâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl,

• Türkçe eser olarak da, Bedreddin Çetiner'in "Esbâb-i Nüzûl" isimli eserlerini bilmek yeterlidir.

III. NESH, NÂSİH VE MENSÛH

"Nesh", haram ve helallerle ilgili bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını isteyen dinî bir hükmün, daha sonra gelen bir dinî bir hükümle kaldırılmasıdır. Buna göre:

• Hükmü kaldırılan âyete "mensûh",

• Kendinden önceki hükmü kaldıran âyete "nâsih",

• Yapılan bu işe de "nesh" denir.

Kur'ân-ı Kerîm'de nesihten bahseden âyetlerden ikisinde şöyle buyrulur:

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Şayet biz herhangi bir âyeti nesheder veya unutturursak, ya ondan daha hayırlısını veya onun bir dengini getiririz. Bilmez misin ki, Allah'ın gücü her şeye yeter." (Bakara 2/106)

Bu âyette nesh, terim anlamıyla, yani bir hükmü kaldırmak anlamında kullanılmıştır. Yine bu âyette Allah, bir hükmü

kaldırdığı, ertelediği veya unutturduğu zaman, daha faydalısını veya en azından onun dengini getireceğini beyan etmektedir.

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا
أَنتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"Biz bir âyetin yerine onun hükmünü kaldıracak başka bir âyet getirdiğimiz zaman, ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilmektedir, kâfirler: "Sen, başka değil, sadece Allah adına yalan uyduran bir iftirâcısın!" derler. Hayır! Onların çoğu işin gerçeğini bilmezler." (Nahl 16/101)

Bu âyette ise nesh kelimesi yerine, neshi açıklayıcı olarak "bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirme" anlamında "tebdîl" kelimesi kullanılmıştır.

İslâm âlimleri neshle ilgili olarak iki konuda ittifak, bir konuda ise ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin ittifak ettikleri iki konu şudur:

Birincisi; nesh, yani bir nassın hükmünün ondan sonra gelen bir başka nassla kaldırılması sadece dinin dünya ile ilgili bazı hükümleri için söz konusudur. Dinin temel esaslarında, yani inançla ilgili hükümlerinde nesh yoktur. Bu hükümler daha önceden nasıl belirlenmişse kıyamete kadar aynı şekilde geçerlidir.

İkincisi; Kur'ân-ı Kerîm, önceki kitaplarda yer alan inanç esaslarıyla ilgili olanlar dışındaki hükümleri nesh etmiştir.

Âlimlerin ihtilaf ettikleri konu ise şu an elimizdeki Mushaflaşmış hâliyle Kur'an'ın kendi bünyesinde neshin var olup olmadığı konusudur. Âlimlerin büyük çoğunluğu

Kur'an'da neshin var olduğunu kabul etmişler, bir kısmı ise bu görüşe karşı çıkarak Kur'an'da neshin var olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Nesh, insanların dinî hükümlere alışmalarını sağlayan bir kolaylıktır. Çünkü bu sâyede kolay olandan zor olana doğru alıştıra alıştıra tedrîcî bir yol takip etme imkânı doğmuştur. Bu bakımdan nesh tamâmen insanın fıtratına ve ruhuna uygun bir vakıadır. Dolayısıyla nesh asla, Allah'ın bir şeyi önceden bilmeyip iyice anladıktan sonra önceki hükmü değiştirmesi olarak değerlendirilemez. Bilakis Allah, nesih yoluyla toplumun şartlarına uygun hükümler koymuş ve onu sağlam bir ahlâk oluşturmanın en güzel yöntemi olarak kullanmıştır. Kur'an'ın indiği toplumda devâsız bir hastalık hâline gelmiş alkollü içeceklerin (bk. Bk. Bakara 2/219; Nisâ 4/43; Mâide 5/90-91) ve faizin kaldırılması (bk. Rûm 31/39; Âl-i İmrân 3/130; Bakara 2/275-279) bu konuda çok dikkat çekici iki örnektir.

Şu âyet-i kerîmeyi, Kur'an'da bulunup da neshedilmiş olan âyete örnek verebiliriz:

Allah Teâlâ, öldüğü zaman geride mal bırakacak olan bir kimsenin, mirası için varislerine sağlığında vasiyette bulunmasını şu âyetle emretmişti:

"Birinize ölüm yaklaştığı vakit, eğer geride mal bırakıyorsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşrû bir biçimde vasiyette bulunmak size farz kılındı. Bu, takvâ sahiplerinin yerine getirmesi gereken bir borçtur." (Bakara 2/180)

Neshi kabul edenlere göre Cenâb-ı Hak bu âyetinde,

varislerin mirastan alacakları payların miktarını belirtmemiş, bunun uygun bir şekilde dağılımını yapmayı mal sahibine, yani miras bırakacak olan kişiye bırakmıştı. Ancak Yüce Allah, daha sonra indirdiği miras âyetlerinde (Nisa sûresinin 11. ve 12. âyetlerinde) , varislerin mirastan alacakları payların miktarını belirtmiş ve yukarıdaki âyeti, yani Bakara sûresinin 180. âyetini neshetmiştir. (bk. Elmalılı, *Hak Dini,* I, 505-506) Dolayısıyla Bakara sûresinin 180. âyeti mensûh; onun hükmünü kaldıran Nisa sûresinin 11. ve 12. âyetleri de nâsihtir.

IV. MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH

Kur'an'ın tümünün muhkem olduğunu bildiren Hûd 11/1; Yûnus 10/1; Zuhruf 43/4 gibi âyetler, Kur'an lafızlarının ve mânalarının sağlamlığını, kusursuzluğunu ifade eder. Kur'an'ın tümünün müteşâbih olduğunu belirten Zümer 39/23 ise Kur'an lafızlarının ve mânalarının fesâhat, belâgat, eşsizlik ve güzellikte birbirine benzer ve aynı seviyede olduğunu ifade etmektedir.

Âl-i İrnrân sûresinin 7. âyetinde ise Kur'an âyetlerinin bir kısmının muhkem bir kısmının da müteşabih olduğu belirtilir. Bu başlık altında incelenecek olan konu bu âyetin bahsettiği çerçevede olacaktır. İgili âyette şöyle buyurulur:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ
ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي
الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

“Sana kitabı indiren O’dur. O kitabın bir kısmı muhkem âyetlerden meydana gelir ki bunlar, kitabın esası ve özüdür. Bir kısmı da müteşâbih âyetlerdir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendi arzularına göre onun yorumunu yapmak arzusuyla müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki bunların kesin anlamlarını Allah’tan başka kimse bilemez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: «Biz bunlara inandık, hepsi de Rabbimizin katındandır» derler. Ancak gerçek akıl ve idrak sahipleri hakkıyla düşünüp öğüt alır.” (Âl-i İmrân 3/7)

Kur’ân-ı Kerîm, Yüce Allah’ın nihâyetsiz olan ilminin insanlık âlemine bir tecellisidir. Bu hâliyle o, Allah’ın ilminden haber vermekte, Allah’ın ilmi neleri ihata ediyorsa onlara temas etmektedir. Bu sebeple onun beyan ettiği mânalar sınırsızdır. (bk. *Kehf* 18/109; Lokmân 31/27)

Bu sırra mazhar olan Kur’ân-ı Kerîm, aslında bir din kitabı olarak insanın itikat, ibâdet, ahlâk ve muamelât hayatını tanzîm eden hükümler getirdiği gibi, kıyamete kadar onun düşünce, akıl ve tefekkür gibi melekelerini en iyi şekilde kullanıp geliştirmesini sağlayacak çeşitli mevzulardan da bahseder.

Âyet-i kerîme, bu kadar geniş çerçevedeki mevzuları beyan eden Kur’an âyetlerini umûmî olarak iki kısma ayırmaktadır. Birinci kısım muhkem âyetler olup bunlar, Kur’an’ın esasını ve temelini teşkil eder. İkinci kısım ise müteşâbih âyetlerdir.

اَلْمُحْكَمُ (muhkem) kelimesi sözlük olarak “bozulmaktan uzak, gerçek ve sağlam” mânalarına gelir. Terim olarak ise “mânâsı ve delâleti açık bir şekilde anlaşılan; ifâde ettiği

mânalar ihtimal ve benzerliklerden yâni karışıklıktan ve farklı şekillerde anlaşılmaktan uzak olan" demektir. İşte Kur'an'ın bir kısım âyetleri böyledir. Bunların ifâde ettiği mânalar gâyet açıktır. Yoruma muhtaç değildir. Bunlarda şüpheye ve zihin karışıklığına yer yoktur. Gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olan işin ehli kimseler, bunları kolaylıkla anlayabilir ve onlardan gerekli hükümleri çıkarabilirler. Bu âyetler, ilim ve amel bakımından uyulması gereken temel esasları ve insanı doğru yola eriştiren delilleri ihtiva ederler. Dolayısıyla:

• Allah'ın bir olduğunu bildiren,

• O'na kulluk etmeyi, her türlü iyiliği yapmayı ve adaletli olmayı emreden,

• Bütün ahlâkî faziletlerle donanmayı tavsiye eden,

• İnkâr etmeyi, şirk koşmayı, putlara tapmayı, haksız yere cana kıymayı, içkiyi, kumarı, fâizi, zinâyı, yetim malını yemeği yasaklayan âyetler buna misal verilebilir.

اَلْمُتَشَابِهُ (teşâbüh) , iki şeyin birbirine eşit olarak benzemesi demektir. Bu tarzda birbirine benzeyenlerden her birine de "müteşâbih" denilir. Her iki taraf aynı kuvvette ve eşit benzerlikte olduğundan, benzer yönleri, ayrıntıları ortadan kaldırmakta ve insan zihnî onları birbirinden ayırmakta âciz kalmaktadır. İşte "müteşâbih âyetler", birbirine benzer mânalar ifade etmesi sebebiyle, mânaları ve delâleti açıkça anlaşılmayan, birini diğerinden ayırdetmek güç olan âyetlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in büyük çoğunluğu bu âyetlerden oluşmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında:

• Allah'ın eli ve yüzü olduğunu, geldiğini, arşa istivâ ettiğini

bildiren âyetler,

• Kabir, kıyâmet, mahşer, hesap, cennet ve cehennemle alâkalı âyetler,

• Hurûf-ı mukattaalar,

• Hz. Âdem'in anasız babasız, Hz. İsa'nın sadece babasız yaratılması,

• Hz. Üzeyr'in yüz sene ölü kaldıktan sonra diriltilmesi,

• Ashâb-ı Kehf'in üç yüz dokuz sene mağarada kalıp tekrar uyandırılması,

• Peygamber mûcizeleri,

• Kâinatın maverâsı ve derinlikleri, eşyanın hakikati gibi tefekkürî konulardan bahseden âyetler buna misâl verilebilir.

Peki Kur'ân-ı Kerîm'de müteşâbih âyetlerin bulunmasının hikmeti nedir?

Kur'ân-ı Kerîm, kıyamete kadar geçerliliğini sürdürecek bir kitaptır. Bu sebeple onun, indiği andan itibaren bütün zaman ve mekanlar için uygun düşecek neticelerin ve çeşitli mânaların çıkarılmasına imkan tanıyan ifadelere sahip olması tabiidir. Yine her dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek ehliyette âlimlerin yetişebilmesi, zor ifadelerden bir kısım hedefler bulup çıkarabilme melekesini haiz kişilerin yetişmesine, bu da araştırma ve incelemeye yönelten motivasyonun bulunmasına bağlıdır. Şayet dinin bütün tâlimatları kolay bir üslûpla ve tek düze ifadeler içinde gelmiş olsaydı herkes önündeki hazır malzemeyle yetinme alışkanlığı kazanır, aklını çalıştırmaya ihtiyaç hissetmez, ilmî gayretlere soyunmaz, böylece ilerleme ve gelişme mümkün olmazdı. Bunun için Kur'an, müteşâbih âyetleri vasıtasıyla gerek hukukî meselelerde, gerek her türlü bilimsel konularda,

gerekse ailevî ve ictimâî hayatı ilâhî kanunlar çerçevesinde tanzîm etmede, medeniyetler kurup geliştirmede insan aklına geniş yer ayırmıştır. Az kelimeyle çok mâna ve hüküm beyan edip, bazı hükümlerinde esneklik getirerek akıl, deney, tecrübe ve araştırma mahsûlü ilmî gelişmelere kapı aralamıştır.

Sahip olduğu kalbî, aklî ve zihnî melekeleri itibariyle insan, ilim ve medeniyet ne kadar gelişirse gelişsin, hep yeni şeylerin peşinden koşmak, onları bilip öğrenmek ihtiyacı hisseder. Bu ihtiyacını karşılamaya çalışırken, kendi ötesinde bilinmeyen bîr âlemin varlığını sezmesi, marifet yolunda ilerlerken ve ilimde yeni mertebelere ulaşırken önündeki meçhullerin tükenmediğini fark etmesi bu bakımdan büyük önem arzetmektedir. Zira bu his ve idrak, bir taraftan onu bu nevi araştırmaları sürdürme yolunda kamçılayacak, diğer taraftan da ilimde ne kadar ileri giderse gitsin, her bilenin üzerinde daha iyi bilen birinin olduğunu ve yüce Allah'ın ilminin sonsuzluğunu yürekten kabullenme erdemine ulaştıracaktır. İşte müteşâbih âyetler insana bu yönde de ışık tutmakta ve ona istikâmet vermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in mânalarını anlamaya çalışırken öncelikle muhkem âyetler esas alınmalı, müteşâbih âyetler ise onlarla mîzân edilerek anlaşılmaya çalışılmalıdır. Bu çalışmalar sayesinde âyetler arasında herhangi bir çelişkinin olmadığı, hepsinin aynı hakikati anlatan parçalar olduğu anlaşılacak, böylece Kur'an'ın hak bir kitap olduğuna dair mü'minin kalbinde bulunan iman daha da kuvvetlenecektir.

Âyet-i kerîmede **"kalplerinde eğrilik bulunan"**

kimselerden bahsedilmekte ve bunların **"sırf fitne çıkarmak ve kendi arzularına göre onun yorumunu yapmak arzusuyla"** Kur'an'ın müteşâbih âyetlerinin peşine düştükleri beyan edilmektedir. Bu ifade, kendi batıl görüşünü desteklemek ve tervic etmek için müteşâbihlerin peşine düşen ve onları delil olarak kullanmaya çalışan kâfir, zındık, câhil ve ehl-i bidat herkese şâmildir. Hıristiyanların Hz. İsa'nın "Allah'ın kelimesi ve ruhu" olduğunu beyan eden âyetten (bk. Nisâ 4/171) kendi bâtıl itikatlarını destekleyecek şekilde mânalar çıkarmaları, yahudilerin sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaalardan hareketle ümmet-i Muhammed'in ömrünü çıkarmaya çalışmaları, bir kısım batıl mezheplerin Allah'ın sıfatlarıyla alakalı "el, yüz, yan, ayak, parmak" gibi bazı müteşâbih lafızlardan hareketle Cenâb-ı Hakk'ı insan sûretinde tasvir etmeleri buna misal verilebilir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VII, 150; Kurtubî, *el-Câmi',* IV, 13-14)

Kalbî durumu bu şekilde olanlar, şahsî düşüncelerini ve nefsânî arzularını putlaştıran, bunlardan başka bir hakikat tanımayan, dinin emirlerini oyuncak yerine koyan bir anlayışa sahiptirler. Halbuki dinde aslolan kayıtsız şartsız hakka tâbi olmaktır. Onlar, dinin emirleri doğrultusunda amel etmekten hoşlanmadıklarından, dâimâ zihinleri kararsızlık, şüphe ve vehimlere sürüklemek için müteşâbih ifadelerden esinlenerek ortaya attıkları hayal mahsulü boş şeylerin peşine düşerler. Böylece her şeyi şüpheli hâle getirmek, hep garip ve acaip şeylerden bahsetmek, en açık gerçekleri bile birer efsane gibi göstermek isterler.

Âyet-i kerîmede **"kalplerinde eğrilik bulunan"**ların

karşısına **"ilimde derinleşmiş olanlar"** konmaktadır. Bunlar eğrilikten hoşlanmayan, ilim yolunda sağlam duran, bildiğini ve bilmediğini seçebilen, bildikleri sayesinde bilmediklerinin önemini mümkün mertebe çözebilen, Allah katından gelen bilgiler hakkında en küçük bir şüphe duymayan gerçek ilim sahibi kimselerdir. Onlar: "Biz Kur'an'a inandık, muhkemiyle, müteşâbihiyle hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Hakikaten ancak böyle temiz akıl, güzel dikkat ve kavrayış sahipleri, Allah'ın âyetlerini tefekkür edip ondan gerekli dersi, ibret ve öğüdü alabilir. Aklı karışmış, kalbi eğrilmiş ve anlayışı bozulmuş olanlar ise bunları gereği gibi düşünebilme imkanından mahrumdurlar.

V. VÜCÛH VE NEZÂİR

اَلْوُجُوهُ (vücûh) eş sesli demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de, aynı kelimenin değişik âyetlerde farklı anlamlarda kullanılmasıdır. Her dilde eş sesli kelimeler vardır. Türkçemizdeki "yüz" kelimesi, "başın ön kısmı, dış taraf, yön, belli bir miktarı bildiren sayı" anlamlarında eş seslinin misalidir.

Kur'ân-ı Kerîm'den "vücûh"a misaller:

1. Misâl: اَلْهُدَى (hüdâ) kelimesi. Bu kelime Kur'an'da pek çok mânayı ifâde için kullanılmıştır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

- Beyân (Bakara 2/5)
- Din (Âl-i İmrân 3/72)
- Kur'an (Necm 53/23)
- Delil (Bakara 2/258)

• Tevhîd (Kasas 28/57)
• Sünnet (Zuhruf 43/22)
• İman (Meryem 19/76)
• Sebat (Fatiha 1/5)
• Hz. Muhammed (Bakara 2/159)

2. Misâl: اَلطَّاغُوتُ (tâğût) kelimesi:
• Şeytân (Bakara 2/256)
• Put (Nahl 16/36)
• Her türlü kötü ve zararlı şey

اَلنَّظَائِرُ (nezâir) ise eş anlamlı kelimeler için kullanılan bir kavramdır. Diğer bir ifade ile lafız, şekil, bâzen de mâna bakımından birbirine benzeyen lafız ve âyetlerdir. Bunu "Kur'an'daki farklı kelimelerin aynı anlamı ifade etmesi" şekilinde de târif edebiliriz. Türkçe'de "çabuk, tez, seri, hızlı" kelimeleri de eş anlamlı kelimelerin örnekleridir.

Farklı kelimelerle aynı anlamın ifade edilmesine misaller:

1. Misâl: Kur'ân-ı Kerîm'de "Kur'an" anlamına gelen farklı kelimeler:
• Kur'an (Bakara 2/285)
• Kitap (Bakara 2/2)
• Furkān (Furkan 25/1)
• Zikir (Hicr 15/9)
• Rahmet (Nahl16/89)
• Şifâ (İsrâ 17/82)

Görüldüğü gibi kitap, furkān, zikir, rahmet, şifâ kelimeleri, geçtiği bu âyetlerde Kur'ân-ı Kerîm'le eş anlamlıdır.

2. Misâl: “Cehennem” anlamına gelen kelimeler:

• Nâr
• Cahîm
• Sa’îr
• Sakar
• Hutame

Vücûh ve nezâirin Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasında çok mühim bir yeri vardır. Âyet ve sûrelerde tekrar edilen birçok kelime, kullanıldığı her yerde ayrı bir anlama gelmektedir. Bu mâna zenginliği, âyetleri açıklamada ifade zenginliği kazandırmaktadır. Vücûh ve nezâir dikkate alınmadığı takdîrde, âyetlerin mânasını yanlış veya eksik anlama tehlikesi doğar.

VI. HURÛF-İ MUKATTAA

اَلْحُرُوفُ الْمُقَطَّعَةُ (el-hurûfu’l-mukattaa) kelime olarak “kesik harfler” anlamındadır. Bununla kastedilen Arapçadaki hece harfleridir. Bir terim olarak huruf-u mukattaa ise, Kur’ân-ı Kerîm’deki bazı sûrelerin başında yer alan ve bir harften veya birkaç harfin birleşmesinden oluşan harflere verilen isimdir.

Kur’ân-ı Kerîm’in yirmi dokuz sûresine bu harflerle başlanır. Bazıları sûre başlarında müstakil bir âyet iken, bazıları da âyetin bir bölümüdür. Bu harfler, Kur’an’ın müteşâbih âyetlerindendir. Müteşâbih, birden çok mâna ifade etmesi sebebiyle hangisinin kastedildiği okuyanların çoğu tarafından tam olarak anlaşılamayan âyetlere denir.

Bu harflerden bazıları ve bulundukları sûreler şunlardır:

Mukattaalar / Sûreler

الم / Bakara, Âl-i İmrân ve Ankebût.
الم / Rûm, Lokmân ve Secde
المص / A'râf
كهيعص / Meryem
طسم / Kasas ve Şuarâ
يس / Yasîn
حم عسق / Şûra

Hurûf-ı mukattaanın hangi mânalara geldiği konusunda farklı görüşler vardır. Âlimlerin bu görüşleri başlıca iki grupta toplanmaktadır:

1. Hurûf-ı mukattaa, Kur'an'ın sırlarındandır. Bunların anlamlarını ancak Allah Teâlâ bilir. Onun için insan bu harflerin anlamları üzerinde ne kadar düşünse de bir sonuca ulaşamaz. Bu konuda ortaya konulan görüşler, kişilerin kendi kanaatlerinden öteye geçmez.

2. Hurûf-ı mukattaa konusunda Kur'an'da ve hadislerde açıklayıcı bir bilgi mevcut değildir. Fakat ilimde yüksek dereceye ulaşmış bulunan kimseler bu harflerin anlamlarını tespit edebilirler. Bu görüşü benimseyen âlimler, mukattaa harflerinin anlamları konusunda farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Şöyle ki:

a. Bu harflerden her biri Allah'ın isim ve sıfatlarıyla başka isimlere delâlet eder. Meselâ İbn Abbâs'a nisbet edilen bir görüşe göre كهيعص (Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd) harfleri Allah'ın, "el-Kerîm, el-Hâdî, el-Hakîm, es-Sâdık" isimlerini ifade eder. الم (Elif-lâm-mîm) harfleri, "Ben Allahım, daha iyi bilirim" anlamındadır. Buna benzer misâlleri çoğaltmak mümkündür.

b. Bu harfler, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğuna inanmayanlara meydan okumak için bazı sûrelerin başına getirilmiş ve âdetâ şu mâna kastedilmiştir:

"Kur'ân-ı Kerîm, şu gördüğünüz ve işittiğiniz harflerden oluşan kelime ve cümlelerden meydana gelmektedir. Siz bu harfleri biliyorsunuz. O halde gücünüz yetiyorsa haydi siz de bu harfleri kullanarak Kur'an'a benzer bir kitap ortaya koyun!"

c. Hurûf-ı mukattaa, Allah ve Resûlü arasında hususi şifrelerdir. Mânasını ancak Allah ve Resûlü bilir. Bu görüşte olan âlimler, "Onlar Kur'ân'ın sırrıdır. Biz zâhirine inanır, mânasını Allah'a bırakırız" derler.

d. Cenab-ı Hak, tek tek okunan bu harflerle muhatapların dikkatlerini çekerek, bir an için her işi bırakıp vahyedilen muazzam ilâhî hakikatleri can kulağıyla dinlemelerini temin etmektedir. Zira insan fıtratında, görmediği ve duymadığı garib şeylere karşı ilgi duyma özelliği vardır. İnsanlar, bu harflerin mânasını anlamaya çalışırken, onlardan sonra gelen bölümleri de dinlerler ve böylece maksad hâsıl olur.

e. Başında bulundukları sûrelerin muhtevalarına dikkat çekmek üzere Allah Teâlâ bu harflerle yemin etmektedir.

Hurûf-ı mukattaanın Kur'an'ın diğer âyetleri gibi Allah kelamı olduğunda şüphe yoktur. Ancak Cenâb-ı Hak ve onun Resûlü Hz. Muhammed (a.s.) bu harflerin anlamları konusunda bir bilgi vermedikleri için bunların anlamı üzerinde durmamak gerekir. Yapılacak en doğru şey, "Bunlar, Allah kelamıdır ve Kur'an'dandır. Anlamlarını ise Allah ve Resûlü daha iyi bilir" demektir.

VII. GARÎBU'L-KUR'AN

اَلْغَرِيبْ (garîb) kelimesi Arapça sözlüklerde "yurdundan uzak kalan; kendi cinsi arasında eşi ve benzeri bulunmayan; müphem ve kapalı olan" mânalarına gelir. Buna göre "garîb lafız", "az kullanılması sebebiyle mânası sözlüklere başvurulmadan bilinemeyen kelimeler" demektir.

"Garîbu'l-Kur'an" dediğimiz zaman ise daha ziyade "diğer Arap lehçelerinden gelen ve farklı yabancı dillerden alınıp Arapçalaştırılan lafızlar" kastedilir.

Şu bir tarihi gerçektir ki, bütün diller, yabancı dillerden kelimeler almış ve onları kendi potasında eriterek kelime hazinelerine katmıştır. Arap dili de yabancı millet ve medeniyetlerden aldığı bazı kelimeleri Arapçalaştırarak kullanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de indirildiği dönemin günlük konuşma dilindeki bu Arapçalaşmış kelimeler mevcuttur. Fakat tabii olarak bazı kimseler, bu kelimelerin bir kısmının mânasını bilememiştir.

Bugün, terim olarak "garîb" diye tabir edilen bu kelimelerin tamamı tespit edilmiştir. Bu kelimelerin bir kısmını şu şekilde tablolaştırabiliriz:

Garîb Kelimeler / Lehçeler / Mânaları
Sefih (Bakara 2/13) / Kinâne Lehçesi / Câhil
Sâ'ika (Bakara 2/55) / Umman Lehçesi / Ölüm
Bağy (Bakara 2/90) / Temîm Lehçesi / Hased
Yemîn (A'râr 7/136) / Kıpt Lehçesi / Deniz
Erâik (Yâsîn 36/56) / Habeşçe / Koltuklar
Esbât (Bakara 2/236) / İbranice / Kabileler
Ğassâk (Nebe' 78/25) / Türkçe / Kokuşmuş su, irin

Rakîm (*Kehf* 18/9) / Rumca / Levha
Siccîl (Fîl 105/4) / Farsça / Pişerek taşlaşmış çamur
Ekvâb (Bakara 2/236) / Nabatça / Testiler
Esfâr (Cum'a 62/5) / Süryanice / Kitaplar

Kur'ân-ı Kerîm'de bir kelimenin "garip" olmasına, bazen Kur'an'ın o kelimeye yüklediği yeni bir anlam sebep olabilmektedir. Meselâ (Bakara 2/7) âyetindeki خَتَمَ (hateme) nin "mühürledi" anlamı bilinmesine rağmen, âyetteki "Allah onların kalplerini mühürledi" ifadesinin anlamı bazı kimselerce anlaşılamamıştır.

Kelimelerin Kur'an'da nadir kullanılması da, o kelimenin anlamının bazı kimselerce bilinememesine sebep olmuştur. Mesela sadece (Meryem 19/13) âyetinde geçen "merhamet, ruh inceliği ve kalp yumuşaklığı" anlamındaki حَنَانًا (hanânen) kelimesi böyledir. Nitekim Abdullah b Abbas bile bu kelimeyi, Kur'an'da anlamını bilmediği dört kelime arasında saymıştır.

Yabancı dillerden ve lehçelerden Arap diline geçerek Arapçalaşmış kelimeleri anlama çalışmaları daha sahâbe döneminde başlamıştır. Anlamın tespitinde Arap şiirinden de faydalanılmıştır. Bu çalışmalar, erken dönemden itibaren "Ğaribu'l-Kur'an" isimli sözlüklerde toplanmıştır. Bu kelimelerin çoğunluğunun halkın geneli tarafından bilindiği de unutulmamalıdır. (Fil 105/4) âyetindeki Farsça asıllı "seng kil"in "siccîlin" telaffuzuyla herkes tarafından kullanılması bunun en güzel misalini oluşturmaktadır.

Garîbu'l-Kur'an hakkındaki en meşhur eser, Râğıb el-Isfehânî (ö.502/1108) 'nin "el-Müfradât fi ğaribi'l-Kur'ân" isimli kitabıdır.

VIII. MÜŞKİLÜ'L-KUR'AN

اَلْمُشْكِلُ (müşkil) , sözlükte "karışık, birbirine zıt olan şey" anlamına gelir. Terim olarak ise "Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetleri arasında ihtilaf ve tezat gibi görünen hususlar" diye târif edilir. Aslında Kur'an'da hiçbir çelişki ve tezat yoktur. Bununla ilgili olarak âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

"Acaba Kur'an üzerinde hiç düşünmüyorlar mı? Şayet o, Allah'tan başkasının sözü olsaydı, elbette onda pek çok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı." (Nisâ 4/82)

Dolayısıyla Kur'an'da çelişki olmadığına göre, "Müşkilu'l-Kur'an" ilmi, bazı âyetlerin ve kelimelerin anlaşılma güçlüğünü ortadan kaldırmayı hedeflemekte, dıştan çelişki var gibi gözüken âyetleri de dilin inceliklerini, Kur'an'ın bütününü ve Peygamberin sünnetini dikkate alarak açıklamaya çalışmaktadır.

Vereceğimiz şu misaller konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır:

1. Misâl:

A'râf sûresi 6. âyette:

فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾

"Kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka hesaba çekeceğiz" buyrularak mahşerde hesabın varlığına ve zorluğuna dikkat

çeker. Fakat Rahman sûresi 39. âyette:

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴿٣٩﴾

"O gün ne insanlara ne de cinlere günahından sorulur" buyrulur.

Konuya zahiren baktığımız zaman sanki bunlar arasında bir çelişki varmış zannedilebilir. Çünkü bir âyet hesabın varlığından, diğeri ise yokluğundan bahsetmektedir. Ama biz biliyoruz ki, Kur'an'da kesinlikle bir çelişki söz konusu değildir.

Zahiren çelişki gibi gözüken bu işkali şöyle çözüme kavuşturmak mümkün olabilir:

Kıyamet günü, uzunluğu sebebiyle çeşitli safhaların yaşanacağı ve değişik hallerin olacağı bir gündür. Âhiretle ilgili âyet-i kerîme ve hadis-i şerifler bu safhalarda nelerin yaşanacağını haber vermektedir. Bir safha var ki orada günahlardan sorulmayacak, bir safha var ki orada herkese mutlaka yaptıklarından sorulacak (bk. Hicr 15/92-93) , bir safha var ki kimse konuşamayacak, bir safha var ki konuşacak, bir safha var ki şâhitler şâhitliklerini yapacak, bir safha var ki ameller tartılacak, bir safha var ki amel defterleri dağıtılacak, bir safha var ki kâfirler birbiriyle, ezilenler ezenlerle, müşrikler putlarıyla cedelleşeceklerdir. İşte Rahmân sûresi 39. âyette, insan ve cin hiç kimseye günahından sorulmayacak bir safhaya işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ o günahları tespit etmiş, melekler yazmış, şâhitler şâhitliklerini yapmış, ameller tartılmış, sonuç kesin olarak ortaya çıkmıştır. Artık inkârcı suçlular, hiçbir sorguya hacet kalmayacak şekilde simalarından ayan beyan tanınacak

bir durumdadır. Geriye bunların son derece güçlü zebâniler tarafından kıskıvrak yakalanıp cehenneme fırlatılması kalmıştır. Onlar da dünya hayatında günaha dalmakta tereddüt etmeyen bu suçluların ellerini kollarını uzun demir zincirlere vurup (bk. Hâkka 69/32) , perçemleri ve ayaklarından tutup bellerinden ikiye katlayarak cehenneme fırlatacaklardır.

2. Misâl:
Müzzemmil sûresi 5. âyette:

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾

"Doğrusu biz sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz" buyrulmaktadır. Kamer sûresi 17. âyette ise:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

"Andolsun biz bu Kur'an'ı, iyice anlaşılıp öğüt alınabilmesi için kolaylaştırdık..." buyrulur. İlk âyette Kur'an'ın ağır bir söz olduğu, ikinci âyette ise onun kolaylaştırıldığı beyan edilmiştir. Bu durum ilk bakışta çelişki izlenimi vermektedir. Halbuki ilk âyet, Kur'an'ın getirdiği hayat düzeninin tebliğinin ve uygulanmasının ağır bir sorumluluk olduğunu bildirmiştir. İkinci âyette belirtilen Kur'an'ın kolaylaştırılması ise okunması, anlaşılması ve ezberlenmesidir. Kur'an'ı teorik olarak öğrenmek kolaydır. Ancak kişisel ve sosyal hayatımızı onun öngördüğü şekilde yaşamanın önünde sabrı ve iradeyi gerektiren nice zorluklar vardır.

Kur'an'da müşkil, kapalı ve hangi anlamın tercih edileceği tam belirgin olmayan lafızların bulunması, onun üzerinde daha yoğun düşünmeyi sağlamıştır. Aynı şekilde, Kur'an'ın edebi üstünlüğünün ortaya çıkmasını ve daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

İbn Kuteybe (ö. 276/889) 'nin "Te'vîlü müşkili'l-Kur'an" isimli eseri bu alanda en önemli çalışmalardan biridir.

IX. MÜCMEL-MÜBEYYEN

اَلْمُجْمَلُ (mücmel) sözlükte "bir araya getirilmiş, kısaca ifade edilmiş" demektir. Terim olarak ise "kendisinden ne kastedildiği anlaşılmayacak derecede kapalı olan, ancak maksadın Şâri[8] tarafından izah edilmesiyle anlaşılabilen lafız veya âyet" diye târif edilebilir.

اَلْمُبَيَّنُ (mübeyyen) ise sözlükte "açıklanmış, beyan edilmiş, anlaşılır hale getirilmiş" mânasına gelir. Terim olarak ise "Kur'an âyetlerinde mücmel hususların açıklanıp anlaşılır hale getirilmesi" demektir. Buna göre kapalı sözü açıklığa kavuşturan lafız veya âyete de "mübeyyin" denilir.

Konuyla ilgili verilecek şu misaller dikkat çekecektir:

1. Misâl:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ
مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

"Fecrin, beyaz ipliğe benzeyen aydınlığı siyah ipliğe benzeyen gece karanlığından ayrılıncaya kadar bütün gece yiyin için." (Bakara 2/187)

Rivayete göre âyetteki مِنَ الْفَجْرِ (mine'l-fecri) "tan yeri" kelimesi ilk indiğinde âyetin içinde yoktu. Bu sebeple bir kısım sahâbîler âyetteki ipliği "gerçek iplik" zannediyor, sahur yaparken siyap iplikle beyaz ipliği yan yana getiriyor ve bunları birbirinden ayırt edinceye kadar yemeye devam ediyorlardı. Bu yanlış anlama üzerine مِنَ الْفَجْرِ (mine'l-fecri) "tan yeri" sözü indi. Böylece âyette sözkonusu edilen ipin hakikat anlamında olmayıp "gündüzün beyazlığı ile gecenin karanlığını" ifade eden ufuktaki çizgiler şeklinde mecâzî bir mânaya geldiği anlaşılmış oldu. (Buhârî, Savm 16; Elmalılı, *Hak Dini,* I, 672)

2. Misâl:

Âyetlerdeki kapalılık bazen lafzın yaygın kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾
وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾

"Gerçekten insan, pek hırslı ve tez canlı yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Bir iyiliğe konunca da iyice cimrileşir, onu başkalarıyla paylaşmak istemez." (Meâric 70/19-21)

19. âyette geçen هَلُوعٌ (helû') kelimesi "mala ve menfaate karşı şiddetli hırs sahibi, haris; bunun yanında tez canlı, pek sabırsız, tahammülsüz ve mızıkçı" anlamlarına gelir. Fakat bu lafız yaygın kullanılmadığı için "mücmel" bir kelime olup gelen iki âyet onu açıklamaktadır:

جَزُوعٌ (cezû') ; kendisine bir kötülük, mesela ağrı, sıkıntı,

yoksulluk, hastalık gibi bir acı dokunduğu zaman kıvranır, sızlanır, feryad ü figân eder. Dayanamaz, başkalarından medet bekler.

مَنُوعٌ (menû') ; kendisine bir iyilik ulaştığı zaman mesela bir servete, bir sıhhate, bir makama konduğu zaman hırsından, kıskançlığından hiç kimseye bir şey vermek istemez. Ağladığı günü derhal unutur. Başı ağrıdığı zaman her şeyden ve herkesten medet uman o mızmız adam, bu kez biraz kuvvet bulunca kimseye bir lokma vermemek, iyiliğe engel olmak için sımsıkı bir afacan kesilir. Gerçek ve iyi olan her şeye sırtını çevirir. Eline geçeni toplayıp yığmaya, saklamaya çalışır. Bu yüzdendir ki, o çılgın ateş onu kendine çağırır.

3. Misâl:

Âyetlerdeki lafızlar bazen birden çok anlam taşımakla da kapalı hale gelebilmektedir. Lafzın eşit seviyedeki bu anlamlarından hangisinin alınması gerektiği açık değildir. Örneğin, Tekvir sûresi 17. âyetindeki عَسْعَسَ (as'asa) kelimesi, "gitmek ve gelmek" mânalarındadır. Dolayısıyla âyete giden gece veya gelen gece anlamlarından hangisini kazandırdığı belirgin değildir.

4. Misâl:

Lafzın, sözlük mânası bilinmekle birlikte özel anlamda kullanılması da kapalılığa sebep olmaktadır. Bu çeşit mücmelin örneği اَلصَّلٰوةُ (salât) , اَلزَّكٰوةُ (zekât) ve اَلْحَجُّ (hac) gibi kavramlardır. Örneğin, (Bakara 2/43) âyetindeki اَلصَّلٰوةُ (salât) kelimesinin sözlük mânası "dua" iken, Allah onu şart ve rükünleri olan "namaz ibâdeti" anlamında kullanmıştır. Bu

kapalılığı Peygamberimiz, uygulamalı olarak açıklamış ve böylece bu lafızlar müfesser/mübeyyen haline gelmiştir.

Verilen örneklerde de açıkça görüldüğü üzere, mücmel ve mübeyyen lafız ve âyetlerin Kur'an'da yer alması, ona büyük bir ifade ve mâna zenginliği kazandırmaktadır.

X. HAKİKAT VE MECÂZ

اَلْحَقِيقَةُ (hakikat) , bir lafzın konulduğu gerçek anlamında kullanılmasıdır. Meselâ "kuzu" denildiyse bildiğimiz kuzu, "aslan" denildiyse bildiğimiz aslanın kastedilmesidir. اَلْمَجَازُ (mecâz) ise bir lafzın haklı bir gerekçeye dayanılarak konulduğu mânanın dışında bir mâna ifade etmesidir. Yine aynı kelimeleri örnek verecek olursak; sevdiğimiz bir öğrencimize veya çocuğumuza hitâben "Kuzum nasılsın?" diye sorduğumuzda, aralarındaki "küçük, sevimli varlık" benzerliğine dayanarak bununla "bir koyunun evladı olan gerçek mânada kuzu"yu değil, mecazî olarak çocuğumuzu veya öğrencimizi kastederiz. Yine güçlü bir adamın ortaya çıkması sebebiyle "Aslan geldi" dediğimizde de aynı mecazî anlam söz konusudur.

Kur'ân-ı Kerîm'de kelimeler hakikî mânalarında kullanıldıkları gibi, bazen de mecazî mânalarda kullanılırlar. Aslında kelimelerin gerçek anlamlarında kullanılmayıp herhangi bir benzerlikten ötürü, başka bir anlamda kullanılması, yani mecazî kullanım her dilde vazgeçilmez bir anlatım unsurudur. İslâm âlimlerinin çoğunluğu, Kur'an'da mecâzın varlığını kabul etmişlerdir.

1. Misâl:

Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmuştur:

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لاَ يَعْقِلُونَ

"Şüphesiz ki, Allah katında canlıların en şerlisi, ilâhî gerçekleri düşünüp anlamayan o sağırlar ve dilsizlerdir." (Enfâl 8/22)

Bu âyeti kerîmede, yeryüzünde dolaşan canlıların en kötülerinin düşünmeyen, sağır ve dilsizler olduğu belirtilirken, mecazî olarak bir insan tipine işaret edilmektedir. Bu kişiler, Kur'an'ın âyetlerini dinlemeyen, onları duymazlıktan gelen insanlardır. İşte bu yüzden onlar duyma özürlü kişilere benzetilmişlerdir. Böylece bir mecâz yapılmıştır. Bu ifadeyi Kur'an içerisinde hakikî mânasında almamız mümkün değildir. Aksi takdirde bundan duyma ve konuşma özürlülerin kötü insanlar olduğu anlamı çıkacaktır ki, bu anlam Kur'an'ın öğretisine terstir. Bu sağır ve dilsizlerle inkârcılar kastedilmektedir.

2. Misâl:

كُلَّمَآ أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللهُ

"Ne zaman savaş için bir fitne ateşi körükledilerse, Allah onu söndürdü." (Mâide 5/64)

Âyette geçen أَوْقَدُوا نَارًا (evkadû nâren) ifadesi hakiki mânada ateş yakmak değil, "Allah Resûlü ile savaşmak ve ona bir kötülük etmek" yani fitne ateşini körüklemek anlamında mecazi mânada kullanılmıştır.

XI. MÜBHEMÂTÜ'L-KUR'AN

اَلْمُبْهَمُ (mübhem) sözlükte "anlaşılması zor olan şey, kendisiyle neyin kastedildiği açık olmayan söz" anlamına gelir. Terim olarak ise "Kur'an'daki yer, zaman, kişi ve eşya isimlerinin açıkça zikredilmeksizin, ismi mevsûl, ismi işaret ve zamirle üstü kapalı ifade edilmesi"dir. Böyle durumlarda âyetlerin kimi ve neyi kastettiği tam olarak anlaşılmayabilir. Müphemleri açıklayabilmek için yine Kur'an'a, sünnete ve sahâbe sözlerine bakılır. Ayrıca tarih araştırmalarından ve ilmi verilerden de faydalanılabilir.

Kur'an'daki müphem lafız ve ifadelere şu misalleri verebiliriz:

1. Misâl.

وَالَّتِيٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَآ اٰيَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

"İffet ve namusunu örnek bir tarzda korumuş Meryem'i de hatırla. Biz ona rûhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu bütün âlemlere bir ibret, kudretimizi gösteren bir alâmet kıldık." (Enbiyâ 21/91)

Bu âyette geçen الَّتِي (elletî) ism-i mevsûlü ile namusunu koruyan bir kadından bahsedilmektedir.

Allah Teâlâ:

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِيٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

"Bir de İmrân kızı Meryem'i de örnek verir. O, iffetini

çok iyi korumuş, biz de ona rûhumuzdan üflemiştik. O, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdîk etmişti. O, Allah'a bütün samimiyetiyle boyun eğen, O'nun emirlerine gönülden itaat eden biriydi" (Meryem 66/12) âyetinde bu kadının İmrân kızı Meryem olduğunu ismen belirtmiştir.

2. Misâl:

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

"Gerçek şu ki, «soyu kesik» diyerek seni ayıplamaya kalkışan var ya, işte soyu kesik olan zürriyetsizin tâ kendisi işte odur!" (Kevser 108/3)

Bu âyet-i kerîmede Yüce Rabbimiz, Resûlullah (s.a.v.) 'e "ebter: soyu kesik" diyen müşriklerden Âs b. Vâil'i, Peygamberimiz (s.a.v.) 'e isnad ettiği sıfatla aşağılamak için açıkça ismini vermemiş ve "o (alçak) " anlamında هُوَ (hüve) zamiriyle zikretmiştir.

3. Misâl:

أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ

أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

"...Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler?" (Mâide 5/53) âyetinde هٰؤُلَاءِ (hâulâi) ismi işaretiyle gösterilen kimselerin münafıklar olduğu

وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾

"...«Gücümüz yetseydi mutlaka sizinle beraber cihada çıkardık» diye kendilerini helak edercesine Allah'a yemin edecekler. Halbuki Allah onların mutlaka yalancı olduklarını biliyor" (Tevbe 9/42) âyetinde açıklanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de müphem ifadelerin bulunması pek çok yönden anlamlı ve faydalıdır:

• İfade zenginliği sağlamak,

• Kendisinden söz edilen şahsı yüceltmek

• Hoşa gitmeyen bir lafızla muhatabı ayıplayıp tahkir etmek,

• Bahsedilen kişi meşhur olduğu için ilave bir açıklama cihetine gitmemek,

• Müphemi belirginleştirmenin herhangi bir faydasının olmaması.

XII. KUR'AN'DA YEMİNLER

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîmde bazen sûre başlarında bazen de sûre ortalarında yer yer yarattıklarına yemin etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de on yedi sûrenin başında yemin yer almaktadır. Bu yeminlerden bir kısmı ve bu yeminlerin hikmetlerinden bazıları şöyledir:

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾
إِنَّ إِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾

"Yemin olsun saf saf dizilenlere, haykırıp sürenlere, zikir okuyanlara ki sizin ilâhınız tek bir ilâhtır."

(Sâffât 37/1-4)

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾

“Gerçekleri açıklayan bu apaçık kitaba yemin olsun!”
(Zuhruf 43/2)

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴿٣﴾
فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا ﴿٤﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾

“O esip tozu toprağı savuran rüzgârlara, ağırlık yüklenen bulutlara, kolaylıkla akıp giden gemilere, bütün işleri, rızıkları, yağmurları taksim eden meleklere yemin olsun ki size va’dedilen yeniden diriliş, hesap ve ceza kesinlikle doğrudur.”
(Zâriyât 51/1-5)

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾

“Yemin olsun incire ve zeytine, Sînâ dağına ve bu güvenli beldeye ki muhakkak biz insanı en mükemmel biçimde yarattık.”
(Tîn 95/1-3)

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾

"Asra yemîn olsun ki, insan gerçekten ziyandadır." (Asr 102/1-2)

Kur'an'da varlıkların üzerine yemin edilmesinin bir çok hikmetleri vardır;

• O varlığa dikkat çekmek,

• O varlığın şanını yükseltmek,

• İfade edilen mânanın kuvvetini artırmak,

• Üzerine yemin edilen varlıkların insan için kıymetini belirtmektir.

XIII. ÂYETLER VE SÛRELER ARASI MÜNÂSEBET

Kur'ân-ı Kerîm, yirmi üç yıl boyunca parça parça inmiştir. Âyetler ve sûreler Peygamberimiz (s.a.v.) 'in Cebrâil (a.s.) 'dan aldığı talimata göre tertip edilmiştir. Kur'an'ın hem âyetlerinin hem de sûrelerinin tertibinde mûcizevî bir yön vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri ve sûreleri arasında öylesine bir münasebet ve irtibat vardır ki, adeta Kur'an bütünüyle tek bir âyet gibidir. Özenle hazırlanmış sanat harikası bir mücevher gibidir. Mûcizevî bir metotla inşâ edilmiş, her parçası büyük bir ustalıkla yapılmış bir sanat eseridir. Her karesi, her parçası, her rengi büyük bir ustalık ve incelikle örülmüş harika desenlerle bezenmiş bir kumaş, bir halı gibidir. Gökyüzündeki çıplak gözle dağınık halde görülen burçlar, yıldızlar, gezegenler arasında müthiş bir münasebet, ölçü ve ahenk olduğu gibi Kur'an sûreleri ve âyetleri arasında da benzer münasebet, ölçü ve ahenk vardır.

Kur'an'ın bu yönünü ele alan ve inceleyen ilme "münâsebet ilmi" veya "tenâsübü'l-ây ve ve's-suver" ismi verilir. Buna biz

"siyak ve sibak ilmi" de diyebiliriz.

Bu ilim sayesinde âyetler ve sûreler arasındaki irtibat ortaya konularak;

• Kur'an'daki bir hükmün illetinin ve ibarenin asıl maksadının ne olduğu anlaşılır.

• İfadenin hakikat mi yoksa mecaz mı olduğuna karar verilir.

• Birden çok mâna ifade edilen kelimenin bunlardan hangisini kastettiği anlaşılır.

• Kırâatlardan hangisinin tercih edileceğine karar verilir.

• Zamirlerin mercii tespit edilir.

• Mükerrer âyetlerdeki farklılıkların sebebi anlaşılır.

• Münâsebet ilmi şu başlıklar altında incelenebilir:

• Âyet içi münâsebet:

Kur'ân-ı Kerîm'in küçük olsun büyük olsun her bir âyetinde, âyet içi çok belirgin ve sağlam bir münâsebet mevcuttur. Örnek olarak sadece Âyete'l-Kürsî'ye bakmak yeterli olacaktır:

"Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, ebedî diridir. Varlığı kendinden olup bütün kâinatı yönetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku yakalayabilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun huzurunda kim kalkıp da şefaat edebilir? O, kullarının geleceğini de bilir, geçmişini de. Kullar ise, dilediği dışında O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Dolayısıyla her ikisini de koruyup gözetmek O'na asla ağır gelmez. En yüce ve en büyük yalnız O'dur."

Burada birinci cümlede Allah'ın, kendisinden başka ilah bulunmayan tek ilâh olduğu belirtilir. Böyle bir ilâhın ebedî hayat sahibi olması, varlığı kendinden olması ve bütün kâinatı yöneten olması gerekir ki ikinci cümle bunu ifade eder. Böyle bir ilâhın uyumak bir tarafa bir an gaflete düşüp uyuklamaması gerekir ki üçüncü cümle bunu anlatır. Böyle bir ilahın her şeye sahip olup sahip olduğu varlıkların bütün hallerini en iyi şekilde bilmesi ve onlar hakkında şefaat v.s. konularda tek yetkili olması gerekir ki dördüncü cümle bunu söyler. Böyle bir ilâhın hakimiyetinin her şeyi kuşatması, gökleri yeri zorlanmadan koruması ve devam ettirmesi gerekir ki beşinci cümle bunu belirtir. Böyle bir ilahın en yüce ve en büyük zat olması gerekir ki son cümle de bunu ifade eder. Bunlar sadece âyet içi ilk planda gözle görülen bir münasebettir. Âyet-i kerîmeye daha derin bakıldığında onda insanı hayretlere düşüren daha derin münasebetler görmek mümkün olabilecektir.

• Âyetler arası münâsebet:

Âyetler içinde olduğu gibi âyetler arası münasebet de çok güçlü ve barizdir. Bütün âyetler arası bu münasebet en muhteşem anlamda kendini gösterir. Örnek olarak Vâkıa sûresinden şu âyetleri verelim:

"10. Üçüncü zümre «sâbikûn»; dünyada hayırlı işlerde öne geçenlerdir ki, onlar âhirette mükâfatda da öne geçeceklerdir.

11. İşte bunlar «mukarrabûn»; Allah'a en yakın kullardır.

12. Nimetlerle dopdolu cennetlerde olacaklardır.

13. Onların çoğu öncekilerden,

14. Birazı da sonrakilerden!

15. Mücevherlerle işlenip süslenmiş ve yan yana dizilmiş tahtlar üzerine kurulurlar.

16. Orada birbirlerine muhabbetle bakarak karşılıklı otururlar.

17. Etraflarında hiç yaşlanmayan gençler hizmet için âdeta pervane olur;

18. Durmadan çağıldayan pınarlardan doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle...

19. Bu içecekten ötürü ne başları ağrır, ne de sarhoş olurlar.

20. Beğendikleri türlü türlü meyvelerle...

21. Canlarının çektiği kuş etleriyle...

22. Bir de iri gözlü güzel yüzlü hûriler;

23. Sedeflerinde saklı inciler gibi!

24. Dünyada yaptıkları güzel amellere bir mükâfat olarak.

25. Orada ne bir boş, mânasız laflar işitirler, ne de günaha sokacak bir söz.

26. Sadece, «Selam size ey cennetlikler, selâm!» sözünü duyarlar." (Vâkıa 56/10-26)

Bu âyetler cennette en yüksek derecelere yükselecek "mukarrabîn" denilen Allah'a yakın kulların erişecekleri nimetler haber verilir. Nimetlerin sıralaması ne müthiştir ve muazzam bir ahenk içinde müjdelenmektedir. Âyetler arasındaki münasebeti her okuyucu rahatlıkla görüp anlayabilir, orada resmedilen nimet ve mutluluk manzaralarını seyredebilir.

• Sûre içi münasebet:

Kur'ân-ı Kerîm'de âyet içinde olduğu gibi sûre içinde de uygun bir münasebet vardır. Örnek olarak İhlâs sûresini verelim:

"1. De ki: O Allah birdir.

2. Her şey o Allah'a muhtaç; O hiçbir şeye muhtaç değildir.

3. O, doğurmamış ve doğmamıştır.

4. Hiçbir şey O'na denk değildir." (İhlâs 112/1-4)

Bahsedilen o yüce zatın Allah olması için "bir" olması, hiçbir şeye muhtaç olmaması, herkesin kendine muhtaç olması, doğurmamış ve doğmamış olması ve hiçbir şeyin kendine denk olmaması lazımdır. Sûre içi daha derin münasebet ve bağlar vardır ki bunun için müstakil bir cilt kitap yazmak gerekir.

• Sûreler arası münasebet:

Âyetler arasında olduğu gibi Kur'an'ın büyük olsun küçük olsun sûreleri arasında da münasebet vardır. Bu konuda tefsîrlerde önemli izahlar yer alır. Konuyla ilgili müstakil tez ve kitap çalışmaları da yapılmıştır ve yapılmaktadır. Biz bir iki örnekle yetineceğiz:

Fâtiha-Bakara: Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği mâna ve mesajlara güzel bir giriş ve şumüllü bir özet mâhiyetindeki Fâtiha sûresinden sonra, Kur'an'ın zirvesi mesabesindeki (bk. Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 2) Kur'an'ın en uzun ve en muhtevalı sûresi olan Bakara sûresi gelmektedir. Kur'an hayat sahibi bir varlığa benzetilecek olursa Fâtiha sûresi bunun başı, Bakara sûresi gövdesinin en önemli kısmı, diğer sûreler o varlığın

diğer azaları ve cihazları mesabesindedir.

Bakara-Âl-i İmrân: Bakara sûresinde özetle işaret edilen bir kısım mevzuları derinlemesine izah etmek ve sûrenin sonunda yer alan mü'minlerin yardım ve zafer niyazlarına bir cevap olmak üzere Âl-i İmrân sûresi başlar.

Âl-i İmrân-Nisâ: Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde yeri geldikçe kısa kısa temas edilen rabbânî terbiye gereği insanın yaratılışı ve kardeşliğinden başlayarak toplumun oluşumu ve sağlam ağlarla birbirine bağlanmasının bir rüknü olan aile hayatıyla ilgili hukuk ve vazifelerin açıklanması ve dinî terbiyenin tamamlanması bağlamında Nisâ sûresi başlar.

• Sûrelerde işlenen farklı konular arası münâsebet:

Bu husus da Kur'an'ın bütünlüğü ve konuları küllî bir anlayışla ele alması açısından önemli bir yöndür. Kur'an sûrelerinde, sûrenin uzunluk ve kısalığına göre bazen bir konu, baze iki, üç veya daha fazla konu ele alınır. Bunlar arasında son derece insicam ve irtibatın bulunduğu ve konuların birbiriyle adeta bir çarkın dişlilerinin birbiriyle uyumu gibi bir uyum içinde işlendiği görülür. Meselâ Bakara sûresinin 190-195. âyetler cihad ve savaştan bahsederken, 196-203. âyetler ise hacdan bahseder. Yani cihad ve savaştan bahseden âyetlerle hacdan bahseden âyetler arka arkaya gelmiş, cihad ve hac komşu olmuş, aralarında bir münasebet oluşmuştur. Bilindiği gibi cihad ve hac ibâdetinde kullar hem canla hem de malla imtihan edilirler. Bu itibarla cihad ve hac en zor ibâdetlerdendir. Peygamberimiz (s.a.v.) *"cihadın en güzeli kabule ayan olan hacdır"* buyurarak cihadla hac konuları arasındaki münasebeti göstermiştir.

• Kur'an'ın bütünüyle ilgili münasebet:

Âyet içi, âyetler arası, sûre içi, sûreler arası, konular arası münasebet olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'in bütünü arasında da mûcizevî, müthiş ve muazzam bir münasebet, ahenk, irtibat ve konu birliği vardır. Bunu şu âyet-i kerîmeler en güzel şekilde izah ve ifade etmektedir:

"Acaba onlar Kur'an üzerinde hiç düşünmüyorlar mı? Şayet o, Allah'tan başkasının sözü olsaydı, elbette onda pek çok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı." (Nisâ 4/82)

"Hamd o Allah'a mahsustur ki, kuluna kitabı indirdi; onda hiçbir eğrilik, çarpıklık ve tutarsızlığa yer vermedi." (*Kehf* 18/1)

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şu olmalıdır: Kur'ân-ı Kerîm, ele aldığı konuları çok farklı ve çok yönlü bir münasebet içinde anlatır. İnsanların yazdığı kitaplarda olduğu gibi onda çok özel konu başlıkları bulunmaz. Kendini has mûcizevî uslupla hedeflerine en güzel şekilde hizmet edecek tarzda pek çok konuyu birlikte sözkonusu eder ve açıklar. Bunlardan hedeflerine uygun sonuçlar çıkarır. Bu bakımdan bir konu hakkında Kur'an'ın ne demek istediğini tam olarak anlayabilmek için, o konunun Kur'an bütünlüğü içinde ve o konuyla ilgili âyetler çerçevesinde ele alınıp incelenmesi gerekir. Değilse yanlış sonuçlara varma tehlikesi olabilir. Örnek olarak Kur'an'ın "şefaat" meselesine bakışını verebiliriz:

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetler vardır ki bunlar Allah'tan başka hiç kimsenin şefaat etme hakkı olmadığını söyler:

"De ki: Şefaatin tamamı Allah'a aittir. Göklerin ve yerin mülkü O'nun dur." (Zümer 39/44)

"...Onların Allah'tan başka hiçbir dostları ve şefaatçileri yoktur." (En'âm 6/51)

Sadece bu âyetleri okuyan kişi, âhiret gününde Allah'tan başka kimsenin şefaat edemeyeceği sonucuna ulaşabilir. Ancak Kur'an'da aynı konuyla ilgili başka âyetler de vardır ve bu âyetler Allah'ın izin verdiği bazı kişilerin de şefaat edebileceğini dile getirir:

"O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden râzı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez." (Tâhâ 20/109)

"O'nun katında, O'nun izin verdikleri dışında kimsenin şefaati fayda vermez." (Sebe' 34/23)

Bu âyetlerden açıkça anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ'nın sevdiği ve râzı olduğu kimseler şefaat edebileceklerdir. İmkansız olan husus, Allah izin vermeden ve Allah'a rağmen şefaat etmektir.

Tefsîrinde âyetler ve sûreler arasında münasebete hususa ağırlık verip işleyen ilk müfessir Fahreddin er-Râzî'dir. Bu büyük âlim ve müfessir, "Kur'an'ın tamamı tek bir sûre, hatta tek bir âyettir" (*Mefâtîhu'l-gayb*, VIII, 698) düşüncesinden hareket ederek bunu tefsîrinde başarıyla uygulamıştır.

Bu konuda en büyük çalışmayı yapan müellif ise Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480) 'dir. Kaleme aldığı *"Nazmu'd-durer fî tenâsubi'l-ây ve's-suver"* eserde âyetler ve sûreler arası münasebeti en geniş anlamıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Bir konuda eser yazan bir diğer önemli

müfessir de Celaleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) 'tir. Eserinin ismi *"Tenâsuku'd-durer fî tenâsübi's-suver"*dir. Elmalılı'nın da *Hak Dini Kur'an Dili* eserinde münâsebet konusuna önemli sayılacak düzeyde dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

KUR'AN'IN VE BAZI SÛRE VE ÂYETLERİN FAZİLETİ

Kur'ân-ı Kerîm'in ve bir kısım sûre ve âyetlerin faziletleriyle ilgili hadis kaynaklarımızda pek çok rivâyetler bulunmaktadır.

1. Kur'an'ın bütünüyle alakalı faziletleri

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir." (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an 21; Ebû Dâvud, Vitr 14/1452; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an 15/2907)

"...Bir grup insan, Allah'ın evlerinden bir evde toplanır, Allah'ın kitabını okur ve onu aralarında müzakere ederlerse, üzerlerine sekînet iner, onları rahmet kaplar ve melekler çevrelerini ku atır. Allah Teâlâ da o kimseleri kendi nezdinde bulunanların arasında zikreder." (Müslim, Zikr 38; Ebû Dâvûd, Vitr 14/1455; Tirmizî, Kırâât 10/2945; İbn Mâce, Mukaddime 17)

"Kalbinde, Kur'ân'dan bir miktar bile bulunmayan kimse, harap olmuş ev gibidir." (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an 18/2913; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'an 1)

"Yalnız u iki ki iye gıpta edilir:

Biri, Allah'ın kendisine Kur'an verdiği ki idir. O ki i, Kur'an ile gece gündüz me gul olup onunla amel eder. Diğeri, Allah'ın kendisine mal verdiği kimsedir. O da gece gündüz bu malı infak eder." (Müslim, Müsâfirîn 266, 267. Ayrıca bkz. Buhârî, Temennî 5; Tevhîd 45)

"Kim Kur'ân-ı Kerîm'i okur ve muhtevâsıyla amel ederse, kıyâmet

günü anne babasına bir tâc giydirilir. Bu tâcın ı ığı, güne aranızda olsa, onun dünyadaki bir eve konulduğunda vereceği ı ıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur'ân-ı Kerîm ile amel eden ki inin durumu nasıl olur, dü ünebiliyor musunuz?" (Ebû Dâvûd, Vitr 14/1453)

"Hâmil-i Kur'an (Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâmı ile ya ayan, ahlâkı ile ahlâklanan ve hikmeti ile kemâle eren bir hâfız efendi) öldüğü zaman Allah, toprağa, onun vücûdunu yememesini vahyeder. Toprak da der ki:«Yâ Rabbî! Senin kelâmın sînesinde iken, ben onun vücûdunu nasıl yiyebilirim ki?..»" (Deylemî, *Müsned,* I, 284/1112; Ali el-Mütteki, *Kenzu'l-ummâl*, I, 555/2488)

2. Kur'an'ın bazı sûre ve âyetlerinin faziletleri

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ, ne Tevrat'ta ne de İncil'de Ümmü'l-Kur'an yani Fatiha gibi bir sûre indirmi tir. es-Seb'u'l-Mesâni odur. Yüce Allah: «O, benimle kulum arasında ikiye taksim edilmi tir. Kuluma da istediği verilecektir» buyurmaktadır."* (Tirmizi, Tefsîr 15, 4)

Allah Resûlü (s.a.v.) buyurdu ki: *"Fâtihatü'l-kitâb, bütün hastalıklara ifadır."* (Dârimi, Fedâilü'l-Kur'an 12)

Nitekim, sahâbeden Ebu Saîd Hudrî (r.a.) , bir sefer esnasında kendisini yılan ısırmış bir kabile reisine Fatiha sûresini okumuş ve o da iyileşmiştir. (bk. Buhârî, Fedailü'l-Kur'an 9)

Bakara sûresiyle ilgili olarak Efendimiz (a.s.) şöyle buyurur:

"Evlerinizi Kur'an'dan uzak kalarak kabirlere çevirmeyin. unu bilin ki eytan, içinde Bakara sûresi okunan evden ürküp kaçar." (Müslim, Mûsâfirîn 212)

"Kur'an'ı okuyun; çünkü o, kıyamet gününde kendisiyle hemhâl olanlara efaatçi olarak gelecektir. Zehrâvân'ı yani Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun;[9] *çünkü onlar, kıyamet gününde iki*

büyük bulut veya iki gölgelik ya da iki ku sürüsü hâlinde gelerek kendilerini okuyanları savunacak ve koruyacaklardır. Bakara sûresini okuyun; çünkü ona sarılmak bereket, terketmek ise hasret ve pi manlıktır; ona sihirbazların gücü yetmez" (Müslim, Mûsâfirîn 252) .

"Bakara sûresinin sonundaki iki âyeti her kim gece vakti okursa bu iki âyet o gece ona yeter." (Buhârî, Fezâil 10)

Kehf sûresinin faziletiyle alâkalı rivâyetlerden birkaçı şöyledir:

Berâ b. Âzib (r.a.) 'in dediğine göre bir adam *Kehf* sûresini okuyordu, yanında da iki uzun iple bağlı bir at vardı. Derken bir bulut adamın üzerine doğru inmeye başladı. Bulut yaklaştıkça yaklaşıyordu. At bundan dolayı ürktü ve huysuzlandı. Sabaha çıkınca o zat Nebî (s.a.v.) 'e gelerek hâdiseyi anlattı. Resûlullah (s.a.v.) : *"O, kalbe huzur veren bir melektir, Kur'an okuduğun için inmi tir"* buyurdu. (Buhârî, Fezâil 11; Müslim, Müsâfirin 240)

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Kim, Kehf sûresinin ba ından on âyet ezberlerse deccâlden korunmu olur." (Müslim, Müsâfirin 257)

"Kim, Kehf sûresinin son on âyetini okursa deccâlin fitnesinden korunur." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 446)

"Her kim Cuma gecesi Kehf sûresini okuyacak olursa, bir nûr kendisi ile Beyt-i Atîk arasındaki mesâfeyi onun için aydınlatır." (Dârimi, Fedâilü'l-Kur'an 18)

"Kim Kehf sûresinin ba tarafları ile sonlarını okursa, bu sûre onun için tepeden tırnağa kadar bir nûr olur. Kim de tamâmını okursa, onun için gök ile yer arasında bir nûr olur." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III,439)

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) İhlas sûresinin faziletiyle ilgili şöyle buyurur:

"Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu sûre Kur'an'ın üçte birine denktir." (Buhârî, Tevhid 1; Müslim, Misâfirîn 259)

Kur'an'ın bütünü, bir kısım sûre ve âyetlerinin faziletiyle ilgili daha pek çok rivâyet vardır. Konuyu anlama açısından verdiğimiz sahih örnekler yeterlidir. Ancak şunu ifade edelim ki özellikle Kur'an'ın, sûre ve âyetlerin, bir kısım ibâdet ve zikirlerin faziletleriyle ilgili uydurma rivâyetler de had safhadadır. Maalesef bunlar işin ehli olmayan insanlar tarafından bir şekilde basılıp piyasaya sunulmakta, insanlar da bunlar alıp okuyup bunlarla amel etmeye çalışmaktadırlar. Burada dikkat edilecek husus, faziletle ilgili rivâyetlerin sahih olup olmadığına azami dikkati göstermektir.

Şâri: Dinde hüküm verme yetkisine sahip. Buna göre şâri Allah ve Resûlü'dür.

Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine, hidâyet nûrlarının parlaklığı ve okuyanlara verilecek ecrin büyüklüğü sebebiyle, "Zehrâvân" ismi verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRME SORULARI

KLASİK SORULAR

1. İ'câz ve mûcize kavramlarını açıklayın.
2. Kur'an'ın insanlığa meydan okuduğunu bildiren âyetlerden üç örnek verin.
3. Kur'an'ın başlıca i'câz yönlerini belirtin
4. Kur'an'ın istikbale dair verdiği haberlerden üç tanesini söyleyin.
5. Vahyin Efendimiz'in arzusuna uymamasını bir örnekle açıklayın.
6. Kur'an'ın en önemli uslup özellilklerini sayarak lafız-mâna dengesine bir örnek verin.
7. Sebeb-i nüzüllerin âyetlerin anlaşılmasına sağladığı faydaları örneklerle açıklayın.
8. Neshin târifini yapın.
9. Kur'an'da nâsih ve mensûh âyetlerin bulunma sebebini bir misalle açıklayın.
10. Muhkem ve Müteşâbihin sözlük anlamlarını söyleyin.
11. Muhkem ve müteşabih hangi konuları anlatmakta kullanılmıştır? Birer misalle açıklayın.
12. Kur'an'ın tefsîri bakımından Muhkem ve Müteşâbihin önemi nedir?
13. Hurûf-ı mukattaa nedir? Huruf-u mukattaanın anlamı konusundaki görüşleri özetleyin.
14. Kur'ân-ı Kerîm'deki müphem kelimelerin kapalılığı nereden gelmektedir?

15. Kur'ân-ı Kerîm'de yeminlerin bulunma maksadı nedir?

16. Hakikat ve mecâzı bir örnekle izah edin.

17. Mücmel ve mübeyyeni bir örnekle açıklayın.

18. Sûre içi münasebeti bir örnekle açıklayın.

19. Kur'an bütününü faziletiyle ilgili iki hadis söyleyin.

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini bulunuz.

ÇOKTAN SEÇMELİ SORULAR

1. Aşağıdakilerden hangisi Kur'an'ın gaybten haber vermesine örnek olamaz?

A) Bizanslıların galip geleceği
B) Müşriklerin mağlup olacakları
C) Peygamber kıssaları
D) Namaz kılmayı emretmesi
E) Münafıkların iç dünyalarını haber vermesi

2. Aşağıdakilerden hangisi Kur'an'ın uslup özelliklerinden biri değildir?

A) Fesâhat ve belâgati
B) Hem akla hem kalbe hitap etmesi
C) Lafız-mânâ dengesi
D) Aynı anda farklı seviyelere hitap etmesi
E) Âyetlerin parça parça gelmesi

3. Aşağıdakilerden hangisi bir Kur'an ilmi değildir?

A) İ'câzu'l-Kur'an
B) Nesh
C) Müphemâtu'l-Kur'an
D) Dirâsâtu'l-Kur'an
E) Müşkilu'l-Kur'an

4. Aşağıdaki hükümlerden hangisi sebeb-i nüzul ile ilgili doğru bir ifade değildir?

A) Sebeb-i nüzuller, hadis kitaplarının "tefsir" bölümünde yer almıştır.
B) Sebeb-i nüzüller hakkında Mekke devrinde az, Medine

döneminde çok bilgi vardır.

C) Sebeb-i nüzüller Kur'an'da yer almamış, sahâbe tarafından nakledilmiştir.

D) Kur'ân-ı Kerîm'in büyük bölümü, soru ve sebep üzerine inzal olmuştur.

E) Esbab-ı nüzulü bilmek, âyetlerin doğru anlaşılmasına yardım etmektedir.

5. Aşağıdakilerden hangisi Kur'an'ın iç bütünlüğüyle ilgili değildir?

A) Kur'an'daki kelimelerin kendi aralarında oluşturduğu bütünlük.

B) Kur'an'daki cümlelerin kendi aralarında oluşturduğu bütünlük.

C) Kur'an'daki âyetlerin önceki ve sonraki âyetlerle oluşturduğu bütünlük.

D) Bir konuyla ilgili âyetlerin kendi aralarında oluşturduğu bütünlük

E) Sünnetin kendi içindeki bütünlüğü.

6. "Kur'ân-ı Kerîm'in bazı kelimelerinin; başka bir dil veya lehçeden alınmasından veya yeni anlam kazanmasından dolayı kapalı olmasını konu edinen ilim dalı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Müşkilu'l-Kur'an

B) Garîbu'l-Kur'an

C) Müteşabihu'l-Kur'an

D) Mübhemü'l-Kur'an

E) Meani'l-Kur'an

Doğru Cevaplar:
1) D
2) E
3) D
4) D
5) E
6) B

C. Aşağıda verilen cümlelerdeki boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

1. Peygamberimiz'e verilen ebedî mûcizenin ismi ..... dır.
2. Hükmü kaldırılan âyete ..... denir.
3. Vücûh ..... demektir.
4. Âyetlerin iniş sebepleri ve tarihsel bağlamları ..... olup âyetlerin verdikleri mesajlar ise geneldir.

Doğru cevaplar:

1) Kur'an
2) Mensûh
3) Eş sesli
4) Özel

I. TEFSÎR, TE'VÎL, TERCÜME, MEÂL

A. TEFSÎR

اَلتَّفْسِيرُ (tefsîr) kelimesi sözlükte bir şeyin anlamını tespit edip ortaya koymak, açıklamak, keşfetmek, üzeri kapalı olan bir şeyi açmak gibi anlamlara gelir. Terim olarak; "Yetkili âlimlerin, Kur'an âyetlerini Arap dili ve edebiyatı açısından tahlile tabi tutup belirli easaslara göre açıklamaları faaliyetidir."

Tefsîr ilmi; Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini insanların anlayabileceği şekilde açıklayıp ortaya koyan, âyetlerde geçen kapalı lafızları çözüp izah eden ilimdir.

Tefsîr ilmiyle uğraşan âlime "müfessir" denir. Kur'ân-ı Kerîm'i tefsîr edecek âlimin müslüman ve takvâ sahibi oluşuyla birlikte şu ilimleri çok iyi bilmesi lâzımdır:

- Arap dili ve edebiyatı (Lügat, sarf, nahiv, iştikak, meânî, beyan, bedî)
- Kur'an ilimleri
- Fıkıh ve Fıkıh usûlü
- Hadis ve Hadis usûlü
- Kelam
- Tasavvuf
- Tarih
- Sosoyolji
- Psikoloji
- Astronomi

B. TE'VÎL

اَلتَّأْوِيلُ (te'vîl) sözlükte, "bir şeyi aslına, kaynağına döndürmek" demektir. Açıklamak anlamını da ifade etmektedir. Terim olarak ise, "bir sözün muhtemel anlamlarından birini seçerek, o sözle ilgili asıl mânaya, bağlamına en uygun olana ulaşmak" demektir.

Müfessir, te'vîl yaparken âyetin muhtemel mânalarından birini seçer. Bu faaliyeti gerçekleştirirken asıl mânaya ulaşabilmek için belirli bir usûl takip eder ve bir kısım bağlayıcı kaidelere uyar. Ancak sonuçta, âyetle ilgili yorumlardan birini seçerken şahsî tercihte bulunmuş olur. Dolayısıyla bu durum, tercih etmediği diğer muhtemel mânaların geçersiz olduğu anlamına gelmez.

• Tefsîr ve te'vîl, başlangıçta aynı anlamda birbirinin yerine kullanılmaktayken, zamanla farklı anlamlarda kullanılan iki kavrama dönüşmüştür. İkisi arasında şu farklara dikkat çekilebilir:

• Tefsîr, Peygamberimiz ve sahâbeden geldiği için kesinlik arzeder. Te'vîl, herhangi bir delilden dolayı lafzın muhtemel mânalarından birini tercih etmek anlamı taşıdığı için kesinlik ifade etmez.

• Mâtürîdî'ye göre tefsîr, Allah'ın kelâmından muradının ne olduğunu kesin olarak belirlemek, "Allah bu âyetten şu mânayı kastetmiştir" diyerek O'nun adına söz söylemek, şâhitlik etmektir. Te'vîl ise kesin bir açıklama ve şâhitlik söz konusu olmaksızın kelâmın muhtemel mânalarından birini tercih etmektir.

• Tefsîr çoğunlukla âyetlerin lafızlarında, te'vîl ise

mânalarda görülür. Tefsîr lafzın gerçek anlamını ve konusunu açıklarken te'vîl lafızlarda kastedilen mânaları ortaya koyar.

• Tefsîr hakikat yoluyla lafızların zâhir mânalarını, te'vîl ise onların derin mânalarını ortaya çıkarır.

• Tefsîr, âyetlerden anlaşılan açık mânaları ortaya koymaktır. Te'vîl ise geçerli bir sebebe dayanarak sözü, ondan anlaşılan açık mâna yerine, nispeten kapalı veya ikinci derecede bulunan başka bir mânada anlayıp yorumlamaktır.

C. TERCÜME

اَلتَّرْجَمَةُ (tercüme) sözlükte "bir sözü bir dilden başka bir dile çevirmek, nakletmek" anlamına gelir. Tercüme yapan kişiye ise "mütercim" denir. Terim olarak "bir sözün başka bir dildeki karşılığını bularak mânasını o dile aktarmaktır." Kur'an'ın tercümesi ise Kur'an âyetlerinin mânalarını başka bir dille ifade etmektir.

Tercümede iki yöntem uygulanır:

Lafzî (harfî) tercüme: Bir metnin bütün özellikleriyle başka bir dile aynen tercüme edilmesidir. Bu, herbir kelimenin diğer dildeki tam karşılığının verilmesiyle gerçekleşir.

Manevî (tefsirî) tercüme: Asıl metnin sadece mânasının başka bir dile aktarılmasıdır. Bu da sözlerin anlamının, lafızlara ve sıraya riayet etmeden bir başka dille ifade edilmesiyle gerçekleşir. Bunda asıl gaye, mânanın güzel bir şekilde anlatılması olduğu için uygulaması kolaydır.

Kur'an'ın tercümesi konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Fakat hepsinin uzalaştığı nokta Kur'an'ın harfî tercümesinin yapılamayacağıdır. Buna karşılık tefsîrî tercümenin yapılacağına izin verilmiştir. Çünkü bu tür

tercüme, lafzın mânasını mümkün olduğu kadar daha geniş bir sözle ifade etmektedir. Yalnız yapılan tercümenin Kur'an'ın yerine geçmeyeceği ve Kur'an gibi değerlendirilemeyeceği bilinmelidir.

D. MEÂL

اَلْمَآلُ (meâl) sözlükte bir şeyin gayesi, varacağı sonuç anlamına gelir. Onda "bir sözün anlamını yaklaşık olarak vermek" anlamı da vardır. Bu bakımdan terim olarak, "Kur'ân-ı Kerîm'in kısa açıklamalarla bir başka dile çevrilmesi" olarak açıklanır.

Kur'an'ı bütün incelikleriyle, tüm mâna ve maksadıyla bir başka dile "tercüme etmek" mümkün değildir. Bu nedenle, Kur'an'ın çevirisini açıklamalarla desteklemek gerekir. Kur'an'ın bir başka dile çevirisine "tercüme" değil de "meâl" denmesinin sebebi budur.

Her insan Kur'an âyetlerini indiği dilden anlamak ya da tefsîrlerden derinlemesine araştırmak imkânına sahip olmayabilir. Bu durumda meâl okumak Kur'an'ı anlamak için bir adım niteliğindedir.

Meâl, Kur'an'ın kendisi değil çevirenin Kur'an'dan anladığıdır. Bu nedenle meallerde bazı farklılıklar görülebilir. Bu farklılıklar çelişki değil, Kur'an'ın aslına uygun olarak yorum farklılığıdır.

II. TEFSÎRİN KONUSU ve GAYESİ

A. KONUSU

Tefsîr, Kur'an'ı açıklayan bir ilim olduğundan, bu ilmin

konusu da Kur'an'ın tamamıdır. Tefsîr ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını âyet âyet, âyetleri de kelime kelime ele alıp belirli usûl ve kurallar dâhilinde inceler. Bu şekilde, Kur'an âyetlerinin ihtiva ettikleri anlamları geniş bir biçimde açıklar. Bu inceleme ve açıklamalarda verilen bilgilerin ve âyetler üzerinde yapılan yorumların, âyetlerin ihtiva ettiği anlamlara uygun olması esastır. Bundan dolayı, âyetler tefsîr edilirken Kur'an'ın bütünü dikkate alındığı gibi, Peygamberimiz'in konuyla ilgili hadisleri ve gerektiği zaman da sahabî sözleri göz önünde bulundurulur. Bu açıdan hadisler de tefsîr ilminin konusu içerisinde yardımcı bir unsur olarak yer alır.

B. GAYESİ

Bir dinî ilim olan tefsîrin gayesi; insanı dünya ve âhirette mutluluğa ulaştırmaktır. Allah kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm'i Cenab-ı Hakk'ın maksat ve isteğine uygun bir şekilde anlayıp açıklamak, ondan hükümler çıkarma kudretini kazandırmaktır.

Mukaddes kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, insanlığın muhtaç olduğu dünyevî ve uhrevî bütün hükümleri ihtiva etmektedir. Bu engin kaynaktan her fert ve her toplum imkân ve yetenekleri ölçüsünde istifade edip ihtiyaçlarını karşılama durumundadır. Kur'ân-ı Kerîm her probleme çözüm getiren ve her derde şifâ olan bir ilâhî kitap olduğuna göre, onun çok iyi bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir. İşte tefsîr ilminin gayesi de budur.

III. KUR'ÂN-I KERÎM TEFSÎR EDİLMELİDİR

Kur'ân-ı Kerîm, insanlara hakla bâtılı, doğruyla yanlışı beyan edip onları doğru yola eriştirmek için lütfedilmiş ilâhî kelamdır. Allah Teâlâ'nın kullarına buyruklarını bildirdiği mukaddes bir mektuptur. Okunmak, anlaşılmak ve emirleri doğrultusunda yaşanmak için vahyedilmiştir. Malumdur ki o, ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için indirilmiştir. İşlemeli kılıflar içine konup, duvarlarda asılı durması, iki de bir hürmet için alınıp öpülmesi için de indirilmemiştir. Hangi dilden ve hangi renkten olursa olsun, Kur'an'ın hidâyetine muhtaç olan herkesin mutlaka onun mânasını öğrenmeye ve mesajını anlamaya ihtiyacı vardır. Bu açıdan bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm, yeryüzünde ne kadar konuşulan ve yazılan dil varsa ve bundan itibaren de olacaksa hepsine kesinlikle tercüme edilmeli, o dillerin her birinde mutlaka tefsîri yapılmalıdır. Bu, İslâm'ı tebliğ açısından müslümanların üzerine terettüp eden pek mühim vazifedir.

Kur'ân-ı Kerîm tefsîr edilmelidir. Çünkü:

1. Kur'ân-ı Kerîm, tüm insanlara tebliğ ve beyan edilmek için gelmiştir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ
رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan elçilik vazifeni yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola erdirmez." (Mâide 5/67)

Böylesine açık ve kesin ilâhî emirlere muhatap olup **"Bize düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir"** (bk. Yâsîn 36/17) diyen peygamberlerin, Allah'tan gelen buyrukları gizlemeden ve hiçbir değişikliğe tâbi tutmadan insanlara ulaştırma sorumlulukları vardır. Dolayısıyla bu âyet-i kerîme hem Peygamber'i, hem de ondan sonra tebliğ vazifesini ifa edecek âlimleri, dinle alakalı hiçbir bilgiyi gizlememeleri, en zor şartlarda bile tebliğe devam etmeleri hususunda ciddi bir şekilde uyarmaktadır. Hz. Âişe şöyle der: "Her kim Hz. Muhammed (s.a.v.) 'in vahiyden herhangi bir şey gizlediğini söyleyecek olursa, şunu bil ki o kimse yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah: **«Rabbinden sana indirilen âyetleri tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan O'nun elçilik vazifesini yerine getirmemiş olursun»** buyurmaktadır." (Buhârî, Tevhid 46; Müslim, İman 287)

Bir diğer âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Peygamberleri apaçık delillerle ve kitaplarla gönderdik. Sana da, hikmet ve öğüt dolu bu Kur'an'ı indirdik ki, kendilerine indirilen gerçekleri insanlara apaçık bir şekilde anlatasın ve böylece onlar da Allah'ın âyetleri üzerinde sistemli bir şekilde düşünsünler." (Nahl 16/44)

Allah önceki ve sonraki bütün peygamberleri insanlar arasından göndermiştir. Onlara açık belgeler, deliller, mûcizeler vermiş, kitaplar indirmiştir. Aynı minval üzere Hz. Muhammed (s.a.v.) 'i de ahir zaman ümmetine peygamber yapmış, ona Kur'ân-ı Kerîm'i inzal buyurmuş ve onu, inen âyetlerin mâna ve muhtevâsını insanlara beyan etmekle

vazifelendirmiştir. Onun vazifesi bununla sınırlıdır. Diğer insanların vazifesi ise, peygambere karşı gelmek değil, kendilerine tebliğ edilen âyetler üzerinde tefekkür ederek gerçeği anlamaya çalışmaktır. Herkes kendine düşen vazifeyi yerine getirdiğinde maksat hâsıl olacaktır.

2. Kur'ân-ı Kerîm belli bir zamana ve bölgeye indirilmiş bir kitap değildir. Bilakis o cihanşumüldür. Kıyâmete kadar gelecek bütün insanlığın kitabıdır. O halde tüm insanlık onu okuyabilmeli ve onu anlayabilmelidir. Bunun iki yolu vardır. Ya Kur'an'ın indirildiği dil olan Arapçayı herkese öğretmek veya her dilden insanın anlayacağı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve tefsîrlerini yapmaktır. Birinci ihtimalin imkânsızlığı ortada olduğundan, geriye tek geçerli yol, ikinci ihtimal kalmaktadır.

Kur'an'ın cihanşumüllüğünü bildiren âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى
وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ
لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾

"Şehirlerin anası Mekke halkı ile onun çevresindekileri uyarman ve geleceğinde şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetinden sakındırman için sana böylece Arapça bir Kur'an vahyediyoruz. O gün geldiğinde insanlardan bir kısmı cennette, bir kısmı ise çılgın alevli cehennemde olacaktır." (Şûrâ 42/7. Ayrıca bk. En'âm 6/92)

اُمَّ الْقُرٰى (Ümmü'l-Kurâ) , Mekke'dir. Mekke, insan hayatının

buradan başlayıp yayılması, içerisinde yeryüzünün ilk mâbedi olan Kâbe'nin bulunması, orada Makâm-ı İbrâhim, Hacer-i Esved gibi ilâhî nişânelerin bulunması gibi sebeplerle şerefli kılınmış ve bu yüzden ona "Şehirlerin Anası" rütbesi verilmiştir. "Çevresi"nden maksat ise tüm dünyadır. Kur'an ilk olarak Mekke halkını sonra da zaman, zemin ve imkânlar elverdikçe dalga dalga tüm dünya halklarını uyarmak için Arapça indirilmiş cihanşumûl bir kitaptır. Arapça bilenler onu, orijinal diliyle okuyup anlayacak ve gereğince amel edeceklerdir. Arapça bilmeyenlere de onun mâna ve mesajları anlayacakları dille tebliğ edilecektir. Zaten vâkıa da böyle tahakkuk etmiştir.

Şu âyet-i kerîme ise bu hususa daha açık bir şekilde yer verir:

"Bütün sorumlu varlıklara ve kıyamete kadar tüm çağlara uyarıcı olması için seçkin kulu Muhammed'e hakkı bâtıldan ayıran kitâbı bölüm bölüm indiren Allah çok yücedir, her türlü nimet, feyiz ve bereketin kaynağıdır." (Furkān 25/1)

Âyet-i kerîmeden Kur'ân-ı Kerîm'in, bütün âlemlere, hususiyle kıyamete kadar gelecek akıl sahibi sorumlu kişilere uyarıcı olması için indirildiği anlaşılır. "Uyarıcı" olma vasfı, hem Resûlullah (s.a.v.) , hem de Kur'an için geçerlidir. Her ikisi de bir bütünün eşit iki yarısı gibi birbirini tamamlamakta ve her ikisi de akıl sahibi varlıkları, nefsânî temâyüllerinden vazgeçip Allah'ın emrine tâbi olmadıkları takdirde kahr-ı ilâhî ve ebedî azap ile korkutmaktadırlar. Bu âyet Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) 'in risâletinin cihânşumûl

olduğunu beyân eden âyetlerden biridir. Nitekim bu hususa yer veren başka âyetler de vardır:

"Resûlüm! De ki: Ey insanlar! Muhakkak ben sizin hepinize gönderilmiş Allah'ın Resûlüyüm..." (A'râf 7/158)

"Biz senin ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik." (Sebe' 34/28)

3. Allah Teâlâ, insanları doğru yola davet etmek için vazifelendirdiği ve onların önüne numûne şahsiyetler olarak koyduğu her bir peygamberi, hitap edeceği toplumun diliyle göndermiştir. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Biz her bir peygamberi, dinî emir ve yasakları onlara en güzel şekilde anlatmaları için kendi kavminin diliyle gönderdik..." (İbrâhim 14/4)

Tebliğin açık ve anlaşılır bir dille yapılabilmesi, diğer taraftan insanların dâveti anlayamama gibi bir bahanelerinin olmaması için her peygambere vahiy, gönderildiği kavmin diliyle indirilmiştir. Sırf mûcize olsun diye herhangi bir peygamberin yabancı bir dille kavmine gönderildiği vâki değildir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın murâdı, genel mânada hârikulâde ve alışık olunmayan şeyler gösterip insanların meraklarını gidermek değil, daha çok davetin anlaşılmasını ve bu vesileyle insanların doğru yola ulaşmasını kolaylaştırmaktır. Bu hikmete binâendir ki O, her topluma, o toplumun dilini bilen bir peygamber aracılığıyla dâvetini ulaştırmıştır.

Resûlullah (s.a.v.) Arap'tı. Dili Arapçaydı. İlk olarak Araplara peygamber olarak gönderilmişti. Bu sebeple ona indirilen

Kur'ân-ı Kerîm de Arapça olarak nâzil oldu. Nitekim Hz. Mûsâ İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderildiği için, onlara kendi dilleri olan İbrânice olarak hitap etti. Tevrat da ona İbrânice diliyle nâzil oldu. Diğer peygamberlerin durumu da böyleydi. Demek ki, aslolan vahyedilen kitabın dili değil, o kitabın mesajının muhataplar tarafından anlaşılmasıdır. Bu sebepledir ki, Kur'an inmeye başlamadan önce Mekke toplumunun zaman zaman şöyle talepleri olduğu âyet-i kerîmelerde haber verilmektedir:

"Müşrikler, kendilerine bir uyarıcı geldiği takdirde, doğru yola uymada, önceki ümmetlerden daha ileride olacaklarına dair Allah'a var güçleriyle yemin ediyorlardı. Fakat kendilerine bekledikleri uyarıcı gelince, bu onların doğru yoldan daha da uzaklaşmalarına sebep oldu." (Fâtır 35/42)

Mekke müşrikleri, Peygamberimiz (s.a.v.) henüz gönderilmeden önce, Ehl-i kitap olan yahudi ve hıristiyanların durumlarını da iç açıcı görmediklerinden, kendilerine gerçek bir peygamber gönderildiği takdirde onu asla inkâr etmeyeceklerine ve onun getireceği tâlimatlara, geçmiş ümmetlere nazaran çok daha fazla sahip çıkacaklarına yemin ediyorlardı. Fakat Resûl-i Ekrem (s.a.v.) , nübüvvetini ilan edince ondan süratle uzaklaştılar. Bunun sebebi ise, Allah Resûlü (s.a.v.) 'in getirdiği tâlimatların onların nefsânî arzularına uymaması ve dünyevî menfaatleriyle çatışması idi. Çünkü Kur'an onları dürüstlüğe, doğruluğa, tevazua, Allah ve Resûlü'ne itaate, mahlukata karşı şefkat ve merhamete davet ediyordu. Onlar ise tüm bu ahlâkî faziletlerin aksine büyüklük

taslıyorlar, insanları hele yetim ve köleleri küçük görüyorlar, işlerine geldiği gibi haince planlar yapıyorlardı. Âdeta Peygamberin mesajıyla onların arzuları arasında kan ve doku uyuşmazlığı vardı. Bu sebeple onlar yemin ettikleri gibi Peygamber'e inanacakları yerde onu reddettiler, davetini engellemek için sinsi tuzaklar kurdular ve onu öldürmek için suikastlar düzenlediler. Hasılı, peygamberin ne dediğini anlamadıkları için değil, sırf işlerine gelmediği için doğru yola gelmeyi kabul etmediler. Halbuki Peygamberin vazifesi, sadece yapılacak ve sakınılacak hususları açık bir dille bildirmek ve bildirdiği esasların tatbikatı bakımdan güzel bir örnek olmaktı.

4. Kur'ân-ı Kerîm, bütün dillere tercüme ve tefsîr edilmeli ki insanların itiraz kapısı kapansın; Allah Teâlâ karşısında ileri sürebilecekleri bir mazeretleri kalmasın. Nitekim Yüce Rabbimiz, Araplara hitâben, Kur'an gibi kendi dillerinde bir kitabı onlara indirme hikmetini şöyle haber verir:

"Biz Kur'an'ı «Bizden önceki iki topluma (yahudi ve hıristiyanlara) kitap indirildi, biz ise onların okuduklarından habersizdik» demeyesiniz diye indirdik. Veya «Eğer bize de kitap indirilseydi, onlardan daha çok doğru yol üzere olurduk» demeyesiniz diye indirdik. İşte gerçekten size de Rabbinizden apaçık bir delil, bir hidâyet ve rahmet olan Kur'an geldi. O halde Allah'ın âyetlerini yalanlayıp ondan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Biz, âyetlerimizden yüz çevirenleri, böyle yüz çevirmeleri sebebiyle, azabın en kötüsüyle cezalandıracağız." (En'âm 6/156-157)

Bu âyetlerde Kur'ân-ı Kerîm'in indirilişinin iki mühim hikmeti üzerinde durulur. Birincisi, onun ilk muhatapları olan Arapların, önceki iki topluma yani yahudi ve hıristiyanlara kendi dillerinde kitabın indirildiğini, onların bunu rahatlıkla okuyup anladıklarını, fakat yabancı bir dil olması sebebiyle kendilerinin bu kitaplardan, taşıdıkları ilahi buyruklardan bir şey anlamadıklarını, bu sebeple iyi bir kul olma imkânı bulamadıklarını söyleyerek dünya veya ahirette mazeret beyan etmelerine fırsat vermemektir. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهٗ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ

"Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık, diyeceklerdi ki: «Âyetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden bir kitap olur mu hiç?»" (Fussılet 41/44)

İkincisi de yine Arapların, kendilerine kitap indirildiği takdirde, pek çok mezhep ayrılığı içinde birbiriyle boğuşan, ellerindeki büyük nimetlerin kıymetini bilmeyen yahudi ve hıristiyanlardan daha doğru yolda olacaklarını söylemelerine, böyle bir mazeret ileri sürmelerine engel olmaktır.

5. Kur'ân-ı Kerîm, muhtevası geniş ve mâna derinlikleri nihâyetsiz olan bir kitaptır. Yerin altına doğru katman katman uzanan altın madeni gibi, her âyetin ifade ettiği mâna katmanları vardır. Bunlar zahirden batına, dıştan içe, satıhtan derinliğe doğru giderler. Denizin sahili, yüzeyi, derinliği ve çeşitli inci, mercan ve denizaltı bitki örtüsüyle süslü en dip tarafları olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm de böyledir.

Belki denizin sahilinden ve yüzeyinden kalabalık insan kitleleri istifade edebilir; kıyısında oturabilir, kenarında yüzebilir. Fakat ancak son derece maharetli dalgıçlar onun dibine dalıp inci ve mercan çıkarabilir. Bu açıdan bakıldığında, Kur'ân-ı Kerîm'in niçin indirildiğini, beyan buyurduğu mâna ve maksatlarını iyi bilen âlimler, denizin dibine dalabilen dalgıçlar gibidir. İnsanların istifade etmesi için onlar, güçleri nispetinde Kur'an'ın güzelliklerini ortaya koymaya çalışırlar.

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tefsîrine gerek duyulan yönlerine birkaç misal verildiğinde konu daha iyi anlaşılabilecektir:

• Lügat itibariyle belli mânaları olduğu halde, Kur'an'da daha hususi bir mâna ifade etmek üzere kullanılan kelimeler vardır. Bu kelimeleri sadece lügat yardımıyla anlamak mümkün değildir. اَلصَّلٰوةُ (salât) , اَلزَّكٰوةُ (zekât) , اَلصِّيَامُ (sıyâm) , اَلْحَجُّ (hac) gibi. Bilindiği üzere bu kelimelerin her biri İslâm'ın bir rüknünü ifade edecek seviyede şumüllüdür. Her biri, hakkında müstakil kitap yazılacak derecede geniş bir muhtevaya sahiptir.

• Kur'an âyetlerinin hepsi aynı açıklıkta değildir. İçlerinde tam olarak hangi mânayı ifade ettiğine karar vermenin zor olduğu "müteşâbih âyet"ler vadır. Bunlar sayıca hayli fazladır. Aslında öyle olmadığı halde ilk bakışta birbiriyle çelişkili gözüken âyetler vardır. Bunların telif ve izahı gerekir. İsm-i işâretlerle, ism-i mevsullerle ve zamirlerle kendilerine işaret edilen şahıslar vardır. Mânanın anlaşılıp, sağlıklı sonuçların çıkarılması için bunlarla kimlerin

kastedildiği hakkında işin ehli âlimler tarafından izahların yapılması gerekir.

• Kur'ân-ı Kerîm, hak ve adalet ölçülerine göre fert ve toplum hayatını düzenleyen ibâdet, hukuk ve muamelatla alakalı bir takım temel kaideler beyan etmektedir. Bu kaidelerin tespit, tefsîr ve izahının lüzûmu açıktır.

• Kur'ân-ı Kerîm bir dil mûcizesi ve bir edebiyat şâheseridir. İlâhî sanat hârikasıdır. Onda dilin bütün incelikleri vardır. Edebî sanatların hepsi yerli yerinde ve en güzel bir tarzda kullanılmıştır. Bunları ise ancak işin uzmanları anlayıp açıklayabilir.

• Kur'ân-ı Kerîm'de zamanla ortaya çıkacak bir kısım ilmî gelişmelere işaret eden âyetler bulunmaktadır. Bunlar astronomi, matematik, fizik, kimya, biyoloji, anatomi, botanik, coğrafya, jeoloji, tarih, sosyoloji, psikoloji... gibi ilimlerin sahalarını ilgilendiren âyetlerdir. Bu âyetleri, o sahalardaki ilmî gelişmeler ışığında tefsîr etmek gerekir. Çünkü bu nevi izahlar bir taraftan mü'minlerin imanını kemale erdirirken, bir taraftan da inkârcıların hidâyetine sebep olmaktadır.

Son olarak şunu ifade edelim ki Kur'ân-ı Kerîm, beşerî ölçülere göre tertip ve tanzîm edilmiş bir kitap değildir. Onda ilâhî bir tanzîm vardır. Âyetlerin tertibi, sûrelerin tertibi ve mevzuların anlatımı bütünüyle ilâhîdir. Kur'ân-ı Kerîm pek çok mevzudan bahseder. Fakat bunları belli bir sınıflamaya tâbi tutmaz. İnsanların yaptığı gibi konuları belli başlıklar altında ve bölümler halinde anlatmaz. Bilakis çeşitli konuları iç içe ele alır. Bunlar içinde ulûhiyet, nübüvvet, âhiret, insan,

ibâdet gibi ana konular yanında, pek çok tâli hususlar da bulunur. Fakat Kur'an bunların hepsini bir tek küllî mânanın etrafında döndürür durur. O küllî mâna da, "insanları hür iradeleriyle Allah Teâlâ'ya kulluğa davet"tir. "İman, İslâm, ihsan, ihlas ve takvâya sarılarak Cenâb-ı Hakk'ın yakınlığına, muhabbet ve rızasına kavuşmuş bir kul olmaya çağırmak"tır. Kur'an, okuyucunun dikkatinin başka alanlara kayıp, bu küllî mânadan uzaklaşmasına asla müsaade etmez. Bilakis onu devamlı uyanık halde tutar. Böylece o, çeşitli mevzuları siyakla uyum sağlayacak şekilde merkezî mânanın etrafına serpiştirerek, adeta bedendeki ruhun, vücudun her tarafına canlılık kazandırması gibi, o küllî mâna merkezli olarak muhtevasını hep canlı tutar. İşte Kur'an'ın, beşeri telif mantığına uymayan bu beyan tarzını, onun asıl gayesine uygun olarak tefsîr edip bütün muhatapların zihnine yerleştirmek gerekmektedir. Bunu, sıradan okuyucunun -hele bir de dile yabancı ise- kendi kendine başarması zordur. Mutlaka ehliyetli makamların ve ehil âlimlerin tefsîr ve izahına ihtiyaç duyacaktır.

IV. KUR'ÂN-I KERÎM'İN TEFSÎRİNE MİSALLER

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için burada;

• En salahiyetli makam olarak Kur'an'ın kendi kendini tefsîr etmesine,

• En yetkili şahıs olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'in Kur'an'ı tefsîr etmesine,

• Efendimiz (s.a.v.) 'den sonra bu işe en liyakatli insanlar olarak sahâbe-i kirâmın Kur'an'ı tefsîr etmesine misallerle yer verilecek, daha sonra yapılan tefsîr faaliyetleri kısaca hülâsa

edilecektir.

A. KUR'AN'IN KENDİ KENDİNİ TEFSÎRİ

Kur'ân-ı Kerîm'in en büyük müfessiri, bizzat kendisidir. Âyetler birbirini tefsîr eder. Bir yerde kendisine sadece işaretle iktifa edilen bir mevzu, başka yerde genişçe anlatılır. Bir yerde kapalı olarak zikredilen bir kelime, başka yerde şerh ve izah edilir. Bir yerde genel olarak beyan edilen bir konunun başka yerde hususi yönleri dile getirilir. Bir yerde özetle anlatılan bir kıssa, bir başka yerde teferruatlı olarak ele alınır. Bütün bunlar eşsiz bir bütünlüğün içinde ve son derece ince ölçüler dâhilinde cereyan eder.

Misaller:

1. Bir yerde kapalı geçen (müphem) hususların başka yerde açıklanması:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿6﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

"Bizi sırat-ı müstakîme eriştir. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna." (Fâtiha 1/5-6)

Burada bahsedilen "kendilerine nimet verdiğin kimseler", Nisâ sûresi 69. âyette şöyle açıklanır:

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ
النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

"Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse, işte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdirler. Bunlar ne güzel arkadaştır!"

• Enbiyâ sûresi 91. âyette isim verilmeksizin iffetli ve şerefli bir hanımdan şöyle bahsedilir:

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا
وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

"İffet ve namusunu gerektiği gibi koruyanı da hatırla. Biz ona rûhumuzdan üfledik, hem onu, hem oğlunu âlemlere bir ibret yaptık."

Burada ismi gizli tutulan hanımın Tahrim sûresi 12. âyette İmrân kızı Meryem olduğu haber verilir:

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا
وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

"Allah İmrân kızı Meryem'i de misâl gösterdi. O, iffetini çok iyi korumuş, biz de ona rûhumuzdan üflemiştik. O, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdîk etti ve gönülden itaat edenlerden oldu."

Mâide 53. âyette yalan yere yemin eden kimselerden bahsedilir:

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ
لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

"İman edenler: «Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler bunlar mı?» derler. Onların amelleri boşa gitmiş ve hüsrâna uğrayan kimseler olmuşlardır".

Bu kimseler, Tevbe sûresi 42. âyetten itibaren vasıfları sayılan münâfıklardır.

• Bakara 177. âyetteki:

وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ
وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ

"...Malını seve seve akrabalara, yetimlere, biçâre fakirlere, yolda kalan gariplere, dilenenlere ve (hürriyetine kavuşmak isteyen) köle ve esirlere veren" ifadesinde yer alan عَلَى حُبِّهِ kelimesindeki ه (hî) zamirinin "Allah Teâlâ"ya mı, yoksa "mal"a mı gittiği hakkında görüş farklılığı vardır. Fakat Âl-i İmrân sûresi 92. âyet, bu zamirin "mal"a gittiğini açıkça beyan eder:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

"Siz, sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda infak etmedikçe, hayrın kemâline erişemezsiniz. Küçük büyük her ne infak ederseniz, mutlaka Allah onu en iyi bilendir."

Zira burada sevilen şeyin "mal" olduğu haber verilir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'de, indiği ortamda çok sık kullanılmayan ve bu sebeple mânası kolaylıkla bilinemeyen bir kısım (garip) kelimeler vardır. Bunları anlamak detaylı bir araştırmayı ve özel bir bilgiyi gerektirir. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in, kullandığı bu tür kelimeleri bazen kendisinin açıkladığı görülür. Nitekim Meâric sûresi 19-21. âyetler bunun çok güzel bir misalini

teşkil eder:

إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾
وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾

"Gerçekten insan, pek hırslı ve sabırsız yaratılmıştır. Kendisine fenâlık dokunduğunda sızlanır, feryâd eder. Fakat bir servete sahip olunca da cimrileşir, pinti kesilir."

Burada anlaşılması zor olan 19. âyette geçen "هَلُوعًا" kelimesidir. 20 ve 21. âyetler bu kelimenin mânasını tefsîr etmektedir. O da İslâmî terbiye görmemiş insanın fenalık dokunduğu zaman sızlanıp feryad eden, bir servete konunca da cimrileşip pinti kesilen bir yapıya sahip olmasıdır.

3. Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan bazı kelimeler birden fazla mânaya gelebilir. Bazı yerlerde bu mânaların hepsi geçerli olabileceği gibi, bazı yerlerde bunların sadece biri geçerli olabilir. Buna da müfessirlerin karar vermesi gerekir. İşte Kur'ân-ı Kerîm, bazen kendisi bu ihtimalleri bire indirgemektedir:

• الْمُحْصَنَاتُ (muhsanât) kelimesi üç mânada kullanılır: İffetli ve namuslu kadınlar, evli kadınlar, hür kadınlar.

Bu kelime, Mâide 5. âyette sadece "iffetli ve namuslu kadınlar" mânasında, Nisâ 24. âyette ise sadece "evli kadınlar" mânasında kullanılmıştır.

• الظُّلْمُ (zulüm) kelimesinin de birden çok mânası vardır. Yerine göre "şirk", yerine göre "küfür", bazen de yapılan "bir hata ve haksızlık" anlamına gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı yerlerde bu kelimeden kastedilen

mâna açıkça belirtilmiştir. Örneğin:

Lokmân sûresi 13. âyette "şirk" mânasında kullanılır:

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

"Şüphesiz ki şirk, gerçekten çok büyük bir zulümdür!"

Bakara sûresi 254. âyette "küfür" mânasında kullanılır:

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Kâfirlere gelince, onlar zâlimlerin ta kendileridir".

İsrâ sûresi 59. âyette de "haksızlık yapmak" mânasında kullanılır:

وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا

"Semûd halkına açık bir mûcize olarak o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler ve) bu yüzden kendilerine zulmettiler."

4. Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde kısa ve veciz olarak geçen bazı ifadeler, bir başka yerde genişçe açıklanır.

Hz. Mûsâ'nın kıssasına Nâziât sûresi 15-26. âyetler arasında kısaca ve hülasa olarak temas edilir. Fakat aynı kıssa A'râf 103-171, Tâhâ 9-98, Kasas 1-46. âyetler arasında ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

B. PEYGAMBERİMİZ (S.A.S.) 'İN KUR'AN'I TEFSÎRİ

Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi anlayan kişi, şüphesiz ki Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'dir. Çünkü ona Kur'an'ın mânalarını öğreten Cenâb-ı Hak'tır.

Efendimiz (s.a.v.) , Kur'an'ı insanlara tebliğ etti. Onların ihtiyacı olan kısımları beyan ve tefsîr etti, açıkladı. Onlara doğru olanı öğrenme ve yaşamaları için lazım gelen her şeyi öğretti. Sorularına cevap verdi. Kur'an'ın emirlerini bizzat kendi hayatında tatbik ederek örneklendirdi. Canlı Kur'an oldu. Yaşayan Kur'an oldu. Allah Resûlü (s.a.v.) 'in hayatı Kur'an'ın "Tatbîkî (uygulamalı) Tefsîri" oldu. Bu sebeple Allah Teâlâ, Kur'an'ın emirlerini yaşayabilmek için Resûlullah (s.a.s) 'e itaat ve ittibayı farz kıldı. Ona itaati kendine itaat, ona isyanı kendine isyan saydı. (bk. Nisâ 4/80) Onu sevmeyi kendini sevmek, onun elini tutup bey'at etmeyi, kendine bey'at kabul etti. (bk. Fetih 48/10) Problemlerin ve anlaşmazlıkların hallinde ona müracaatı farz kıldı. (bk. Nisâ 4/59) Onun verdiği hükme gönülden teslim olmayanların alnına küfür mührünü vurdu. (bk. Nisâ 4/65)

Fahr-i Kâinât (s.a.v.) , çeşitli vesilelerle Kur'an âyetlerini tefsîr etmiştir. En kıymetli ve itibar edilecek tefsîr, şüphesiz Efendimiz'in yaptığı tefsîrlerdir. Bunlar hadis külliyatlarının "Tefsîr kitabı" bölümlerinde, rivâyet tefsîrlerinin ilgili yerlerinde ve daha sonra müstakil kitaplarda bir araya gertirilmiştir. Biz burada Efendimiz (s.a.v.) 'in Kur'an-ı tefsîrinden bazı dikkat çekici misaller vermek istiyoruz:

Resûlullah (s.a.v.) , bazen bir âyeti başka bir âyetle tefsîr ederdi. Nitekim:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

"İman edip de imanlarına bir zulüm bulaştırmayanlar

var ya, işte korkudan ve azaptan emniyet onlara aittir ve hidâyete erdirilmiş kimseler de onlardır" (En'âm 6/82) âyeti inince bu müslümanlara çok ağır geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü, bizden hangimiz nefsine zulmetmiyor ki?" dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Burada kastedilen sizin zannettiğiniz zulüm değildir. Burada Lokmân (a.s.) 'ın oğluna hitaben söylediği:* ***«Evlâdım! Allah'a ortak ko ma; çünkü irk üphesiz en büyük zulümdür»*** (Lokmân 31/13) *sözündeki zulüm kastedilmi tir."* (Buhârî, İman 23; Müslim, İman 197)

2. Kur'ân-ı Kerîm'de "salât", "zekât", "savm", "hac" ve benzeri İslâm ibâdet ve muamelat esaslarını belirleyen kelimeler geçmektedir. Bunların bilinen sözlük mânalarından başka, ifade ettikleri pek geniş muhtevalı dinî mânaları vardır. Bunları Resûlullah (s.a.v.) söz ve fiilleriyle tefsîr etmiştir. Namazın nasıl kılınacağını, zekâtın nasıl ve ne miktarda verileceğini, orucun nasıl tutulacağını ve haccın nasıl ifâ edileceğini anlaşılabilir ve tatbik edilebilir bir şekilde beyan buyurmuştur. Bunların her biri müstakil bir kitap olacak genişliktedir.

3 Kur'ân-ı Kerîm'de, aslında kesinlikle öyle olmadığı halde, zahiren bakıldığında sanki birbirine zıt mâna ifade ediyormuş gibi gözüken bir kısım âyetler vardır. Efendimiz (s.a.v.) , yaptığı tefsîrlerle bunlar arasını telif etmiştir.

Mü'minlerin cennete gireceğini va'deden pek çok âyet-i kerîme vardır. Bununla birlikte;

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾

"Hem sizden cehenneme uğramayacak hiçbir kimse

yoktur. Bu, Rabbinin tatbikini kendi üzerine aldığı kesin bir hükümdür" (Meryem 19/71) âyeti, mü'min-kâfir herkesin cehenneme uğrayacağını haber verir. Resûlullah (s.a.v.) , âyette geçen اَلْوُرُوْدُ (vürûd) kelimesinin اَلدُّخُوْلُ (dühûl) yani "girmek" mânasında olduğunu; ancak ateşin Hz. İbrâhim'e serin ve selâmet olduğu gibi, mü'mine serin ve selâmet olacağını bildirir. Peşinden: **"Sonra takvâ sahiplerini kurtaracağız. Zâlimleri ise orada diz üstü çökmüş halde bırakacağız"** (Meryem 19/72) âyetini okur. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 328)

4. Allah Resûlü (s.a.v.) , bazen âyet-i kerîmelerde anlaşılması zor olan kapalı kelimeleri tefsîr eder. Nitekim:

لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ

"Güzel işler yapanlara daha güzel bir karşılık (hüsnâ) , bir de ziyâde'si vardır..." (Yûnus 10/26) âyetindeki "hüsnâ"yı cennet, "ziyâde"yi ise Allah'ı görmek olarak şöyle tefsîr etmiştir:

"Cennetlikler cennete girdikten sonra, anı yüce ve mübarek olan Allah öyle buyuracak: «Size daha fazlasını vermemi istediğiniz bir ey var mıdır?» Onlar: «Yüzlerimizi ağartmadın mı, bizi cennete koymadın mı, cehennem ate inden korumadın mı?» diyecekler. Bunun üzerine yüce Allah hicabı açar. Onlara aziz ve celil olan Rabblerine bakmaktan daha çok sevdikleri bir ey verilmi olmayacaktır." Bir rivâyete göre de Efendimiz bu açıklamasının ardından: **"Güzel işler yapanlara daha güzel bir karşılık (hüsnâ) , bir de ziyâde'si vardır"** âyetini okumuştur. (Müslim, İman 297, 298. Ayrıca bk. Tirmizi, Sıfatü'l-Cennet 16)

Yine Peygamberimiz (s.a.v.) :

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

"Hayır! Doğrusu onların yaptıkları günahlar, kalpleri üzerinde pas tutmuştur" (Mutaffifîn 83/14) âyetini şöyle tefsîr eder:

"Kul bir günah i lediği zaman kalbine siyah bir nokta vurulur. âyet o günâhı terk edip istiğfâra sarılarak tevbeye yönelirse kalbi cilâlanır. Böyle yapmaz da tekrar günahlara dönerse, siyah noktalar artırılır ve neticede bütün kalbini kaplar. İ te Hak Teâlâ Hazretleri'nin:

«Hayır! Doğrusu onların yaptıkları günahlar, kalpleri üzerinde pas tutmuştur» (Mutaffifîn 83/14) *diye zikrettiği durum budur."* (Tirmizî, Tefsîr 83/3334)

5. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) , bazen tilâvet buyurduğu âyetlerin mânalarını tekit edecek izahlarda bulunurdu. Nitekim:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

"Kadınlarla hoşça ve güzelce geçinin" (Nisâ 4/19) âyetinin mânasını tekit babında şöyle buyurur:

"Ey insanlar! Kadınların haklarına riâyet edin! Onlara efkat ve sevgi ile muâmele edin! Onlar hakkında Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah'ın emâneti olarak aldınız; onların nâmuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların, âile erefini hiçbir kimseye çiğnetmemesidir. Kadınların da

sizin üzerinizdeki hakları, me rû bir ekilde her türlü yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir. Bir kadının, kocasının izni olmadan, onun malından hiçbir eyi ba kasına vermesi helâl olmaz! (Müslim, Hac 147; Ebû Dâvûd, Menâsik 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 30)

6. İki Cihan Güneşi (s.a.v.) , bazen de âyetten kastedilen maksadı tâyin ederdi. Nitekim:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

"İman edip sâlih ameller işleyenler için Rahmân olan Allah, gönüllerde bir sevgi yaratacaktır" (Meryem 19/96) âyetini şöyle izah buyurur:

"Yüce Allah bir kulu sevdi mi, Cibril'e: «Ben filânı sevdim, sen de onu sev» diye nidâ eder. Bunun üzerine o da semâda nidâ eder. Sonra ona olan sevgi yeryüzündekiler arasına kadar iner. İ le yüce Allah'ın: ***«Onlar için Rahman gönüllerde bir sevgi yaratacaktır»*** *buyruğu bunu anlatır.* (Buhârî, Edeb 41; Müslim, Birr 157)

C. SAHÂBE-İ KİRÂM'IN KUR'AN'I TEFSÎRİ

Resûlullah (s.a.v.) 'in vefatından sonra sahâbe-i kirâm, Kur'ân-ı Kerîm hizmetlerini devraldı. Kur'an'ın cem'i, istinsahı, çoğaltılıp çevre beldelere dağıtılması, kırâati, tefsîri, hâsılı hiçbir değişmeye ve bozulmaya uğramadan tebliği, okunması, anlaşılması ve yaşanması için bütün güçleriyle çalıştılar. Büyük bir iman vecdiyle dillere destan hizmetler yaptılar.

Sahâbe-i kirâm, dilleri Arapça olduğu, âyetlerin inişine şâhit oldukları ve onların inişine sebep olan hâdiseleri

bildikleri için Kur'ân-ı Kerîm'i anlamakta zorluk çekmiyorlardı. Şu da var ki, anlayış bakımından şüphesiz hepsi de aynı seviyede değildi. İçlerinden ilmî faaliyetlere zaman ayırabilen olduğu gibi, meşgaleleri sebebiyle vakit bulamayanlar da vardı. Bu sebeple onlardan Kur'an tefsîri ile meşgul olanlar, belli sayıdaki kimselerdi. En meşhurları Hülefâ-i Râşidîn, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesûd, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) 'dür.

Sahâbe-i kirâm âyetleri tefsîr ederken öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'e, sonra Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'in sünnetine müracaat ediyorlardı. Şayet aradıklarını bu iki kaynakta bulamazlarsa kendi içtihatlarıyla tefsîr ediyorlardı. İçtihatlarıyla tefsîr yaparken de ya din ya da dil gerçeğine ehemmiyet veriyorlardı. Kur'an kendi ana dilleriyle indiği için onun lafız ve terkiplerinin inceliklerini kolaylıkla anlıyorlardı. Bu sebeple onlar bir taraftan dil tahlilleriyle, bir taraftan da eski Arap şiiriyle istişhatta bulunmak suretiyle, Kur'an'ı daha sonraki nesillere ışık tutacak şekilde tefsîr etmişlerdir.

Sahâbe tefsîrinin genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

• Sahâbe-i kirâm, Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona âyet âyet tefsîr etmemişlerdir. Buna zaten ihtiyaçları da yoktu. Daha ziyade garib, muğlak, müphem ve mücmel lafızları tefsîr etmişlerdir.

• Âyetlerin tefsîrine yönelik sahâbe arasında bir kısım ihtilaflar oluyordu. Fakat bunlar tezat değil tenevvü ihtilafıydı. Yani verilen mânalar birbiriyle çelişmiyor, meselenin farklı bir boyutunu ifade ediyordu. Mesela يُخَلَّدُونَ

(muhalledûn) (Vâkıa 56/17) kelimesine birinin "ebedi kalacaklar" diye, bir başkasının "onlar hiç yaşlanmayacak, hep genç kalacaklar" diye mâna vermesi gibi.

• Ahkâm âyetlerinden hüküm istinbatında bulunmamışlardır.

• Sahâbe döneminde tefsîr henüz tedvin edilmemişti yani henüz tefsîr bilgileri yazıya geçirilmiyordu. Bunlar sözlü olarak naklediliyordu.

• Sahâbe âyetlerin iniş sebeplerini açıklamışlardır. Çünkü onlar bu olaylara bizzat şâhit olmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in, sahâbe sözleriyle tefsîrine misâl:

İbrâhim sûresinin 28 ve 29. âyetlerinde şöyle buyrulmaktadır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا
قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ

"Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helak yurduna sürükleyenleri görmedin mi? Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır."

Abdullah b. Abbas, bu âyeti şu şekilde açıklamıştır: "Allah'ın nimetlerine nankörlük edenler Kureyş kâfirleridir. Onların nankörlükle karşıladıkları nimet de Hz. Muhammed (s.a.v.) 'dir. Helak yurdundan maksat da Bedir günüdür. Çünkü onlardan pek çoğu o günkü savaşta öldürülmüş ve cehenneme sürüklenmiştir.» (Buhârî, Megâzî 7)

D. TABİÎLER DÖNEMİNDE TEFSÎR FAALİYETLERİ

Tabiîler, sahâbeden öğrenip teslim aldıkları dinî mirâsı devam ettirmişler, Kur'an ve sünneti aynı saflık ve berraklığıyla korumaya çalışmışlardır. Genişleyen islam coğrafyasında sayıları gün geçtikçe artan müslümanlara Allah'ın kitabını öğretmek ve hükümlerini beyan etmek için tefsîr faaliyetine hız vermişlerdir. Onlar, bu davranışlarıyla hem ilim hem de amel halinde İslâm'ın hakikatini korumaya çalışmışlardır. Tefsîr, hadis, fıkıh, akaid gibi İslâmî ilimlerin pek çoğunun onların devrinde sistemleşmeye başlaması, tabiîlerin ilme önem verdiklerini ve bu konuda çalışmalar yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Tabiîler döneminin tefsîr açısından en önemli özelliği, yahudi ve hıristiyanlardan müslüman olan kimselerin, eski inanç ve düşüncelerine ait uydurma rivâyetleri, yani isrâiliyatı yaygınlaştırmış olmalarıdır. Sahâbe devrinin sonlarına doğru tefsîre girmeye başlayan isrâiliyat, tabiîler döneminde daha da fazlalaşmıştır. Tabiîlerin büyükleri bir taraftan sahâbenin Kur'an'ın tefsîrine dair sözlerini derlemek için gayret gösterirken diğer taraftan da asılsız ve gerçek dışı olan isrâiliyatın tefsîre girmesine engel olmaya çalışmışlardır.

Tabiîlerin tefsîrde takip ettikleri metot şu şekildedir: Onlar, âyetleri tefsîr ederken öncelikle Kur'an'ı ve sünneti esas almışlar, sahâbenin görüşlerinden de yararlanmışlardır. Tabiîler, tarihî olayları, yaşadıkları çevrenin dine uygun örf ve adetlerini de dikkate almışlar, kendi görüşlerini de ortaya koymuşlardır.

Tabiîn tefsîrinin bir kısım özelliklerini şöyle sayabiliriz:

• Kur'ân-ı Kerîm'in bütününü tefsîr etmişlerdir.

• Ahkâm âyetlerinde geniş fıkhî izahlar yapmışlardır.
• Şiirle istişhada çok yer vermişlerdir.
• Tefsîrin tedvini bu dönemde de henüz başlamamıştır.
• Tabiîn kıyasa da baş vurmuşlardır.

Tabiîn tefsîrinden örnekler:

1. Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyrulmaktadır:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً

"... Yoluna gücü yetenlerin Kâbe'yi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..." (Âl-i İmrân 3/ 97)

Tabiînden Saîd b. Cübeyr bu âyeti tefsîr ederken kendi görüşünü de şu şekilde belirtmiştir: "Haccetmeye gücü yeten kimseden maksat, bineği ve gidip gelinceye kadar yetecek miktarda yiyeceği bulunan kimsedir. Dolayısıyla bu kimsenin haccetmesi farzdır." (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* IV, 16)

2. Tabiîlerden İkrime, Kur'an'daki mukattaa harflerinin yemin olduğunu, Allah Teâlâ'nın bunlarla yemin ettiğini söylemiştir.

3. Cenab-ı Hak, Sād sûresinde şöyle buyurmaktadır:

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ

"Allah: «Doğrusu şu ki ben hep doğruyu söylerim» buyurdu." (Sād 38/84)

Tabiîlerden bir başka müfessir olan Mücahid, bu âyeti kerîmeye şu şekilde anlam vermiştir: **"Allah: «Ben Allahım ve söylediğim haktır» buyurdu."** (Taberi, *Câmi'u'l-beyân,* XXXIII, 187-188)

Tabiûn döneminin en önemli yönü o dönemde teşekkül

eden tefsîr mektepleridir. Bunlar:

Mekke Tefsîr Mektebi

Kurucusu meşhur müfessir sahâbî Abdullah b. Abbas (r.a.) 'dır. İbn Abbas'ın talebesi olup bu mektepten yetişen tabiûn müfessirlerinden meşhurları şunlardır:

- Mücâhid b. Cebr
- İkrime
- Saîd b. Cübeyr
- Tâvus b. Keysân
- Atâ b. Ebî Rebâh

Medine Tefsîr Mektebi

Kurucusu sahâbenin kurralarından ve müfessirlerinden Übey b. Ka'b (r.a.) 'tır. Meşhur talebeleri:

- Ebû Âliye
- Muhammed b. Ka'b el-Kurezî
- Zeyd b. Eslem

Kûfe Tefsîr Mektebi

Kurucusu, Abdullah b. Mesûd (r.a.) 'dır. Daha çok akıl ve içtihada ağırlık vermişlerdir. Meşhur talebeleri:

- Alkame b. Kays
- Mesrûk b. el-Ecdâ
- Esved b. Yezîd
- Hasan el-Basrî
- Katâde b. Diâme

E. SONRAKİ DÖNEMLERDE TEFSÎR FAALİYETLERİ

Tabiûn dönemini takip eden diğer dönemlerde tefsîr

faaliyetleri aksamadan sürdürülmüştür. Bir müddet rivâyet yoluyla devam eden tefsîr bilgileri, hicrî II. asrın ortalarından sonra tedvin edilmeye başlamıştır. Bu rivâyetler öncelikle, derlenen hadis külliyatları içinde "Tefsîr" başlığı altında toplanmış, daha sonra da tefsîrle alakalı müstakil eserler kaleme alınmıştır.

Telif edilen ilk tefsîr kitaplarına örnek olarak şu eserler verilebilir:

- Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) , *et-Tefsîru'l-Kebîr*
- Süfyânü's-Sevrî (ö. 161/777) , *Tefsîru's-Sevrî*
- Yahyâ b. Selâm (ö. 200/815) , *Tefsîru Yahyâ*
- Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/823) , *Meâni'l-Kur'ân*
- Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*

Bu ilk tefsîrler daha ziyade Kur'an kelimelerinin izahına önem veren dil ağırlıklı eserlerdir. Bunları müteâkiben de tefsîrle alakalı telif çalışmaları artarak devam etmiştir. Bunların bir kısmının rivâyet ağırlıklı, bir kısmının ise dirâyet ağırlıklı olduğu görülür. Bu sebeple bu dönemden itibaren yapılan tefsîr çalışmaları, onlardaki hâkim renge göre bir kısım gruplara ayrılarak şöyle izah edilebilir:

1. RİVÂYET TEFSÎRİ

Rivâyet tefsîri; Kur'ân-ı Kerîm'e, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'in sünnetine, sahâbe-i kirâmdan nakledilen rivâyetlere, tabiûndan gelen rivâyetlere, Arap diline ve câhiliye Arap şiirine dayanan tefsîrdir. Telif tarihi sırasına göre şu eserler, rivâyet tefsîrine misal verilebilir:

- İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) , *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*

• Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesûd el-Begavî (ö. 510/1116) , *Meâlimü't-Tenzîl*

• İbn Atiye el-Endelüsî (ö. 546/1151) , *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*

• İbn Kesîr (774/1374) , *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*

• Suyûtî (ö. 911/1505) , *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*

Rivâyet tefsîrinden bahsederken **"Tefsîrde İsrâiliyyât"** konusuna da değinmekte fayda vardır:

İsrâiliyyât "isrâiliye" kelimesinin çoğulu olup "yahudilikten nakledilen asılsız haberler" anlamındadır. Ancak tefsîr ilminde bir terim olarak "yahudilik, hırıstiyanlık ve diğer dinlerden İslâm kültürüne, özellikle Kur'an tefsîrine girmiş olan gayr-i islâmî bilgileri" ifade etmektedir.

Kitaplarımızda, özellikle tefsîr kaynaklarımızda isrâiliyyât geniş çapta yer almaktadır. Bu bilgilerin faydalı olanları bulunduğu gibi, hiçbir faydası olmayanı hatta zararlı olanları vardır. Bu hususta Peygamberimiz (s.a.v.) bize iki yol göstermektedir:

Birincisi: *"Dinî konularda Ehl-i kitaba hiçbir ey sormayın. Zira kendileri sapıtmı olan bu insanlar sizi asla doğru yola iletmezler"* (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 378) hadisiyle Efendimiz (a.s.) isrâilî bilgilerin alınmasını yasaklamaktadır. Bu hadis-i şerif, meselenin caiz olmayan tarafını ifade etmektedir. Buna göre İslâm'ın inanç esasları ve genel bütünlüğü ile uzlaşması mümkün olmayan nakiller asla alınmayacaktır.

İkincisi: *"İsâiloğulları'ndan nakilde bulunun. Bunda bir sakınca yoktur."* (Buhârî, Enbiyâ 50; Müslim, Zühd 72) hadisiyle de İslâm'a aykırı olmayan ve fayda sağlayan bilgilerin nakline

cevaz vermiştir. Efendimiz (s.a.v.) 'in bizzat kendi hadislerinde bile böyle nakiller yaptığına şâhit olmaktayız. Şiddetli yağmur sebebiyle bir mağaraya sığınan, yuvarlanan bir taşın mağaranın ağzını kapatması yüzünden orada mahsur kalan, yaptıkları güzel amellerle tevessül edip Allah'tan yardım dileyerek oradan kurtulan üç kişinin kıssası buna güzel bir misaldir. (bk. Buhârî, İcâre 12; Müslim, Zikir 100)

Şunu ifade etmemiz gerekir ki, müslümanlar gerek sözlü olarak yaptıkları nakillerde gerek yazdıkları eserlerde Peygamberimiz (s.a.v.) 'in belirlediği ölçüyü tam tutturamamışlar ve çoğu zaman faydasız isrâilî rivâyetlerle tefsîrleri doldurmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan peygamber kıssalarıyla ilgili nakiller bunun başında yer almaktadır:

Hz. Süleyman'ın eşleri, yüzüğü, imtihana tabi tutulması; Hz. Davud'un evliliği ve imtihanı; Hz. Eyyub'un hastalığı ve bununla ilgili olaylar; Ashâb-ı Kehf'in durumu, mağarada kaldıkları süre, köpeklerinin durumu; Peygamberimiz (s.a.v.) 'in evlilikleri...

Bu ve benzeri konularla ilgili tefsîr rivâyeti olarak son derece sakıncalı bilgilerin tefsîrleri doldurduğu bir gerçektir.

Bu konuda Abdullah Aydemir'in "Tefsîrde İsrâiliyyât" eseri önemli bir çalışmadır.

2. DİRÂYET TEFSÎRİ

Dirâyet tefsîri; yalnızca rivâyetlere bağlı kalmayıp buna ilâveten dil, edebiyat ve çeşitli ilimlere dayanılarak yapılan tefsîrdir. Buna "re'y tefsîri" veya "aklî tefsîr" de denilir.

Dirâyet tefsîri yapılırken öncelikle rivâyet tefsîri için esas alınan kaynaklara müracaat edilir. O kaynaklardan elde edilen bilgilerin bağlayıcı olanları mecbûren kabul edilir. Geri kalanlar ise akıl süzgecinden geçirilerek değerlendirilir. Müfessir, güvenebileceği ve doğruluğuna kanaat getirebileceği bir bilgi bulamadığı alanlarda ise diğer ilimlerden hareketle içtihatta bulunur. Bu açıdan bakıldığında dirâyet tefsîri yapacak müfessirin, bir taraftan rivâyet tefsîr kaynaklarını kullanabilecek bir alt yapıya yani dil, kültür ve tarih şuuruna, diğer taraftan da nasları Kur'an ve sahih sünnetin ruhuna uygun bir şekilde tefsîr edecek sentez kabiliyetine ve te'vîl gücüne sahip olması gerekmektedir. (bk. Demirci, *Tefsîr Tarihi,* s. 160)

Bu sebepledir ki Suyûtî, müfessirin bilmesi gereken ilimleri şöyle sıralar: "Lügat, sarf, nahiv, kırâat, iştikâk, meânî, beyân, bedîî, kelâm, hadis, fıkıh, fıkıh üsûlu, sebeb-i nüzûl, nâsih-mensûh ve mevhibe ilmi" (bk.Suyûtî, *İtkân*, II, 229-232) Ömer Nasûhî Bilmen de bunlara "ahlâk, psikoloji, sosyoloji, biyoloji, astronomi, coğrafya, tarih ve siyer ilimlerini" ekler. (bk. Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, I, 124)

Telif tarihi sırasına göre şu eserler, dirâyet tefsîrine misal verilebilir:

• Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) , *Mefâtîhu'l-gayb*

• Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (ö. 685/1286) , *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*

• Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310) , *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*

• Ebussuud Efendi (ö. 982/1574) , *İr âdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*

• Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) , *Hak Dini Kur'an Dili*

3. İŞÂRİ TEFSÎR

İşârî tefsîr, âyet-i kerîmelerin işâret buyurduğu derin mânaları, kalbî duyuşları mevzu edinen tefsîr sahasıdır. Bu sahada daha ziyâde tasavvuf ehli iştigâl etmişlerdir. Âyetlerin işârî mânalarını ortaya çıkararak tefsîr ilminin zenginleştmesine yardımcı olmuşlardır. Kur'ân'ın tefsîrinde onun kelime ve cümlelerindeki engin deryâya dalarak nice hikmetler elde etmeye gayret etmişler ve bunun önemi üzerinde durmuşlardır. Ancak bilinmelidir ki, bu faaliyet de ölçüsüz ve kâidesiz değildir.

Âyet-i kerîmeye işârî mâna verirken şu üç hususa riâyet edilmesi gerekir:

• İşârî mânanın zâhirî mâna ile tezat teşkil etmemesi,

• Verilen mânanın kitap ve sünnetin muhtevası içinde olması,

• İşârî mâna için lafızların, siyâk ve sibâkının uygun olması.

Kur'ân-ı Kerîm'i işârî tarzda tefsîr eden eserlere şu tefsîrler misâl verilebilir:

• Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 412/1021) , *Hakâiku't-Tefsîr*

• Kuşeyrî, Abdulkerim b. Havazin Ebu'l-Kasım, (ö. 465/1072) , *Letâifü'l-i ârât*,

• İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*

• Âlûsî, Şihâbuddin Seyyid Mahmud (ö. 1270/1854) , *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*

Bunların yanında Mevlânâ ve İbn Arabî gibi mutasavvıfların eserleri de pek çok âyet-i kerîmenin işârî tefsîrleriyle

zenginleşmiştir.

Allah Teâlâ'nın "kelâm" sıfatının tecellîsi olan Kur'ân-ı Kerîm'e hangi yönden mâna verilirse verilsin, onun ifâde ettiği mânaların tümüyle ifadesi imkan dışıdır. Yüce Rabbimizin zât ve sıfatlarını hakkıyla kavramak muhâl olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm'i de bütün mâhiyetiyle kavramak öylece muhâldir. Ondan anladıklarımız, ancak deryâdan bir katre mesâbesindedir. Şu âyet-i kerîme bu gerçeği ne güzel dile getirir:

"Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha eklense, imkânı yok, Allah'ın kelimeleri yazmakla bitmez. Muhakkak ki Allah, kudreti dâima üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır." (Lokmân 31/27)

Cenâb-ı Hak, kendi kelimelerinin muhtevâsını, bir bakıma beşerî kelimelerin muhtevâsının üzerine çıkarmakta ve onların sonsuzluğunu ifâde ederek âdetâ daha derin nasipler ve hisseler alınmasını murâd etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in bu husûsiyetini, Resûlullah (s.a.v.) :

"...Kur'ân'ın her an ortaya çıkan bedîî (daha önce ke fedilmemi) mânaları tükenmez..." (Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 14) sözleri ile ifâde etmiştir.

Hazret-i Mevlânâ da bu hususta:

"Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirini bir okka mürekkeple yazmak mümkündür. İhtivâ ettiği bütün sırları ifâde etmeye ise sâhilsiz deryâlar mürekkep, yeryüzündeki bütün ağaçlar da kalem olsa yine de kifâyet etmez" der.

Yukarıda geçen âyet ve hadisteki ifâdeler, Kur'ân-ı Kerîm'in

kâinattaki bütün hakîkatlerin kâmil bir manzûmesi olduğunu ve bütün gerçeklerin onda birer nüve hâlinde bulunduğunu gösterir. Zîrâ bu tür bilgi ve gerçeklerin Kur'ân-ı Kerîm'deki mevcûdiyeti, sarâhat cihetiyle olsaydı, onun sonsuz bir hacme ulaşması gerekirdi. Bu bakımdan bazı gerçekler sarâhaten, fakat pek çoğu da delâlet cihetiyle yer alır. Bu nevî sırrî gerçekleri bulup ortaya çıkarmak, ancak ilimde rusûh sahibi olmakla yâni incelikleri kavramaya istîdâdlı bir akl-ı selîm ve kalb gözüyle mümkündür.

Bu gâyeye dayalı olarak, yukarıda da işaret edildiği üzere, müfessirlerin bilmesi gereken ilimler sayılırken, Allah Teâlâ'nın müstesnâ kullarına bahşettiği "vehbî ilim" de yer almaktadır. Bu ilim ise, ancak Allah Teâlâ'ya karşı takvâ, mahlûkâta karşı tevâzu, dünyaya karşı zühd ve nefse karşı amansız bir mücadele ile elde edilebilir. Nitekim, *"Bildiğiyle amel edenlere, Allah bilmediklerini de öğretir"* (Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 15) hadis-i şerifi bu gerçeğe işaret eder.

Bu bakımdan Allah'ın âyetlerini anlamaya mânî kibir, ucub, hased, dünya sevgisi gibi kalbî hastalıklar, tasavvufî terbiye ve tasfiye ile tedâvî edilmediği müddetçe, Kur'ân'ın esrârından hisse alabilmek mümkün değildir. Nitekim:

"Dünyada haksız yere kibirlenip büyüklük taslayanları, âyetlerimi gereği gibi anlamaktan uzaklaştırırım" (A'râf 7/146) âyet-i kerîmesi bunu açıkça ifâde eder.

O halde Kur'an, kâinat ve insanın esrârından hisse alabilmek için mânevî terbiye ve tasfiyeyle kalb âleminde terakkî kaydedilmesinin zarureti ortaya çıkmaktadır.

4. KONULU TEFSÎR

Konulu tefsîr, "Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bir konuyu âyetlerin iniş sırasını dikkate alarak belli esaslar çerçevesinde ve Kur'an'ın temel kâide ve hedeflerine uygun tarzda her yönüyle araştırıp ortaya koyma" metodudur.

Böyle bir metotla ortaya çıkan kaliteli çalışmalar, Kur'an'ın o konuyu nasıl ele aldığını ve buradan hangi sonuçlara ulaşmak istediğini anlamada daha pratik sonuçlar sağlamaktadır.

Konulu tefsîr metodu üç kısma ayrılır:

• Kur'ân-ı Kerîm merkezli konulu tefsîr:

Bu alanda ya bir "konu" veya bir "kavram" ele alınarak incelenir. Konu tefsîri daha geniş çerçeveli, kavram tefsîri daha dar çerçevelidir. "Kur'an'da Kadın" konulu tefsîre, "Kur'an'da Takvâ Kavramı" ise kavram tefsîrine örnek verilebilir.

• Sûre merkezli konulu tefsîr:

Burada da iki türlü bir çalışma yapılabilir:

Sûredeki tek konunun tefsîri. Örnek: "Nisâ Sûresinde Mîras."

Sûrenin tüm konularının tefsîri. Örnek: "Nisâ Sûresi Tefsîri"

• Âyet merkezli konulu tefsîr:

Kur'an'daki bir âyet merkeze alınarak onunla ilgili diğer âyetlerden, ayrıca sünnet, sahâbe ve tabiun sözlerinden, başka müfessirlerin görüşlerinden ve diğer bilgilerden hareketle âyetin ele aldığı konuları incelemektir. Örnek: "Âyete'l-Kürsî Tefsîri", "Müdâyene Âyeti Tefsîri"

Konulu tefsîr metodunda takip edilecek safhaları şöyle izah edebiliriz:

• Kur'an'dan bir konu seçilir ve buna uygun bir başlık

bulunur. Örnek: "Kur'an'da Mü'min Şahsiyeti"

• Konuyla ilgili âyetlere tespit edilir. Bunların Mekkî-Medenî ayırımı ve iniş sırasına göre tasnifi yapılır.

• Bütün âyetler gözden geçirilip tefsîrlerden okunarak konunun çerçevesi belirlenir.

• Kapsamlı plan hazırlandıktan sonra belli bir sistematik içinde konu işlenir.

• Konuyla ilgili hadisler, sahâbe sözleri ve tabiûn açıklamaları ve konuyla ilgili diğer yardımcı unsurlar dikkate alınır.

5. DİĞER TEFSÎR ÇEŞİTLERİ

Yukarıda kısaca izaha çalıştığımız dört ana tefsîr çeşidinin yanında, ağırlık verdiği cihete göre başka tefsîr çeşitleri de vardır. Bunlar;

a. Ahkâm âyetlerinin tefsîrine ağırlık veren "Fıkhî tefsîrler":

Fıkhî tefsîrler, Kur'an'daki ahkâm âyetlerini açıklamalarından dolayı genellikle "Ahkâmü'l-Kur'ân" diye isimlendirilmişlerdir:

• Mukâtil b. Süleyman (ö. h. 150) 'ın *"Tefsîrü'l-Hams Mie Âye mine'l-Kur'ân"* adlı eseri ilk yazılı fıkhî tefsîr olarak kabul edilmektedir.

• İmam eş-Şafii'nin (ö. h. 204) "*Ahkâmu'l-Kur'ân*"ı,

• Hanefi âlim Cessâs (ö. h. 370) 'ın *"Ahkâmü'l Kur'ân"*ı,

• Malikî mezhebine mensup Ebu Bekir İbnu'l-Arabî (ö. h. 543) 'nin *"Ahkâmü'l-Kur'ân"*ı ile

• Yine Endülüslü Malikî âlim Kurtubî (ö. h. 671) 'nin "*el-Cami'li ahkâmi'l-Kur'ân*"ı fıkhî tefsîrlere örnek olarak verilebilir.

b. Mutezile, Şia ve Hâricî gibi belli bir mezhebin görüşlerine ağırlık veren "Mezhebî tefsîrler":

T Meşhur müfessir Cârullâh Zemahşerî (ö. h. 538) 'nin *"Ke âf"* isimli tefsîri Mutezile mezhebî tefsîrine,

T Ebû Ali el-Fadıl et-Tabressî (ö. h. 548) 'nin *"Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân"*ı Şiâ tefsîrine,

T Muhammed b. Yûsuf İtfiyyîş (ö. h. 1332) 'nin *"Himyânu'z-zâd ilâ dâri'l-meâd"* isimli eseri de Haricî tefsîrine örnmek verilebilir.

c. Kur'an'ın bir kısım ilmî gelişmelere ışık tutan âyetlerini tefsîre ağırlık veren "Fennî tefsîrler": Bu tefsîr akımını ilk olarak ortaya koyan Allâme İmam Gazalî (öl. h. 505) 'dir. Bu tefsîrin klasik örneği Fahreddin Râzî'nin Mefâtîhu'l-gayb isimli tefsîridir. Asrımızdaki en önemli temsilcisi ise Mısırlı âlim Tantavî Cevherî (öl. h. 1359) 'dir. 25 ciltlik *"el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'ân"* adlı tefsîrini Kur'an'ın fennî tefsîrine tahsis etmiştir.

d. Kur'ân-ı Kerîm'in dil ve edebiyat inceliklerine ağırlık veren "Edebî tefsîrler": Şehîd müfesir Seyyid Kutub'un meşhur *Fî Zılâli'l-Kur'ân* isimli tefsîri bu tefsîr çeşidine güzel bir örnek olabilir.

e. Kur'ân-ı Kerîm'in İslâm toplumunu terbiye edip geliştirecek esaslarının izahına ağırlık veren; Kur'an'ın yorumunda bidat ve hurafeleri nakletmekten kaçınarak onun hidayet kitabı olmasının öne çıkarılması gerektiğini belirten, geçmişteki bazı tefsîrleri uydurma haberler içerdikleri gerekçesiyle eleştiren tefsîr akımı, "İçtimâî tefsîrler" olarak hülasa edilebilir. Reşîd Rızâ (ö. h. 1354) 'nın *el-Menâr* ve Ahmed Mustafa el-Merâğî (ö. h. 1371) 'nin *Tefsîru'l-Merâğî*

isimli eserleri bu alanın örnekleridir.

Bu alanlara dâhil olabilecek pek çok tefsîr kaleme alınmış ve günümüze kadar da intikal etmiştir. Böylece elimizde binlerce cilt olarak ifade edilebilecek büyük bir tefsîr mirâsı oluşmuştur.

6. TÜRKİYE'DE TELİF EDİLEN TEFSÎRLER

Türkiye'de özellikle son bir asırlık süre içinde Kur'ân-ı Kerîm'in Tükçe mealleri yapılmış ve tefsîri yazılmıştır. Bu arada pek çok Arapça tefsîrin de tercümesi yapılmıştır. Biz burada mealleri ve tercüme tefsîrleri ayrı tutarak önemli Türkçe tefsîrlerden bazılarını örnek vereceğiz:

- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*
- Ömer Nasûhî Bilmen, *Kuran-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*
- Mehmet Vehbi Efendi, Hülâsatü'l-Beyân
- Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri
- Komisyon, Kur'an Yolu

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRME SORULARI

KLASİK SORULAR

1. Tefsîr ilminin târifini yapın.
2. Tefsîrin konusu ve gayesi nedir?
3. Tefsîr ve te'vîlin temel farkını söyleyin.
4. Dirâyet tefsîrini rivâyet tefsîrinden ayıran bâriz özellik nedir?
5. Müfessirin bilmesi gereken ilimleri sıralayın.
6. Peygamberimiz (s.a.v.) 'in Tefsîr ilmindeki önemini açıklayın.
7. Peygamberimizin tefsîrine iki örnek verin.
8. Sahâbenin tefsîrdeki önemini belirtin.
9. Tefsîrde meşhur olan sahabîleri söyleyin.
10. Sahâbenin tefsîrini önemli kılan özellikler nelerdir? Belirtin.
11. Tabiîler devrindeki tefsîr faaliyetleri hakkında bilgi verin.
12. Tabiin döneminin tefsîr özellikleri nelerdir? Maddeler halinde sıralayın.
13. İlk yazılı tefsîr çalışmalarının hangileri olduğunu söyleyin.
14. Dirâyet tefsîrini târif edin.
15. İşârî tefsîr ne demektir? Kabul şartlarını yazın.
16. Konulu tefsîr metodunu açıklayın.

1. Âyetlerin indiği zaman ve mekân bağlamını

belirlemek için Tefsîr ilminin başvurduğu ilim dalı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kelam
B) Fıkıh
C) İslâm tarihi
D) Kırâat
E) Dil bilimleri

2. Kur'ân-ı Kerîm'in kısa açıklamalarla bir başka dile çevrilmesine ne denir?

A) Tefsîr
B) Te'vîl
C) Tercüme
D) Meâl
E) Yorum

3. Tefsîr ilmi varlıkların yaratılışı ve düzeni ile ilgili Kur'an âyetlerini incelerken hangi bilim dallarının verilerinden faydalanır?

A) Psikoloji
B) Tarih
C) Dil bilimleri
D) Fen bilimleri
E) Kelâm

4. Bir metni bir başka dile açıklama yapmadan olduğu gibi çevirmeye ne denir?

A) Meâl
B) Tefsîr
C) Tercüme

D) Te'vîl
E) Yorum

5. Aşağıdakilerden hangisi "eksik tercüme" analamını ifade eder?
A) Te'vîl
B) Tercüme
C) Meâl
D) Tefsîr
E) Müfesser

6. Aşağıdakilerden hangisi tabiîn tefsîrinin özelliklerinden biri değildir?
A) Kur'an'daki bütün âyetler tefsîr edilmiştir.
B) Arap olmayanlar (mevâlî) , tefsîr hareketinde daha fazla rol almaya başlamıştır.
C) Mekke, Medine ve Küfe tefsîr ekolleri oluşmaya başlamıştır.
D) Âyetlerin tefsîrinde Peygamberimizin sünnetinden bizzat gördüklerini ve hadislerinden doğrudan duyduklarını aktarmışlardır.
E) Farklı kültürlerle karşılaşmalar sonucunda farklı görüşlere zemin teşkil eden tefsîr anlayışları yaygınlaşmıştır.

7. Aşağıdakilerden hangisi rivâyet tefsîridir?
A) Taberî tefsîri
B) Râzî tefsîri
C) Zemahşerî tefsîri
D) Kurtubî tefsîri

E) Beyzâvî tefsîri

8. Aşağıdakilerden hangisi Türkçe tefsîrdir?

A) Mefatîhu'l-Gayb
B) Câmi'u'l-beyân
C) el-Câmi'li ahkâmi'l-Kur'an
D) Envâru't-tenzîl
E) Hülâsatu'l-beyân

9. Kur'an'ın yorumunda bidat ve hurafeleri nakletmekten kaçınarak onun hidayet kitabı olmasının öne çıkarılması gerektiğini belirten, geçmişteki bazı tefsîrleri uydurma haberler içerdikleri gerekçesiyle eleştiren tefsîr akımı hangisidir?

A) İlmî tefsîr akımı
B) Edebî tefsîr akımı
C) İçtimâî tefsîr akımı
D) Tarihsel tefsîr akımı
E) Rivayet tefsîri

10. Peygamberimiz (s.a.v.) 'in tefsîrinin mutlak bağlayıcılığı aşağıdaki sebeplerden hangisine dayanır?

A) Vahye dayalı olmasına
B) Arap Şiirine dayanmasına
C) Peygamberin ümmî olmasına
D) Arapçayı iyi bilmesine
E) Güvenilir olmasına

Doğru cevaplar:
1) C

2) D
3) D
4) C
5) C
6) D
7) A
8) E
9) C
10) A

BOŞLUK DOLDURMA SORULARI

Aşağıdaki sorulardaki boşlukları uygun kelimelerle doldurun.

1. Bir âyetin asıl anlamına ulaşmak için muhtemel anlamlarından birini tercih edip yorumlamaya ..... denir.

Kur'an'ın ilk müfessiri .....'dir.

2. Tefsîr ilmi, Kur'an lafızlarının anlamları ve kullanımlarını açıklamak için ..... faydalanır.

3 Peygamberimiz (s.a.v.) En'âm sûresi 82. âyetindeki "zulüm" kelimesini ..... âyetle açıklamıştır.

4. Tefsîrde kaynağı sadece Kur'an, sünnet, sahâbe sözü ve tabiîn sözleri olan tefsîrlere ..... tefsîrleri adı verilir.

5. Tefsîrde Kur'an ve sünnet doğrultusunda dil bilimlerinden faydalanan, kendi rey ve içtihatlarına da yer veren tefsîrlere .....tefsirleri adı verilir.

6. Kur'an'ın tercümesini gerektiren en önemli husus onun Arapça konuşmayan milletler tarafından ..... sağlamaktır.

Doğru cevaplar:

1) Te'vîl
2) Lügat ilimlerinden
3) Lokmân 31/13
4) Rivâyet
5) Dirâyet
6) Anlaşılmasını

I. ALLAH TEÂLÂ, İSİM VE SIFATLARI[10]

A. İHLÂS SÛRESİ

İhlâs sûresi Mekke'de nâzil olmuştur. 4 âyettir. İsmini, İslâm dininin esasını teşkil eden tevhîd akîdesinin veciz bir ifadesi olan "İhlâs" sözünden alır. "İhlâs", dini hâlis yapmak, şirk bulaşıklarından temizlemek ve sadece Allah'a kulluk etmek demektir. Sûrenin kaynaklarda tespit edilen yirmiden fazla ismi vardır. Yaygın isimlerinden biri قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ (Kul hüvellahü ehad) dır. Ayrıca اَلصَّمَدُ (Samed) , اَلتَّوْحِيدُ (Tevhîd) , اَلْأَسَاسُ (Esâs) , اَلتَّجْرِيدُ (Tecrîd) , اَلنَّجَاةُ (Necât) , اَلْوَلَايَةُ (Velâyet) , اَلْمُقَشْقِشَةُ (Mukaşkışe) , اَلْمُعَوِّذَةُ (Muavvize) isimleriyle de anılır. Mushaf tertîbine göre 112, iniş sırasına göre ise 22. sûredir.

Konusu

Cenâb-ı Hakk'ın birliği ve en mühim sıfatları gayet veciz bir şekilde beyân edilir.

Fazileti

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu sûre Kur'an'ın üçte birine denktir." (Buhârî, Tevhid 1; Müslim, Misâfirîn 259)

Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasını "tevhid ve mârifetullah", "âhiret bilgisi" ve "doğru yol bilgisi" diye üçe ayırırsak, İhlâs sûresi bunların birincisini ele aldığı için, bu yönüyle Kur'an'ın

üçte birine denk olduğu anlaşılabilir.

Resûlullah (s.a.v.) sahâbîlerden birini bir seriyyenin başında kumandan olarak göndermişti. O mübârek sahâbî, arkadaşlarına namaz kıldırıyor, ancak kırâatini her defâsında İhlâs sûresi ile bitiriyordu. Medine-i Münevvere'ye döndüklerinde, durumu Allah Resûlü'ne haber verdiler. Efendimiz:

"-Ona, niçin böyle yaptığını sorun!" buyurdu. Arkadaşları bunun sebebini sorduklarında sahâbî:

"-Bu sûre, Rahmân'ın vasıflarını anlatmaktadır. Bu yüzden, onu okumayı seviyorum." cevâbını verdi.

Bunu öğrenen Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"-Ona söyleyin, Allah Teâlâ da onu seviyor." (Buhârî, Tevhîd 1)

Yine Peygamberimiz (s.a.v.) , sevdiği için bu sûreyi her namazda okuyan bir sahabîye:

"Onu sevmen seni cennete götürür" müjdesini vermiştir. (Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 11)

İniş Sebebi

Müşriklerin, Resûlullah (s.a.v.) 'e:

"Rabbinin nesebini söyle" demeleri üzerine Cenâb-ı Hak, kendini tanıtmak üzere bu sûreyi indirdi. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 133-134)

Araplarda bir yabancıyı tanımak istediğinde "Onun nesebi nedir?" diye sormak adetti. Çünkü onlarda bir kimseyi tanımanın ilk şartı, nesebinin ne olduğu ve hangi kabileden geldiğinin açıklanmasıydı. Bu sebeple, Rabbinin kim olduğunu öğrenmek için Efendimiz (s.a.v.) 'e de O'nun nesebini sormuşlardı.

Buraya alınan bir kısım âyet, sûre ve konu tefsîrleri, Prof. Dr. Ömer Çelik'in henüz yayınlanmamış olup yayına hazırlanma aşamasında bulunan tefsîrinden alınmıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴿١﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...

1. De ki: O Allah birdir.

Allah Teâlâ birdir, tektir. O, "Baba, Oğul ve Rûhu'1-Kudüs" üçlüsüne inanan hıristiyanların dediği gibi değildir. Yine O, birçok ilâhın varlığına inanan müşriklerin inandığı gibi de değildir.

Allah'ın "bir" olarak vasıflanmasının üç mânası vardır ve her biri Yüce Allah hakkında doğrudur:

• O birdir. O'nun yanında ikinci bir ilâh yoktur. Bu, O'nun sayı mânasında "bir" olmadığını ifade eder. Aslında bu sûreden maksat, müşriklere bir cevap olarak, Allah'ın ortağı olmadığını bildirmektir.

• O tektir, benzeri ve ortağı yoktur. Nitekim, "Falan şahıs, asrında tektir" dendiğinde bu, onun benzeri olmadığı anlamına gelir.

• Allah birdir; bölünmez, parçalara ayrılmaz.

Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) 'a:

"Tevhidin tam ve hâlis şeklini, özünü bize anlatır mısın?" dediler. Şöyle anlattı:

"Tevhid, kulun sonunun başlangıcına benzemesidir. Bu beden kalıbına girmeden önce ne şekildeyse, yine öyle olabilmesidir. Tevhid, sûfînin yalnız kaldığı bir makamdır. Tevhid, vatandan ayrılmanın, sonradan yaratılma diye bir şeyin bahis konusu olmadığı bir makamdır. Tevhid, savaşların ve cenklerin olmadığı bir makamdır. Tevhid, bilginin ve cehlin geride bırakılıp çıkıldığı bir derecedir. Nihâyet tevhid, cümle mekânın Hak varlığında yok olduğu yüce bir makamdır." (*Velîler Ansiklopedisi,* I, 282)

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın birliğinin delillerini anlatır. Bunlar pek çoktur. Bunlardan şu dört tanesine yer vermek faydalı olacaktır:

Birincisi; **"Yaratan, yaratamayan gibi olur mu hiç?"** (Nahl 16/17) âyet-i kerîmesinde dile getirilen hakikattir. Bu, yaratma ve meydana getirme delilidir. Yüce Allah, bütün varlıkların yaratıcısıdır. O'nun "yaratma" fiilinin dışında oluşan hiçbir varlık yoktur. Böyle olunca onlardan herhangi birinin Allah'ın ortağı olması mümkün değildir.

Şâir der ki:

"Mevc-i kesret nev-be-nev hep bahr-i vahdetten gelir
Âlem-i imkâna her vâr vâhidiyetten gelir." (Aczî, Mirzâde Mustafa)

"Kâinatta gördüğün sayısız varlıklar hep aynı kaynaktan, aynı tek varlıktan, daha doğrusu Allah'tan gelmektedir. Onların çokluğu seni aldatıp tevhidden uzaklaştırmasın."

İkincisi; **"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisinin de dengesi ve düzeni kesinlikle bozulur giderdi. Arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdığı her türlü çirkin vasıflardan uzaktır, yücedir!"** (Enbiyâ 21/22) âyetinde beyân edilen gerçektir. Bu, Allah Teâlâ'nın kâinatı büyük bir nizam içinde, sağlam ve eşsiz yaratmasının delilidir.

Üçüncüsü; **"Rasûlüm! De ki: «Faraza, onların iddia ettikleri gibi Allah ile beraber başka ilâhlar olsaydı, bu takdirde o ilâhların hepsi, arşın sahibine ulaşmak için mutlaka bir yol ararlardı»"** (İsrâ 17/42) âyetinde açıklanan delildir. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın hâkimiyet ve üstünlük delilidir.

Dördüncüsü; **"Allah aslâ çocuk edinmemiştir. O'nunla birlikte başka bir ilâh da yoktur. Eğer olsaydı, o takdirde her bir ilâh kendi yarattıklarını yanına alır ve mutlaka biri**

diğerine üstünlük kurmaya çalışırdı. Allah, onların uydurduğu noksan sıfatlardan pak ve uzaktır" (Mü'minûn 23/91) âyetinde beyân edilen husustur. Bu da, birden çok ilâh olduğu takdirde çekişme ve üstün olmaya çalışma olacağına dâir delildir.

Bu ve benzeri nice deliller, Allah Teâlâ'nın birliğini ispat eder. O'nun sonsuz kudretiyle tek başına tüm varlığı yaratıp idare ettiğini açıklar:

اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

2. Her şey o Allah'a muhtaçken O hiçbir şeye muhtaç değildir.

Cenâb-ı Hak, bu muazzam işleri yaparken kimseye muhtaç da değildir. Çünkü O, Samed'dir. الصَّمَدُ (Samed) , "her hususta kendisine başvurulan, sığınılan, emri ve müsaadesi olmadan hiçbir iş yapılamayan, mutlak itaat edilen olduğu halde; kendisi kimseye muhtaç olmayan, yemeyen, içmeyen, iç boşluğu olmayan, eksiksiz, gediksiz" demektir. Kemâlin zirvesinde bulunan, padişahlar padişahı anlamına da gelir. Buna göre Allah'ın samed oluşu, "var olma bakımından kimseye muhtaç olmayıp, her şeyin varlık ve devamı tamâmen kendisine borçlu olan Vâcibü'l-Vücûd" mânasındadır. Bunun, "kendisinden başkası ibâdet edilmeye layık olmayan tek varlık" anlamı da vardır.

"Samed"in bir diğer mânası da canlıların ihtiyaçlarını an be an veren, biriktirmeden ve geciktirmeden veren demektir. Meselâ bizi huzuruna çağırıp ne kadar havaya ihtiyacımız olduğunu sorsa, söz gelimi 60 yıllık havamızı ayırıp "Al havanı git. Bunu ne yaparsan yap. Nasıl korur, nasıl kullanırsan kullan!" buyursa, biz ne yapar, bu havayı nereye depolar ve nasıl kullanabilirdik. Su, yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçlar da böyle... Üstelik milyalarca canlı için aynı durum sözkonusu olsa...İşte Yüce Rabbimizin

samedliğini, kullarına olan lut• u keremini böyle derinlemesine tefekkür etmek lazımdır.

Dolayısıyla Samed sıfatı, Allah'ın Ehad sıfatını açıklarken, bir sonraki âyette beyân edilen vasıflar da Samed sıfatını açıklamaktadır:

﴿٣﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

3. O, doğurmamış ve doğmamıştır.

Allah, doğurmamıştır, dolayısıyla hiçbir evlat edinmemiştir. O'nun ne oğlu ne de kızı vardır. Allah, bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğu gibi, noksan sıfatlardan da uzaktır. Görüldüğü üzere âyetin bu kısmı, Allah'a evlat nisbet edenlerin hepsini reddeder. Meselâ, **"Üzeyr, Allah'ın oğludur"** (bk. Tevbe 9/30) diyen yahudileri; **"Mesih Allah'ın oğludur"** (bk. Tevbe 9/30) diyen hıristiyanları ve **"Melekler Allah'ın kızlarıdır"** (bk. Saffât 37/150, 153, Zuhruf 43/16) iddiasında bulunan Arap müşriklerini reddeder. Yüce Allah, kendisinin çocuğu olmadığını bildirerek bunların hiçbirini kabul etmez. Çünkü çocuğun, babanın cinsinden olması lâzımdır. Allah (c.c.) ise ezelî ve kadîmdir. O'nun bir benzeri yoktur. O'nun için bir çocuğun olması imkânsızdır. Bir de, ancak eşi olanın çocuğu olur. Yüce Allah'ın eşi yoktur. İşte **"O, gökleri ve yeri hiç yoktan, eşsiz ve benzersiz şekilde yaratandır. Eşi olmadığı halde O'nun nasıl çocuğu olabilir ki? Her şeyi O yaratmıştır ve O her şeyi hakkiyle bilendir"** (En'âm 6/101) âyeti bu hususu anlatır.

Aynı şekilde Allah doğmamıştır. O, ne bir babanın ne de bir ananın çocuğu olmuştur. Çünkü doğan her şey sonradan olur. Yüce Allah ise kadîm ve ezelîdir, evveli yoktur. Ne doğmuş olması ne de bir babasının olması mümkündür. Bu âyetle, soy ve neseple

alakalı ne varsa bütün yönleriyle hepsini Yüce Allah'tan nefyeder. Bir sonraki âyet de bu hususu izah eder:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

4. Hiçbir şey O'na denk değildir.

Yüce Allah'ın hiçbir dengi ve benzeri yoktur. Ne zâtında ne sıfatlarında ne de fillerinde yarattıklarından hiçbiri O'na benzemez. Çünkü O, her şeyin yegâne sahibi ve yaratıcısıdır. Şu halde, yarattıklarından, O'nun seviyesine yükselecek veya yaklaşacak bir benzeri olması mümkün değildir. O bundan nihâyetsiz yücedir, uzaktır.

Nahîfî der ki:

"Mabûdum o Hak'tır ki nazîri yoktur
Sultân-ı Ehaddir ki vezîri yoktur
Mahkûm-ı me iyyet cem'-i e yâ,
Hükmünde mu'âvin ü mü îri yoktur."

"Benim kulluk ettiğim Rabbim öyle bir Allah'tır ki, O'nun hiçbir benzeri yoktur. Tüm kâinatın tek Padişâhı'dır ki, diğer sultanlarda olduğu gibi O'nun bir vezîri bulunmaz. Hem bütün varlık O'nun küllî irade ve meşietine mahkumdür, kayıtsız şartsız bağlıdır. Bununla birlikte O'nun ne bir yardımcısı vardır, ne de bir danışmanı."

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"...O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur. O, her şeyi hakkiyle işiten, her şeyi hakkiyle görendir." (Şûrâ 42/11)

B. ÂYETÜ'L-KÜRSÎ (Bakara, 255)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَيُّ الْقَيُّوْمُ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

255. Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, ebedî diridir. Varlığı kendinden olup bütün kâinatı yönetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku yakalayabilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun huzurunda kim kalkıp da şefaat edebilir? O, kullarının geleceğini de bilir, geçmişini de. Kullar ise, dilediği dışında O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Dolayısıyla her ikisini de koruyup gözetmek O'na asla ağır gelmez. En yüce ve en büyük yalnız O'dur.

İçinde "kürsî" kelimesi geçtiği için bu âyet-i kerîmeye "Âyetü'l-Kürsî" denilmiştir. Fazilet itibariyle Kur'an'ın en büyük âyetidir. Nitekim Allah Resûlü (s.a.v.) , Übey b. Ka'b'a *"Allah'ın kitâbında en büyük âyet hangisidir?"* diye sorup "Âyetü'l-Kürsî'dir" cevâbını alınca onu tebrik etmiştir. (Müslim, Müsâfirîn 258; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 14)

Peygamber Efendimiz ayrıca, *"yatağına girerken Âyetü'l-Kürsî'yi okuyanı Allah Teâlâ'nın koruyacağını ve eytanın ona yakla amayacağını"* (Buhârî, Vekâlet 10) , *"bu âyetin içinde Allah'ın en yüce isminin bulunduğunu"* (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 461) ve *"bunun Kur'an âyetlerinin efendisi olduğunu"* (Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 2) haber vermektedir. Abdullah b. Mesûd (r.a.) de şöyle der: "Kim Bakara sûresinin ilk dört âyetini, Âyetü'l-Kürsî'yi ve peşinden gelen iki âyeti, bir de Bakara sûresinin son üç âyetini okursa ona ve âilesine o gün şeytan yaklaşamaz ve hoşuna

gitmeyecek bir durumla karşılaşmaz..." (Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 14)

Görüldüğü üzere Âyetü'l-Kürsî, ifade ettiği mânalar itibariyle en büyük âyet ünvânını almıştır. Zira o, Allah'ın isimleri ve sıfatları hususunda, hiçbir âyette bulunmayan bilgiler içermektedir. Onda açık ve kapalı olarak tam on yedi yerde "Allah" ismi geçmektedir.

Allah Teâlâ, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka ilâhlığa layık hiçbir varlık yoktur. Kulluk edilmeye hak sahibi tek ilâh, yalnızca O'dur. Çünkü O Hayy'dir; diridir, ezelî ve ebedî bir hayata sahiptir. Dolayısıyla ölmesi ve fenâ bulması mümkün değildir. Bu vasfıyla Allah, bilinmesi gereken her şeyi idraki altında toplayan ve bütün varlığı kendi fiili altında bulundurandır. Yine O Kayyûm'dur; bütün varlıkları ayakta tutan, görüp gözeten, yöneten, onları bir an bile ilmi ve ilgisi dışında bırakmayandır. O'nun varlığı kendiliğinden olduğu gibi, diğer bütün varlıkların var oluşları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri de O'na bağlıdır. Allah öyle Hayy ve öyle Kayyûm'dur ki O'nu asla ne bir uyuklama ne de bir uyku tutabilir. Çünkü uyukluyan veya fiilen uyuyan birinin o kadar çok ve muazzam varlıkları koruması, yönetmesi, kollayıp gözetmesi mümkün olamaz.[11]

Yerde ve gökte olan her şey, bütün mahlûkât yalnızca O'nundur. Başka hiçbir kimsenin onda bir ortaklığı, söz ve tasarruf sahibi olması düşünülemez. Şefaat meselesi de, kendilerine putlarının şefaat edeceğine inanan müşriklerin zannettiği kadar kolay bir durum değildir. Allah izin vermedikçe, O'nun yanında hiç kimse en küçük bir şefaatte bulunamaz. Ancak başta Peygamber Efendimiz olmak üzere, Allah'ın izin verdiği bazı kimseler, yine Allah'ın dilediği kişilere dilediği ölçüde şefaat edebileceklerdir. (bk. Müslim, İman 327; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme 13)

Âyetin, **"O, kullarının geleceğini de bilir, geçmişini de"**

(Bakara 2/255) kısmına şu şekilde mâna vermek mümkündür: Allah, onların gelmiş ve geçmiş, gizli ve açık bütün hallerinden haberdardır. Allah onların önlerinde olan dünya işlerini ve arkalarındaki âhiret hâllerini bilir. Veya önlerinde bulunan ve varacak oldukları âhireti ve arkalarında bıraktıkları dünyayı bilir. Yahut gökten yere kadar önlerinde olan her şeyi ve bunların ötesindeki semâlarda bulunanları bilir. Öldükten sonra karşılaşacakları her şeyi ve yaratılmalarından önceki durumlarını veya hayır ve şerden yapıp gönderdikleri ile bundan sonra yapacaklarını hakkıyla bilir. Bu ifade, aynı zamanda Allah Teâlâ'nın, sevap veya ceza gerektiren bir durumda, şefâatçinin ve şefâat edilen kimsenin ahvalini çok iyi bildiğini de açıklamaktadır. Her şeyi bilen sadece Allah'tır. O'ndan başkası, ancak O'nun dilediği kadar bilgi sahibi olabilir. Yaratıkların herhangi birinin bilgisiyle ilâhî bilginin kıyaslanması mümkün değildir.

Âyetin, **"O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Dolayısıyla her ikisini de koruyup gözetmek O'na asla ağır gelmez"** (Bakara 2/255) kısmına gelince; Arapçada اَلْكُرْسِيُّ (kürsî) kelimesi, üzerine oturmak için tahtadan yapılan ve Türkçede sandalye, koltuk veya taht olarak ifade edilen bir ev eşyasıdır. Mecâzî olarak saltanat, iktidar ve hükümranlık mânasında da kullanılır. Burada Allah Teâlâ'nın yüceliğini, azamet ve kibriyâsını anlatmak için kullanılmıştır. Allah'ın azamet ve yüceliği, saltanat ve hükümranlığı gökleri, yeri ve bütün varlıkları kuşatmıştır. O'nun ihatası dışında bir varlık tasavvur etmek imkânsızdır.

Şâir der ki:

"Kürsî-i celâlin ki semâlarla zemînler,
Bir nokta kadar sahn-ı muhîtinde tutar yer." (Mehmet Âkif Bey)

"Allahım! Senin Kürsün yani iktidar ve saltanatın o kadar büyük, o kadar muazzamdır ki, bütün gökler ve yerler o geniş saha içinde

ancak bir nokta kadar yer tutabilir."

Bu bakımdan gökleri ve yeri ayakta tutması, gözetmesi, koruyup kollaması Allah Teâlâ'ya asla ağır gelmez. Bunu son derece kolay bir şekilde yapar. Çünkü O Aliyy'dir; yücedir, benzeri ve ortağı olmaktan münezzehtir. Yine O Azîm'dir; büyüktür, O'na nispetle her şey küçücük kalır. Buradaki "yücelik" Allah'ın kadrinin, şerefinin ve kudretinin yüceliğini; "büyüklük" de yine Allah'ın mehâbet, kahır ve kibriyâsının büyüklüğünü ifade eder. Zira Allah, cisimlere ait sıfatlardan pak ve uzaktır.

C. HAŞR SÛRESİ 22-24

Kullukta esâs gâye, zâtı, isimleri, sıfatları ve fiilleriyle Allah Teâlâ'yı tanımak ve marifetle tam bir samimiyet ve teslimiyet içinde O'na kulluk yapmaktır:

هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ

﴿٢٢﴾ هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ

الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي

السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

22. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur! Duyuların algı sahası dışında kalan şeyleri de, duyuların algı sahasına giren şeyleri de bilir. O, Rahman'dır, Rahîm'dir.

23. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur! O Melik'tir, Kuddûs'tür, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, Aziz'dir, Cebbâr'dır, Mütekebbir'dir. Allah, müşriklerin ortak

koştukları şeylerden çok uzaktır, yücedir.

24. O Allah Hâlık'tır, Bârî'dir, Mûsâvvir'dir. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu tesbih eder. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Korkusundan o haşmetli, o kuvvetli ve sağlam dağların bile titreyip baş eğerek paramparça olacağı Yüce Allah, kendisini bir kısım isim ve sıfatlarıyla tanıtmaktadır. Bunlara Kur'an dilinde "el-Esmâü'l-Hüsnâ" denilir. (bk. A'râf 7/180) Burada bu güzel isimlerden şunlara yer verilmektedir:

Hû: O.

Allah: Rabbimizin özel ismi; bütün isim ve sıfatlarını kendinde toplayan en büyük ismi.

Âlim: Görülen veya görülmeyen, gizli veya açık her şeyi en iyi bilen.

Rahmân: Nihâyetsiz merhamet sahibi; rahmetiyle her varlığı kuşatan.

Rahîm: Çokça merhamet eden, yaratıkların tüm ihtiyaçlarını gideren.

Melik: Hükümdar, sultan, padişah; hâkimiyetin mutlak sahibi; görünen ve görünmeyen taraflarıyla tüm kâinâtın hakîkî ve yegâne mâliki,

Kuddûs: Her türlü eksiklikten uzak, mutlak kemal sahibi, yaratılmışların tasavvur ve tasvirine sığmaz; tertemiz olan ve tertemiz kılan.

Selâm: Her türlü kusur ve afetlerden sâlim olan; selâmetin kaynağı, esenlik veren, selâmete çıkaran.

Mü'min: Güven veren, emniyete kavuşturan, kendisine güvenilen, va'dine itimat edilen, gönlünü imana açanlara iman veren, kendisine güvenenleri korkudan emin kılan.

Müheymin: Koruyup kollayan, görüp gözeten, yöneten ve denetleyen, kâinâtın mutlak hâkim ve idarecisi.

Azîz: Üstün kudret sahibi, mağlup edilemeyen mutlak güç sahibi, yegâne galip, izzet ve şânın asıl sahibi ve kaynağı.

Cebbar: İradesine sınır olmayan, istediğini her durumda yapabilen, hükmüne ve yetkisine karşı konulamayan, yaratılmışların halini iyileştiren, yaraları saran, dertlere derman olan, erişilemez, yüceler yücesi, güç ve azamet sahibi.

Mütekebbir: Büyüklüğü apaçık olan, azametini ortaya koyan, büyüklük ancak kendisine yaraşan, büyüklükte eşi olmayan,

Hâlık: Takdir ettiği gibi yaratan.

Bari': Örneği olmadan yaratan, yaratıklarını düzgün ve âhenkli kılan, yaratmanın tüm safhalarındaki inceliklerin asıl kaynağı.

Mûsâvvir: Şekil, biçim ve özellik veren, varlıkların maddî-manevî, duyularla idrak edilen edilemeyen tüm şekil ve hususiyetlerini belirleyen.

Hakîm: Bütün hükümleri ve işleri yerli yerince ve sağlam olan; hüküm ve hikmet sahibi.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Kim sabaha çıktığında üç defa «Eûzü billâhi's-semî'i'-l alîmi mine' - eytani'r-racim: Kovulmu eytandan her eyi i iten ve bilen Allah'a sığınırım» deyip de Ha r sûresinin sonundan üç âyet-i kerîme okuyacak olursa, Allah ona ak am oluncaya kadar dua edecek yetmi bin melek gönderir. ayet o gün ölürse ehid olarak ölür. Her kim bunu ak amleyin okuyacak olursa, onun için de aynı ey söz konusudur." (Tirmizi, Sevâbü'l-Kur'ân 22)

II. İMÂN, TAKVÂ VE İBÂDET (Bakara 1-5)

الٓمٓ ﴿١﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...

1. Elif. Lâm. Mîm.

"Elif. Lâm. Mîm.", tefsîr ilminde "hurûf-i mukattaa" diye bilinen ve "ayrı ayrı okunan harfler"dir. Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi dokuz sûresine bu harflerle başlanır. Bazıları sûre başlarında müstakil bir âyet iken, bazıları da âyetin bir bölümüdür. Buradakiler ise müstakil bir âyettir. Bu harfler, Kur'an'ın müteşâbih âyetlerindendir. Müteşâbih, birden çok mâna ifade etmesi sebebiyle hangisinin kastedildiği okuyanların çoğu tarafından tam olarak anlaşılamayan âyetlere denir. Bu harflerin mâhiyeti ve hangi mânaya geldiği hususunda pek çok görüş bulunmaktadır. Bunlar arasında tercih edilen görüşler şunlardır:

• Bu harfler, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğuna inanmayanlara meydan okumak için bazı sûrelerin başına getirilmiş ve âdetâ şu mâna kastedilmiştir: "Kur'ân-ı Kerîm, şu gördüğünüz ve işittiğiniz harflerden oluşan kelime ve cümlelerden meydana gelmektedir. Siz bu harfleri biliyorsunuz. O

hâlde gücünüz yetiyorsa haydi siz de bu harfleri kullanarak Kur'an'a benzer bir kitap ortaya koyun!"

• Hurûf-i mukattaa, Allah ve Rasûlü arasında hususi şifrelerdir. Mânasını ancak Allah ve Rasûlü bilir. Bu görüşte olan âlimler, "Onlar Kur'ân'ın sırrıdır. Biz zâhirine inanır, mânasını Allah'a bırakırız" derler.

• Cenab-ı Hak, tek tek okunan bu harflerle muhatapların dikkatlerini çekerek, bir an için her işi bırakıp vahyedilen muazzam ilâhî hakikatleri can kulağıyla dinlemelerini temin etmektedir. Zira insan fıtratında, görmediği ve duymadığı garib şeylere karşı ilgi duyma özelliği vardır. İnsanlar, bu harflerin mânasını anlamaya çalışırken, onlardan sonra gelen bölümleri de dinlerler ve böylece maksad hâsıl olur.

• Başında bulundukları sûrelerin muhtevalarına dikkat çekmek üzere Allah Teâlâ bu harflerle yemin etmektedir.

Bu sırlı harflerin kapleri derinden sarsan uyarıcı ve uyandırıcı sadasının peşinden insanlığın kurtuluş muştusu olacak yüce bir kitaba işaret edilerek şöyle buyruluyor:

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

2. Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan şu yüce kitap, müttakîler için bir yol göstericidir.

"Kitap"tan maksat, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Arapçada "yazılı belge" anlamında da kullanılan kitap ismi, Kur'an'ın Allah Resûlü (s.a.v.) zamanında yazıldığını gösterir. Kur'an elimizde olmasına rağmen, ona uzağı gösteren ذٰلِكَ (zâlike) edatı ile işaret edilmesi, onun yüceliğine ve anlamlarının derinliğine dikkat çekmek içindir. Gerçekten Kur'an'ın şanı pek yücedir. Beşerî gücün muttali olamayacağı birçok ilim ve hikmetleri de ihtiva ettiğinden, her ne kadar kitap olarak elimizde ise de, taşıdığı sırlar ve hakikatler

itibariyle bizim idrakimizden yüce bir ufuktadır, her şeyiyle kolayca keşfedilir bir mâhiyette değildir. Bu sebeple ona, uzakta olan bir şeyi gösterir gibi işaret edilmiştir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* II, 12)

Şüphe diye tercüme ettiğimiz رَيْبَ (rayb) kelimesi, "yakîn"in yani kesin bilgi ve kanaatin zıddıdır. Kişinin bir konu hakkında kararsız ve tereddüd içinde olmasını ifade eder.

Bu kadar izzet ve şerefe sahip olan Kur'an'da hiçbir şüphe yoktur. Yani akl-ı selîm ile ve ön yargılardan arınmış bir şekilde incelendiğinde onun:

- Allah Teâlâ'dan geldiğinde,
- Vermiş olduğu bilgilerde,
- En doğru yola götüren bir kılavuz ve rehber olduğunda hiçbir şüpheye yer yoktur. Bu bakımdan Kur'an hakkında asla şüpheye düşmeyin.

Âyette, şüphenin insanlarda değil, kitapta olmadığı bildirilmiştir. İnanmayanlar onun hakkında şüphe içinde olabilirler ama o, haktır ve doğrudur. Nasıl güneşin varlığından şüphe etmek ona bir zarar veremez ise, Kur'an'ın doğruluğundan şüphe etmek de onun doğruluğuna bir eksiklik getirmez.

Hidâyetin iki temel mânası vardır. Birincisi delâlet etmek, rehberlik yapmak ve yol göstermektir. Kur'ân-ı Kerîm'in, Peygamberlerin ve İslâm davetçilerinin hidâyet etmeleri bu anlamdadır. Âyet-i kerîmede: **"Sen de hiç şüphesiz insanlığı dosdoğru bir yola çağırmaktasın"** (Şûrâ 42/52) buyrulur. İkincisi, tevfîk, yâni dosdoğru yola eriştirip hedefe ulaştırmaktır. Bu mânada hidâyet yalnızca yüce Allah'a mahsustur. Nitekim Resûlullah'a hitaben: **"Rasûlüm! Sen sevdiğini doğru yola erdiremezsin, lâkin Allah dilediğini doğru yola eriştirir. Çünkü, doğru yola girecek olanları en iyi O bilir"** (Kasas 28/56)

buyrulmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm, "bütün insanlar için hidâyet" olarak indirilmiştir. (Bakara 2/185) Böyle olmakla birlikte onun hidâyetinden gerçekte müttakîler istifade eder. Bu sebeple Kur'an'ın müttakilere hidâyet rehberi olduğu özellikle vurgulanmıştır. Kur'an insanları, dünya ve âhirette kendilerine faydalı olacak, Allah'ın rızâsını kazandıracak ve nihâyet cennet ve cemâl-i ilâhîye eriştirecek dosdoğru yolu gösterir.

Bir kısım insanların Kur'an'la buluştuğu hâlde hidâyetten uzak kalması, onu bütün insanlar için hidâyet vesîlesi olmaktan çıkarmaz. Belli bir hastalığı olan kişinin balın tadını alamaması onun tatlı olmadığını göstermediği gibi. Bu bakımdan Kur'an'ın hidâyeti kendisine samimi bir şekilde yönelen gönüllere Cenâb-ı Hak'ın bir lutfudur.

Kur'an'ın hidâyeti, inkârdan îmana, sonra da imandan ihsan ve takvâya doğru bir hidâyettir. İmandan sonraki hidâyetin gerçekleşmesi, ancak ona uymakla ortaya çıkar. Kur'an'ın Hak kelamı olduğunu kalben kabul etmeyen kâfir ve münafıklar ise onu gereği gibi tefekkür ve tedebbür etmediklerinden, hidâyetten mahrum kalırlar. Kur'an, her bir gruba, inanç, düşünce ve amellerine göre bir âkıbet belirler. Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Hiç şüphesiz bu Kur'an, insanları her hususta en doğru yola, en sağlam ve en isabetli tutuma iletir. Sâlih ameller yapan mü'minlere, kendilerini çok büyük bir mükâfatın beklediğini müjdeler. Âhirete inanmayanlar için ise, can yakıcı bir azap hazırladığımızı haber verir." (İsrâ 17/9-10)

Âyette Kur'an'ın müttakîler için rehber olduğu haber verilmektedir. Müttakî, takvâ sahibi olan kimsedir. Takvâ; sakınmak, korunmak, hoşa gitmeyen şeylerden uzak durmak demektir. Arapça'da bu kelime, canlı bir varlığın kendini her türlü

tehlikeden korumasını ifade eder. Dolayısıyla müttakî:

• Kalbini küfür, şirk, nifak gibi îtikâdî hastalıklardan,

• Uzuvlarını büyük ve küçük günahlardan,

• Nihâyet gönlünü Cenab-ı Hakk'ın râzı olmayacağı her türlü menfi düşünceden koruyan, diğer taraftan:

• Farz ve nâfilelerle ilâhî muhabbeti elde etme gayretinde olan, böylece âhirette cehennem azabından kurtulup cennetle mükâfatlandırılan mü'min kimsedir.

Mânevî dünyamızın en önemli azığı takvâdır. (bk. Bakara 2/197) Takvânın alt sınırı küfür ve şirkten korunmak ise de, üst sınırı yoktur. Her müttakînin önünde devamlı olarak terfi edebileceği daha yüksek bir takvâ mertebesi her zaman var olacaktır. Bu mânevî yolculuk ölüme kadar devam eder. Allah katında kulun şeref ve mertebesini belirleyen yegâne ölçü de takvâdır. Rabbimizin:

"Allah katında en şerefliniz, Allah'a karşı saygısı, korkusu ve O'nun yasaklarından kaçınıp emirlerine itaati en yüksek olanınızdır" (Hucurât 49/13) beyânı bu gerçeği bildirir. Bu îtibarla takvâ, kulun mânevî yücelikler kazanmasına ve nihayetinde Allah'ın dostluğuna ermesine en büyük vesiledir. Bir âyet-i kerîmede:

"Allah, gönülleri O'nun saygısıyla dopdolu olup O'na karşı gelmekten sakınanların dostu ve yardımcısıdır" buyrulmuştur. (Câsiye 45/19)

Allah Resûlü (s.a.v.) , gerçek takvâya ermenin yolunu şöyle gösterir:

"Kul, harama dü erim korkusuyla yapılması sakıncalı olmayan, fakat vicdanını rahatsız eden bazı eylerden bile uzak durmadıkça gerçek takvâ sahibi olamaz." (Tirmizî, Kıyâmet 19. Ayrıca bk. Buhârî, İman,

1; İbn Mâce, Zühd 24)

Âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerin beyân buyurduğu takvâ gerçeğini şu örnek ne güzel izah etmektedir: Hz. Ömer, Übey b. Ka'b'a takvânın mâhiyetini sorunca, o:

"–Dikenli bir yolda hiç yürüdün mü?" diye sordu. Hz. Ömer: "Evet" deyince bu sefer Übey (r.a.) :

"–Peki böyle bir yolda yürürken ne yaptın?" diye sordu. Hz. Ömer:

"–Paçalarımı sıvadım ve mümkün olduğu kadar kendimi korumaya çalıştım" dedi. Bunun üzerine Übey:

"–İşte takvâ da böyledir" cevabını verdi. (İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an,* I, 42)

Kur'an hidâyetinden gerçek mânada istifade edebilecek müttakîlerin sahip olduğu belli başlı vasıflar, devam eden âyet-i kerîmelerde şöyle haber verilmektedir:

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾

3. Ki onlar gaybe îman eder, namazı dosdoğru kılar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcarlar.

Müttakîlerin birinci vasfı gaybe iman etmeleridir. İman, kalp ile tasdik yani bir şeyin doğruluğunu kalben kabul etmek ve bunu dil ile ikrâr etmektir. Tasdik olmazsa iman olmaz. Tasdik bulunur, fakat kişinin tutum ve davranışları buna aykırı ve tutarsız olursa bu, imanın zayıflığına bir işaret sayılır. Böyle bir imanla, İslâm gerçek mânasıyla yaşanamayacağı gibi, dinin va'dettiği ebedi mutluluğa erişmek de zor olur. Dine göre îman esaslarını kalp ve diliyle tasdîk etmeyen kâfir; kalbiyle tasdik etmediği hâlde diliyle kabul ettiğini söyleyen münafık; kalp ve diliyle tasdik ettiği hâlde ameli olmayan ise mü'min fakat fâsık sayılır. Gerçek iman, âhirette cehennemden kurtularak cennete girmenin yegâne şartıdır.

Kur'an, pek çok âyetinde bu hususa vurgu yapmaktadır.

الْغَيْبُ (gayb) sözlükte, gerçekte var olup da görme, işitme, dokunma ve tatma gibi duyularımızın algı sahasına girmeyen, bunların ötesinde kalan şeylerdir. Âyetteki "gayb"den maksat ise, Allah'ın ve Resûlü'nün var olduğunu veya meydana geleceğini haber verdiği, insanın duyularıyla algılayamadığı fakat inanılması lazım gelen varlıklar ve olaylardır. Bunlar Allah, melekler, kader, kıyamet, âhiret, cennet ve cehennem gibi hususlardır. Allah Resûlü (s.a.v.) îmanı târif ederken: *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Yine kadere, hayrına ve errine iman etmendir"* (Müslim, İman 1, 5) buyurmuştur ki bunların hepsi gayb âlemindendir.

Âyetin, "gaybe îman ederler" şeklinde meâli verilen kısmı, "gaybde de iman ederler" diye de anlaşılmıştır. Yani, mü'minler, insanlar arasında olduğu gibi kimsenin bulunmadığı tenha yerlerde de imanlarını ikrâra ve gereğini yapmaya devam ederler. Zira îmanda devamlılık esastır. Münafıklar ise böyle değildir. Çünkü onlar: **"İman edenlerle karşılaştıklarında «inandık» derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise: «Emin olun! Biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz» derler."** (Bakara 2/14)

Esasen gayb âlemine bir sınır çizmek mümkün değildir. Bununla beraber genel mânada iki türlü gaybden söz edilebilir. Birincisi, Allah Teâlâ'nın hiçbir varlığa bildirmediği, ancak zâtına mahsus kıldığı mutlak gaybdir: **"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; başkası onları bilemez."** (En'âm 6/59) Diğeri ise izâfî gaybdir ki, Allah Teâlâ'nın yarattıklarından dilediğini dilediği kadar bilgilendirdiği ve diğerlerinden gizli tuttuğu gaybdir. Buna göre her bir varlığa göre gayb alanı farklıdır. Ancak Kur'an ve

sünnette varlığı bildirilen fakat insanın duyularıyla tam idrak edemediği hususlara îman, mü'min olmanın şartıdır. Üzerinde durduğumuz âyette de bu nevi gaybe işaret edilmiştir.

Allah Teâlâ'nın her türlü tecellî ve tasarruflarıyla zâhir ve âşikâr olmasına (Hadîd 57/3) , kullarına şah damarından daha yakın olmasına (Kâf 50/16) , onların kendileri ile kalpleri arasına girmesine (Enfâl 8/24) , hülâsa onları her yönden kuşatmasına (İsrâ 17/60) rağmen gayb kabul edilmesi, idraklerin O'nu kuşatamaması (En'âm 6/103) sebebiyledir. Nitekim ehl-i irfân demiştir ki, "Cenâb-ı Hak o kadar zâhirdir ki, zuhûrunun şiddetinden gâiptir."

Görülemeyen ve hissedilemeyen varlıklar, görüp hissettiklerimize nispetle onlarla kıyas edilemeyecek derecede fazladır. Bu gerçeği kabul eden kişi, Allah'a imana ve böylece hayatın derin bir mânası ve gayesi olduğu inancına erişir. Gözü maddeden başka bir şey görmeyen ve tüm varlığı görüp hissettiklerinden ibaret zanneden düşünce ve sistemler, insan muhayyile ve tefekkürünü âdetâ dondurarak onu geniş ufuklardan mahrum bırakmaktadırlar. Bu mânada gaybe îman, insan tefekkürünün ve muhayyilesinin önündeki izâfî engelleri kaldıran bir hürriyet iksîridir. Îman esaslarının "gayb" alanında olması, mü'mindeki îman derinliğine sonsuz bir boyut kazandırmaktadır. Bu sebeple Kur'an, inanılması gerekli hususlar içinden özellikle gaybı zikretmiştir. Çünkü gaybe iman, kulun Peygamberin davetine kulak vererek Allah'ın buyruklarına itaat etmesinde kuvvetli bir tesire sahiptir. Maddi âlemin ötesinde başka bir âlemin olduğunu kabul etmeyenler ise Allah'a ve âhirete iman davetinden yüz çevirirler.

Müttakîlerin ikinci vasfı, namazı dosdoğru kılmalarıdır. Âyet-i kerîmede "ikâme-i salât" ifadesi geçmektedir. الصَّلٰوةُ (salât) , Kur'an'da namaz ibâdetinin yanı sıra dua, övgü, kırâat ve rahmet

mânalarında kullanılmıştır. Namaz ibâdeti bu mânaların hemen hepsini ihtiva eder. Nitekim namazın kıyâmında kırâat, kâdesinde senâ ve dua nihâyetinde ise namaz kılan kimseye rahmet vardır.

"İkâme", bir şeyi ayakta tutmak, ayakta durur hale getirmek demektir. "İkâme-i salât" ise namazı dosdoğru edâ etmektir. Yani namazı, Allah Resûlü (s.a.v.) 'in öğrettiği şekilde âdâb ve erkânına riâyetle, vaktinde, aksatmadan, ona gerekli rağbeti göstererek, hem şeklî şartlarını hem de huşû ve tâzim gibi kalbî ve ruhî yönlerini gözeterek kılmaktır. "İkâme-i salât" tabiri, ayrıca, namazı cemaatle kılmanın önemine ve onu îfa için lazım gelen şartların hazırlanmasının gereğine de işaret etmektedir.

Namaz, İslâm'ın başlangıcından itibaren meşrû olmakla birlikte beş vakit halinde, Peygamberimizin yaşadığı en faziletli zaman olan Mirâc gecesinde farz kılınmıştır. (bk. Müslim, İman 259)

Namaz ibâdeti, dini hayatın omurgasını teşkil eder. Ferdin zihnî, kalbî ve fiilî hayatının Allah ve Resûlü'nün iradesi çerçevesinde ihyası için vazgeçilmez bir esas olan namaz, toplum hayatının inşa ve ıslahı için de aynı derecede bir öneme sahiptir. Namazın bu yönüne işaretle Peygamber Efendimiz: *"Dinî hayatın ana direği, namazdır"* buyurmuştur. (Tirmizî, İman 8)

Müttakîlerin üçüncü vasfı, Allah'ın kendilerine verdiği rızıklardan infak etmeleridir. Onlar, Allah'ın ikram ettiği her türlü rızıktan, O'nun muradına uygun olarak başkalarının faydasına harcamada bulunurlar. "Rızık", bütün canlıların maddî mânevî her türlü ihtiyaçlarını karşıladıkları nimetlerdir. Yiyecek, içecek, giyecek, mal ve benzeri her türlü maddî nimet ve imkânlar rızık olarak adlandırıldığı gibi ilim, îman ve ahlâk gibi mânevî ihsanlar da rızık kapsamında değerlendirilmiştir.

"İnfak", kulun, Allah'ın rızâsına nâil olma niyetiyle O'nun kendisine verdiği rızıklardan ailesine, akrabasına, diğer insanlara ve hatta tüm canlılara fayda sağlamak üzere sarfetmesidir.

Kur'ân'da infak kavramının kullanıldığı yerlerden biri de "fî sebîlillah" yâni Allah'ın dînini korumak, yaymak ve yüceltmek adına yapılan her türlü harcamalardır.

Âyetteki infaktan hem farz hem de nafile harcamalar kastedilmiştir. Farz olanlar zekât ve ailesi için yaptığı zaruri masraflardır. Bunların haricinde hayır niyetiyle yapılan tüm harcamalar ise nafile kısmına girer.

Mânevî rızıklar açısından "infak", kişinin sahip olduğu ilim, irfan ve güzel ahlâk gibi ilâhî ikramlardan başkalarını da istifade ettirmesidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) : *"İstifadeye sunulmayan ilim, Allah yolunda infak edilmeyen hazîne gibidir"* buyurur. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 499; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* I, 184) Bu mânadan hareketle sûfîler, âyet-i kerîmede, müttakîlerin kendilerine lutfedilen mânevî hâl, ilim ve mârifet nûrlarından başkalarına da infak etmeleri gerektiğine işaret bulunduğunu söylemişlerdir.

Esasen Kur'an âyetleri, kısa cümlelerde çok geniş ve zengin mânalar ihtivâ eder. Meselâ üzerinde durduğumuz âyetin, وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcama yaparlar) kısmında bulunan bir takım nüktelere şöyle işaret edilmiştir:

• İnsan, kazancının tümünü değil, ihtiyâç fazlasını infâk etmelidir. Ba'ziyet yani kısmîlik anlamı ifade eden مِنْ (*min*) edatıyla bu inceliğe işaret edilmiştir.

• İnfak, başkalarının malından değil kendine ait maldan yapılmalıdır. Bu şartı رَزَقْنَاهُمْ (Kendilerine rızık olarak verdiğimiz) lafzı ifade eder. Burada, yapılan infakı Allah adına yapmak ve başa kakmamak gerektiğine de bir işaret vardır. Âdetâ şöyle denilmektedir: "Size rızkı biz veriyoruz. Hakîkatte siz bize vekâlet etmektesiniz. Öyleyse bizim ihsân ettiğimiz rızıklardan

kullarımıza verirken başa kakmanız doğru olamaz."

• يُنْفِقُونَ (harcarlar) fiilinin geniş zamanda kullanılması, sürekli bir infak duygusunun kulda yerleşerek alışkanlık hâline gelmesini ifade eder. Bu ibare aynı zamanda infakın, ehline, zarurî ihtiyaçlarını karşılaması için yapılması gerektiğine işaret eder. Yoksa gereksiz ya da meşrû olmayan yerlere harcayacak kimselere infakta bulunulmaz. Zira "infak" kelimesi, yerinde ve aslî ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan harcamalar anlamında kullanılmıştır. (Bedîuzzaman, *İ âr âtü'l-i'câz,* s. 47)

Görüldüğü üzere âyet-i kerîmenin emir ve tavsiye buyurduğu infakın şumûlü oldukça geniştir. Bu sebeple tasavvuf âlimleri, farklı mertebelerde bulunan insanların infakları hususunda bir kısım izahlar yapmışlardır. Onlardan bazıları şöyledir:

Zenginlerin infâkı mallarından olup onu ihtiyaç sahiplerinden kıskanmazlar. Âbidlerin infâkı nefislerinden olup kendilerini hizmetten esirgemezler. Ârîflerin infâkı gönüllerinden olup hiçbir zaman kendilerine bahşedilen ilâhî feyizlerden Hak taliplerini mahrum bırakmazlar. Hak aşıklarının infakı ise daha farklıdır. Nitekim Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (k.s.) bunu şu beytiyle dile getirir:

Sehâvet ehli olan kimseye yakı an, fakîre ihsândır

Â ıklara yakı an da Cânân yolunda fedâ-yı cândır[12]

İnfâkın belli başlı derecelerini ifade etmek üzere Arapça'da farklı kavramlar kullanılmıştır. Birinci mertebe "sehâ"dır. Malın birazını verip geriye kalanı kendine ayırana sehâvet sahibi denir. İkinci mertebe "cûd" seviyesidir. Malının çoğunu dağıtıp azını kendine ayıran kimseye cûd ehli denir. İnfakta nihaî mertebe ise "îsâr"dır. Zarûret miktarı mal ile hayatını idâme ettirip kendi ihtiyacı olan şeyi bile başkasına verebilme fedakârlığını gösteren kimse ise îsâr sahibi, diğergâm, yani başkasını kendinden fazla düşünen kişi olarak vasfedilir.

Kur'an'ın infak emri, ferd ve cemiyet açısından pek büyük bir öneme sahiptir. İctimaî hayatın intizamlı olması ve toplumda sosyal adâletin sağlanabilmesi için, maddi imkânlar ve refah itibariyle insan tabakaları arasında boşluk kalmamalıdır. Zenginlerin fakirlerden, aradaki irtibat kopacak derecede uzaklaşmamaları lazımdır. Bu tabakalar arasında irtibatı sağlayan yegane vasıta, zekât başta olmak üzere her türlü infak ve yardımlaşmadır. Cemiyet içinde zekâtın farz, faizin ise haram kılınışının hikmetleri dikkate alınmaz ve bu ilâhî emirlere harfiyen uyulmazsa, tabakalar arası bağlar kopar. Aşağı tabakadan yukarı tabakaya hürmet, itaat, muhabbet yerine ihtilal sadâları, haset alevleri, kin ve nefret feryatları yükselir. Aynı şekilde yüksek tabakadan aşağı tabakaya merhamet, ihsan, taltif yerine zulüm ateşleri, baskılar ve şimşek gibi hakaretler yağar. Hülasa toplumdaki insan tabakaları arasında barış ve huzurun temini, ancak İslâm'ın temel şartlarından biri olan zekât, sadaka ve diğer yardımların herkes tarafından en güzel şekilde edâ edilmesine bağlıdır.

Müttakîlerin dördüncü önemli özelliklerini açıklamak üzere buyruluyor ki:

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ
وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾

4. Yine onlar, hem sana indirilene hem de senden önce indirilenlere iman ederler. Âhiret gününe ise yakînen inanırlar.

Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'e kadar bütün peygamberler insanlara aynı dini tebliğ etmiş, sahife veya kitap halinde onlara gelen vahiyler de aynı

dinin esaslarını haber vermişlerdir. İlâhî risâlet ve vahiy, tarihî akış içerisinde birbirinden kopuk bir vaziyette değil, birbirini tasdik ve tasvip ederek gelmiştir. İnsan hayatı, kültür ve medeniyeti geliştikçe Allah Teâlâ yeni peygamberler ve yeni dinler göndermiş, önceki ümmetlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik amelî hükümlerden bazılarını yenilemiştir. Nihayetinde yegane din olan İslâm, Peygamberimiz ve Kur'an ile son şeklini alarak tamamlanmıştır. Bu bakımdan biz, **"Allah'ın peygamberleri arasında hiçbir ayırım yapmayız"** (Bakara 2/285) düstûrunca hepsine inanırız.

"Sana indirilen"den maksad, bu âyetin indiği zamana kadar gelen ve daha sonra gelecek olan kısımlarıyla birlikte Kur'ân'ın tamamı ve Peygamberimizin Kur'an'ın beyânı sadedinde ortaya çıkan sünnetidir. Mü'minlerin buna tafsilatlı olarak inanması, emir ve nehiylerini öğrenerek gereğince amel etmesi gerekir. "Senden önce indirilen"den maksad ise, önceki peygamberlere indirilen ilâhî vahiyler ve kitaplardır. Bu kitaplara da icmâlî yani bir bütün halinde iman etmek farzdır. Allah Teâlâ, bizi önceki kitaplarda bulunan hükümlerle mesûl tutmadığından onları tafsilatlı olarak bilmemiz gerekli değildir.

Âyetin dikkat çektiği önemli hususlardan biri de şudur: İnsanlığın doğru hayat tarzını öğrenip yaşamaları için vahye dayanan bilgi bir zarurettir. Bu bilgi herkese tek tek değil, sadece Allah'ın insanlar arasından seçtiği peygamberlere indirilmiştir. Dolayısıyla istikamet üzere bir hayat sürmenin yolu, ancak o peygamberlere indirilen kitaplardan öğrenilebilir. Bugüne kadar tahrif edilmeden gelmiş Kur'an'dan başka ilâhî kitap bulunmadığından, böyle bir hayatın yegâne müracaat kaynağı odur. O halde doğru yolu bulmak isteyenler, Kur'an'a inanmak ve ona tabi olmak mecburiyetindedirler.

Müttakilerin beşinci vasfı, âhiret gününe yakînen, yani şeksiz,

tereddütsüz inanmalarıdır. Onlar, bir gün bu fanî dünyanın sona ereceğine, insanların hesap vermek üzere yeniden diriltileceğine, insanların amellerine göre cennet veya cehenneme gideceğine hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde kesin bir imanla inanırlar.

الْآخِرَةُ (âhiret) , "birinciden sonra gelen" mânasındadır. Birinci hayat dünya olup, âhiret ondan sonra gelmektedir. **"Âhiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur"** (Ankebût 29/64) âyetinde "âhiret", ebedi kalınacak diyarın bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Onun, yarını olmayan "son gün" mânası da vardır.

"Yakîn ve îykan", bir şeyi kesin ve sağlam bilmek demektir. Araştırma ve gerekli delillerden hareketle her türlü şüphe, ihtimal ve tereddütten uzak olarak bir şeye tam inanmaktır. Yakînin; bilme, görme ve hakikatine erme şeklinde üç derecesi vardır. Cennete girileceğini bilmemiz "ilme'l-yakîn", cenneti görmemiz "ayne'l-yakîn", Allah'ın izniyle cennete girip nimetlerinden istifade etmemiz ise "hakka'l-yakîn"dir. (Râgıb el-Isfahânî, *el-Müfredât,* "yakîn" md.)

Âhirete iman, ona hazırlanmayı gerektirir. Hesabın, sevap ve cezanın varlığına yakînî iman, kişiyi azaptan ve hazin akıbetten korunmaya ve nimetlere erdirecek hayırlı ameller yapmaya sevkeder. Kısacık ömrünü lüzumsuz uğraşlardan arındırarak, onu en anlamlı ve en kazançlı bir şekilde değerlendirmeye yönlendirir. Âhirete iman, insanların dindarca yaşamalarının ve sıhhatli bir dünya düzeni kurmalarının temel unsurlarından biridir. Dünya gelip geçici, âhiret ise ebedîdir. Dünyada kesintisiz bir saâdet ve mutluluk aramak boşunadır. Esas saâdet nihayetsiz olan âhiret saâdetidir. Kul, o saâdete erişmenin yollarını bulmalıdır. Fani dünyaya ve boş hayallere aldanmamalıdır:

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

5. İşte Rablerinin gösterdiği yolda yürüyenler onlardır, kurtuluşa erecek olanlar da yalnızca onlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in ve sünnet-i seniyyenin beyân buyurduğu tarzda iman, ibâdet, muamelât ve ahlâk yolunu tutan müttakî kullar, bu vasıflarıyla Rablerinden gelen bir hidâyet üzere bulunmaktadırlar. Bu onlara Allah Teâlâ'nın büyük bir tevfikı, ikrâmı ve ihsânıdır.

Hidâyete erenler ancak müttakîler olduğu gibi, felâha, yani gerçek kurtuluşa erecek olanlar da sadece onlardır. Hidâyet, felâhın anahtarıdır. Önce hidâyet olacak, peşinden felâh gelecektir. İslâm, her gün beş kere ezanla "haydin felâha!" davetinde bulunarak insanları kurtuluşa, iki cihan saâdetine çağırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'i rehber edinenlerin buna erişecekleri müjdesini ise birçok âyet gibi bu âyet de en güçlü bir üslûpla haber vermektedir.

اَلْفَلَاحُ (felâh) , sözlükte "arzu edilen şeyleri elde etme, istenmeyen şeylerden kurtulma, zafer ve başarı" gibi mânalara gelir. İnsanın, önündeki engelleri bir bir aşarak kendini kurtarması, arzu ettiği gayeye ulaşması ve zafer elde etmesidir. Felâhın dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki boyutu vardır. Dünyada felâh; zenginlik, izzet ve şeref gibi hayatı güzelleştirecek ve mutluluğa vesile olacak hususları elde etmektir. Âhirette felâh ise yokluğu olmayan bir bekâ, fakirliği olmayan bir zenginlik, zilleti olmayan bir izzet ve cehâleti olmayan bir ilim elde etmektir. (Râgıb el-Isfahânî, *el-Müfredât,* "felâh" md.)

"Felâh" kelimesinde yarılma, açılma ve kesilme mânası da vardır. Toprağı yarıp açması ve kazması sebebiyle çiftçiye "fellâh" denilmektedir. Buna göre âyetin mânası şöyle olur: "Onlar, dünyada büyük bir sabır, cehd ve gayret gösterip, inkâr ve zulmet perdelerini açarak imanın gereğini îfa etmiş ve böylece kıyâmet

günü hesabın şiddetinden ve cehennemden kurtulmuş ve cennete kavuşmuş kimselerdir. Tüm dünya ve âhiret hayırları onlar için ayrılmıştır." Zaten dini bir terim olarak "felâh", "âhirette cehennem azabından kurtulma başarısını kazanabilmek" demektir. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 247)

IV. ZEKÂT, İNFAK VE SADAKA (Bakara 261-266)

Nefsin mezmûm sıfatlarını temizleyerek kalb-i selîm ve imân-ı kâmile ulaşabilmek, böylece Allah'ın yaratmak, diriltmek, öldürmek gibi kâinattaki ilâhî kudret akışlarını seyredebilmek için en güzel çâre Allah yolunda cömertçe infakta bulunmaktır. Gelen âyetler bu hususu temsillerle anlatır:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

261. Mallarını Allah yolunda harcayanların misâli, yedi başak bitiren ve her başakta yüz dâne bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah, dilediğine kat kat fazlasını da verir. Çünkü Allah, lütfu pek geniş olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.

Âyet-i kerîme, mü'minin Allah yolunda yaptığı harcamaların durumunu anlatmak üzere, duyguları coşturan ve duyarlı bir vicdanı derinden etkileyen şöyle canlı bir tabiat tablosu çizmektedir: Ekime hazır tarlasının başında bir adam ve elinde sadece bir buğday dânesi var. Onu toprağa ekiyor. Topraktan bir kök bitiyor. Bu kökten çatallanarak yedi başak çıkıyor. Her bir başağın içinde gizlenmiş yüz dâne bulunmaktadır. Hatta bir dânenin Allah'ın izniyle bundan daha fazla vermesi de mümkündür. Çünkü Allah vâsi'dir; kullarına olan ikram ve ihsanı asla daralmaz, bitmez, tükenmez. Alîm'dir; kalplerin derinliklerine gizlenen niyet ve düşünceleri bilir, ona göre kat kat ve daha fazla verir. İşte mü'minin Allah yolunda verdiği sadakanın durumu da

bunun gibidir. Yahut mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, böyle bir dâneyi toprağa eken karşılığında yedi yüz veya daha fazla dâne elde eden çiftçinin durumu gibidir.

Allah yolunda verilen sadakanın kat kat artırılmasını Peygamber Efendimiz de şöyle bir benzetmeyle izah etmektedir: *"Her kim temiz ve helâl olan kazancından bir tek hurmaya denk olabilecek bir ey bile tasadduk ederse Allah onu kabul buyurur. Çünkü Allah ancak temiz olanı kabul eder. Sonra onu, sizden birinizin tayını terbiye edip büyüttüğü gibi, artırıp çoğaltır. Nihayet o sadaka dağ kadar olur."* (Buhârî, Zekât 8; Müslim, Zekât 63)

Bu örneklerle Allah yolunda koşacak ve O'nun yolunda infakta bulunacak kimselerin, Allah için sarfedilen ve ekilen dânelerin ne kadar feyizli, bereketli ve sevaplı olacağını anlamaları istenmektedir. Dolayısıyla mü'minler bir dâneyi bile küçük görmemeli, zayi etmemeli ve Allah'tan hiçbir şey kıskanmamalıdırlar. Ellerinde ne varsa, bir buğday dânesi bile olsa, Allah yolunda harcamalı ve bundan çekinmemelidirler. Allah'ın hikmet nizamı ve yeniden diriltiş sırrı ile toprağa atılan bir dâne, toprakta bitip filizlenerek yedi yüz veya daha fazla dâne verdiği gibi; insanlar da öldükten sonra dirilecekler ve dünyada Allah için yaptıkları fiiller böyle son derece bereketli bir şekilde artarak, temessül ederek terazi kefelerine konacaktır. Ayrıca bu örnekte, zıraat ilminde terakki edilip gerekli uygulamalar yapıldığı takdirde bir dâneye karşılık en az yedi yüz dâne alınabileceğine dair bir müjde de vardır. Bugün zıraat alanında kaydedilen teknik ilerlemeler sayesinde, bir buğday dânesinden çıkan çimleri çatallandıktan sonra ayırarak fide hâlinde dikmek sûretiyle bir dâneden 2000 dâneyi aşkın hâsılat alınabildiği tecrübe edilmiştir.

Cenâb-ı Hak, kendi yolunda ihlasla ve âdâbına uygun yapılan harcamalara büyük mükafatlar va'dederek şöyle buyurur.

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ اَنْفَقُوا
مَنًّا وَلَآ اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

262. Mallarını Allah yolunda harcayıp da bunun ardından herhangi bir başa kakmada ve gönül incitici bir harekette bulunmayanlar yok mu, onlar için Rableri yanında özel mükâfatlar vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır.

Allah yolunda ve Allah için yapılan harcamaların bir önceki âyette müjdelenen kat kat mükâfatını alabilmek için, onları, sevaplarını yok edip faydasız hâle getirecek âfetlerden korumak gerekir. Bu âfetlerin başında "başa kakma" ve "eziyet etme" gelmektedir.

Âyette geçen اَلْمَنُّ (menn) , bir kimsenin iyilik yaptığı şahsa "sana şöyle şöyle iyilik yaptım" demek suretiyle o kimseye karşı iyiliğini bir şey sayması, az çok yaptığı iyiliğe gururlanması ve onun verecekli durumunda olduğunu hissettirmesidir. Bu tavır, gönül bulandırır, yapılan iyiliğin kıymetini eksiltir, hatta kesip yok eder. اَلْاَذٰى (ezâ) ise tiksindirmek mânasına gelir. İyilik yaptığı kişinin bir kusuru sebebiyle şikayette bulunmak, dil uzatmak ve iyiliği yüze vurmak birer ezâdır. İyilik ettiği kimseye: "Ben sana iyilik ettim, sen bana teşekkür bile etmedin", "Kaç kez gelip bana eziyet veriyorsun", "Kaç defadır isteyip duruyorsun, utanmıyor musun" veya "Devamlı sıkıntılarla geliyorsun, Allah beni senden kurtarsın, seni benden uzak etsin" gibi sözler de ezâya örnek verilebilir. Allah için infakta bulunanlar eğer bu yanlış davranışlardan uzak durur, sadakalarını göz bebekleri gibi korur ve mükâfâtını sadece Allah'tan beklerlerse, Cenâb-ı Hak onlara ecirlerini en güzel

şekilde verir. Âhirette onlara hiçbir korku olmaz, sevapların yok olması gibi herhangi bir sebeple de üzüntü duymazlar.

Rivayete göre bu âyet-i kerîme Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman b. Avf hakkında inmiştir. Abdurrahman b. Avf (r.a.) malının yarısı olan dört bin dirhemi tasadduk etti ve: "Yanımda sekiz bin dirhem var. Bunun dörtbin dirhemini kendim ve çocuklarım için sakladım. Dört bin dirhemini de Rabbime güzel bir borç olarak verdim" dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.v.) : *"Sakladığını da verdiğini de Allah mübârek eylesin"* buyurdu. Hz. Osman ise Tebük seferinde bin deve ve bin dinar yardımda bulundu. Rûme kuyusunu satın alıp müslümanlara vakfetti. Resûlullah (s.a.v.) ellerini kaldırarak: *"Ya Rabbi ben ondan râzı oldum. Sen de râzı ol!"* diye dua etti. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 89)

Verdiklerini Allah için vermeyip başa kakanlar şunu unutmasınlar ki:

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ اَذًى وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

263. Güzel bir söz ve kusurları bağışlama, ardından eziyet gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah'ın kimsenin yardımına ihtiyacı yoktur. O, ceza vermekte hiç acele etmeyendir.

Allah için verdikten sonra başa kakmaya ve eziyet etmeye gerek de yoktur. Çünkü bu zoraki ve mecbûrî değil, isteyerek, gönüllü olarak yapılan bir iştir. Kul bunu ancak sevap elde edebilmek ve ilâhî rızâya erebilmek için yapar. İstese yapmayabilir. Çünkü yardım isteyen veya yardım edilmesi gereken insanlara karşı tatlı dilli olmak, gönül alıcı güzel bir söz söylemek, herhangi bir kusur varsa onu da bağışlamak, başa kakarak ve eziyet ederek verilen sadakadan daha hayırlıdır. Boşa zahmet çekmeye gerek yoktur. Bu hususla ilgili olarak Yüce Rabbimiz, bir diğer âyet-i kerîmede şu tavsiyede bulunmaktadır:

"Rasûlüm! Muhtaçlara vermek üzere Rabbinden bir nimet beklerken, elinde vereceğin bir şey bulunmadığı için isteyenlerden yüz çevirmek mecburiyetinde kalırsan, o zaman hiç olmazsa onlara gönül alıcı bir söz söyle!" (İsrâ 17/28)

Aziz Mahmûd Hüdâyî (k.s.) şöyle der: "Dilenciyi güzel bir şekilde geri çevirmek, başa kakan ve eziyet eden kimsenin sadakasından daha hayırlıdır. Zira güzel söz, geri çevirmek için bile olsa dilencinin gönlünü ferahlatır, rûhunu şenlendirir. Sadaka, hem insanın maddî varlığına fayda vermek hem de kalbi mesrûr etmek sûretiyle kişiye menfaat sağlar. Cesede fayda veren şeyle, rûha eziyet verecek bir şey birleşince tam fayda temin edilmiş olmaz. Şüphesiz ki rûhu ferahlandıracak şey, cesede menfaat verenden daha hayırlıdır. Çünkü insanda rûhâniyet, çamurdan yapılmış bedene göre çok daha yüce ve şerefli bir mevkiye sahiptir."

Nitekim Abdullah b. Zübeyr'in oğlu Âmir, fakir ve âbidlere yardım edeceği zaman, onları incitmemek için şu yolu tercih ederdi:

Yardım edeceği kimseler secdede iken para keselerini ayakkabılarının yanına hissedecekleri şekilde bırakır ve görünmeden uzaklaşırdı. Kendisine:

"–Neden yardımını, birisini göndererek yapmıyorsun?" diye sorulunca da şöyle cevap verirdi:

"–Onlardan birinin, gönderdiğim kişiyle veya benimle karşılaştığında yere bakmasını istemem, onun için böyle yapıyorum." (İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve,* II, 411)

Şu kıssa da pek ibretlidir:

Hintli bir derviş Nişabur'lu bir tâcirin yol arkadaşı idi. Bu derviş tam bir feragatle yalınayak gidiyor, ayağını taştan ve dikenden sakınmıyordu. Tâcir ona acıdı, ayakkabısını verdi. Hintli ona dualar edip gayretle yola devam etti. Nişabur'lu her an:

"- Böyle git, şöyle git; ayağını taşlara yavaş bas, dikenin batmasından sakın!" diye tahakkümde bulundu. Hintli onun bu emirlerinden bıktı, ayakkabıyı çıkarıp tâcirin önüne koydu ve:

"- Al, bana kayıtlı bir iyilik lazım değildir. Hiçbir kayda tabi olmadan otuz senedir yalınayak dolaşıyorum. Şimdi bir ayakkabı için birinin kayıt ve hükmü altına giremem ve minnetini çekemem!" dedi. (Ahmet Eflâkî, *Ârifler*in *Menkıbeleri,* I, 414)

Şüphesiz Allah ganîdir; kullarının verecekleri sadaka ve yapacakları iyiliklere ihtiyacı yoktur. O sadakaya muhtaç fakirleri ve garipleri bol bol rızıklandırmaya, zengin olanları da fakir ve başkalarına el açar duruma düşürmeye kadirdir. Yine Allah halîmdir; her günah işleyeni anında cezalandırmaz. Başa kakan ve ezîyet edenlere de, tevbe edip yanlışlarından dönmeleri için mühlet verir.

Allah Teâla, kendi yolunda yapılan harcamaların başa kakma ve ezâdan arındırılması ve kulların yaptıkları iyiliklerin mükâfâtından mahrum kalmamaları için bu hususu ayrıca dikkat çekici bir örnekle şöylece açıklığa kavuşturmaktadır:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذِي
يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ
عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

264. Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş olsun diye mallarını harcayanlar gibi, başa kakıp eziyet etmek suretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Bu şekilde hayır yapan kimsenin misâli, üzerinde biraz toprak bulunan kaygan bir kayanın hâli gibidir ki, ona şiddetli bir sağanak vurmuş da onu çıplak bir halde

bırakmıştır. Böyleleri, yaptıkları hiçbir iyiliğin faydasını göremezler. Allah, kâfirler gürûhunu doğru yola ulaştırmaz.

Burada öncelikle başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle sadaka veren, Allah'a ve âhirete inanmadığı halde insanlara gösteriş için sadaka verene; başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle verilen sadaka da Allah'a ve âhirete inanmayan bir kimsenin insanlara gösteriş için verdiği kabule şayan olmayan sadakaya benzetilmektedir. Böylece nifâk ve riyânın sadakaları boşa çıkarması gibi, başa kakma ve eziyetin de sadakaları boşa çıkaracağı bildirilmektedir. Zira her iki tür sadaka da Allah için verilmiş bir sadaka değildir.

Daha sonra da kendi rızâsı için olmayıp riya için verilen, karşılığında âhirette Allah'tan bir sevap beklenmeyen sadakanın ve bu sadaka sahibinin durumunu şu örnekle açıklıyor:

Ortada pürüzsüz bir taş, taşın üstünde de azıcık bir toprak var. Bu toprağa kuvvetli bir yağmur yağıyor ve taşın üstünde topraktan hiçbir iz kalmıyor. Taş da, üzerinde topraktan hiçbir nişane olmaksızın kaskatı bir halde kalıyor.

Bu misâl, Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp insanlara gösteriş için malını harcayan kimsenin, imanın bahşettiği huzur ve saâdetten habersiz olan, onu anlamayan kaskatı kalbini tasvir etmektedir. Ancak bu katılığı riyadan örtülmüş bir kabukla kapatmak istemektedir. Bu riya örtüsüne bürünmüş kaskatı kalbi, üzerinde biraz toprak bulunan pürüzsüz kaya temsil eder. Bu, yumuşaklıktan ve bitkiden eser bulunmayan bir taş parçasıdır. Katılığını gizlemek için üzeri hafif bir toprakla örtülmüştür. Tıpkı iman nurundan mahrum kalplerin katılığını riyanın örtüp kapattığı gibi. Şiddetli yağan yağmur o kaskatı kayanın üzerindeki toprağı silip götürdüğü ve onu üzerinde hiçbir bitkiden ve meyveden eser bulunmayan cascavlak bir kaya halinde bıraktığı gibi; insanlara gösteriş için malını infak eden kalpler de ne hayırlı

bir meyve verir, ne de âhirette bir sevaba erişir. (Seyyid Kutub, *Fî Zılâl*, I, (3. cüz) 56)

Örneği şu şekilde izah etmek de mümkündür: Başa kakan ve inciten kimseyle münafık katı kaya gibi, bunların verdikleri sadakalar kaya üstündeki toprak gibi, kıyamet günü de şiddetli yağmur gibidir. Kıyamet günü geldiği zaman, bütün bu sadakalar, şiddetli yağmurun pürüzsüz bir taş üzerindeki toprağı giderdiği gibi kaybolur ve boşa çıkar. Çünkü o günde bu amellerin Allah'ın rızâsı için yapılmadıkları belli olur. İnanmadığı halde infak edenler; riya olsun diye, başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle sadaka verenler, yaptıkları bu amellerden o gün hiçbir fayda göremezler. Çünkü Allah kâfirler gürûhunu, âhirette kendilerine yarayacak iyilikler yapmaya muvaffak kılmaz. Bu bakımdan mü'minler de sadaka verirken dikkatli olmalı, sevaplarının boşa gitmesinden korkmalıdırlar.

Üçüncü olarak şu mâna verilebilir: Üzerinde az bir toprak bulunan çıplak düz kayaya tohum ekilip, üzerine bol yağmur yağdığı zaman, o tohum topraksız tek başına kalır. Hatta tohum da kalmaz o da oradan kaybolur gider. O kişi, ekinine ihtiyaç duyduğu zaman orada hiçbir şey bulamaz.

Kâfirlerin, münafıkların ve yaptığı amelleri sadece Allah rızâsı için yapmayanların, âhirette karşılaşacakları hüsranla alakalı olarak şu ilâhî beyânlar ne kadar ikâz edicidir:

"De ki: «Yaptıkları ameller yüzünden en çok zarara uğrayacakları size haber verelim mi? Onlar, güzel şeyler yaptıklarını zannetmelerine rağmen, dünya hayatında gerçekleştirdikleri çalışmalar boşa giden kimselerdir.»" (*Kehf* 18/103-104)

"Biz o gün onların yaptıkları bütün amellerin üzerine varıp,

hepsini toz duman edeceğiz." (Furkān 25/23)

Resûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurur: *"Sizin hakkınızda en çok korktuğum ey gizli irktir."* Ashâb-ı kirâm: "Ya Resûlallah! Gizli şirk nedir?" diye sorunca Allah Resûlü: *"Riyadır"* buyurmuş, devamla: *"Allah Teâlâ kullarına, amellerinin kar ılığını vereceği gün: «Amellerinizi göstermek için yaptığınız kimselere gidin ve bakın onlardan bir kar ılık görebilecek misiniz?» diyecektir"* buyurarak riyanın ne kadar tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 428-429)

Yine Peygamber Efendimiz'in, kıyâmet günü ilk olarak hesap için çağrılan ve yaptıklarını Allah için değil de gösteriş için yapan Kur'an hâfızı, Allah yolunda öldürülen adam ve çok malı olan kimsenin hesabı kaybedip cehenneme atılmalarıyla ilgili verdiği bilgiler, gerçekten çok uyarıcı ve bizleri uyanık olmaya davet edicidir. (bk. Tirmizî, Zühd 48)

Peki mallarını Allah yolunda ihlasla harcayanların durumu nasıldır:

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا
مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ
فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

265. Mallarını Allah'ın rızâsını kazanmak ve gönüllerindeki imanı kökleştirip sağlamlaştırmak için harcayanların durumu, bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçeye benzer ki, bol yağmur yağdığında ürününü iki kat verir. Hatta yağmur yağmasa bile az bir çisileme ona yeter. Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.

Burada, mallarını Allah rızâsı için, imanın kalbine iyice kökleşmesini sağlamak ve mükemmel bir İslâm toplumu

oluşturmak üzere cömertçe harcayanların hâli yine dikkat çekici bir bahçe örneğiyle anlatılıyor: Hem yağmuru hem rüzgarı hem de güneşi, içindeki bitkilerin yetişmesine en faydalı bir şekilde alan bir muhitte güzel bir bahçe bulunmaktadır. İçerisinde her türlü sebze ve meyve bitkileri mevcuttur. Bu bahçeye kuvvetli bir yağmur düşüyor, rüzgar müsait yönlerden en faydalı bir şekilde esiyor, güneş ışınlarını yararlı bir tarzda aksettiriyor. Bu sayede bahçe meyve ve sebzelerini iki kat veriyor. Normal durumlarda mesela bin veren bu bahçe, bu yağmur sayesinde iki bin veriyor. Alelâde hallerde bir dâneye yediyüz dâne veren bu bostan, bu yağmur sebebiyle bir dâneye bin dört yüz dâne veriyor. Bu bahçe öyle bir bahçe ki, ona kuvvetli bir yağmur düşmese bile hafif bir yağmur, az bir nem, bir çisinti dahi yetiyor ve vereceği ürünü yine veriyor.

Bu örnek, mallarını Allah yolunda ve hayırlı işler gerçekleştirmek için harcayanların halini açıklamaktadır. Mallarını Allah'ın rızâsını kazanmak için ve bu sayede kendilerini, mallarını, amellerini, müslüman kardeşlerini bozucu temayüllerden ve her türlü sarsıntıdan koruyarak Allah yolunda sâbit kılmak; iyilik yapmayı ve hayr ü hasenatta bulunmayı kendilerinin ayrılmaz bir melekesi haline getirmek ve ondan sonra her türlü fazilet ve ibâdetleri kolaylıkla yapmak; hülasa ekecekleri tohumu tutturmak için ihtiyaç sahibi kimselere ve ihtiyaç bulunan yerlere adab ve erkanına uygun olarak can ü gönülden harcamada bulunanların durumları işte böyle bir bahçenin durumu gibidir. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VII, 55; Elmalılı, *Hak Dini,* II, 902)

Bir başka yoruma göre bu örnek mü'min bir kalbi anlatmaktadır: İmanla mâmur olmuş bir kalb, tebessümle güzelleşmiş bir gönül, sırf Allah'ın rızâsını kazanmak için harcıyor. Ve harcadığı şeyi de hayırlı olduğuna can ü gönülden inanarak veriyor. Harcadığı şey

imanından coşup gelmekte, kökleri tâ vicdanın derinliklerine inmektedir. (Seyyid Kutub, *Fî Zılâl*, I, (3. cüz) , 56) İşte böyle inanmış bir kalbi, üzerinde yığınlarla toprak bulunan, yağan kuvvetli bir yağmurla kabarıp canlanarak yemyeşil bir hal alan; bitkileri birbirine sarmaş dolaş olmuş verimli bir bahçe temsil etmektedir. Bu yağmur o toprağı canlandırıp yeşerttiği ve orada bol bol mahsulün yetişmesine vesile olduğu gibi, mü'minin Allah için verdiği sadakalar da onun gönlünü temizleyip arıtarak Yüce Allah ile olan alakalarını geliştirir; malını da temizleyip Allah Teâlâ'nın dilediği kadar artırır. Ayrıca bu sadakalar, yağmur sayesinde o bahçenin bütün ürünleriyle bir bütün olarak gelişmesi gibi, bir bütün olarak İslâm toplumunun hayatını ıslah eder, düzeltir ve geliştirir.

Toprağı bol o güzel bahçeye kuvvetli yağmur yağmayıp bir çisinti vursa dahi o yine vereceği ürünü verir. Aynı şekilde Allah için harcamaya hazır bir gönül, vereceği fazla bir şeyi olmayıp az bir şey verse bile o ona yeter. O gönlü cûş u hurûşa getirmeye, kendisini bütün mü'minlerle kardeş bilme, bütün bir İslâm toplumunun dertleriyle dertlenip sevinciyle sevinerek onların ayrılmaz bir parçası olma şuuruna götürmeye yeter. Çünkü Allah'a ulaşacak olan, ne etlerdir ne de kanlardır, ne de başka şeydir. Allah'a ulaşacak olan, kalplerin derinliklerinden kopup gelen "takvâ" duyguları, niyet temizliği ve ihlastır.

Böylesine güzel ve ulvî duygulardan mahrum olarak yapılan harcamaların hazin akıbeti de şu örnekle gözler önüne serilir :

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ
وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢٦٦﴾

266. Hiç biriniz ister mi ki, ağaçlarının arasından ırmaklar akan, içinde her çeşit mahsul bulunan, hurma ve üzümlerle dolu bir bahçesi olsun; sonra kendisine tam ihtiyarlığın gelip çattığı, bakıma muhtaç çocuklarının da bulunduğu bir sırada âniden ateşli bir kasırga gelip o bahçeyi yakıp kül etsin? Elbette istemez. İşte Allah, düşünesiniz diye size âyetleri böyle açıklıyor.

Bu örnekte bir adamdan bahsedilir. Bu adamın hurma ve üzüm bağlarından oluşan bahçesi vardır. Bu, altından ırmaklar akan, ağaçlarının arasından sular çağlayan son derece güzel, mükemmel ve muhteşem bir bahçedir. Mevsim hasat mevsimi olup ağaçlar, bağlar meyveye durmuştur. O bahçede de her türlü meyve ve sebze mevcuttur, olmayan bir şey yoktur. Her taraf refah, sevinç ve neşe dolu; her yanda ruhâniyet, parlaklık ve güzellik kendini göstermektedir. Fakat ne yazık ki durum böyle devam etmiyor; iş tersine dönmeye başlıyor. Önce adam ihtiyarlıyor, son derece ihtiyaç sahibi olduğu halde çalışıp çabalayamayacak kadar âciz bir duruma düşüyor. Aynı zamanda onun elleri ermez, güçleri yetmez, zayıf, zavallı ve âciz yavruları da vardır. Onların bakımları ve geçimleri de kendisine düşmektedir. Dolayısıyla o, son derece sıkıntılı, muhtaç ve perişan bir durumdadır. Vaziyet bu noktada iken adamın o güzelim bahçesine ateşli bir kasırga isabet ediyor ve onu bir lahzada yakıp mahvediyor. Bu adamın yerinde olmayı kim ister? Bu durum karşısında adamın kalbindeki keder ve sıkıntının ne kadar büyük olacağını düşünmek gerekir. Bu bela ve sıkıntı, evvela şu güzelim bahçenin ve içindeki ürünlerin bir daha geri gelmeyecek şekilde heder olmasıyla ortaya çıkar. Ayrıca o kimse, çalışamayacak kadar âciz olup, başkalarının kendisine yardım etmelerinden ümitsiz oluşunun yanı sıra ihtiyaç içinde

kalmıştır. Bir de başka insanların, yani çoluk çocuğunun, onun bakımına muhtaç bir durumda bulunmaları ve ondan yiyecek içecek istemeleri gibi sebeplerle ihtiyacı, dolayısıyla da sıkıntısı daha da artmaktadır.

Tıpkı burada bahsedilen adan gibi, malını Allah rızâsı için veren kimse, âhiretteki cenneti ümit etmesi bakımından, bütün ihtiyaçlarını karşılama hususunda tek dayanağı o bahçe olan adam gibidir. Fakat bu kimse, yaptığı iyiliğin peşinden başa kakıp fakiri incittiği zaman, bu durum, o bahçeyi yakıp kavuran kasırga gibi olur. Aslında iyilik olmayıp zâhiren iyilik gibi gözüken bu infâkı da pişmanlık, şaşkınlık ve keder takip eder. Bu kimse o iyiliğin sevabına son derece muhtaç olduğu kıyamet gününde ondan hiçbir fayda göremez. Böylece, üzüntü ve kederlerin en büyüğü ve ah vah etmelerin en şiddetlisi içinde kalır. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* VII, 58)

Hasılı iman ile yapılan iyiliklerin mükâfatı böyle cennetler; bunların Allah için yapılmasına engel olan imansızlık, riya, minnet ve ezâ gibi kötülükler de o ateşli kasırga gibidir. Bu kasırga, yapılan iyilikleri yakar ve en muhtaç bir durumdayken onlardan istifade imkânını tamamen ortadan kaldırır. Bu bakımdan doğru tercihte bulunup çabuk davranmalı; meyveli, verimli, gölgelerle dolu bahçeye ateşle dolu kasırga gelip onu helak etmeden dikkatli olunmalıdır.

VII. SABIR ve İMTİHAN (Bakara 153-157)

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾

153. Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım isteyin! Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.

Allah'ın yardımını kazanabilmek için gösterilen birinci yol

sabırdır. Sabır, ahlâkî güzelliklerin temelidir. Kalbî amellerin en zorudur. Nefsin arzularını frenleyebilmenin, günahlardan uzak durabilmenin, her türlü bela ve musibetlere göğüs gerebilmenin yegane ilacıdır. İmandan sonra takip edilecek yolun başı sabır, ahlâkın başı sabır, ilmin başı sabır, amelin başı sabır, kısaca bütün başarıların başı sabırdır. İnsan hem ruhen hem de bedenen nefsini terbiye edecek; sabır ve tahammüle, kararlı ve metin olmaya alışacak, böylece Allah'ın yardımının ilk sebeplerinden birini elde etmiş olacaktır. Aksi halde en ufak bir sıkıntı ve acı karşısında korkmak, sızlanmak, ümitsizliğe ve gevşekliğe düşmek gibi ahlâki zaafiyetler baş gösterir. Sabır iki yönlüdür. Birincisi hoşa gitmeyecek durumların acısına tahammül göstererek onların güzel neticelerini beklemektir. Bu, acı ilaçlarla tedavi olmaya benzer. Hoşumuza gitmese de onları kullanırız. İkincisi ise çabucak gelecek olan lezzet ve şehvetlerden uzak durarak onların hazin sonuçlarından sakınmaktır. Bu ise zehirli tatlılardan sakınmak gibidir.

Görüldüğü üzere sabır kalbî amellerin, namaz ise yapılması emredilen zahiri amellerin en önemlisi ve aynı zamanda en zorudur. Namaz, mü'minin miracıdır. İlâhî yardımın celbi için en mühim vasıtalardan biridir. Bu sebeple yüce Rabbimiz bütün inananlardan, bu iki yolla sonsuz kudretinden yardım talep etmelerini emir buyurmaktadır. Allah Resûlü (s.a.v.) , bir durum kendisine ağır geldiğinde hemen namaza durur ve bu âyet-i kerîmeyi okuyarak Hak Teâlâ'dan yardım dilerdi. (Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, I, 257)

Şüphesiz Allah, sabır ve namazla kendisinden yardım dileyenlerin dualarına icâbet etmek ve yardımını göndermek suretiyle, bu hususta sabır gösterenlerle beraberdir. Bu beraberlik, sabır ve namaza bağlı daimî bir murakabe ve gözetimdir. Namazın ehemmiyetine ve faziletine dair başka âyetlerde pek çok açıklama

yer alması sebebiyle burada sabra vurgu yapılmıştır. Ayrıca namaza devam da bir sabır işi olduğundan dolayı, sabredenlerle beraber olan Allah Teâlâ'nın, namaz kılanlarla daha çok beraber olduğunda şüphe yoktur. Şunu da belirtmek gerekir ki, burada sabra vurgu yapılması, bu âyetin gelecek âyetlerle irtibatını sağlamaktadır. Bu âyetlerde ifade buyrulacak imtihan şekillerinde başarılı olabilmek için de daha baştan sabra davet etmektedir. Nitekim en faziletli sabrın, canı Allah yolunda kurban edip şehitlik mertebesine ulaşmak için gösterilen sabır olduğuna işaret etmek üzere buyuruluyor ki:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ
وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

154. Allah yolunda öldürülenlere sakın "ölüler" demeyin. Çünkü onlar diridir, fakat siz farkında değilsiniz.

Bu âyet müslümanları, nefisle mücâhedenin ötesinde İslâmı yok etmeye azmetmiş din düşmanlarıyla mücadeleye ve onların vereceği sıkıntılara karşı sabır ve metânetli olmaya hazırlamaktadır. Hatta Allah yolunda seve seve can verip şehit olmaya teşvik etmektedir.[13] Zira Allah yolunda şehit olmak sıradan bir ölüm gibi değildir. O bakımdan âyet-i kerîme, Allah yolunda öldürülenlere "ölü" denmesini yasaklamaktadır. Onlar, mâhiyetini bizim bilemeyeceğimiz ve tam olarak hissedemeyeceğimiz bir hayatla diridirler. Allah onları rızıklandırmakta ve onlara huzur dolu bir hayat yaşatmaktadır. Bedir savaşında Ensâr'dan sekiz, muhacirlerden de altı sahâbe şehit oldu. İnsanlar, Allah yolunda öldürülmüş olanlar için: "Falan öldü; dünya nimetlerinden ve lezzetlerinden mahrum kaldı" diyorlardı. Bu hâdise üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Şu âyet-i kerîmeler ise, şehitlerin içinde bulundukları o yüksek hayatı ve

güzel hali daha derinlemesine izah etmektedir:

"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Aksine onlar diridirler ve Rableri yanında rızıklanmaktadırlar. O şehitler, Allah'ın kendilerine bağışladığı nimetlerle sonsuz bir mutluluk duyarlar. Arkalarından gelecek olup, henüz kendilerine katılmamış olan mücâhid kardeşleri adına da: «Onlara hiçbir korku yok, onlar asla üzülmeyecekler» müjdesiyle sevinirler. Yine onlar, Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine olan büyük lütfu ve ihsânıyla sevindikleri gibi, ayrıca Allah'ın, mü'minlerin mükâfatını zâyi etmeyeceği yolundaki va'dinden dolayı da büyük bir sevinç duyarlar." (Âl-i İmrân 3/169-171)

Şehitlik gibi en güzel bir ölümle Allah'a kavuşmanın faziletinden bahseden bu âyetlerin derin mânasını ruhuna sindirmiş olan ünlü sahâbî Selmân-ı Fârisî (r.a.) 'a bir gün:

"- Bize bir tavsiyede bulun" dediler. Şu tavsiyede bulundu:

"- Öleceğin zaman şu hallerin biri içinde öl:

• Hac yolunda,

• Allah için savaşta,

• Allah Teâlâ'nın bir mescidini tâmir ederken...

Gücün yeterse bunları yap!" (*el-Hadâiku'l-Verdiyye,* s. 409)

Zira dünya ızdırap, çile ve mihnetler diyarıdır. Zor bir imtihan yeridir. Bu hayatı, böyle telakki etmek ve ona göre hazır bulunmak zarureti vardır:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ
وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا
إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ
وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

155. Sizi mutlaka biraz korku ve açlık ile; biraz da mallardan, canlardan ve ürünlerden noksanlaştırmak suretiyle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!

156. Onlar ki, kendilerine bir musibet dokunduğu zaman: "Bizim bütün varlığımız Allah'ındır ve biz ancak O'na dönüyoruz" derler.

157. İşte bunlar, Rablerinin bol mağfiret ve rahmetine ulaşanlardır. Doğru yolu bulanlar da ancak onlardır.

Her insanın imtihana tabi tutulacağı hâdiseler olacaktır. Açlık ve korku; mal, can ve mahsullerin noksanlaşması gibi hususlar bunların başında gelmektedir. Rabbimiz bu yolla, belâya sabredip kadere rızâ gösterenlerle göstermeyenleri birbirinden ayırmaktadır. Çünkü belâlar, iyilerle kötüleri ayırmada ve insanların kıymetlerini belirlemede önemli bir ölçüdür. Bunlara sabredenler imtihanı kazanacak, sabredemeyenler ise kaybedeceklerdir. Bu sebeple âyetin sonunda "Sabredenleri müjdele!" buyurmaktadır. Onlar, Allah'tan geldiklerinin, yine Allah'a döneceklerinin şuurunda olan ve bütün varlıklarının Allah'a ait olduğunu bilen akl-i selim sahibi kimselerdir. Onlara büyük müjdeler vardır. Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

"Mü'mine herhangi bir yorgunluk, çaresiz bir hastalık, bir keder, bir eziyet veya gam isabet etse hatta bir diken batsa mutlaka bu sebeple Allah onun hatalarını bağı lar." (Buhârî, Merdâ 1)

Musîbete uğrayan kişinin, **"Bizim bütün varlığımız Allah'ındır ve biz ancak O'na dönüyoruz"** (Bakara 2/156) demesinde pek çok fayda ve hikmet bulunmaktadır: Bu sözü söylemekle meşgul olmak o anda insanın ağzından uygunsuz birtakım sözlerin çıkmasını engeller. Belâya uğrayan kişinin kalbi tesellî bulur ve üzüntüsü azalır. Şeytanın o kişiye uygunsuz söz söyletme arzusu

kesilir. Bu sözü duyanlar, aynı şeyi tekrar ederek ona uyarlar. Diliyle bunu söyleyenin kalbine güzel düşünceler ve Allah'ın kazâ ve kaderine teslimiyet arzûsu gelir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

"Belâya uğrayan bir kul:

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. اَللّٰهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلُفْ لِي خَيْراً مِنْهَا

«Bizim bütün varlığımız Allah'ındır ve biz ancak O'na dönüyoruz. Ya Rabbi bu musîbet sebebiyle bana ecir ver ve bana aldığından daha hayırlısını bağı la» derse, Allah onu bu vesileyle mükâfâtlandırır ve ona daha hayırlısını verir." (Müslim, Cenâiz 4)

Bu sebeple Allah dostlarından Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri şöyle der:

"Alan sensin veren sensin kılan sen
Ne verdinse odur dahi nemiz var!"

Son olarak 157. âyet-i kerîme ise sabredenlere müjdelenen ilâhî ihsanları, bağış, rahmet ve bereketi haber vermektedir. Onlara Rableri katından bol bol mağfiretler, bağışlanmalar, övgü ve senâlar vardır. "Salavât" kelimesinin çoğul gelmesi bu mânaları ifade eder. Yine onlara Rableri katından büyük ve kesintisiz bir rahmet vardır. Allah onlara dünya ve âhirette faydalı ve sevindirici nimetler ihsan edecek ve hususiyle âhirette onları her türlü zarardan koruyacaktır. Hidâyete erenler de ancak onlardır. Onlar, Allah'a teslimiyet ve kadere rızâ göstermek suretiyle en doğru yolu bulmuşlardır.

Şâir ne güzel söyler:

"Iztırâb-ı hâl bâdî-î sükûnet olduğu
Tıfl iken mâlûmum oldu cünbü -î gehvâreden." (Ârif)

"İnsanoğlu her ıstırap verici durumdan hemen şikâyet etmemelidir. Çünkü bu haller bazan insana kalp huzuru verecek imkanlar sağlayabilir. Ben bunu, daha küçücük çocukken ve

beşikte sallanırken anladım. Önce beşiğin sallanması biraz başımı döndürür gibi oldu ama, sonra rahat ve sâkin uykulara daldığımı da inkâr edemem."

X. TEFEKKÜR (Âl-i İmrân 189-195)

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

189. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a âittir. Allah her şeye kâdirdir.

Göklerdeki ve yerdeki bütün varlıkların sahibi ve idâre edeni Cenâb-ı Hak'tır. O'nun her şeye gücü yeter. O dilediği her şeyi yapar. Bu sebeple, îmansızlar, Yüce Allah'ın azâbından kurtulacaklarını sanmasınlar. Allah'ın mülkünde yaşayanlar, O'nun emir ve yasakları istikâmetinde hareket etmeleri gerektiğini bilmelidirler. Zira Allah'ın emirlerine karşı gelmek isteyenlerin cezaya mâruz kalacakları bir hakikattir.

Aslında insan, kendindeki en büyük ilâhî mevhibe olan aklını çalıştırıp ibret nazarıyla etrafına şöyle baktığında çözemeyeceği bir problem kalmayacaktır. Çünkü:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

190. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sahipleri için pek çok delil ve ibretler vardır.

Yüce Allah'ın emsâlsiz saltanat ve kudretini idrak edebilmemiz için, etrâfımızı kuşatan ilâhî kudret akışlarına bakıp ibret almamız yeterlidir. Bunların en açık olanları, o muazzam göklerin ve yerin yaratılışıyla gece ve gündüzün muhteşem bir nizam

dahilinde birbirini tâkip etmesi, kısalıp uzamasıdır. Allah'ın kâinata koyduğu âhenk ve dengenin kusursuz olduğunu, asırlar geçmesine rağmen bir saniye bile şaşmadığını müşâhede etmekteyiz. Âyet-i kerîmede, mekân ve zaman mefhumları içinde yer alan bütün varlığı inceden inceye düşünmemiz istenmektedir. Cenâb-ı Hak, bu hususta gâfil davrananları zemmederek şöyle buyurur:

"Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren öyle deliller var ki! Onlar, bu delillerle sürekli iç içe, yan yana bulunurlar, fakat üzerinde hiç düşünmeden tam bir aldırmazlık içinde onlardan yüz çevirirler!" (Yûsuf 12/105)

Bu muazzam ve muhteşem ilâhî kudret akışlarını tefekkür bakımından Fahr-i Kâinat Efendimiz'in halini Hz. Âişe şöyle anlatır:

"Bir gece Resûlullah (s.a.v.) bana:

«-Ey Âi e! İzin verirsen, geceyi Rabbime ibâdet ederek geçireyim» dedi. Ben de:

«-Vallahi seninle beraber olmayı çok severim, ancak seni sevindiren şeyi daha çok severim» dedim.

Sonra kalktı, güzelce abdest aldı ve namaza durdu. Ağlıyordu... O kadar ağladı ki, elbisesi, mübârek sakalları, hattâ secde ettiği yer gözyaşlarıyla sırılsıklam ıslandı. O, bu hâldeyken Hz. Bilâl namaza çağırmaya geldi. Ağladığını görünce:

«-Yâ Resûlallah! Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarınızı affettiği hâlde niçin ağlıyorsunuz?» dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) :

«-Allah'a çok ükreden bir kul olmayayım mı? Vallahi bu gece bana öyle âyetler indirildi ki, onları okuyup da üzerinde derin ve sistemli bir ekilde dü ünmeyenlere yazıklar olsun!» karşılığını verdi ve Âl-i İmrân sûresi 190-191. âyetleri okudu. (İbn Hibbân, *es-Sahîh,* II, 386)

İbn Abbas (r.a.) , 10 yaşlarında bir çocukken, Allah Resûlü (s.a.v.) 'in teheccüd namazını öğrenmek için teyzesi Meymûne vâlidemizin odasında kalmıştı. Hâdisenin devamını kendisi şöyle anlatıyor:

"Gece teyzem Meymûne'nin odasında kaldım. Resûlullah (s.a.v.) âilesiyle bir müddet sohbet ettikten sonra uyudu. Gecenin son üçte biri olunca kalktı, göğe baktı ve 190. âyeti okudu..." (Buhârî, Tefsîr 3/17, 18; Tevhîd 27)

Diğer bir rivâyette de şu ifadeler yer alır:

"...Gecenin yarısı olunca veya ondan az önce ya da az sonra olunca Resûlullah (s.a.v.) uyandı. Oturup elleriyle yüzünden uykuyu sildi. Âl-i İmrân sûresinin son 10 âyetini okudu. Daha sonra kalkıp su kırbasına yöneldi ve güzelce abdest aldı..." (Buhârî, Tefsîr 3/19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 242)

Peygamber Efendimiz'in bu âyetleri teheccüdlerde okumayı âdet edinmesi, dinî gerçekleri tefekkürün, en güzel seher vakitlerinde yapılabileceğini göstermektedir.

Kur'ân'ın maksadı, kalpleri mâsivâdan kurtarıp mârifetullaha ulaştırmaktır. Önceki âyetlerde bazı hükümler açıklanmış ve bâtıl ehline cevaplar verilmişti. Bundan sonra ise kalpler Cenâb-ı Hakk'ın ulvî sıfatlarıyla nûrlandırılacaktır. Diğer taraftan, Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri ve konuları, umûmiyetle öğüt ve ibret veren âyetlerle sona erer. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* IV, 196) İşte bundan sonraki âyetler de, dikkatleri ibret alınması gereken hususlara çekerek âdetâ sûreyi hulâsa edivermiştir. Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyet, kudret ve hikmetinin delilleri zikredildikten sonra şimdi de kulluk ile alâkalı hususlara geçilmektedir:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ

فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا

مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

191. O akıl sahipleri, ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken dâimâ Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler ve: "Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bütün eksik sıfatlardan uzaksın. Bizi cehennem azabından koru!" derler.

Önceki âyet ulûhiyetin, bu âyet de kulluğun kemâline delâlet etmektedir. Zira insan ayaktayken, otururken, yatarken, çalışırken, istirahat ederken, yâni her hâlinde kalbiyle, zihniyle, diliyle ve âzâlarıyla zikir, tefekkür ve ibâdet hâlinde olabilirse, akl-ı selîm sahibi bir mü'min kıvâmına erme yolunda mesafe almış sayılır.

Buradaki "zikir"den maksadın "namaz" olduğunu söyleyen âlimler vardır. Yani mü'min, gücü yettiği sürece ayakta, yorulunca oturarak, hasta ise yattığı yerden, yâni her hâlükârda çokça namaz kılmaya teşvik edilmiştir.

Göklerin ve yerin büyük bir âhenk içinde ve sağlam bir şekilde yaratılışını derin derin tefekkür edip, onlardaki hikmet ve sırlara âşinâ olmaya çalışmak, kulluk şuuruna erme bakımından büyük bir ehemmiyete sahiptir. Böyle bir tefekküre dalan insan, Allah'ın azamet ve kudretini idrak ederek hikmeti anlamaya başlar. Allah'ın gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun eğlence olarak, gâyesiz, nizamsız, dayanıksız ve boş yere değil (bk. Enbiyâ' 21/16; Sâd 38/27; Duhân 44/38) gerçek bir gaye ve hikmetle yarattığını (bk. Hicr 15/85; AhKāf 46/3) kavrar. Bu şekilde Allah'ın yaratıkları üzerinde tefekkür ederek azamet-i ilâhîyeye yaklaşan insan, hemen Allah'a ilticâ eder ve hayatını, âhirete göre tanzîm edip büyük hesap gününe hazırlık yapmaya başlar.

Ziyâ Paşa ne güzel söyler:

"Bin ders-i maârif okunur her varakında

Yâ Rab ne güzel mekteb olur mekteb-i âlem.”

“Kâinat kitabının her sayfasında ve milyarlarca ağacın her yaprağında binlerce ilâhî mârifet dersi okunur. Yâ Rabbi! Kâinat mektebi gerçekten ne güzel mektep olur, o mektepteki dersleri anlayabilecek akıl, idrak ve irfanı olanlar için.”

Ebû Süleyman Dârânî şöyle der:

“Evimden çıkıyorum, gözümün iliştiği her şeyde Allah’ın bana olan bir nimetini görüyorum. Hiç değilse ondan bir ibret alıyor, ders çıkarıyorum.”

Hasan Basrî Hazretleri şöyle buyurur:

“Bir müddet tefekkürde bulunmak, bütün bir geceyi şuursuzca ibâdet ederek geçirmekten daha hayırlıdır.”

“Tefekkür bir aynadır. Sana iyiliklerini ve kötülüklerini gösterir.”

Îsâ (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Sözü nasihat, sükûtu tefekkür ve bakışı ibret olan kimselere müjdeler olsun!”

Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir:

“Allah -azze ve celle- Hazretleri’ni zikrederek konuşmak çok güzel bir davranıştır. Allah’ın nimetleri üzerinde tefekkür etmek ise ibâdetlerin en faziletlisidir.”

Hikmet ehli şöyle demişlerdir:

“Kim dünyaya ibret almadan bakarsa, kalb gözünde bu gafleti nisbetinde bir körelme hâsıl olur.”

Bişr b. Hâris el-Hâfî Hazretleri şöyle buyurur:

“İnsanlar Allah Teâlâ’nın azameti hakkında tefekkür etseler, O’na isyân edemez, günah işlemezler.”

Âmir b. Abdi Kays da der ki:

“Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) ’in ashâbından bir değil, iki değil, üç değil, pek çok kişiden işittim, şöyle buyuruyorlardı: «İmanın ışığı

veya imanın nûru tefekkürdür.»" (Bu sözler için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an,* I, 447)

Gökler ve yer hakkında düşünerek azamet-i ilâhîye karşısında hayran kalan mü'minler, tefekkürlerine dua ve ilticâyı da katarak ibâdetlerine büyük bir huşûyla devam ederler.

سُبْحَانَكَ (sübhâneke) ifadesi, insan aklının, göklerin ve yerin yaratılışındaki Allah'ın hikmetlerini idrakten âciz kaldığını ikrar ve tasdik etmektir. Allah Teâlâ bunları boş yere yaratmamış, her ne kadar aklımızla idrak edemesek de bunları yüce hikmetler ve engin sırlarla vücûda getirmiştir. Ayrıca "sübhân" kelimesinde "bütün mahlukatı tarafından hiç aralıksız tesbih edilen zat" anlamı da vardır. Zira pek çok âyet, yerde ve gökte bulunan her şeyin aralıksız ve kesintisiz olarak Allah'ı tesbih ettiğini haber vermektedir. (bk. İsrâ 17/44; Hadid 57/1; Saff 61/1; Cuma 62/1; Teğabün 64/1)

Dua etmek isteyen kişi, âyette olduğu gibi önce zikir ve tefekkürle huşûya ermeli, ardından Allah Teâlâ'yı senâ etmeli, daha sonra da talebini zikretmelidir.

Bu âyette, temiz ve tam akıl sahibi kimselerin vasıfları zikredilmiştir. Kişi ne kadar zikir, tefekkür ve Allah'a ilticâ hâlinde bulunabilir, etrâfındaki ilâhî sanat hârikalarından ibret alabilirse, o kadar akl-ı selîm sahibi sayılır.

Aynı zamanda bu âyet, müslümanları mahlûkât üzerinde tefekküre sevk ederken; hem fizik, kimyâ, astronomi gibi tabiat ilimlerinin incelenmesini teşvik etmekte, hem de bu araştırmada bulunanlara büyük bir ders vermektedir.

Cehennemden korunmak için Allah'a yalvaran akıllı mü'minler dua ve ilticâlarına şöyle devam ederler:

﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾

192. "Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, onu gerçekten rezil rüsvâ edersin. Zâlimlerin hiçbir yardımcısı olmayacaktır."

Mü'minlere lûtfedilen nimetlerin en büyüklerinden biri, cehennemden kurtulup cennete girebilmektir. Cenâb-ı Hakk'ın gazap ve kahır tecellîsinin mazharı olan cehennem, maddî ve mânevî azapların mekânıdır. Orada bedenler ızdırap görecektir. Lâkin rûhların mânevî azap ve ızdırabı daha büyük ve daha şiddetli olacaktır. Nitekim âyet-i kerîmede cehenneme giren insanların son derece rezil rüsvâ olacağı beyân edilerek, kıyâmet günü hor ve hakîr düşmenin, başa gelebilecek en büyük belâlardan biri olduğu hissettirilmektedir. Akl-ı selim sahibi mü'minler burada cehennem azâbından Allah'a sığınmaktadırlar. Ancak dualarından anlaşıldığına göre onların asıl maksadı huzûr-i ilâhîde rezil olmaktan kurtulmaktır. Zira bütün kemâl sıfatlarla muttasıf olan Allah Teâlâ'nın karşısına suçlu olarak çıkmak ve O'nun tarafından cehennemde cezalandırılmak kul için ne büyük bir utanç vesilesidir. Duyarlı ve içli gönüller için bundan büyük bir azap olabilir mi! Asıl helâk da budur zaten. Bu sebeple hemen 194. âyette, kıyâmet günü rezil rüsvâ etmemesi için Yüce Rabbimize nasıl dua edeceğimiz öğretilmektedir. Nitekim İbrâhim (a.s.) da, tekrar diriltildiğimiz gün rezil olmamak için Allah'a yalvarmıştı. (bk. Şuarâ 26/87)

Kıyamet günü hüküm verme yetkisi yalnız Allah'a ait olacaktır. Bu ilâhî hükme göre küfür üzere devam ederek kendilerine zulmedenlere orada yardım edebilecek kimse bulunmayacaktır. Bu bakımdan mü'minler niyazlarına şöyle devam ederler:

رَبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ

فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

193. "Rabbimiz! Gerçekten biz, «Rabbinize îman edin!» diye imana çağıran Peygamber'i işittik ve hemen îman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört. Vefatımızla bizi hayırlı, fazilet sahibi ve itaatkâr kullarının arasına kat!"

Huzûr-i ilâhîde rezil olmak gibi büyük bir mânevî azaptan kurtulmak ve kıyâmette yardımcısız kalmamak isteyen akıllı insanların yapması gereken şey, "Rabbinize iman edin!" diye imana davet eden ve bunun için pek çok iknâ edici deliller sunan Peygamber Efendimiz'e itaat etmek ve Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâmına uymaktır. Îmandan sonra yapılması gereken ilk iş de, günah ve kusurlardan uzak durup onlardan temizlenmeye çalışmaktır.

Âyetten anlaşıldığına göre bir müslüman, imanını ve Peygamber Efendimiz'e itaatini vesîle edinerek Allah'tan af dileyebilir. Bundan sonra da, itaatkâr ve sâlih kullardan olup, son nefesini bu hâl üzere verme gayreti içinde olmalıdır. Yani bir mü'min, Allah'ın râzı olduğu bir kul olarak yaşamalı, böyle insanlarla birlikte bulunmalı ve âhirette de onlarla birlikte haşrolunmak için dua etmelidir. Şunu da unutmamalıdır ki; kişi yaşadığı hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere haşrolunur. (Münâvî, *Feyzu'l-kadîr,* V, 663; Zemahşerî, *el-Ke âf,* V, 247)

Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"Yoksa kötülükleri işleyip duranlar, kendilerini iman edip sâlih ameller yapanlarla bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Hayatları, ölümleri ve ölümden sonraki durumları aynı olacak, öyle mi? Ne kötü hüküm veriyorlar!" (Câsiye 45/21)

Resûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

"Her kul öldüğü hâl üzere diriltilir." (Müslim, Cennet 83)

Âyetin son kısmından anlaşıldığına göre tefekkür ehli mü'minler, sonunda Allah'a kavuşmayı arzu ediyorlar. Efendimiz'in beyânına göre:

"Kim Allah'a kavu mayı severse Allah da ona kavu mayı sever." (Buhârî, Rikâk 41; Müslim, Zikir 14-17)

Bütün korkuları Cenâb-ı Hakk'ın huzûrunda utanç verici bir vaziyete düşmek olan mü'minler, dualarında Allah'a; "Bizi âhirette rezil ü rüsvâ etme!" diye yalvarıyorlar:

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

194. "Rabbimiz! Peygamberlerin vasıtasıyla va'dettiğin mükâfatları bize ver; kıyamet gününde bizi rezil-rüsvâ etme! Şüphesiz sen asla sözünden dönmezsin!"

Mü'minler bunu taleb ederken Cenâb-ı Hakk'ın şu va'dine dayanıyorlar:

"...O gün Allah Peygamber'i ve onunla beraberindeki mü'minleri utandırmayacak, hayal kırıklığına uğratmayacaktır. ..." (Tahrim 66/8)

Onlar Allah'a; "Madem ki sen Habib-i Ekrem'inle birlikte iman edenleri de utandırmayacağını müjdeliyorsun, işte biz de îman ediyoruz, ey Rabbimiz bizleri de o gün rezil rüsvâ eyleme!" diyorlar. Bu hâlleriyle de Allah'a güvendiklerini ve O'na karşı hüsn-i zan beslediklerini ortaya koyuyorlar. Şu fırıncının yaptığı gibi:

Garip bir fırıncı vardı. Kendisine sahte para verseler de onu alır, paranın sahteliğini bildiği hâlde bunu muhâtabına söylemez ve istenen ekmeği verirdi. Herkes onun bu hâline şaşar ve kimse bunu neden yaptığını anlayamazdı. Nihayet ölüm vakti geldiğinde

fırıncı ellerini yüce dergâha açtı ve şöyle yalvardı:

"Allahım! Biliyorsun ki, yıllarca insanlar bana sahte dirhem getirdi ve ben bunu onların yüzüne vurmayıp istediklerini verdim. Allahım! Şimdi ben senin huzûruna sahte tâatlerle geliyorum; ne olur onları yüzüme vurma!.."

Pek çok âyet-i kerîme haber verdiği üzere Allah Teâlâ, müttakîlere mükâfât, yardım ve saâdet, fâsıklara da azap va'detmiştir. Bu durumda âyet-i kerîmeden anlaşılacak bir mâna da şudur:

"Allahım! Va'dettiğin şeyleri kazandıracak amelleri işlemeye bizi muvaffak kıl, azâbına müstahak olacağımız amellerden de bizi muhâfaza buyur!" Âmîn!.

Mü'minlerin bu niyâz ve yalvarışına Cenâb-ı Hak'tan şöyle cevap geliyor:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي
سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللهِ وَاللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

195. Bunun üzerine Rableri, onların dualarına şöyle icâbet buyurdu: "Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden çalışan hiç kimsenin amelini boşa çıkarmayacağım. Zira siz birbirinizi tamamlayan parçalarsınız. Hicret eden, yurtlarından çıkarılan, benim yolumda ezâ-cefâ gören, hakarete uğrayan, savaşıp şehit olanların da günahlarını mutlaka affedeceğim ve onları Allah tarafından bir mükâfat olmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Zâten, en güzel mükâfat ancak Allah katındadır.

Allah'ı zikir, Cenab-ı Hakk'ın kudret ve azametini tefekkür,

varlıkların mûcizevî yaratılışlarından ibret alma ve Yüce Allah'ı şanına layık olarak tesbihle kalp seviyeli bir incelik kazanıp büyük bir huşû, haşyet ve samimiyetle niyâz ve ilticâda bulununca, Cenâb-ı Hakk'ın derhal icâbet ettiği görülmektedir.

Hasan-ı Basrî Hazretleri:

"Onlar, Rableri dualarına karşılık verinceye kadar «Rabbenâ! Rabbenâ! Rabbimiz! Rabbimiz!» diye yalvarıp durdular" buyurmuştur. (Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 318)

Câfer-i Sâdık Hazretleri:

"–Üzücü ve tehlikeli bir işle karşılaşan kişi, beş defa «Rabbenâ!» derse, Allah onu korktuğundan emin kılar ve arzusuna nâil eyler" buyurmuştu. Kendisine:

"–Bu nasıl olur?" diye sorulunca:

"–İsterseniz Âl-i İmrân sûresinin 191-194. âyetlerini okuyunuz!" cevabını verdi. (Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 318)

Rivayete göre âyet-i kerîme, Ümmü Seleme vâlidemizin:

"–Yâ Resûlallah! Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de kadınların hicretiyle ilgili bir şey zikretmiyor?!" sözü üzerine nâzil olmuştur. (Tirmizî, Tefsîr 4/3023)

Kur'ân-ı Kerîm'deki ifadeler, dil kâideleri îtibariyle daha çok erkeklere yönelik ise de mâna olarak bütün insanlara hitap etmektedir. Arapça'daki "Tağlîb kâidesi"[14] îcâbı, ilâhî hitaplar erkek, kadın bütün insanlara yöneliktir. Zira Allah katında erkekle kadının farkı yoktur. Kim daha güzel amel işler ve daha çok takvâ sahibi olabilirse o üstündür. İki cinsten her birinin diğerinde olmayan bazı husûsiyetler taşıması tabiîdir. Ancak bunlar üstünlük sebebi değil birbirini tamamlayıcı özelliklerdir. Kadınla erkek birbirinin tamamlayıcısı ve bir bütünün parçaları mesâbesindedir. Biri olmayınca diğeri de olamaz.

Artık kadın olsun erkek olsun kim Allah yolunda fedâkârlıkta

bulunur, hicret eder, dinini yaşadığı için memleketinden çıkarılır, bu uğurda kavlî ve fiilî meşakkatlere katlanır, İslâm'ın yücelmesi için malıyla, canıyla, ilmiyle... cihâd eder, savaşır ve bu yolda şehîd edilirse, Allah onun günahlarını affeder ve cennetine koyar. Orada kendisine, akla hayale gelmez nimetler lûtfeder. Onun dünyada yaptığı amellere ve katlandığı sıkıntılara kendi katından karşılık ve mükâfâtlar ihsân eder. Allah'ın verdiği mükâfât ise her şeyin üstünde ve her şeyden daha hayırlıdır. Bundan daha iyi ve güzelini düşünmek mümkün değildir.

XI. DUA (Bakara 285-286)

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِيٓ أَنْفُسِكُمْ أَوْ
تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

284. Göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar. Sonra O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder. Allah'ın her şeye gücü yeter.

Bu âyet-i kerîme şâhitliği gizlemek ve doğruyu olduğu gibi söylememek hakkında inmiştir. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* III, 192) Âyet-i kerîmedeki "içinizden geçen" ifadesi mutlak olduğu için, nefsin her türlü hallerini ve hareketlerini şumûlüne almaktadır. Buna göre duygu, düşünce, irade, yönelme, hayal etme, her çeşit hâtıra ile vesveseler, şüpheler, inançlar, ister ihtiyarî ve isterse gayri ihtiyarî, sürekli veya gelip geçici, iyi ve kötü insanın iç dünyasında olup biten her şey buna dâhildir. Fakat âyetin üslûbu, sibak ve siyâkı bu mutlak mânayı daraltan bir husûsiyet taşımaktadır. Şöyle ki:

• Âyetteki sözün gelişi, şâhitliği gizlemek ve bildiğini söylememek gibi çirkin durumlara ait olduğundan, hesap da daha ziyâde kötülükler hakkında mâruf olduğundan iyi ve güzel olanlar hesaba çekilmenin dışında kalır.

• Âyetteki فِيٓ أَنفُسِكُمْ (fî enfüsiküm) "içinizde bulunanlar" ibâresi, "içinizde iyice yer etmiş, karar haline gelmiş olan duygu, düşünce ve niyetler" için açık bir mâna taşıdığından, bir var, bir yok olan gelip geçici ve kararsız duygular bunun dışında kalmaktadır.

• "Gizli tutmak ve açığa vurmak", insanların iradeleriyle yaptıkları işlere ve davranışlara ait olduğundan, irade dışı olanlar bunun dışında kalır. Zira hesaba çekilmek, düşüncelerin mutlaka açığa çıkması veya gizli kalmasına bağlı değildir. Çünkü niyetlerinin açığa çıkması da, gizli kalması da tamâmen insanların kendi takdirlerine kalmış bir durumdur. Bu ise ancak kesinlikle kasıt ve niyetle olur. O halde iradeli olarak yapılan bütün işler ve ruhî haller hesaba çekilmeyi gerektirir. Böyle olmayanların gizli kalması da açığa çıkması da Allah Teâlâ'nın isteğine bağlıdır. (Elmalılı, *Hak Dini,* II, 991)

Bu açıklamadan sonra bu âyet-i kerîmeyle "**Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz"** (Bakara 2/286) gibi âyetlerin ve Allah Resûlü (s.a.v.) Efendimiz'in bu konuya açıklık getiren beyânlarının arasını telif etmek daha kolay olacaktır. Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

"Allah ümmetimden, i lemedikleri ve konu madıkları sürece gönle doğan dü üncelerin günahını bağı lamı tır." (Buhârî, Eymân 15; Müslim, İman 201)

"...Kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, Cenâb-ı Hak bunu yapılmı mükemmel bir iyilik olarak kaydeder. ayet bir kimse iyilik yapmak ister sonra da onu yaparsa, Cenâb-ı Hak o iyiliği on mislinden ba layıp yedi yüz misliyle, hatta kat kat fazlasıyla yazar. Kim bir kötülük

yapmak ister de vazgeçerse, Cenâb-ı Hak bunu mükemmel bir iyilik olarak kaydeder. ayet insan bir kötülük yapmak ister sonra da onu yaparsa, Cenâb-ı Hak o fenalığı sadece bir günah olarak yazar." (Buhârî, Rikâk 31; Müslim, İman 207, 259)

Ashâb-ı kirâm, zaman zaman Peygamber Efendimiz'e gelerek imanî mevzularla alakâlı olarak zihinlerinden açıklamaları mümkün olmayan bazı kötü düşüncelerin gelip geçtiğini söylediklerinde Efendimiz onlara:

"İ te o, imanın ta kendisidir" şeklinde cevap vermiştir. (Müslim, İman 209)

Hâsılı Allah Teâlâ'dan hiçbir şeyin gizli kalması mümkün değildir. Bu sebeple insanların gönüllerine yerleştirdikleri bir şeyi açığa vurmaları veya gizli tutmalarının fazla bir önemi yoktur. Kendi hür irade ve tercihleriyle isteyerek yaptıkları işlerin hepsi hesaba dâhildir. Bunların hepsinin hesabını Allah sorar da sorumluluk kesinleştikten sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. O'nun azabı bile katıksız adâlet; bağışlaması ise zaten katıksız lutuf, ihsan ve inayettir.

İşte o katıksız lütuf, ihsan ve inayete nâil olabilmek için gerekli iman, itaat, teslimiyet ve niyazı öğretmek üzere miraç gecesinin paha biçilmez hediyesi olan âyetler gelmektedir:

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ
وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

285. Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti ve mü'minler de iman ettiler. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandılar da; "O'nun peygamberleri arasında hiçbir ayırım yapmayız" dediler.

Sonra da: "İşittik, itaat ettik, ey Rabbimiz bizi bağışlamanı isteriz, dönüşümüz ancak sanadır" diye niyazda bulundular.

Bu âyetlerin iniş sebebi olarak şöyle bir rivâyet nakledilir:

Bir önceki **"İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar"** (Bakara 2/284) âyeti inince, burada işaret edilen ince mânalar, ilâhî vahyin karşısında gerçekten çok hassas bir gönle sahip olan ashâb-ı kirâma pek ağır geldi. Toplanıp Resûlullah'ın huzuruna vardılar, diz çöktüler: "Ey Allah'ın Resûlü! Namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yeteceği amellerle sorumlu olduk. Şimdiyse sana bu âyet indirildi. Halbuki bizim buna gücümüz yetmeyecek" dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) onlara: *"Siz de sizden önceki kitap ehli gibi, «İ ittik ve isyan ettik» mi demek istiyorsunuz? Bilakis «İ ittik, itaat ettik, ey Rabbimiz bizi bağı lamanı isteriz, dönü ancak sanadır» deyin"* buyurdu. Bunu hep birlikte söylemeye başladılar. Söyledikçe dilleri alıştı ve gönülleri yatıştı. O zaman Bakara 285. âyet nâzil oldu. Böylece Allah'a tazarrû ve niyaz ile yalvarıp yakardılar, istiğfar edip Allah'a sığındılar. Bu sebeple bir süre sonra da 286. âyet indirilerek güçlerinin yetmeyeceği ve ellerinde olmayan şeylerden hesaba çekilmeyecekleri bildirilmiş ve endişeleri giderilmiş oldu. (Müslim, İman 199)

Bakara sûresinin ilk beş âyetinde iman esaslarına yer verilmiş, müttaki olmak ve kurtuluşa erebilmek için bunlara inanmanın ve gereğince amel etmenin önemine dikkat çekilmişti. Burada sûre sona erdirilirken tekrar İslâm'ın temelini oluşturan Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman, mü'minlerin ayrılmaz bir vasfı olarak dile getirilir. Bizim inanç sistemimizde, özellikle yahudi ve hıristiyanların yaptığı gibi peygamberler arasında bir ayrım yapmak söz konusu değildir. Hiçbir ayırım yapmaksızın hepsine inanmak farzdır. Mü'min olmanın, ayrılmaz

şartlarından biri de Allah'ın ve peygamberin emirleri karşısında son derece duyarlı bir gönle sahip olmak, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün tekliflere "işittik ve itaat ettik" diyerek mukabele etmektir. Onlar için isyan ve itaatsizlik olacak şey değildir. İşitme ve itaatte eksik kalan kısımlar için de Allah Teâlâ'dan af ve bağışlanma talep edilecektir. Zira insanlar sonunda O'na dönecek ve yaptıklarının hesabını vereceklerdir. Bundan kaçış ve kurtuluş imkanı yoktur.

Ancak Allah Teâlâ'nın size sonsuz merhamet sahibi olduğunu unutmayın ve ilâhî rahmete erebilmek için âdâbına uygun tarzda Rabbinize şöyle yalvarın:

لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا
لَا تُؤَاخِذْنَآ إِنْ نَسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ
عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا
وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنْتَ مَوْلَيْنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

286. Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz. Herkesin yaptığı iyilik kendi yararına, işlediği günahlar da kendi zararınadır. O mü'minler, niyazlarına şöyle devam etiler: "Rabbimiz! Unutur veya hata edersek bizi cezalandırma! Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme! Rabbimiz! Kaldıramayacağımız şeyleri de bize yükleme! Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın. Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım eyle!"

Burada yer alan **"Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz"** (Bakara 2/286) ifadesi, Allah Teâlâ'nın kullarını sorumlu tuttuğu dînî emirlerdeki ölçüyü haber vermektedir.

Dolayısıyla insanlara güç yetirebilecekleri şeyleri teklif etmek, Allah'ın değişmez bir kanunudur. Bu da Rabbimizin kullara olana rahmet, merhamet ve ihsanının bir göstergesidir. **"Allah sizin için kolaylık diler, fakat zorluk dilemez"** (Bakara 2/185) âyeti de bu gerçeğe ışık tutmaktadır. Ancak kul, yine de Rabbine niyaz halinde olmalıdır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, zaman zaman mü'minlerin Allah Teâlâ'ya nasıl dua edeceklerini bildirir. Burada da çok mühim dua ve niyaz örnekleri yer almaktadır. Bunlardan birincisi:

"Rabbimiz! Unutur veya hata edersek bizi cezalandırma!" (Bakara 2/286) duasıdır. Gerçekten de Cenâb-ı Hak, mü'minlerin bu duasını kabul buyurmuş, onlardan unutma ve hata yollu vuku bulan günahları affedeceğini müjdelemiştir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ hatâ, unutma ve zorlama sûretiyle i lenen günahlardan dolayı ümmetimi hesaba çekmeyecek, onları bağı layacaktır." (İbn Mâce, Talâk 16/2043, 2045)

İkincisi: **"Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme!"** (Bakara 2/286) duasıdır. Önceki ümmetlere bir kısım ağır sorumluluklar yüklenmişti. Meselâ yahudiler günde elli vakit namaz kılmak, mallarının dörtte birini vergi vermek, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından sürülüp çıkarılmak, birçok konuda hemen idam cezası uygulanmak, tevbe etmek için intiharla yükümlü olmak, bir isyan üzerine hemen ceza verilmek, herhangi bir hata meydana gelirse helâl olan yiyeceklerden bazıları yasak kılınmak gibi hükümlerle sorumlu tutulmuşlardı. (bk. Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 159) İşledikleri günahlar sebebiyle de maymun ve hınzıra çevrilmişlerdi. (bk. Bakara 2/65; Mâide 5/60) İşte müminler bu

gibi sıkıntılardan, zorluklardan korunmalarını niyaz ettiler, Allah Teâlâ da Peygamber Efendimiz'i göndererek fazl u keremiyle bu ağır sorumlulukları ümmet-i Muhammed'den kaldırdı. (bk. A'râf 7/157)

Üçüncüsü: **"Rabbimiz! Kaldıramayacağımız şeyleri de bize yükleme!"** (Bakara 2/286) duasıdır. Yani "Dinî sorumluluk olarak güç yetmez, hiç çekilmez, takat getirilmez, yüklenecek olursa yerine getirilemeyecek, isyan ve itaatsizliğe sevkedecek tekliflerde bulunma! Dünya hayatında ceza olarak gelen, bizi mahv ve helak eden, takat yetişmez musibetler, belalar ve sevdâlar altında bizi inletme!" demektir. Bir tevcihe göre, bir önceki dua ile yerine getirilmesi zor olan sorumluluklardan Allah'a sığınılırken, bu dua ile de güç yetirmek zor olan cezalardan Allah'a sığınılmak istenmiştir. Çünkü güç yetmeyecek zor işlerle mükellef tutulan kişilerin, kusur işlemekten tamamen uzak durmaları ve cezaya uğramamaları oldukça zordur.

Dördüncüsü ise: **"Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın. Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım eyle!"** (Bakara 2/286) duasıdır. "Affet" niyazı, günahların silinmesini, yok edilmesini ve bunlarla sorguya çekilmemeyi istemektir. Her ne kadar işlenen günahlar, Allah'ın ilminde belli ve sâbit olsa da, Cenâb-ı Hak isterse onların kullara yönelik sonuçlarını silebilir ve onları bu günahlar sebebiyle cezalandırmayabilir. "Mağfiret" niyazı ise günahların açığa vurulmamasını talep etmektir. Allah Teâlâ yapılan bir günahın cezasından vazgeçebilir ama, onu açıklamaktan ve ortaya dökmekten vazgeçmeyebilir. İşte mü'minler Allah'tan hem günahlarının affını, hem de bunların gizlenmesini istemekle emrolunmuşlardır. Ancak bu şekilde halleri gizli kalabilir ve rezil

olmaktan kurtulabilirler.

Bu iki âyet, toplumumuzda daha ziyâde "Âmene'r-Resûlü" ismiyle meşhur olmuştur. Peygamberimize Mirac gecesi vahyedilmiştir. (Müslim, İman 279) Bunların faziletiyle alâkalı olarak Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Bakara sûresinin sonunda iki âyet vardır ki, bir gecede okuyana onlar yeter; onu her türlü kötülüklerden korur." (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 10; Müslim, Müsâfirin 255)

"Allah Teâlâ, Bakara sûresini iki âyetle sona erdirdi ki, bunları bana ar ın altındaki bir hazineden verdi. Bunları öğreniniz, kadınlarınıza, çocuklarınıza belletiniz, öğretiniz. Çünkü bunlar hem rahmettir, hem duadır, hem Kur'ân'dır." (Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 14)

XII. HAK YOLDA İSTİKÂMET VE HAKKA DAVET (Fussılet, 33-36)

Yüce Rabbimiz, kurtuluş için iman ve istikametin önemine dikkat çekerek şöyle buyuruyor:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا
تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾
نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي
أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿31﴾ نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾

30. "Rabbimiz Allah'tır!" diye ikrarda bulunup, sonra da özde ve sözde dosdoğru olarak inanç, amel ve ahlâkta sapmadan doğru yolu takip edenlerin üzerine melekler iner ve şöyle derler: "Korkmayın ve üzülmeyin! Size va'dolunan cennetle sevinin!"

31. "Biz dünya hayatında da, âhirette de size dostuz. Cennette canınızın çektiği her şey vardır; orada istediğiniz

her şey sizindir."

32. "Çok bağışlayıcı, sonsuz merhamet sahibi Allah'tan bir ikram olarak!"

Burada meleklerin üzerine indiği mü'minlerin iki mühim vasfı zikredilir:

Birincisi; iman: Bunlar, "Rabbımız Allah'tır" derler. Yani Allah'ı tanırlar, O'nun hiçbir ortağı ve dengi olmadığını kabul ederler. O'nu bütün noksan sıfatlardan ve ortaklardan pak ve uzak tutarlar. Ayrıca Allah'ı rab olarak tanımanın gerektirdiği bütün iman esaslarına da inanırlar.

İkincisi; istikâmet: Allah'ın rablığını, O'nun birliğini ikrarda devam edip, sahip oldukları arı duru tevhid inancını aslâ şirkle karıştırmadıkları gibi, Allah'ın emirlerini yerine getirmeye ve yasaklarından da bütünüyle kaçınmaya azami dikkat gösterirler.

Buna göre Allah'ın tek rab olduğunu kabullenip sonra istikamet üzere olmak, itikat, ibâdet, ahlâk ve muâmelâtla alakalı bütün hususları içine alır. Bununla birlikte istikamete daha özel mânalar da verilmiştir. Mesela:

• Hz. Ebûbekir bunu, "Allah'a asla ortak koşmamak ve O'ndan başka bir ilâha asla yönelmemek",

• Hz. Ömer, "imanda sebat etmek",

• Hz. Osman, "ihlasla amel etmek",

• Hz. Ali ise "farzları yerine getirmek" şeklinde izah ederler. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XXIV, 143; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân,* VIII, 254)

Demek ki melekler, Allah'a inanıp O'nu tanıyan ve O'na karşı kulluk vazifelerini aşırılığa kaçmadan hakkiyle yapan kamil mü'minlerin üzerine inerler.

Melekler dünyada olduğu gibi ölüm anında, kabirde ve kıyamet günü yeniden dirilirken de mü'minlerin üzerine inerler. İnerler de onlara öldükten sonra âhirette karşılaşacakları şeylerden dolayı korkmamalarını telkin ederler. Bilindiği üzere korku, insanın,

başına kötü bir şeyin gelmesini beklemesinden doğan bir acıdır. Yine onlara geride bıraktıkları çoluk çocukları ve akrabaları sebebiyle de üzülmemelerini söylerler. Allah Teâlâ'nın onlara iyilikle muamele edeceğini, kendilerine de cennette, dünyadakinden daha çok ve daha güzel nimetler vereceğini; onları cennette müslüman yakınları ve çocuklarıyla bir araya getireceğini bildirirler. Böylece onların hüzünlenmelerini önlerler. Çünkü "hüzün", faydalı bir şeyi kaybetmek veya zararı dokunacak bir şeyin meydana gelmesinden doğan bir üzüntüdür. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XXIV, 145; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* XXVII, 122; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân,* VIII, 255)

Meleklerin dünyada mü'minlerin yanına gelip onlara ilâhî feyiz ve bereketi indirmelerini haber veren şu hadisler dikkat çekicidir:

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Allah Teâlâ'nın hususi bazı melekleri vardır ki, yeryüzünde zikir ehlini aramak için dola ırlar. Ne vakit Allah'ı zikreden bir cemaat bulurlarsa birbirlerine seslenip: «Geliniz! Aradığınız buradadır» diyerek orada toplanırlar. O yeri kanatları ile göğe kadar çevirirler. Sonra Allah Teâlâ, o zikir ehlinin durumunu meleklerden daha iyi bildiği halde onların ne söyledikleri, kendisinden ne istedikleri ve neden Allah'a sığındıkları konusunda soru sorup bilgi alır. Sonra da onları bağı ladığını ve onlarla beraber bulunan ki ilerin asla bedbaht olmayacağını bildirir." (Buhârî, Deavât 67; Müslim, Zikir 25)

"Gece ve gündüzde bir kısım melekler nöbetle e aranızda bulunurlar. Bunlar sabah namazı ile ikindi namazında toplanırlar. Sonra sizi geceleyin takip eden melekler, hesabınızı vermek üzere huzur-ı ilâhîye yükselir. Sizi çok iyi bilen Allah, bu meleklere, «Kullarımı ne halde bıraktınız?» diye sorar. Onlar da, «Biz onları namaz kılıyorlarken bıraktık, yine biz onlara namaz kılarlarken vardık» derler." (Buhârî, Mevâkîtu's-salât 16; Müslim, Mesâcid 210)

Melekler, dünyada veya bahsi geçen ölüm anı, kabir ve haşirden

birinde mü'minleri, dünyada iken peygamberler vasıtasıyla va'dolundukları cennetle müjdelerler. Bu müjdelemeyle ilgili olarak da Allah Resûlü (s.a.v.) şu açıklamayı yapar:

"Melekler ölünün yanında hazır bulunurlar. Eğer o, sâlih bir ki i idiyse öyle derler: «Temiz cesette bulunan ey temiz ruh, övülmü olarak rahat ve istirahat ile çık. Öfkeli olmayan Rabbin müjdesi sanadır.» Bunlar ruh çıkıncaya kadar söylenmeye devam ederler. Sonra ruh göğe yükseltilir ve gök kapılarının açılması istenir. «Bu kimdir?» diye sorulduğunda, «falancadır» denilir. Ona; «Temiz cesette bulunan temiz ruh, merhaba. Övülmü olarak, rahat ve istirahat ile gir. Öfkeli olmayan Rabbinden müjde sana» denilir. O, en yüce göğe eri inceye kadar bunlar söylenmeye devam ederler. ayet o, kötü bir kimse idiyse öyle derler: «Pis cesette bulunan ey pis ruh çık, kötülenmi olarak çık. Kavurucu ate ve irinle ve buna benzer ba ka azaplarla seni müjdeleriz.» Ruh çıkıncaya kadar bunlar söylenmeye devam ederler. Sonra o göğe yükseltilip göğün onun için açılması istenir. «Bu kimdir?» diye sorulduğunda, «falancadır» denilir. Bunun üzerine: «Pis cesetteki pis ruh rahat yüzü görmeyesin, sana merhaba yok, kötülenmi olarak dön. Gök kapıları sana açılmayacaktır» denilir ve gökten geri gönderilir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 364-365)

Yine Efendimiz (s.a.v.) : *"Kim Allah'a kavu mak isterse, Allah da ona kavu mak ister. Kim Allah'a kavu mak istemezse, Allah da ona kavu mayı arzu etmez"* buyurunca Hz. Âişe:

"- Yâ Rasûlallah! Ölümü sevmediği için mi kavuşmak istemez. Şâyet öyleyse hiçbirimiz ölümü sevmeyiz" dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v.) :

"- Hayır, öyle değil. Mü'mine Allah'ın rahmeti, rızâsı ve cenneti müjdelendiği zaman o, Allah Teâlâ'ya kavu mak ister; i te o zaman Allah Teâlâ da ona kavu mayı arzu eder. Kâfire de Allah'ın azabı, gazabı haber verildiği zaman o, Allah'a kavu maktan ho lanmaz; Allah da ona kavu maktan ho lanmaz" buyurdu. (Buhârî, Rikâk 41; Müslim, Zikir

14-17)

Netice itibariyle, âyet-i kerîmeden anladığımıza göre melekler mü'minlere ölüm sırasında şöyle diyecekler: "Biz size dostuz. Dünya hayatında sizin yoldaşlarınız idik. Sizi doğrultuyor, başarıya ulaştırıyor ve Allah'ın emriyle sizi muhafaza ediyorduk. Aynı şekilde âhirette de sizinle beraber olacağız. Kabirde sizin yalnızlığınızı ünsiyete çevireceğiz. Sûra üfürüldüğü sırada da sizinle beraber olacağız ve yeniden diriltilme, haşir gününde sizin korkunuzu emniyete çevireceğiz. Sırattan sizi geçireceğiz ve sizi nimetlerle dopdolu cennetlere ulaştıracağız. Orada canlarınızın çektiği her şey sizindir. Gözleri aydınlatacak, gönülleri sevindirecek, seçip beğendiğiniz her şey cennette sizin için hazırlanmıştır. Ne isterseniz anında önünüzde hazır bulunacaktır. Ayrıca çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibi Yüce Allah günahlarınızı affedecek, size sınırsız rahmet ve lutufta bulunacaktır."

Şeytanların kâfirlere yaptığı kötülüğün aksine, melekler mü'minlere tüm işlerinde yardımcı olurlar. Onlara doğruyu ilham eder ve onları iyilik ve güzelliğe sebep olacak işlere teşvik ederler. Bu âyet, ihlâsla Allah'a kulluğa devam eden mü'minlerin bu hallerinin Allah'ın tevfiki ve melekler vasıtasıyla onlara yardımı sayesinde olduğunu hatıra getirir. Âhirette de melekler mü'minlere şefaat etmek ve onları güzellikle karşılamak suretiyle dostluklarını izhar edeceklerdir.

Âyet-i kerîmelerin işaretine göre meleklerin mü'minlere dostluğu üç kademede değerlendirilir:

- Rahmet dostluğu,
- Nusret dostluğu,
- Muhabbet dostluğu.

"Rahmet dostluğu" avam tabakası için, "nusret dostluğu" seçkinler için, "muhabbet dostluğu" ise seçkinlerin seçkinleri

içindir. Allah Teâlâ, meleklerin rahmet dostluğuyla avam tabakasını dünyada şeriatın emirlerini yerine getirmeye muvaffak kılar; âhirette de bu amellerine karşılık cenneti verir. Nusret dostluğuyla seçkinleri dünyada en büyük düşmanları olan nefs-i emmareleri üzerine salar ve devamlı kötülüğü emreden bu nefisleri kötü huylardan ve alçak sıfatlardan temizlemelerini sağlar; âhirette de onları "Rabbine dön" cezbesiyle mükafatlandırır. Muhabbet dostluğuyla ise seçkinlerin seçkinlerine dünyada müşâhede ve mükâşefe kapılarını açar; âhirette de onları kendisine en yakın kullardan eyler. (Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, VIII, 256)

O hâlde:

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَآ إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ
إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾

33. İnsanları Allah'a çağıran, sâlih ameller işleyen ve "ben müslümanlardanım" diye ilan eden kimseden daha güzel sözlü kim vardır?

Âyet-i kerîmenin nâzil olduğu dönemlerde bir kişinin müslüman olduğunu ilan etmesi büyük bir tehlike arz ediyor, âdeta hayatını tehlikeye atma, işkenceye uğrama, hatta ölüme davetiye çıkarma anlamına geliyordu. Müslümanlar, kendilerini her an parçalayabilecek vahşi canavarlarla dolu bir ormanda yaşıyor gibiydiler. Hele bu ortamda İslâm'ı tebliğe cesaret edebilmek, o canavar ruhlu müşriklere "Gelin vahşiliğinizi gösterin" demek gibi oluyordu. İşte, sadece rahat ortamlarda değil, böyle tehlikeli durumlarda bile, bir kimsenin İslâm'ı kabul etmesi, sebat göstermesi ve İslâm'ın güzelliklerini başkalarına da tebliğ etmeye çalışması Allah Teâlâ'nın râzı olduğu en güzel amellerden biridir. Ayrıca bir şahıs, müslüman olduğunu ilan ettikten sonra,

başkalarını da İslâm'a çağırır, özellikle de temsil ettiği İslâm'a bir leke gelmesin diye amellerine titizlikle önem verirse, bu, o müslümanın varabileceği en üst derecedir. Şâir Eşrefoğlu Rûmî der ki:

"Revi i pâk gerek dâ'vi-i İslâm edenin"

"Hakiki bir müslüman olduğunu iddia eden insanın her hareketinin şeriat kâidelerine uyması, her işinin hem bilgide hem amelde temiz, lekesiz ve kusursuz olması lâzımdır" derken de bize aynı hedefi gösterir.

Evliyânın büyüklerinden Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) ne güzel nasihat eder:

"Bir kimse halkı Allah'a davet eder, kendisi de başkasına kalbini verirse sıkıntılara düşer. Yaptığı bir ibâdet ve zikir varsa kalbine giremez, dilinde kalır. Ayıktığı ve işiyle sözünü bir ettiği takdirde, Allah o sıkıntıları üzerinden kaldırır. Ayıkmadığı, kalbini söylediği şeylere vermediği takdirde ise; kulların kalbinde ona karşı şefkat ve merhamet hissi silinir. Kendisine tama ve hırs elbisesi giydirilir. Kullar ona karşı hissiz ve merhametsiz; buna karşılık kendisi de onların elindeki dünyalığa hırslı ve tamahkâr olur. Durum böyle olunca, yaşamak onun için bir acziyet hâlinden ibaret kalır. Ölümü de ayrı bir derttir. Âhirette ise sadece esef ve pişmanlık..." (*Velîler Ansiklopedisi,* I, 280)

Dolayısıyla bu âyet-i kerîme başta Resûlullah (s.a.v.) olmak üzere yaşayışı ve tebliğiyle İslâm'a gönül veren tüm mü'minleri; insanların müslümanca yaşaması ve iyi bir kul olması için gayret sarfeden herkesi, özellikle minârelerden günde beş vakit Cenâb-ı Hakk'ın ismini ve kelime-i şehâdetleri yüksek sesle ilan eden müezzinleri şumûlüne alır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) müezzinleri, *"Kıyâmet günü boyunları en uzun olanlar müezzinlerdir"* diye müjdelemiştir. (Müslim, Salât 14; İbn Mâce, Ezân 5)

Müezzinlerin faziletiyle alakalı şu rivâyet ne kadar güzeldir:

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) kendisi gibi sahabî olan Abdurrahman b. Ebî Sa'saa'ya şöyle der: "Ben senin koyunları ve kır hayatını sevdiğini görüyorum. Koyunlar arasında veya kırda iken, namaz için ezan okuduğunda sesini iyice yükselt. Çünkü müezzinin sesinin ulaştığı yere kadarki alanda olup da onu işiten cin, insan ve her varlık, kıyâmet gününde ezan okuyanın lehine şâhitlik yaparlar. Ben bunu Resûlullah (s.a.v.) 'den böyle işittim." (Buhârî, Ezan 5; Tevhid 52)

Müezzinlerin vazifesi ezanla namaza davet, mü'minlerin vazifesi de bu ilâhî davete tam bir teslimiyet ve samimiyet içerisinde icâbet etmektir. Allah dostlarından Rabî b. Haysem (r.h.) 'in şu hâli ne ibretli bir misâldir:

O, artık yaşlanmıştı. Ama cemaatla namazı bırakmazdı. İki kişi arasında zor gelirdi. Yakınları:

"- Allah sana ruhsat vermiş. Bu hâlinle bulunduğun yerde de namazı kılabilirsin..." dedikleri zaman şu cevabı verirdi:

"- Rabbimin davetçisinin حَيَّ عَلَى الصَّلٰوةِ (hayye ale's-salâh) : «Haydin namaza!» diye çağırdığını duyduğum zaman, dediğinizi nasıl yapabilirim ki?..." (*Velîler Ansiklopedisi*, I, 90)

Bu ve benzeri haller ibâdette zirve noktalara işaret ettiği gibi, gelen âyetlerde de dost düşman herkesin gönlünü eritecek ahlâkî olgunluğun zirve noktalarına işaret edilmekte ve mü'minler o zirvelere tırmanmaya yönlendirilmektedirler:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي
بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ
صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ
الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾

34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel karşılıkla savmaya bak. O zaman göreceksin ki, aranızda düşmanlık bulunan kişi sanki candan, sımsıcak bir dost oluvermiştir.

35. Bu güzel haslete ancak hakkiyle sabredenler erişebilir; buna ancak insânî kemâl ve faziletten yana nasîbi bol olanlar ulaşabilir!

36. Eğer şeytandan gelen bir vesvese seni kötülüğe kışkırtacak olursa hemen Allah'a sığın! Çünkü O, evet O, her şeyi hakkiyle işiten, her şeyi hakkiyle bilendir.

İbn Abbas (r.a.) şu açıklamayı yapmıştır:

"34. âyette ifade edilen «en güzel yol»dan maksat, öfkeliyken sabretmek ve kötülüğe mâruz kalındığında bağışlamaktır. İnsanlar bunu başardıkları takdirde, Allah onları muhâfaza eder, düşmanları da onların önünde eğilir ve candan bir dost gibi olur." (Buhârî, Tefsîr 41/1)

Yüce Rabbimizin açıkça bildirdiği gibi elbetteki yilikle kötülük bir olmaz. İyilik kalplere pozitif enerji verir, kötülük kalbin nurunu söndürür, kuvvetini giderir. İyilik ve dürüstlük, gönülleri fetheden mânevî bir iksirdir. İyiliğin çok çeşitleri vardır. Kendimize yapılan kötülükleri affetmek bir iyiliktir. Kötülüğü affetmekle beraber, üstelik kötülük yapan o kişiye bir de iyilik yapabilmek daha faziletli bir iyiliktir. Esasen taşlaşmış kalpleri yumuşatıp eritecek, düşmanlıkları giderecek, kaynayan öfkeleri yatıştıracak ve en amansız düşmanları sımsıcak dost yapacak sır bunda gizlidir. Fakat bunu başarmak, konuşulduğu kadar kolay bir iş değildir. Bunu başarabilmek, büyük bir ahlâkî kemal, ruhî kıvam, sarsılmaz bir sabır ve yüksek bir fazilet ister.

Güzel isimlerinden biri اَلْعَفُوُّ (Afüvv) yani "Çok Affedici" olan

Cenâb-ı Hak kullarının affedici olmasını ister. Affetmeyi seven mü'minlerin örnek alınmaya değer kullar olduğunu bildirir. Çünkü onlar gerçekten de zor olan bir işi yapmış, nefislerini bertarâf ederek affedicilik ve ayıp örtücülük vasfını kazanmışlardır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Bununla beraber bir insan dişini sıkar, sabreder ve kendisine haksızlıkta bulunanı bağışlarsa, şüphesiz bu, nefse hâkimiyet, azim ve kararlılık gerektiren büyük bir fazilettir." (Şûrâ 42/43)

Resûlullah (s.a.v.) buyurur:

"...Kul ba kalarının hatâlarını affettikçe Allah da onun erefini ziyâdele tirir..." (Müslim Birr 69; Tirmizî, Birr 82)

"Gereğini yapmaya gücü yettiği hâlde öfkesini yenen kimseyi Allah Teâlâ, kıyâmet günü herkesin gözü önünde çağırır, hûriler arasından dilediğini seçmekte serbest bırakır." (Ebû Dâvûd, Edeb 3/4777; Tirmizî, Birr 74)

Şahsına yapılan hatâlar karşısında sessiz kalmak ve onları affetmek, ilk bakışta bir âcizlik gibi görünse de hakîkatte fevkalâde yüksek bir haslettir. Kolayca affedivermek, günah ve kusurları muhâtabın durumuna göre ve kendine has bir metotla bertarâf etmek, Peygamberimiz (s.a.v.) 'in en güzel ahlâkî hasletlerinden biri idi. O, kazandığı savaşlarda esir düşenleri affetmiş, kendisine karşı son derece kötü davrananlara bile güzel muamele, merhamet, şefkat ve âlicenaplık örneği sergilemiştir.

Yine hatâ ve kusurları affetmenin de ötesinde, kötülüğe dahî iyilikle muamele edebilmek ve hattâ kötülüğünü gördüğü birinin ıslah ve hidâyeti için dua edebilmek, Resûlullah (s.a.v.) 'in fârik vasfı idi. Tâif'te kendisini taşlayanlara ve Uhud'da mübârek dişlerini kırıp yüzünü yaralayanlara bedduada bulunmayıp hidâyetleri için dua etmesi, buna kâfî bir misâldir. Yine onun,

getirdiği dînin izzetini korumak için Mekke'de insanların kahrolup gazab-ı ilâhî ile helâk olmalarını değil, her birinin hidâyetle şereflenmelerini istemesi, nice azgınların kurtuluşuna vesîle olmuştur.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) 'in bu yüksek ahlâkî ufkunu gösteren şu hadîs-i şerîf, müslümanlara ne güzel bir yol göstermektedir:

"«İnsanlar iyilik yaparsa biz de iyilik yaparız, ayet zulmederlerse biz de zulmederiz» diyerek her hususta ba kalarını taklit eden ahsiyetsiz ki iler olmayınız! Lâkin kendinizi, insanlar iyilik yaparsa iyilik yapmaya, kötülük yaparlarsa zulmetmemeye alı tırınız!" (Tirmizî, Birr 63/2007)

Resûlullah (s.a.v.) bir gün:

"-Sizden biri, Ebû Damdam gibi olmaktan âciz midir?" buyurdu. Oradaki sahâbîler:

"-Ebû Damdam kimdir?" diye sordular. Resûl-i Ekrem Efendimiz de şöyle buyurdu:

"-Sizden önceki kavimlerden birine mensûb idi. «Bana hakâret eden ve dil uzatarak gıybetimi yapan kimselere hakkımı helâl ediyorum» derdi." (Ebû Dâvûd, Edeb 36/4887)

Hz. Ebûbekir (r.a.) 'la alakalı şu hâdise, kötülüğe sabırla mukâbele etmenin ve onun en güzel yolla savuşturmanın güzel bir misalidir:

Resûlullah (s.a.v.) ashâb-ı kirâmın arasında otururken, bir adam geldi, Hz. Ebûbekir'e hakâretler ederek onu üzdü. Ancak Ebûbekir (r.a.) sükût etti, adama cevap vermedi. Adam ikinci sefer aynı şekilde hakaret ederek eziyet verdi. Ebûbekir yine sükût etti. Adam üçüncü sefer de hakaret edince Hz. Ebûbekir adama hak ettiği cevâbı verdi.

Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) hemen kalkıp yürüdü. Ebûbekir (r.a.) arkasından yetişerek:

"-Ey Allah'ın Resûlü, yoksa bana darıldınız mı?" diye sordu. Allah Resûlü (s.a.v.) :

"-Hayır" buyurdu. Sonra da şöyle devam etti:

"-Lâkin gökten bir melek inmi , o adamın sana söylediklerini yalanlıyor, senin adına ona cevap veriyordu. Sen kar ılık verip intikamını alınca melek gitti, onun yerine eytan geldi. Bir yere eytan gelince ben orada durmam!" (Ebû Dâvûd, Edeb 41/4896)

Bâyezîd-i Bistami'yle alakalı şu menkıbe, onun bu muhteşem güzellikte ve i'câzdaki âyetin mâna derinliğine ne ölçüde vakıf olup gereğini yapmaya çalıştığını ortaya koymaktadır:

Bâyezîd bir akşam mezarlıktan geçerken Bistam'ın ileri gelenlerinden birinin oğlu sarhoş bir halde saz çalıyordu. Gencin kendisine yaklaştığını gören Şeyh "Lâ havle velâ kuvvete illa billâh!" dedi ama bunu der demez kabadayı sazı şeyhin başına vurdu. Saz ikiye bölündü, Şeyh de al kanlar içinde kaldı. Şeyh zaviyesine geldi. Sabah olur olmaz sazın parasıyla birlikte bir tepsi helvayı hizmetçisine verip gence gönderdi ve ona şunu söylemesini tembih etti:

"Bâyezîd, akşam başında kırılan sazdan dolayı senden özür diliyor. Bu parayı al ve başka bir saz satın al. Bu helvayı da ye ki kırılan sazın derdi ve acısı gönlünden çıksın."

Genç bu durumu görünce geldi, şeyhin ayaklarına kapandı, tevbe etti ve hıçkıra hıçkıra ağladı. Diğer bazı gençler de ona uyup Şeyh'in güzel huyu sayesinde doğru yolu buldular. (Attâr, *Tezkire,* Trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 2007, s. 179)

Hâsılı iyilik yapanlara iyilik, fenâlık yapanlara da fenâlık yapmak meziyet değildir. Asıl meziyet, kötülük yapanlara karşı aynı şekilde mukâbelede bulunmayıp iyilik yapabilmektir. Zira iyilik yapılan kimse düşmansa dost olur; ortadaysa yaklaşır; yakındaysa muhabbeti ziyâdeleşir. Lâkin şunu da hatırlatmak gerekir ki, affetmek ve bağışlamak şahsa karşı işlenen suçlarda mevzubahistir. Bir suç, toplumu ilgilendiriyorsa, o zaman affetmekten çok ıslâhına çalışmak, âdil davranmak ve doğru ile

yanlışı ortaya koymak îcâb eder. Zira böyle bir suçlu affedildiğinde, bunun daha büyük haksızlıklara yol açacağı muhakkaktır.

XIII. FELAK SÛRESİ

Felak sûresi Mekke'de inmiştir. 5 âyettir. İsmini birinci âyetin sonundaki "yarmak, aydınlık, sabah" mânalarına gelen الْفَلَقُ (felak) kelimesinden almıştır. Felak ve Nâs sûrelerine "Allah'a sığındırıcı" mânasında اَلْمُعَوِّذَتَانِ (Muavvizetân) ; İhlas ile birlikte üçüne ise اَلْمُعَوِّذَاتُ (Muavvizât) denilir. Mushaf tertibine göre 113, iniş sırasına göre 20. sûredir.

Konusu

İnsanın beden ve ruh sağlığına zarar verecek şeylerin şerrinden Allah'a sığınmayı öğütlemektir.

Anlatıldığına göre, Mûsâ (a.s.) rüyâsında meleklere: "Rabbimiz uyur mu?" diye sordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, meleklere onu uyku bastırınca üç kez uyandırmalarını ve uyumaya bırakmamalarını emretti. Sonra Mûsâ'ya: "Eline iki dolu bardak almasını" emir buyurdu. O da aldı. Hemen Mûsâ'yı uyku tuttu ve bardakların ikisi de elinden yere düşüp kırıldı. Sonra Allah Teâlâ, Mûsâ'ya: "Ben, kudretimle gökleri ve yeri ayakta tutmaktayım. Şayet bana uyku veya uyuklama arız olsa yer ve göklerin hali nice olurdu" diye vahyetti. (Zemahşerî, *el-Ke âf,* I, 146)

Sehâvet ehli: Cömert olanlar; **Cânân**: Sevgili, kula en sevgili olan Allah Teâlâ; **Fedâ-yı cân**: Can vermek

Allah Resûlü (s.a.v.) Efendimiz'e bir sahâbî gelerek: "Ya Rasûlallah! Birisi kahramanlık göstermek için, birisi aile ve yakınlarını koruma gayreti için, birisi de gösteriş için savaşıyor. Bunlardan hangisi Allah yolundadır?" diye sordu. Resûl-i Ekrem

(s.a.v.) : *"Ancak Allah'ın kelimesi daha yüce olsun diye sava an kimse Allah yolundadır"* buyurdu. (Buhârî, İlim 45; Müslim, İmâre 150-151)

Tağlip kaidesi: İfadeyi, çoğunluğu dikkate alarak kullanmak.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...

1. De ki: "Sığınırım sabahın Rabbine";

الْفَلَقُ (felak) lügatte "yarıp çıkarmak" demektir. Burada çoğunluğun görüşüne göre "gecenin karanlığının yarılmasıyla ortaya çıkan sabah vakti" mânasına gelir. Nitekim Cenâb-ı Hak kendisi için فَالِقُ الْإِصْبَاحِ (Fâliku'l-isbâh) "Gecenin karanlığını yarıp sabahı çıkaran" sıfatını kullanır. (En'âm 6/96) Buna göre رَبُّ الْفَلَقِ (Rabbü'l-felak) , "Sabah'ın Rabbi" demek olup, sûre, karanlıklardan aydınlığa çıkmak, zor durumlardan rahatlığa erişmek için aydınlığın yaratıcısı Allah Teâlâ'ya sığınmayı emretmektedir.

"Felak" ile Allah Teâlâ'nın yarıp ortaya çıkardığı her şey kastedilmiş de olabilir:

• O gecenin karanlığını yarıp sabahı çıkardığı gibi, yeryüzünü yararak orada nice mahsulatı meydana getiriyor.

• Dağları parçalayarak ondan nice gözeleri, nehirleri, madenleri meydana çıkarıyor.

• Bulutları yararak onlardan yağmurları yağdırıyor.

• Rahimleri infilak ettirerek oradan nice yavruları dünyaya getiriyor.

İşte her türlü şerden bu kadar muazzam işler yapan sonsuz kudret ve azamet sahibi Allah'a sığınmak, kullar için bir selamet, emniyet ve saâdet vesilesidir.

Kötülüklerinden Allah'a sığınılacak şeylere gelince:

﴿٢﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

2. "Bütün yarattıklarının şerrinden",

Sûrede şerrinden sığınılacak varlıklar sayılırken **"Bütün yarattıklarının şerrinden"** (Felak 113/2) buyrularak öncelikle çok genel bir ifade kullanılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ'dan başka bu ifadenin mutevasına girmeyecek hiçbir varlık kalmamaktadır. Bu âyetten sonrakiler hiç zikredilmemiş bile olsaydı, yine de ayrıca sayılanlar da dâhil bütün yaratıkların şerrinden Rabbimize sığınmış olacaktık. Fakat zararlarının büyüklüğüne dikkat çekmek üzere, bu genel ifadeden sonra hususi olarak üç şeyden bahsedilir ve özellikle bunların şerrinde de Allah'a sığınmanın ehemmiyeti vurgulanır. Bahsi geçen üç şeyden birincisi şudur:

﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ

3. "Karanlığı bastığı zaman gecenin şerrinden",

Gecenin içinde barındırdığı pek çok kötülük vardır. Öncelikle karanlık görüntüsü, korku ve dehşet vericidir. Gece, hayat sahiplerinin uyumak suretiyle bir nevi hayattan mahrum kaldıkları zamandır. Vahşi hayvanlar yuvalarından, haşeratlar yerlerinden geceleyin çıkar. Hırsızlar, düşmanlar ve suçlular o vakit hucuma geçer. Yangınlar çıkar. Geceleyin cin ve şeytan denilen kötü ruhlar çıkıp etrafa yayılır. Bu sebeple dilimizde "Sabahın şerri akşamın hayrından daha iyidir" sözü mesel olmuştur. Bütün bunların şerrinden kendimizi korumamız, bunun için de Allah'a sığınmamız

gerekir.

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾

4. "Düğümlere üfleyen büyücü kadınların şerrinden",

Bunlar sihir ve büyü yapan kimselerdir. Erkek veya kadın olabilir. Fakat bu işleri daha çok kadınlar yaptığı için "üfleyen kadınlar" mânasında النَّفَّاثَاتُ (neffâsât) kelimesi kullanılmıştır. Mamafih bundan "üfleyen nefisler, şahıslar, gruplar" mânasını anlamak da mümkündür. Büyüler ipler düğümlenerek ve bu düğümlere üflenerek yapılır. Yapılan büyüler insanı etkilemekte, psikolojisini bozmakta, eşler arası münâsebetleri aksatacak bir tesir icrâ etmekte, hatta eşlerin birbirinden ayrılmalarına yol açabilmektedir. (bk. Bakara 2/102) Bu sebeple İslâm dini büyü yapmayı haram kılmış ve bu zararlı kişilerin ve yaptıklarının şerrinden Allah'a sığınmayı emretmiştir.

Üçüncüsü:

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

5. "Kıskandığında hasetçinin şerrinden!"

Haset, bir kişinin kardeşinin sahip olduğu nimetlere; kocasına, hanımına, evladına, malına, ilmine göz dikerek bunların onun elinden çıkmasını istemesi ve bunu gerçekleştirmek için de bir kısım hileli yollara baş vurmasıdır. Bu itibarla haset son derece tehlikeli ve zarar verici bir duygudur. Haset kişinin içinde kalıp, söz veya fiil olarak dışa yansımadığı sürece başkasına zarar vermez. Fakat haset edeni rahat bırakmaz, gece gündüz içini kemirir durur.

Söz ve fiil olarak dışa yansımaya başladığı zaman haset edilene de zarar verir. Buna işaret etmek üzere âyette "kıskandığı zaman" kaydı getirilmiştir.

Şâir Recâîzâde Ekrem der ki:

"Haset-perverlerin hâli yamandır,
Ki yoktur bir belâ beter hasetten.
Sarılmı nefse bir müz'iç yılandır,
Ki gitmez çıkmadık can cesetten."[15]

Hasedin üç derecesi vardır. İkisi yasaklanmış üçüncüsü teşvik edilmiştir. Birincisi kardeşinin elindeki nimetin gitmesini istemek, ona başka nimetlerin gelmesini istememek ve bundan rahatsız olmaktır. Kendisine gelmese de ondan gitmesini arzulamaktır. İkincisi kardeşinin elindeki nimetin ondan çıkarak kendisine gelmesini istemektir. Üçüncüsü ise kardeşinin elindeki nimetin ondan çıkmasını istemeksizin o nimetten kendisinde de olmasını arzulamasıdır. İşte bu üçüncü duyguya "gıpta" veya "imrenme" denilir. Haset kötü, fakat imrenme güzeldir. Haset fert ve toplumu çöküntüye götürürken, imrenme fertleri gayrete getirerek, yarışmaya iterek toplumu ilerlemesine yardımcı olur. Efendimiz (s.a.v.) şu beyânlarıyla imrenmeyi teşvik etmiştir:

"Ancak u iki ki iye imrenilir: Allah'ın verdiği malı Allah yolunda harcayan ve Allah'ın verdiği ilim ve hikmete göre ya ayan ve ba kalarına da öğreten ki ilere." (Buhârî, İlim 15; Tevhid 45)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) : *"Ate odunu yeyip bitirdiği gibi, haset de iyilikleri yer bitirir"* (Ebû Dâvûd, Edeb 44; İbn Mâce, Zühd 22) buyurarak hasetten sakındırmaktadır. Çünkü haset başkalarına zarar verdiği gibi, kişinin kendine de çok zarar

vericidir. Haset kişiyi Allah'a karşı isyana, O'nun taksimatına râzı olmamaya, günaha girmeye ve hayatı binbir türlü sıkıntı, üzüntü ve huzursuzluklarla geçirmeye yol açar. O halde hem hasetten hem haset etmekten hem de haset edenden Allah'a sığınmak gerekir.

Genel olarak bütün yaratıkların, özel olarak da gece, büyücü ve hasetçinin şerrinden Allah'a sığınmayı emreden Felak sûresini, insanın dünyada da âhirette de başına belâ olabilecek ve onu sonsuz bir hüsrana sürükleyecek en büyük şerden Rab, Melik ve İlâh gibi üç büyük sıfatıyla birlikte Allah Teâlâ'ya sığınmayı emreden Nâs sûresi takip edecek ve Kur'ân-ı Kerîm bu sûreyle sona erecektir:

XIV. NÂS SÛRESİ

Nâs sûresi Mekke'de inmiştir. 6 âyettir. Kur'ân-ı Kerîm bu sûre ile sona ermektedir. İsmini, 4. âyet hâriç, âyetlerinin sonlarında tekrarlanan ve "insanlar" mânasına gelen اَلنَّاسُ (nâs) kelimesinden almıştır. Mushaf tertibine göre 114, nüzûl sırasına göre 21. sûredir.

Konusu

Ele aldığı tek konu, şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaktır. Önceki Felak sûresinde insanın beden ve ruhu üzerinde menfi yönde tesir eden hâricî sebepler ele alınmış ve bunlardan Allah'a sığınma emredilmişti. Bu sûrede ise daha çok kalbe ve ruha olumsuz olarak tesir eden, insanın iç âleminde vesvese ve şüphe fırtınası koparan cin ve insan şeytanlarının telkin ve fısıltılarından Allah'a sığınma yolları gösterilir.

Haset-perver: Hasete düşkün, haset eden. **Beter:** Kötü.

Müz'iç: Acı ve ızdırap veren.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...
1. De ki: "Sığınırım insanların Rabbine",
2. "İnsanların mutlak Hükümdârı'na",
3. "İnsanların ilâhına":

"İnsanların Rabbi"; onları yaratan, besleyen, büyüten, koruyan, terbiye eden Allah'tır. **"İnsanlarım meliki"**; onların sahibi, hükümdarı, işlerini idâre eden, insanlığın selâmet ve saâdetini temin edecek olan hükümleri koyan Allah'tır. **"İnsanların ilâhı"**; onların ma'budu, ilâhlık ve mabutluk sıfatlarına sahip olan ve kendinden başka gerçek mânada bu sıfatlara kimsenin sahip olmadığı Allah'tır. Rab, Melik ve İlah isimlerinin bu şekilde peş peşe gelmesi pek mânidârdır. Çünkü insan, bünyesinde cereyan eden beslenme, büyüme ve gelişme gerçeğini görerek önce kendisinin bir Rabbi olduğunu anlar. Sonra düşündüğünde bu Rabbin, yarattıklarında tasarruf etmekte ve onlardan zengin olduğunu, dolayısıyla onların gerçek sahibi ve mâliki olduğunu anlar. Sonra biraz daha düşündüğünde bu Mâlikin, ibâdete layık olduğunu anlar. Çünkü ibâdet ancak, hiç kimseye muhtaç olmayan ve başkalarının hepsi kendisine muhtaç olan kimseye yapılır. İşte bu sûrede insana, şeytanın şerrinden bu sıfatların sahibi olan Allah'a sığınması emredilmektedir:

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

4. "O sinsi şeytanın üflemelerinin şerrinden",
5. "İnsanların kalplerine üfleyen o sinsi şeytanın."
6. "Ki o, cinlerden de olur, insanlardan da."

Sûrede şeytan ismi açıkça zikredilmez; fakat iki mühim vasfı zikredilerek o kastedilir. Bunlar "vesvâs" ve "hannâs"tır. الْوَسْوَاسِ (vesvâs) , çok çok vesvese veren, bütün özelliği vesvese vermek olan, hatta vesvesenin ta kendisi olan şeytandır. "Vesvese" ise gizli bir sesle, fısıltı ile kalbe kötü düşünceler aşılamak ve bir işi yapmaya tahrik etmektir. الْخَنَّاسِ (hannâs) da âdeti sinmek olan, geri çekilen, kötülüğe sürüklemek için insanı sinsice ardından izleyip fırsat kollayan, döne döne vesvese veren demektir. İnsan Rabbini zikredince geri çekilir. Rabbinden gafil olunca da hemen ona vesvese verir.

İnsana vesvese veren, onu aldatmaya ve saptırmaya çalışan iki grup şeytan vardır. Bunların biri cinlerden, diğeri de insanlardandır. Nitekim: **"İşte biz her peygamberin karşısında insan ve cin şeytanlarından oluşan bir düşman şebeke var etmişizdir. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldayıp dururlar"** (En'âm 6/112) âyeti de insan ve cin şeytanlarının, yaldızlı sözlerle insanları aldatmaya çalıştıklarını haber verir. Resûlullah (s.a.v.) de Ebu Zer (r.a.) 'a, *"Cin ve insan eytanlarından Allah'a sığınmasını emretmi ve akabinde de cinlerden olduğu gibi insanlardan da eytanlar olduğunu"* söylemiştir. (Nesâî, İstiâze 48)

Muhammed Verrâk (k.s.) , insanın nasıl şeytanlaştığını şöyle anlatır:

"Nefis, hevâ, yani kötü arzular insanın tabiatına galip gelince kalp kararır. Kalp kararınca göğüs daralır. Göğüs daralınca huy kötüleşir. Huyu kötü olanı kimse sevmez. Sevilmediğini anlayan kimse ise sevmeyenlere ezâ vermeye başlar. Böylesi artık mânen insan değildir. Zâhirde insan kılığına girmiş bir şeytandır." (*Velîler Ansiklopedisi,* I, 307)

Şeytanın vesvesesi çeşitlidir. O önce imanı zedelemeye ve insanı şüpheye düşürmeye çalışır. Bunu yapmasa günahları emreder. Bunu yapamazsa kişiyi ibâdet ve taatlerde geri bırakmaya çalışır. Bunu da yapamazsa amellerini boşa çıkarmak için kişinin içine ibâdetlerde gösteriş arzusu sokar. Bunu da yapamazsa adamın gönlüne kendini beğenme ve amellerini çok görme duygusunu koyar. Yine insanı kötü fiillere sevk etmek için onun kalbine haset, kin, öfke gibi kötü duygular atmaya çalışır.

Efendimiz'le alakalı şu hâdise şeytanın insana nasıl vesvese verebileceğini muşahhas hâle getiren çok güzel bir örnektir:

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) 'in hanımlarından Hz. Safiye anlatıyor:

"Resûlullah (s.a.v.) îtikâfa girmişti. Bir gece onu ziyârete gidip konuştum. Sonra eve dönmek üzere kalktığım zaman o da beni evime götürmek üzere kalktı. Bu sırada Ensâr'dan iki kişi bizimle karşılaştı. Allah Resûlü (s.a.v.) 'i âilesiyle birlikte görünce, oradan çabucak uzaklaşmak istediler. Resûlullah (s.a.v.) :

«*-Biraz yava olun, yanımdaki Safiyye bint-i Huyey'dir*» dedi. Onlar:

«-Resûlü'nün uygunsuz bir davranışta bulunmasından

Allah'ı tenzîh ederiz yâ Resûlallah!» deyince Efendimiz (a.s.) :

«- eytan, insanın vücûdunda kanın dola tığı gibi dola ır. Onun sizin kalbinize bir kötülük, bir üphe atmasından endi e ettim» buyurdu." (Buhârî, ÎtiKâf 11; Müslim, Selâm 23-25)

Şeytanın vesvesinden kurtulmanın yolları:

• Allah'ı çok çok zikretmek,

• Allah'a çok sığınmak,

• Sabır ve sebatla şeytanın taleplerine karşı direnmek ve dediğini yapmamaya gayret göstermek.

Nâs sûresinde sığınılacak şer sadece "şeytanın vesvesesi" iken, sığınmak üzere Cenâb-ı Hakk'ın esmâ-i hüsnâsından üçü zikredilir. Bunlar Rabb, Melik ve İlâh isimleridir. Halbuki bir önceki Felak sûresinde dört ayrı şerden sadece "Sabah'ın Rabbi" vasfıyla Allah'a sığınmak emredilmekteydi. Bu, şeytanın vesvesesinin, Allah'a çokça ve ciddiyetle sığınılması gereken ne kadar büyük bir şer olduğunu izaha kâfîdir. Birinci sûrede korunması gereken ruh ve beden sağlığı; ikinci sûrede korunması istenen ise din sağlığıdır. Bu, dinin az zarar görmesinin dahi dünyanın çok zarar görmesinden daha önemli olduğunu gösterir.

Hz. Âişe der ki:

"Allah Resûlü (s.a.v.) yatağına vardığı zaman iki elini birleştirir, İhlas, Felak ve Nâs sûrelerini okur ve onlara üflerdi. Sonra o iki eliyle, başından ve yüzünden başlayarak bedeninin ön tarafa gelen kısmını meshederdi. Bunu üç kez tekrarlardı." (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 14; Tirmizî, Dua 21)

XV. HUCURÂT SÛRESİ

Hucurât sûresi Medine'de nâzil olmuştur. 18 âyettir. İsmini,

4. âyette geçen ve "odalar" mânasına gelen الْحُجُرَاتُ (hucurât) kelimesinden alır. Bu kelime, Resûlullah (s.a.v.) 'in Mescid-i Nebevî'nin etrafında ev olarak kullandığı odalara işaret eder. Resmî tertîbe göre 49, nüzûl sırasına göre 105. sûredir.

Konusu

Sûrede üç mühim konu işlenir. Birincisi mü'minlerin Allah ve Resûlü'ne karşı olan vazifeleridir. Mü'minler Allah'ın ve Resûlü'nün buyruklarına inanıp tam teslim olacaklar, hiçbir hususta onların önüne geçmeyeceklerdir. Huzurunda konuşmanın ve ses tonunu ayarlamanın ölçüsüne varıncaya kadar Allah'ın Peygamberi'ne karşı son derece tâzim, hürmet ve bağlılıklarını devam ettireceklerdir. İkincisi mü'minlerin kendi aralarındaki beşeri münâsebetlerdir. Hülasa olarak mü'minler arası kavgayı körükleyecek fitnelere karşı uyanık olmanın, sulh ve sükûneti temin etmenin, İslâm kardeşliğinin hukukunu yerine getirmeye çalışmanın ve bu kardeşliğe halel getirecek alay, kınama, sû-i zan, tecessüs ve gıybet gibi kötü ahlâktan uzak durmanın lüzûmu bildirilir. Üçüncüsü mü'minlerin diğer insanlarla münâsebetleridir. Onları insan olarak sevecek, tanışmaya öncelik verecek, onların da doğru yolu bulmaları için mallarıyla ve canlarıyla cihad edeceklerdir. Ulaştıkları her insana, en büyük nimetin İslâm'la şereflenmek olduğunu, bunun hiçbir dünyevî nimetle mukayese edilmeyeceğini öğreteceklerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın ismiyle...

1. Ey iman edenler! Kendi görüş ve hükümlerinizi Allah ve Resûlü'nün verdiği hükmün önüne geçirmeyin. Allah'a gönülden saygı duyup O'na karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkiyle işiten, her şeyi hakkiyle bilendir.

Din ve şeriat vaz etmeye; kulların her türlü söz, fiil ve davranışlarının nasıl olması gerektiği hususunda kanun koymaya tek salahiyetli zat şüphesiz ki Allah Teâlâ'dır. Peygamber (s.a.v.) ise O'nun koyduğu bu kanunları vahiy yoluyla alıp tatbik eden, insanlara tebliğ eden ve eksik kalan kısımları da Allah'ın izniyle tamamlayan kişidir. Bu sebepledir ki "din" denildiği zaman Allah'ın ve Resûlü'nün buyrukları, emir ve yasakları akla gelir. Bu emir ve yasaklara göre yaşamanın ilk şartı, bunlara "iman etmek"tir. Onların gerçekten Allah'ın emirleri olduğuna ve onlara uymanın insanın hem dünyası hem de âhireti için mahza hayır olduğuna inanmaktır. Bu sebeple, âyet-i kerîme "ey iman edenler" hitabıyla başlar. Burada mü'minlerden istenen, hayatın her alanıyla alakalı söz, fiil ve davranışlarını tanzîm ederken, bu hususlarda Allah ve Resûlü'nün emrinin ne olduğunu çok iyi bilmeleri ve tüm amellerini bu emirlere

uygun olarak yapmaya çalışmalarıdır. Allah ve Resûlü'nün emri belli iken, kendiliklerinden hüküm ortaya koymaya, ona uymaya ve başkalarını da ona uydurmaya kalkışmamalarıdır. O halde mü'minlerden kayıtsız şartsız ilâhî emirlere teslim olmaları ve bunlara aykırı davranmaktan sakınmaları istenmektedir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Allah ve Resûlü bir meselede kesin ve bağlayıcı bir hüküm verdiği zaman, mü'min erkek veya mü'min kadının, kendileriyle alakalı o meselede başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur. Kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur." (Ahzab 33/36)

Bu hususta kullarını takip eden en büyük kontrolcü de, her şeyi çok iyi işiten ve bilen Allah Teâlâ'nın bizzat kendisidir.

Muâz b. Cebel (r.a.) 'ın şu tutumu, "Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmemenin ne güzel bir örneği, müslümanlar için de pek mühim bir ders ve ibrettir: Resûlullah (s.a.v.) onun Yemen'e vali olarak gönderirken kendisine:

"- Önüne bir dâvâ geldiğinde ne ile hüküm vereceksin?" diye sordu. Muâz (r.a.) :

"- Allah'ın kitabıyla hüküm vereceğim" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) :

"- Aradığını orada bulmazsan?" diye sorunca Muâz:

"- Resûlullah'ın sünnetiyle" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) bu kez:

"- Ya orada da bulamazsan?" buyurunca Hz. Muâz:

"- O zaman kendi görüşümle hüküm veririm" dedi. Buna çok memnun olan Allah Resûlü (s.a.v.) , Muâz'ın göğsüne

vurarak:

"- Resûlullah'ın elçisini, Resûlullah'ı memnun edecek ekilde cevap vermeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun" buyurdu. (Ebû Dâvûd, Akdiye 11; Tirmizî, Ahkâm 3)

Bir gün Mescid-i Nebevî'ye gelen bir kişi, ikindi namazının farzı kılındıktan sonra mekruh vakitte namaz kılar. Bunu gören İmam Mâlik hazretleri adama müdâhale eder:

"- Yanlış yapıyorsun. Bu vakitte namaz kılmak doğru değildir."

O kişi imamın sözünü dinleyecek yerde itiraza kalkışır:

"- Ne yâni, şimdi ben namaz kıldığım için, rükû ve secde yaptığım için mi Allah bana ceza verecek?!" diyerek kendini savunmaya çalışır.

İmam şu ibretli ve oldukça mânidâr cevabı verir:

"- Elbette Allah seni namaz kıldığın, rukû ve secde ettiğin için cezalandırmayacak. Ama Allah Resûlü (s.a.v.) 'in sünnetine aykırı davrandığın için cezalandıracak!..."

Resûlullah (s.a.v.) 'in sünnetine tam bir teslimiyet ve bağlılığın önemi hususunda Seyyid Nur Muhammed Bedvânî (k.s.) 'un şu hâli pek ibretlidir:

"Bir gün helâya girecekti. Önce sol ayağını atması gerekirken sağ ayağını bilmeden attı. Böylece sünnet-i seniyyeye aykırı davranmıştı. Bu yüzden üç gün manevî sıkıntıya düştü. Yüce Allah'a yalvardı, yakardı... Sonunda bu sıkıntısı geçti, rahatladı." (*el-Hadâiku'l-Verdiyye,* s. 808)

Bu sebeple Cenâb-ı Hak, Resûlü'nün katındaki şerefini haber vermekte, kıyâmete kadar gelecek tüm mü'minleri onun huzurunda edepli olmaya davet etmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا
تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ
وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾

2. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla yüksek sesle konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün amelleriniz boşa gidiverir!

3. Resûlullah'ın huzurunda seslerini kısanlara gelince: Allah onların kalplerindeki ilâhî emirlere saygı ve bağlılık derecesini sınamış, onlar da bu sınamadan başarıyla çıkmışlardır. Onlar için bağışlanma ve pek büyük bir mükâfat vardır.

Burada Allah Resûlü (s.a.v.) 'e gösterilmesi gereken edeplerden iki tanesine yer verilir:

Birincisi; Resûl-i Ekrem (s.a.v.) 'in yanında başkalarıyla konuşurken, onun sesini bastıracak derecede yüksek sesle konuşmamak. Nitekim sahâbenin en seçkinlerinden olan Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'le ilgili şu hâdise konuyu izahta dikkat çekici bir ehemmiyete sahiptir:

Temîm Oğulları'ndan bir heyet, Peygamberimiz (s.a.v.) ile görüşme yapmak üzere gelmişlerdi. Görüşme esnâsında Hz. Ebûbekir ile Ömer (r.a.) de orada bulunuyorlardı. Bu iki güzîde sahabî, kabileye seçilecek başkan hakkında

anlaşmazlığa düşüp, Efendimiz (s.a.v.) 'in huzurunda biraz da münakaşa yaptılar. Haklarında bu âyet inince çok pişman oldular, üzüldüler. Bundan böyle Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) yanında o kadar alçak sesle konuşuyorlardı ki, çoğu kere Peygamberimiz "İşitemedim, tekrarlar mısın!" demek durumunda kalıyordu. (bk. Buhârî, Tefsîr 49/1-2)

İkincisi; Allah Resûlü (s.a.v.) ile konuşurken, sıradan bir insanla konuşur gibi yüksek sesle, bağırıp çağırarak konuşmamak.

Bahsi geçen edep kaideleriyle, bizzat Efendimiz (s.a.v.) 'in hayatında onunla beraber bulunma saâdetine eren sahâbe-i kirâma, Peygamber (s.a.v.) 'e göstermeleri gereken tâzim ve hürmet öğretildiği gibi, onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olan mü'minlere de Allah Resûlü (s.a.v.) 'in bıraktığı Kur'an ve sünnet emânetlerine karşı aynı tâzim ve hürmeti göstermeleri gerektiği bildirilmektedir. Zira Âlemlerin Efendisi'ne gösterilmesi istenen hürmet, imanın bir gereğidir. Ona hürmetsizlik ise imansızlığın bir alâmetidir. Bu sebeple âyette yasaklanan hususlara dikkat etmeyenlere, "Allah'ın Peygamberi'ne karşı sergilenecek saygısız bir davranış yüzünden farkında olmadan amellerinin boşa gideceği" ikazı yapılır.

Kur'an âyetlerinin mü'min gönüllerde bıraktığı tesir ve âyetlerin mucibince amel etme hassasiyeti bakımından şu misaller gerçekten ders verici ve hayranlık uyandırıcıdır.

- **"Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin"** (Hucurât 49/2) âyeti nâzil olduğunda ashâb-ı kirâmdan Sâbit b. Kays (r.a.) evinde oturup ağlamaya

başladı. Peygamberimiz (s.a.v.) , Sâbit'i bir müddet göremeyince nerede olduğunu sordu. Orada bulunanlardan biri:

"–Ey Allah'ın Resûlü! Ben onun yerini biliyorum!" dedi ve hemen gidip onu evinde oturmuş, başı önünde ağlıyor vaziyette buldu.

"–Neyin var, niçin ağlıyorsun?" diye sordu. O da:

"–Hiç sorma, şer var! Sesim, Resûlullah (s.a.v.) 'in sesinin üstüne çıkıyordu, bütün amellerim boşa gitti, cehennemlik oldum" cevâbını verdi. Sahâbî, Sâbit'in bu sözlerini Resûl-i Ekrem (s.a.v.) 'e haber verdi. Efendimiz:

"–Ona git ve söyle, sen cehennemlik değil, bilâkis cennetliksin!" buyurdu. (Buhârî, Menâkıb 25, Tefsîr 49/1; Müslim, İman 187)

Gür sesli bir sahâbî olan Hz. Sâbit, Allah'ın emrine itaatsizlik ettiği düşüncesine kapılarak derin bir üzüntüye gark olmuş, âdeta hayâtı kararmıştı. Ancak, gür seslilik onun tabiî hâli olduğundan ve samîmî bir kalbe sahip bulunduğundan onun durumu istisnâ teşkil etmiş ve haberi getiren sahâbî, büyük bir sevinç içinde dönerek onu cennetle müjdelemiştir.

Şu misaller, Allah Resûlü (s.a.v.) 'e duyulan muhabbet, hürmet ve tâzimin zirve noktalarına işaret eder:

• İmâm Mâlik (r.h.) , Resûlullah (s.a.v.) ile aynîleşmenin vecdi içinde yaşardı. Efendimiz'in rûhâniyetine hürmeten, Medine-i Münevvere'de hayvan üzerine binmezdi, def-i hâcete çıkmazdı. Ravza'da imam iken hep kısık sesle konuşurdu. Devrin halîfesi Ebû Câfer Mansur yüksek sesle konuşunca: "Yâ Halîfe! Bu mekânda sesini kıs! Allah'ın ihtârı senden çok daha faziletli insanlar üzerine indi" buyurmuş ve

bu âyet-i kerîmeyi okumuştur.

• Osmanlı paşalarından meşhur Medine müdâfii Fahreddin Paşa, Resûlullah'ın rûhâniyeti rencide olur endişesiyle Ravza'nın tâmirinde vazîfe alan ustalara, herhangi bir çivi çakmak îcâb ettiği takdirde mutlaka tahta çekiç kullanılması ve çekiç ile çivi arasına da lastik bandaj konularak sükûnetin ihlâl edilmemesini emretmiştir. Bu hususta onu böylesine bir edeb ve inceliğe sevkeden de yine bu âyet-i kerîmeler olmuştur.

• I. Ahmed Han, Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'e, son derece âşık bir gönle sahipti. Her gün Topkapı Sarayı'ndaki "mukaddes emânetler"i ziyaret eder ve bilhassa Efendimiz'in ayak izlerini yüzüne gözüne sürerek dakikalarca ağlardı. Bununla da iktifâ etmeyip, Peygamber Efendimiz'in mübârek ayak izinin bir maketini yaptırmıştı. Onu kavuğunun üzerine asarak tedâîsinden feyz almaya çalışıyordu. I. Ahmed Hân'ın yanık gönlünden dökülen şu mısrâlar da, onun Efendimiz (a.s.) 'a duyduğu derin muhabbeti ne güzel aksettirmektedir:

N'ola tâcum gibi ba umda götürsem dâim,
Kadem-i pâkini ol Hazret-i âh-ı Rusül'ün...
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidür,
Ahmedâ durma yüzün sür kademine ol gülün!..

Yine sultan I. Ahmed, her gün sabahleyin bir kâğıda büyük bir hürmetle "Muhammed" ism-i şerîfini yazar ve sarığının kıvrımları arasına yerleştirirdi. Bununla şunu demek isterdi:

"Benim büyüklüğüm, tâc sahibi olmakla değil, senin ism-i şerîfini her gün başımda taşımakladır yâ Rasûlâllah!"

Ve yine o Peygamber âşığı sultan:

"-Resûlullah'ın kabrinin kandillerinde zeytinyağının

yanması muvâfık değildir" diyerek Ravza-i Mutahhara'nın kandillerinde yakılmak üzere gül yağı vakfetmiştir.

• Sultan II. Mahmud döneminde ise, Ravza-i Mutahhara'nın yıpranan kısımlarının tamiri ve Yeşil Kubbe'nin yenilenmesi söz konusu olunca, işinin ehli mimar ve ustalar, Pâdişah emriyle derhal Medine-i Münevvere'ye gönderilmiştir.

Bu mühendis ve mimarlar, kendilerine tevdî edilen bu nâzik vazifeyi, Efendimiz (a.s.) 'ın rûhâniyetini rahatsız edecek en ufak bir kabalığa veya edebe mugâyir bir harekete mahal vermeden yerine getirebilmek için, tâmirat sırasında hiç dünya kelâmı konuşmamak üzere anlaştılar. Sonra da kendi aralarında şöyle bir dil geliştirdiler:

"Sen, «Bana tuğlayı uzat yerine; Allah!» de. Ben, «Su ibriğini uzat yerine; Bismillah!» diyeyim. Sen, «Çekici uzat yerine; Lâ ilâhe illâllah!» de..."

Böylece Yeşil Kubbe, âdeta bir zikir meclisinin feyiz ve rûhâniyet iklîmi içerisinde inşâ edildi. Bu şerefli hizmette bulunan ustalar, her taşı abdestli olarak ve besmeleyle yerine koydular.

• Ecdâdımızın Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'e olan hürmet ve tâzîminin sayısız misâllerinden bir diğeri de şudur:

II. Abdülhamid Hân, Peygamber âşığı mü'minlerin, O Âlemler Sultânı'nın nurlu eşiğine yüz sürerek muhabbetlerini arz edebilmelerini kolaylaştırmak için İstanbul'dan Medine-i Münevvere'ye uzanan bir tren yolu yaptırmıştır. Öyle ki, tren yolunun istasyonlarını da sünnet-i seniyyeye uygun olması için Peygamber Efendimiz'in seferlerinde konakladığı yerlere inşâ ettirmiştir. Ayrıca Medine Tren İstasyonu'nu Nebiyy-i Muhterem Efendimiz'in rûhâniyetini rahatsız etmemek

düşüncesiyle Kubbe-i Hadrâ'dan yaklaşık 2 km. uzağa yaptırmış ve Medine içerisinde bulunan bütün raylar, -üzerinden vagonlar geçtikçe gürültü çıkarmasınlar diye- keçe ile kaplatmıştır. Keçe ile döşenen bu raylar da, Allah Resûlü'ne duyulan hürmet ve muhabbet dolayısıyla günün belli saatlerinde gülsuyu ile yıkanmıştır.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmeler, öncelikle Peygamberimiz (s.a.v.) 'e, onun sünnetine, getirdiği dine, sonra onun izinden giden İslâm âlimlerine, yöneticilere, büyüklere gereken saygıyı göstermeyi, tüm insanlara karşı nazik ve terbiyeli davranmayı öğretmektedir.

Devam eden âyette bahsedilen şu örnek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

4. Rasûlüm! Seni evinin odalarının dışından yüksek sesle çağıranlara gelince, onların çoğu aklı ermez düşüncesiz kimselerdir.

5. Böyle yapacaklarına, sen yanlarına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Bununla beraber Allah günahları çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Resûlullah (s.a.v.) 'in yanında terbiye görmüş, sohbetlerine katılmış, İslâm'ın nezaket kaidelerini hazmetmiş olan sahâbe-i kirâm, Efendimiz (s.a.v.) 'e karşı nasıl davranacaklarını çok iyi biliyor; ona nasıl hitap edeceklerinin

ve kendisiyle ne zaman ve ne şekilde konuşacaklarının ayarlamasını çok iyi yapıyorlardı. Efendimiz (s.a.v.) 'in günlük hayatından haberdar oldukları için onu uygun olmayan vakitlerde asla rahatsız etmiyorlardı. Fakat bir de bedeviler ve bedevi ruhlu bir kısım kimseler vardı ki, bunlar bu edep ve nezaket kaidelerini ne biliyor, ne de tatbik edebiliyorlardı. Zaman zaman Peygamberimiz (s.a.v.) 'i rahatsız edecek münasebetsizlikler yapabiliyorlardı. Âyet-i kerîmeler, bu tür davranışların uygun olmadığına dikkat çekmektedir.

Buraya kadar, mü'minlerin Allah'a ve Resûlü'ne iman, itaat ve teslimiyet hususunda göstermeleri gereken edep kaideleri hatırlatıldı. Şimdi ise mü'minlerin kendi aralarındaki münâsebetleri düzenlemek üzere buyruluyor ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ
بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ
فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

6. Ey iman edenler! Size, 'hiçbir endişe, iç burkulması duymadan dinin emir ve yasaklarını açıktan açığa çiğneyebilen ve yalana aldırmayan' bir kimse önemli bir haber getirecek olursa bunun doğru olup olmadığını iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa karşı haksız bir saldırıda bulunur, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz!

Verilen bir haber, o haberi verenin ahlâkî durumuna göre önem kazanır. Haberi getiren şahıs, olayı bizzat gören, duyan, sözüne güvenilir dürüst bir kişi ise ona itimat edilir. Aksine o, sözüne güvenilmez, yalancı ve ahlâksız biri ise getirdiği haber

iyice araştırılmadan itimada layık görülmez. Çünkü getirilen haberlere binaen verilecek kararlar doğru olursa, bunların uygulanmasından fert ve cemiyet fayda görür. Aksi halde yanlış kararlar verip fert ve toplumu sıkıntıya sokacak, hatta felakete sürükleyecek kötü bir durum da ortaya çıkabilir. İşte âyet-i kerîme mü'minleri bu hususta uyarmakta ve dikkatli olmaya çağırmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi olarak rivâyet edilen şu hâdise gerçeği anlama açısından bize ışık tutmaktadır:

Resûlullah (s.a.v.) , İslâm'ı yeni kabul etmiş bulunan Beni Mustalik kabilesine, zekâtlarını tahsil etmesi için Velîd b. Ukbe'yi göndermişti. Velîd oraya gitti. Fakat aralarında önceden var olan bir düşmanlıktan dolayı onlardan korktuğu için geri döndü. Üstelik Peygamberimiz (s.a.v.) 'e onların zekât vermeyi reddettiklerini ve kendisini öldürmeye kalkıştıklarını söyledi. Bu haberi duyan Allah Resûlü (s.a.v.) öfkelendi ve onları cezalandırmak maksadıyla bir ordu göndermeye niyetlendi. Bazı rivâyetler bu ordunun, onlara saldırmak için harekete geçtiğini, bazı rivâyetler ise sadece harekete hazır olduğunu bildirmektedir. Fakat tam bu esnada, Beni Mustalik kabilesinin reisi, Hz. Cüveyriye vâlidemizin babası Haris b. Dırâr yanında bir heyetle Resûlullah (s.a.v.) 'e geldi ve: "Allah'a yemin ederiz ki, değil zekât vermeyi reddedip onu öldürmeye kalkışmak, biz Velîd'i görmedik bile. Biz iman üzerindeyiz ve zekât vermeye de hazırız" dedi. Bu hâdise üzerine söz konusu âyet nâzil oldu. (bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 279; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XXVI, 160)

Bu yüzden mü'minleri Allah Resûlü'ne itaat konusunda

uyarmak üzere şöyle buyruluyor:

وَاعْلَمُوا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ
مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ
وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
وَالْعِصْيَانَ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾
فَضْلًا مِنَ اللهِ وَنِعْمَةً وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

7. Şunu da bilin ki, aranızda her meselede kendisine müracaat etmeniz gereken Allah'ın Resûlü bulunmaktadır. Eğer o Resûl, birçok işte size uyacak olsa, başınız derde girer, gerçekten sıkıntıya düşersiniz. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsleyip güzelleştirdi. Buna karşılık küfürden, her türlü günahtan ve isyândan sizi iğrendirdi. İşte itikat, amel ve ahlâk bakımından doğru yolda yürüyenler, bu özellikleri taşıyan mü'minlerdir.

8. Bu, Allah tarafından büyük bir lutuf ve nimettir. Allah her şeyi hakkiyle bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.

"Allah Resûlü (s.a.v.) 'in onlara itaati", çeşitli fert ve gruplar hakkında kendisine ulaştırdıkları haberlere uygun olarak ileri sürdükleri görüşleri kabul etmesi demektir. O, Allah'ın peygamberidir ve kendisine vahyolunan bilgilere göre hareket eder. Yanlış bir karar alma ihtimali doğduğu zaman, gelen vahiyler onu doğruya yönlendirir. Şayet "kendisine uyulması gereken" Peygamber (s.a.v.) , "başkasına uyan kişi"

durumuna düşecek olsa, işlerin tersine gitmesine sebep olacak büyük bir kargaşaya yol açar. Böylece başlar derde girer, işler sarpa sarar, haller yaman olur, çok zahmetler ve felaketler çekilir, helake doğru sürüklenmek durumunda kalınır. Nitekim burada kullanılan اَلْعَنَتُ ('anet) kelimesi aslında "kırılan bir kemiğin sarıldıktan sonra tekrar kırılması" demektir. Bu da, Peygamber (s.a.v.) 'i yanıltmaya çalışma cüretinin neticede ne kadar büyük bir felakete, meşakkate, sıkıntı ve günaha sebep olacağını ifadeye kâf-idir.

Anlaşılan o ki, verilen haber üzere Resûlullah (s.a.v.) hemen harekete geçmemiş, teenni ile hareket etmişti. Bir kısım sahabî ise bir an önce harekete geçip, zekâtı vermekten imtina eden, üstelik Peygamber'in gönderdiği elçiyi öldürmeye kalkışan kabileye hadlerinin hemen bildirilmesini istemişlerdi. Aralarında bulunan Peygamber (s.a.v.) 'e rağmen böyle bir görüş ileri sürmeleri ve bunun tatbiki konusunda ısrarcı olmaları kınanarak, bunun yersiz bir cüret olduğu haber verilmiştir. Ancak bunlar azınlık bir gruptu. Sahâbenin çoğunluğu ise Efendimiz'in vereceği kararı beklemişlerdi. İşte bu sabır ve teenni de yine Cenâb-ı Hakk'ın onlara bir ikramıydı. Bunun sebebi Allah'ın kalplerine yerleştirdiği ve orada iyice kökleştirip güzelleştirdiği kamil bir iman; buna mukâbil yine o kalplerde küfür, günah ve isyâna karşı yer tutan büyük bir nefretti.

İslâm toplumunun, kerpiçleri birbirine kurşunla kenetlenmiş sağlam bir binâ gibi olmasını isteyen (bk. Saff 61/3) Allah Teâlâ, ister fert ister toplum bazında olsun mü'minler arasını bozacak en küçük bir pürüze müsaade etmemekte ve böyle bir şeyin olması halinde hemen bütün

mü'minlerin harekete geçerek o pürüzü gidermelerini emretmektedir. Bu sebeple buyruluyor ki:

وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللهِ فَإِنْ فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾

9. Mü'minlerden iki grup birbiriyle çarpışacak olursa, derhal müdâhale ederek aralarını düzeltin. Buna rağmen biri ötekine saldırırsa, saldırıda bulunan taraf Allah'ın hükmüne boyun eğinceye kadar onlarla savaşın. Eğer boyun eğerlerse, o iki grubun arasını adâletle düzeltin. Adâleti uygulamada da dâimâ titiz davranın. Çünkü Allah, hak ve adâlet hususunda titiz olanları sever.

Allah Teâlâ, ister küçük ister büyük çapta olsun mü'minler arasında en küçük bir kavga ve vuruşmanın vukuuna râzı olmaz. Bununla birlikte hayatın tabii bir gereği olarak zaman zaman bu tür problemlerin meydana geldiği ve gelme ihtimalinin bulunduğu da bir gerçektir. İşte âyet-i kerîme iki mü'min arasındaki kavgadan başlayıp iki müslüman devlet arasındaki savaşa varıncaya kadar, mü'minler arasında çıkması muhtemel tüm çatışmaların durdurulup adâletle çözüme kavuşturulmasının temel esaslarını beyân etmektedir.

Öncelikle âyette yer alan şu mâna inceliklerine yer vermek faydalı olacaktır:

v Müslümanlardan iki taife **"çarpıştıklarında"** değil, **"çarpışacak olursa"** (Hucurât 49/ 9) denilmiştir. Bu

ifadeden mü'minler arasında bir kavganın çıkmasının, yahut müslümanların birbirine düşmelerinin tabii olmadığı anlaşılır. Ancak böyle bir olay vuku bulursa ne yapılacağı öğretilir.

v Âyette birbiriyle vuruşan iki grubu ifade etmek için اَلْفِرْقَةُ "fırka" yerine اَلطَّائِفَةُ "taife" kelimesi kullanılmıştır. Arapça'da "fırka" kelimesi büyük bir kitleyi ifade etmek için, "taife" kelimesi ise küçük bir topluluğu belirtmek için kullanılır. Dolayısıyla böyle bir kelimenin seçilmiş olması, Allah nezdinde müslümanların aralarında büyük kitleler halinde çarpışmalarının hoş karşılanmayacağını ve bunun çok çirkin bir hâdise olduğunu ortaya koyar.

Âyetteki emrin muhatabı, vuruşan iki grubun dışında bulunup bu iki grubu barıştırma imkânına sahip tüm müslümanlardır. Böyle bir vuruşma söz konusu olunca diğer mü'minlerin seyirci kalması doğru değildir. Derhal harekete geçip onların aralarını bulmak için gayret göstermeli, onlara Allah'tan korkmalarını telkin etmeli ve tarafların ileri gelenleriyle irtibat kurarak savaşın sebeplerini araştırmalı, her türlü gayreti göstererek onları barıştırmaya çalışmalıdırlar. Şayet tarafları barıştırmak mümkün olmuyorsa, o takdirde haklının ve haksızın kim olduğunu araştırmak gerekir. Netice bakımından haklı olana yardım edilip, zulmeden tarafa engel olunmalıdır. Fakat bunu yaparken ne az ne de çok, ancak gerektiği kadar kuvvet kullanmak lazımdır. Haksızlığa engel olacağım derken haksızlık yapmamak gerekir. Çünkü hedef birilerini cezalandırma değil, Allah'ın emri haricine çıkmış olan grubu, haksız saldırılardan men ederek tekrar Allah'ın emrine uygun

hale döndürmektir. Onları da günah ve isyandan korumaktır. Bu sebepledir ki haksız yere saldıran grup Allah'ın emrini kabul edip tecavüzden vaz geçtiği takdirde, onlara karşı kuvvet kullanmaya son vermek lazımdır. Bundan sonra hududu çiğneyip onlara zulmetmek doğru olmaz. Doğru olan, Allah'ın kitabı ve Peygamber (s.a.v.) 'in sünneti ışığında söz konusu çatışmanın sebeplerini araştırmak ve haksızın kim olduğuna yetkililerce karar vermektir.

Önemli bir nokta da şudur ki, burada nasıl olursa olsun sadece iki tarafı barıştırmak emredilmemiş, onların **"hak ve adâletle"** barıştırılması gerektiği de vurgulanmıştır. Şu âyet-i kerîme, İslâm'ın hak ve adâlet anlayışını ortaya koyma açısından gerçekten muhteşemdir:

"Ey iman edenler! Kendinizin, ana-babanızın ve yakın akrabanızın aleyhinde bile olsa, Allah için doğru dürüst şâhidlik yaparak, adâleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun! Hakkında şâhidlik yaptığınız kimse zengin de olsa fakir de olsa böyle davranın. Çünkü Allah, ikisine de sizden daha yakındır, hâllerini daha iyi bilir. Şu hâlde, sakın âdil davranmaktan yüz çevirip nefsin arzularına uymayın. Eğer dilinizi eğip büker, gerçeği olduğu gibi söylemekten çekinir veya büsbütün ondan yüz çevirirseniz, başınıza geleceği siz düşünün! Zira Allah, yaptığınız her şeyden hakkıyla haberdârdır." (Nisâ 4/135)

Peygamberimiz (s.a.v.) de şöyle buyurur:

"Verdiği hükümlerde, ailesinin ve halkının yönetiminde adâletli davranan yöneticiler, kıyâmet gününde Allah Teâlâ'nın yanında nurdan yüksek koltuklar üzerinde oturacaklardır." (Müslim,

İmâret 18; Nesâî, Âdâbu'l-kudât 1)

Yöneticilerinin adâletli ve sâlih kimseler olmasının bir topluma nasıl bir huzur ve emniyet kazandırdığı hususunda şu misâl çok mânidârdır:

Mâlik b. Dinar (r.h.) anlatıyor:

"Ömer b. Abdülaziz (k.s.) hilâfet makâmına geçtiği zaman, dağlardaki çobanlar:

«–İnsanların idâresini âdaletle hükmeden sâlih bir kimse üstlendi» dediler. Onlara:

«–Bunu nereden bildiniz?» diye soruldu. Onlar da:

«–Hayvanlar bile huzur ve sükûn içinde...» diye cevap verdiler."

Muhammed b. Uyeyne (r.h.) de şöyle der:

"Ömer b. Abdülaziz halîfe iken Kirman'da koyun güderdim. Halîfenin rûhâniyet ve adâletinden dolayı bana koyunlar ile kurtlar âdeta birlikte dolaşır gibi görünürdü. Bir gece ansızın kurtların koyunlara saldırdığını gördüm. Şaşırdım. Sanki dünya, bütün huzur ve sükûnunu kaybediyor gibiydi. İçimden: «Şu âdil ve Hak dostu halîfe ölmüş olmalı!» dedim. Araştırdım, Ömer b. Abdülaziz'in o gece vefât ettiğini öğrendim."

Şu bilinmelidir ki, insan hakkını ilgilendiren her meselede olduğu gibi, kavga ve çatışma durumlarında da hak ve adâletle davranmak önem arzetmektedir. Bu bakımdan kimin haklı, kimin haksız olduğu dikkate alınmaksızın savaşın durdurulması, Allah nezdinde bir değer taşımaz. Ayrıca, haklı olan tarafa baskı yapıp, haksız olan diğer tarafın yanında yer alarak, iki grubu barıştırmaya kalkışmak da doğru değildir. Çünkü gerçek barış ancak hak ve adâlete dayanan barıştır.

Aksi takdirde fitne ve kavga devam eder, saldırgan tarafın cesareti artar. Sonuçta da bu fitne ve kavganın illeti kalkmamış olacağından, kavga daha da çoğalır ve tekrar tekrar gün yüzüne çıkar. Efendimiz (s.a.v.) 'in şu beyânı, problemin çözümünde ne güzel bir yol göstermektedir:

Bir gün Resûlullah (s.a.v.) :

"Din karde in zâlim de olsa mazlûm da olsa ona yardım et!" buyurmuştu. Bir kişi:

"–Ya Rasûlallah! Kardeşim mazlumsa ona yardım edeyim. Ancak zâlimse nasıl yardım edebilirim?" diye sordu. Allah Resûlü (s.a.v.) :

"–Onu zulümden alıkoyar, zulmüne mânî olursun. üphesiz ki bu ona yardım etmektir" buyurdu. (Buhârî, Mezâlim 4; İkrâh 6. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 68)

Nitekim, zâlim padişahlardan biri iyi ve dindar bir insana:

"- İbâdetlerden hangisi daha önemlidir ve insana daha çok sevap kazandırır?" diye sorar. Dindar adam şu karşılığı verir:

"- Senin için öğlene kadar uyumak daha hayırlı ve sevaptır. Çünkü uykuda olduğun bu müddet zarfında ahaliye zulüm ve eziyetin olmaz." (Sâdi Şirâzî, *Gülistan*, s. 42)

Mü'minler arası münasebetlerde dikkat edilecek en önemli düsturun din kardeşliği olduğu ve o kardeşliğin gerektirdiği hakların yerine getirilmesinin önemi anlatılmak üzere buyruluyor ki:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ
وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

10. Bütün mü'minler kardeştir; öyleyse kardeşlerinizin

arasını düzeltin ve Allah'a gönülden saygı besleyip O'na karşı gelmekten sakının ki ilâhî rahmete erişesiniz.

İman, tüm mü'minleri birbirine kardeş yapan en mühim bağdır. Onların hepsi nesepte olmasa dahi dinde ve haklarının korunması hususunda birbirlerinin kardeşleridirler. Bu bakımdan din kardeşliği, nesep kardeşliğinden daha sağlamdır. Çünkü nesep kardeşliği din ayrılığı halinde kesintiye uğradığı halde, din kardeşliği neseplerin farklılığı dolayısıyla kesintiye uğramaz. İman kardeşliğinin bir gereği olarak, gerek iki mü'min fert, gerek iki mü'min cemaat bozuştuklarında, hemen aralarını bulup barıştırmak, din kardeşliğinin bir gereğidir. Bu bakımdan hem din kardeşliğinin gereğini yerine getirme, hem bozuşmaktan ve kavgadan uzak durma, hem de bozuşanların aralarını düzeltme noktasında Allah'tan korkmak, Allah'ın emrine göre hareket etmek, yanlış yapıp da Allah'ın cezasına uğramaktan korkmak icap eder. Ancak böylece ilâhî rahmete ermek mümkündür.

Resûlullah (s.a.v.) iman kardeşliğinin hukuku ve ehemmiyeti hakkında şöyle buyurur:

"Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ate li hastalığa tutulurlar." (Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66)

Şu misâl ne kadar ibretli ve mânidârdır:

Seriyy-i Sakatî (k.s.) , birgün derste talebelerine:

"Mü'minlerin dertleriyle dertlenmeyen, onlardan değildir" (Hâkim, *el-Müstedrek,* IV, 352; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid,* I, 87) hadîsini izah ederken, bir talebesi heyecanla içeri girer ve:

"–Üstâdım! Bütün mahalle yandı, kül oldu. Yalnız sizin ev kurtuldu" der. Hazret: "Elhamdülillâh!.." diye şükreder. Otuz sene sonra bir dostuna:

"–Ben o vakit; «Elhamdülillâh!..» demekle, bir anlık da olsa sırf kendimi düşünmüş, felâkete uğrayanların ıztırâbından uzak kalmış oldum. İşte, otuz senedir o andaki gafletimin tevbesi içindeyim!.." şeklinde pişmanlığını dile getirmiştir.

Bir diğer ibretli misal:

Evvelce bir ortodoks olan Yaman Dede, Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'si bereketiyle hidâyet bulmuş, içli, yanık bir Peygamber âşığı idi. Adetâ onun ve ashâbının ahlâkıyla ahlâklanmıştı. Şu hâdise, onun bu hâlini aksettirmeye kâfîdir:

Birgün derste öğrencilerinden biri sorar:

"–Hocam ağır bir günahın altında kalmayı mı, yoksa cüzzam illetine tutulmayı mı tercih edersiniz?"

Yaman Dede şöyle cevap verir:

"–Allah'ın kullarının gönül dünyasından bir an için uzaklaşmak ve duyarsız olmaktansa diri diri yanıp kül olmayı tercih ederim!"

İşte İslâm'ın insana kazandırdığı diğergâmlık, merhamet ve muhabbet ufkunun enginliği!..

Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Müslüman müslümanın karde idir. Ona zulmetmez, onu dü mana teslim etmez. Din karde inin ihtiyâcını kar ılayanın, Allah da ihtiyâcını kar ılar. Müslümandan bir sıkıntıyı giderenin, Allah da kıyâmet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Bir müslümanın ayıbını örtenin, Allah da kıyâmet gününde ayıplarını örter." (Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58)

"Birbirinize haset etmeyin. Birbirinizin aleyhine alı veri i

kızı tırmayın. Birbirinize buğzetmeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Birinizin alı veri i üzerine alı veri yapmayın. Ey Allah'ın kulları, karde olun! Müslüman müslümanın karde idir, ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez. -Üç defa göğsüne işaret ederek buyurdular ki- *Takvâ buradadır. Ki iye kötülük olarak müslüman karde ini küçük görmesi yeter. Her müslümanın diğerine kanı, malı ve namusu haramdır."* (Müslim, Birr 32)

O hâlde:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا
مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا
أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ
وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا
وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ
أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

11. Ey iman edenler! Bir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin; belki de o alaya aldıkları kendilerinden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; belki o alaya aldıkları kendilerinden daha hayırlıdır. Birbirinizi ayıplamayın; birbirinizi incitici, aşağılayıcı kötü lakaplarla çağırmayın. Bir insan iman ettikten sonra onu fâsıklığı çağrıştıran bir isimle çağırmak ne kötü bir davranıştır ve böyle yapıp imandan sonra fâsıklık damgası yemek de ne kötüdür. Bu tür

davranışların ardından kim tevbe edip Allah'a yönelmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

12. Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a gönülden saygı besleyip O'na karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, tevbeleri çokça kabul edendir, engin merhamet sahibidir.

Mü'minleri birbirleriyle kardeş yapan Cenâb-ı Hak, onlardan kardeşlik hukukunu yerine getirmelerini ve hususiyle de İslâm kardeşliğini bozacak kötü huylardan uzak durmalarını istemektedir. Burada yasaklanan hususlar şunlardır:

Birincisi; alay etmek: Alay etmek; hakaret etmek, horlamak, aşağılamak ve gülünecek şekilde bir ayıp ve kusura dikkat çekmektir. Kişinin yaptığı işini veya sözünü hikâye, işaret veya imâ ile küçük görmektir. Yahut kişinin konuşmasına, işine, herhangi bir kusuruna veya suratına gülmektir. "Alay", bir şahsı huzurunda gülünecek şekilde sözle veya hareketle tahkir etmek, onunla eğlenmektir. Fahreddin er-Râzî'nin izahına göre; "kişinin mümin kardeşine tâzim ve hürmet gözü ile bakmayıp, derecesinden düşürerek iltifat etmemesidir." Buna göre âyet-i kerîme, "kardeşlerinizi tahkir etmeyin, küçültmeyin" buyurmuş olmaktadır.

Aslında "kadınlar", "kavim" kelimesinin içinde olmakla birlikte, söz konusu emrin erkek ve kadınlara ayrı ayrı

hatırlatılması için bunlar "kavim" ve "kadın" olarak açıkça belirtilmiştir. "Kavim" ve "kadın" kelimelerinin cemi ve nekre getirilmesinde şu incelikler vardır:

• Öncelikle İslâm'ın yalnız fertlere değil, birçok kavimlere yayılacağını hatırlatır. İslâm'ın istikbali hakkında bilgi verir.

• Alaya alma işinin zararının büyük olup ona tek başına bir erkek veya kadının devam edemeyeceğine, bunun toplumu ilgilendiren bir problem olduğuna işarettir.

• Alay eden veya maskaralık yapan kişinin yanında çoğunlukla gülüp eğlenecek ve bu şekilde ona arkadaş olacak kimselerin eksik olmayacağına ve bu yüzden tek kişinin topluluğa dönüşerek işin büyüyebileceğine de işaret eder.

Alayı yasaklamanın sebebi, **"Belki o alaya aldıkları kendilerinden daha hayırlıdır"** (Hucurât 49/11) cümlesidir. Alaya alınan ve eğlenilen kişinin, Allah yanında alaya alan kişiden daha hayırlı olma ihtimali dâima vardır. Çünkü insanlar yalnız görülebilen halleri bilebilirler; kişinin iç yüzünü, gizli yönlerini bilemezler. Allah yanında tartı tutacak olan ise vicdanların ihlası ve kalplerin takvâsıdır. İnsanın ilmi ise onun Allah yanındaki tartısını tartmağa, iki kalbin gizli meyillerini ölçmeye yeterli değildir. Onun için kimse dış görünüşe bakıp da gözünün kestiğini horlamaya, eğlenmeye cür'et etmesin. Eğer Allah yanında değerli, vakarlı ve saygılı olan bir şahsa hakaret etmiş olursa kendisine büyük bir zulümde bulunmuş olur.

Birisini alaya almanın sonunda insanı nasıl gülünç ve zor bir duruma düşürdüğünü ifade etmesi açısından şu kıssa pek güzeldir:

Bir nahiv âlimi[16] gemiye binmişti. Sefer esnâsında ilmine mağrur bir şekilde gemiciyle sohbete koyuldu. Gemiciye zaman zaman çeşitli sorular sordu ve muhâtabından "bilmiyorum" cevâbını alınca da ona karşı ilmiyle böbürlenerek:

"–Yazık! Cehâletin sebebiyle ömrünün yarısını hebâ etmişsin" diyerek alay etti.

Temiz kalpli gemicinin, bu küçük düşürücü davranışa gönlü kırıldı ise de, olgunluk gösterip nahivciye cevap vermedi, sustu. Derken şiddetli bir fırtına çıktı ve gemiyi müthiş bir girdabın içine sürükledi. Herkesi büyük bir telâşın kapladığı o hengâmede gemici, nahivciye döndü ve:

"–Ey üstad, yüzme bilir misin?" diye sordu. Nahivci, solmuş sararmış bir vaziyette titrek bir sesle:

"–Hayır bilmem!.." dedi. Bunun üzerine gemici, mahzun bir edâ ile şu mukâbelede bulundu:

"–Nahiv bilmediğim için benim yarı ömrüm mahvolmuştu, şimdi ise senin bütün ömrün mahvoldu. Zira gemimizin bu girdaptan kurtulma imkânı yoktur. Ey nahivci! Bu deryâda nahivden ziyâde yüzme ilminin daha faydalı ve zarûrî olduğunu bilmiyor muydun?.."

İnsan sınırlı bilgisiyle muhâtaplarının hâlini tam olarak bilemez. Zâhire aldanarak yanlış hüküm verebilir. Bu sebeple kimseyle alay etmemeli, onu hakîr görmemeli, işin hakîkatini Allah'a havâle etmelidir. Şâir ne güzel söyler:

Harâbât ehline hor bakma zâhid,
Defîneye mâlik vîrâneler var!

İkincisi; ayıplamak: Bu anlamda kullanılan اَللَّمْزُ (lemz) kelimesi; dille yaralamak, kaş göz işaretiyle bir kimseyi karalamak, ayıplamak, kötülemek, yermek, şeref ve haysiyetine leke sürmektir.

"Birbirinizi ayıplamayın" hitabında أَنْفُسَكُمْ (enfüseküm) kelimesi geçer ve ifade "kendinizi ayıplamayın" anlamına da gelir. Buna göre âyet iki ince mânaya işaret eder:

• Müminlerin hepsi bir nefis gibi olduklarından bir mü'mini ayıplayan kendi nefsini ayıplamış gibi olur. Buna göre mâna: "Mü'minleri ayıplamayın, kötüleme ve yerme yapmayın ki kendi nefsinizi ayıplamış olursunuz."

• Ayıplanacak şey yapan kimse, kendi nefsini ayıplamış olur. Buna göre ise mâna: "Bir mü'minle eğlenmek gibi ayıplanacak ve kendinize leke olacak şeyler yapmayın ki böylece kendinizi ayıplayıp lekelemiş olmayasınız" demektir.

Şâir şu beytiyle bu konuda ne güzel öğüt verir:

"Yıkar bir günde neccâr ettiği bünyâdı bir yılda
Gücü ta'mir-i dildir, sehldir hâtır- ikenlikler." (Malatyalı Müverrih Mehmed Râşid)

"Güç olan şey gönülleri yapıp hoşnut edebilmektir. Yoksa hatır ve gönül kırmak kadar kolay bir şey olmaz. Nitekim dülger, bir yıl emek çekerek yaptığı bir binâyı, kazmayı eline alır almaz, bir günde yıkıp yerle bir edebilir."

Üçüncüsü; kötü lakap takmak: İnsanları hoşlarına gitmeyen, küçük düşüren, üzen kötü lakaplarla çağırmak yasaklanmıştır. Bunların en kötüsü, şüphesiz bir mü'mine "kâfir, münafık, fâsık" gibi lakaplar takmaktır. Bunun dışında kötü ve pis vasıflarda mesel olmuş bir kısım hayvanların

isimlerini de lakap olarak kullanmak doğru değildir. Ancak insanların tanınmasını sağlayan, söylendiği zaman kendilerini üzmeyen, alışılmış güzel mânalı lakaplar bunun dışındadır. Allah Teâlâ, bir insan "mü'min" olarak anılmaya başladıktan sonra, sadece isim veya lakapla bile olsa yahut böylece anılmasını gerektirecek bir günaha düşmek suretiyle bile olsa, artık fısk ile, fasıklıkla, günahkârlıkla anılmasını uygun görmemekte ve bunu şiddetle yasaklamaktadır.

Dördüncüsü; sû-i zan beslemek: Zannın hepsinden değil, bir çoğundan sakınmak istenir. Bunlar kötü zanlardır. Resûlullah (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurur:

"Kötü zandan sakınınız. Çünkü kötü zan, sözlerin en yalanıdır..." (Buhârî, Edeb 58; Müslim, Birr 28)

Âyetteki ifadeden anlaşıldığı üzere, bir kısım zanlar günah olduğu halde, bir kısmı güzeldir, mübahtır. Söz gelimi Allah, Peygamber ve mü'minler hakkında hüsn-ü zanda bulunmak, aksini gerektirecek ciddi bir durum olmadığı sürece insanlar hakkında güzel zanlar beslemek bu kısma girer. Zaman zaman da elde başka delil olmadığı için zanna dayanarak hüküm vermek gerekebilir. Mesela insanlar arasında karar verme zorunluluğu olan pek çok hususta, mutlak gerçeği bilmek mümkün olmadığından galip zanna dayanılarak hüküm verilir. Bazan sû-i zan beslemenin gerektiği yerler de olur. Her türlü günahı pervasızca işleyen, hüsn-ü zannı gerektirecek bir görüntüsü olmayan kişi ve toplumlar hakkında hüsn-ü zan beslemenin bir anlamı yoktur. Bunda gaye ise o kötü insanların şerlerinden kendimizi korumaktır. Yasak olan sû-i zan ise, kişinin başka birine sebepsiz yere sû-i zan beslemesi, başkaları hakkındaki kanaatlerinde hep sû-i

zannı ön planda tutması, yahut dış görünüş ve hareketleri itibariyle temiz ve dürüst görünen kişiler hakkında kötü zan beslemesidir.

Beşincisi; tecessüs yapmak: اَلتَّجَسُّسُ (tecessüs) , dikkat ve gayretle gizli olan şeyleri araştırmak demektir. Bundan hareketle bazı gizli şeyleri araştıran kimseye casûs denilir. Bununla insanların gizli yönlerini araştırmak, kusurlarını soruşturmak, iki kişinin konuşmasına kulak kabartmak, komşuların evlerinin içini merak etmek, çeşitli yollarla başkalarının aile hayatlarını ve şahsi davranışlarını araştırmak, öğrenmeye çalışmak gibi hususlar yasaklanmıştır. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Ey diliyle iman edip de kalplerine iman tam olarak yerle meyen kimseler! Müslümanları gıybet etmeyin, onların kusurlarını da ara tırmayın! Kim müslümanların kusurlarını ara tırırsa Allah da onun kusurlarını ara tırır. Allah kimin kusurlarını ara tırırsa onu evinin içinde bile olsa rezil eder." (Ebû Dâvûd, Edeb 35/4880; Tirmizî, Birr 85/2032)

Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

"İnsanların ayıplarının, gizli hallerinin pe ine dü üp ara tırmaya kalkı ırsan, onların ahlâkını bozarsın veya buna yakın bir ey yapmı olursun." (Ebû Dâvûd, Edeb 37)

Nitekim Hz. Ömer'le alakalı şu hâdise insanların gizliliklerini araştırmanın kötülüğü hakkında güzel bir misal teşkil eder:

Hz. Ömer Medine'de geceleyin karakol gezerdi. Bir gece bir evde şarkı söyleyen bir adamın sesini işitti, duvardan aştı içeri girdi, baktı ki yanında bir kadın, bir de şarap var. "Ey

Allah'ın düşmanı!" dedi, "Sen günah işleyeceksin de Allah seni gizleyecek mi sandın?" Adam: "Sen de acele etme ey mü'minlerin emiri!" dedi, "Ben bir günah işledim ise sen üç konuda günah işledin: Allah Teâlâ **«Birbirinizin gizli hallerini ve kusurlarını araştırmayın"** (Hucurat 49/12) buyurdu, sen gizliliği araştırdın. Allah Teâlâ **«Evlere kapılarından girin»** (Bakara 2/189) buyurdu sen duvardan aştın. Allah Teâlâ **«Ey iman edenler! Başkalarına ait evlere, sakinlerinin iznini almadan ve onlara selam vermeden girmeyin»** (Nûr 24/27) buyurdu. Sen benim yanıma izinsiz girdin." Bunun üzerine Ömer (r.a.) , "Nasıl şimdi sizi affedersem, sizde hayır var mı? Yani sen de beni affeder, tevbe eder misin?" dedi. O da "evet", dedi, bu şekilde bıraktı, çıktı.

Bu hususta Hâtem-i Esamm Hazretleri'nin şu misâli ne kadar ibretlidir:

Zayıf, dertli ve perişan bir kadınla konuşuyordu. Kadın, derdini yana yakıla anlatırken, o heyecan içinde kendisinden gayr-i ihtiyârî olarak çirkin bir ses duyuldu. Kadın, bir mum gibi eridi, ezildi, mahvoldu. Şeyh Hazretleri ise, hiçbir şey duymamış gibi muazzam bir vakarla kadına baktı ve elini kulağına götürerek:

"–Söylediklerinizi duymuyorum, çok ağır işitiyorum, yüksek sesle konuşunuz, bağırınız! Ben sağırım!" dedi.

Hatâsının gizli kaldığını zanneden zayıf, dertli ve perişan kadın, bir anda hayâta avdet etmiş gibi ferahladı.

Hiçbir milletin muâşeret edebinde misli görülmemiş derecede hârika bir incelik olan bu davranışı, Hâtem Hazretleri'ne "Esamm: Sağır" lâkabını taktırdı. Zira bu

hâdiseden sonra da Hâtem Hazretleri, edeb gözetip o kadın vefât edinceye kadar halk arasında kendini sağır olarak gösterdi. Ancak kadının vefâtından sonra etrafındakilere:

"–Artık kulaklarım duyuyor; normal sesle konuşabilirsiniz!" dedi.

Kardeşlik bağlarını kopardığı için yasaklanan bir diğer husus:

Altıncısı; gıybet etmek: اَلْغِيبَةُ (gıybet) , bir kimsenin arkasından, onun hakkında sevmediği bir şeyi söylemektir. O kimse söylenen şeyi gerçekten yapmış ise söylenen söz gıybet olur, yapmamış ise iftira olur. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) bir gün:

*"-Biliyor musunuz, gıybet nedir?"*diye sormuştu. Ashâb-ı kirâm:

"–Allah ve Resûlü daha iyi bilir" karşılığını verdi. Peygamberimiz (s.a.v.) :

"-Gıybet, din karde inden, onun ho lanmayacağı bir ekilde bahsetmendir" buyurdu. Yanındakilerden biri:

"–Söylediğim ayıp eğer o kardeşimde varsa, ne dersiniz?" diye sordu. Allah Resûlü (s.a.v.) :

"-Eğer söylediğin ey onda varsa gıybet ettin; yoksa, ona iftirâda bulundun demektir" buyurdu. (Müslim, Birr 70; Ebû Dâvûd, Edeb 40/4874)

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Miraca çıkarıldığımda, bakırdan tırnaklarla yüzlerini ve sadırlarını tırmalayan bir topluluğa rastladım.

«-Ey Cebrâil! Bunlar kimlerdir?» diye sordum.

«-Bunlar, gıybet etmek sûretiyle insanların etlerini yiyenler ve onların eref ve namuslarıyla oynayanlardır» cevabını verdi." (Ebû

Dâvûd, Edeb 35/4878; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 224)

Muhammed b. Sirin (k.s.) 'a birisi geldi ve:

"- Senin gıybetini ettim. Bu hâlimi hoşgör ve hakkını helâl et" dedi. Hazret şöyle cevap verdi:

"- Allah Teâlâ, müslümanların şerefiyle oynamayı ve onların namusuna dil uzatmayı haram kılmıştır. O'nun haram kılıp yasakladığı bir şeyi ben nasıl hoş görüp helâl ederim. Ancak Rabbimden seni bağışlamasını isteyebilirim, o kadar..." (*Velîler Ansiklopedisi*, I, 114)

Hasan-ı Basrî (k.s.) 'ta ise daha farklı bir tecelli vardır. Nitekim bir gün onun kulağına, "Falan kişi senin hakkında gıybet etti" diye bir söz ulaşınca hemen bir tabak üzerine koyduğu birkaç hurmayı o kişiye göndererek özür dileme sadedinde:

"-Haber aldığıma göre kazanmış olduğun sevapları, benim amel defterime nakletmişsin. Bundan dolayı seni mükâfatlandırmak istedim, seni hakkıyla mükâfatlandıramadığım için mazur gör" diye haber göndermiştir. (*Tezkiretü'l-Evliyâ,* I, 70-71)

Allah Teâlâ gıybet etmenin çirkinliğini beyân etmek için onu ölü eti yemeğe benzetmiştir. Gerçekten de arada benzerlik vardır. Çünkü ölen kişi etinin yendiğinin farkında olmaz. Gıybet edilen de o anda gıybet edenin söylediklerini bilmez. Ayrıca bu benzetmede insanın şeref ve namusunun, eti gibi haram olduğuna da bir işaret vardır. Ölü eti insana iğrenç gelir. Hele insan ölüsünün etini yemek daha iğrençtir. Ölen insan kendi kardeşi olursa onun etini yemek daha da iğrenç olur. İşte Yüce Allah, mü'minleri gıybetten şiddetle sakındırmak için, onun, ölü kardeşinin etini yemek gibi insan

fıtratının asla hoşlanmayacağı çirkin bir şey olduğunu haber vermektedir.

Görüldüğü üzere İslâm, insanının her türlü hakkını böyle koruma altına almakta, ona en büyük değeri vermekte ve bütün insanlığı bu yüce değerleri benimseyip yaşamaya ve takvânın zirve noktalarına doğru tırmanmaya çağırmaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَيكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

13. Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık. Soyunuz sopunuzla birbirinize karşı övünesiniz diye değil, birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en şerefliniz, Allah'a karşı saygısı, korkusu ve O'nun yasaklarından kaçınıp emirlerine itaati en yüksek olanınızdır. Hiç şüphesiz Allah, her şeyi hakkiyle bilir, her şeyden haberdardır.

Önceki âyetlerde iman edenlere hitap edilirken bu âyet-i kerîmede bütün insanlara hitap edilir. Çünkü âyetin mesajı yalnız müslümanları değil tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Yüce Allah yaratılış itibariyle insanların eşitliğini, faziletin kişinin bağlı bulunduğu kabile, soy ve ırkta, malda mülkte değil, yalnızca hür iradesiyle kazanacağı takvâ seviyesi ve ahlâkî fazilette olduğunu beyân buyuruyor.

Cenâb-ı Hak önce Âdem ve Havva'yı yarattı. Sonra teselsül halinde tüm insanlığı bunlardan yaratıp çoğalttı. Onları milletlere, ırklara, kavim, kabile ve aşiretlere ayırdı. Her millet ayrı bir dilden konuştu; kendilerine ait örf ve adetleri,

gelenek ve görenekleri oluştu. Fakat Yüce Allah bunu karşılıklı övünme ve kavga vesilesi olsun diye değil, insanlar birbirleriyle tanışsınlar, bilişsinler, kültür ve medeniyet alış verişinde bulunsunlar, dünyayı birlikte imar etsinler ve dünya imkânlarından birlikte istifade etsinler diye böyle yapmıştır. Kimsenin bağlı olduğu aile, kabile, kavim ve ırkla övünme hakkı yoktur. Çünkü insanların hepsi bir erkek ve bir kadından yaratılmıştır. Hiç kimsenin ana ve babasını seçme hakkı da yoktur. Bu bakımdan insanın kendi kazancı olmayan bir şey ile övünmesi veya kınanması doğru değildir. Dolayısıyla Allah katında insanın değeri, tercihi elinde olmayan soyu, sopu ve nesebiyle değil, bizzat kendi tercih, niyet, gayret ve çabasıyla kazanacağı takvâsı yani Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından sakınması ve ahlâkî faziletleri iledir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin anlattığına göre bir gün Resûlullah (s.a.v.) ashâbına:

"- u kelimeleri kim benden alıp hem onlarla amel edecek hem de bunlara göre davranabilecek olana öğretecek?" buyurdu. Ben hemen atılıp:

"–Ben, ey Allah'ın Resûlü!" dedim.

Efendimiz (a.s.) elimden tuttu ve şu beş şeyi saydı:

• *"Haramlardan sakınırsan, Allah'ın en âbid kulu olursun!*

• *Allah'ın sana olan taksîmine râzı olursan, kanaatta insanların en zengini olursun!*

• *Kom una ihsanda bulun ki kâmil bir mü'min olasın.*

• *Kendin için istediğini, ba kaları için de iste ki gerçek bir müslüman olasın!*

• *Fazla gülme! Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür."* (Tirmizî, Zühd 2/2305; İbn Mâce, Zühd 24)

Şu bir târihî gerçektir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in indiği dönemlerde Araplarda kavim ve kabileleriyle övünme, kendilerini bu yüzden başkalarından üstün görme âdeti son derece güçlü idi. İslâm insanların eşitliği gerçeğini ilan edince bunu sindirmekte zorlananlar oldu. Bazı soylu aileler kızlarını, fazla değer vermedikleri kabile gençlerine, fakirlere veya azatlı kölelere vermek istemiyorlardı. Allah Resûlü (s.a.v.) bunlarla mücadele etti ve onları sabırla terbiye etmeye çalıştı. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allah sizden câhiliye gururunu ve atalarla övünme adetini giderdi. İnsanlar iki kısımdır: Biri dindâr, müttakî ve Allah katında değerli olan, diğeri de günahkâr, isyankâr ve Allah katında değersiz olan kimsedir. İnsanlar Âdem oğullarıdır. Âdem de topraktan yaratılmı tır. Bir toplum atalarıyla övünmekten vazgeçsin; yoksa onlar, Allah indinde burnuyla necâset yuvarlayan böcekten daha değersiz olur." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 361)

Resûl-i Müctebâ (s.a.v.) meşhur Vedâ hutbesinde bütün insanlığa şöyle seslendi:

"Ey insanlar! unu iyi bilin ki Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arabın ba ka ırka, ba ka ırkın Araba, beyazın siyaha, siyahın beyaza, dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dı ında bir üstünlüğü yoktur. Dinleyin! Bu ilâhî gerçeği size tebliğ ettim mi, bildirdim mi?" Hep birden "Evet" dediler. *"Öyleyse burada olanlar olmayanlara bildirsin"* buyurdu. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411)

İslâm'ın değer ölçüsü, Allah'a ve Resûlü'ne yakınlaşabilmenin tek yolu takvâdır. Allah saygısının ve korkusunun kalbi bütün yönlerinden kuşatması, gönlün derinliklerine işlemesi, rûhun en latîf ve hassâs inceliklerine sinmesi ve böyle yüksek bir takvâ hissiyâtının tesiriyle kulun

Allah Teâlâ'nın hoşnut olmayacağı her türlü düşünce, söz, fiil ve davranışı terk etmesi, buna mukâbil Allah Teâlâ'nın hoşnut olacağı her türlü güzel niyet, söz, fiil ve davranışa bütün gücünü harcayarak koşmasıdır. Efendimiz (s.a.v.) 'in çok sevdiği ve terbiyesine özel ihtimâm gösterdiği mümtâz sahabî Muâz b. Cebel (r.a.) 'in kendisiyle alakalı naklettiği şu hâdise pek şayân-ı dikkattir:

"Resûl-i Ekrem (s.a.v.) beni Yemen'e vâli olarak gönderirken, uğurlamak için Medine'nin dışına kadar teşrîf etti. Ben binek üzerindeydim, O ise yürüyordu. Bana bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra:

"-Ey Muâz! Belki bu seneden sonra beni bir daha göremezsin! İhtimal ki u mescidimle kabrime uğrarsın!" buyurdu.

Bu sözleri duyunca, dosttan yâni Allah Resûlü'nden ayrılmanın verdiği hüzünle ağlamaya başladım. Resûlullah (s.a.v.) :

"-Ağlama ey Muâz!" buyurdu ve sonra yüzünü Medine'ye doğru çevirerek:

"-İnsanlardan bana en yakın olanlar, kim ve nerede olursa olsun Allah'a kar ı takvâ sahibi olan müttakîlerdir" buyurdu. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 235)

Yine Fahr-i Kâinat (s.a.v.) Efendimiz:

" üphesiz benim dostlarım gönülleri Allah saygısı ve korkusuyla dopdolu olup O'na kar ı gelmekten sakınan kullardır" buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Fiten, 1/4242)

Dinî gerçekleri bilenler, bilmeyenlere öğretmelidir. Zira insanın iman ve islâmın hakikatine nüfûz edip olgun bir mü'min seviyesine yükselmesi kolay bir durum değildir. Bunun için ilme, irfana, terbiyeye ve tezkiyeye, bedel

ödemeye, samimiyetle çalışıp gayret göstermeye ihtiyaç vardır. Değilse şöyle bir manzarayla karşılaşmak işten bile değildir:

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُوْلُوْٓا اَسْلَمْنَا
وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَانُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَاِنْ تُطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ
لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٤﴾

MEÂLİ:

14. Bedevîler: "İman ettik" dediler. De ki: "Siz henüz iman etmediniz. Fakat «biz, sadece boyun eğdik» deyin. Çünkü iman henüz tam olarak kalplerinize yerleşmemiştir. Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz, Allah sizin amellerinizden hiçbir şeyi boşa çıkarmayacaktır. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

Âyet-i kerîmenin, Esed b. Huzeyme oğullarından bedevî Araplar hakkında indiği rivâyet edilir. Bunlar bir kıtlık senesinde Resûlullah (s.a.v.) 'in huzuruna gelmiş ve zahiren şehadet kelimelerini söylemişlerdi. Ancak içten içe inanmış değillerdi. Medine yollarını pisliklerle berbat etmiş, fiyatların yükselmesine sebep olmuşlardı. Üstelik Peygamberimiz (s.a.v.) 'e: "Biz sana yüklerimizle, ailelerimizle birlikte geldik. Filan oğulları seninle çarpıştığı gibi, biz seninle savaşmadık. Bunun için bize zekâttan bir şeyler ver" demeye ve Peygamber Efendimize minnet etmeye başlamışlardı. Yüce Allah da onlar hakkında bu âyet-i kerîmeyi indirdi. (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl,* s. 412) Bunlar gerçekten inanmadıkları halde,

öldürülmek ve çoluk çocuklarının esir alınması korkusuyla teslimiyet göstermiş kimselerdir. Bu ise münafıkların sıfatıdır. Çünkü onlar kalpleri iman etmediği halde zahiren iman etmiş görünmekle, ölüm ve esaretten kurtuldular. Halbuki imanın gerçeği kalp ile tasdiktir ve onun dışa yansıması gereken çok önemli alametleri vardır:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

15. Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah ve Rasûlü'ne iman ederler, sonra imanlarında en küçük bir şüpheye düşmezler, malları ve canlarıyla da Allah yolunda cihad ederler. İman iddia ve ikrarında özü sözü doğru olanlar işte bunlardır.

Gerçek iman kuru bir iddiadan ibaret değildir. Onun zaruri yansımaları vardır. Hakiki imanın kalpte yerleşmesi için gönülde tam bir tasdikin olması ve buna en küçük bir şüphenin karışmaması zaruridir. Çünkü şüphe imanı zayi eder. Sonra sâlih ameller işlemek ve Allah yolunda mallarla canlarla cihad etmek suretiyle imanın iyice tahkike erdirilmesi lazımdır. İşte imanlarında sadık ve samimi olanlar bunlardır. Yoksa öldürülmek korkusu ve menfaat elde etmek arzusuyla inanmış gibi görünenlerin değil. Nitekim bu gibi samimiyetsiz kişilerin hallerine ışık tutmak üzere buyruluyor ki:

قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ

أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ
عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيٰكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ
يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

16. Rasûlüm! De ki: "Gerçekten dine bağlı olup olmadığınızı ve dindarlık derecenizi siz mi Allah'a öğreteceksiniz? Halbuki Allah, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini bilir. Çünkü Allah, her şeyi hakkiyle bilendir.

17. Onlar zâhiren müslüman oldukları için seni minnet altında bırakmak istiyorlar. De ki: "müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Tam aksine, eğer iman iddianızda doğru ve samimi iseniz, asıl sizi imana eriştirmekle Allah size iyilik ediyor demektir."

18. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin bütün gizliliklerini bilir. Allah, sizin bütün yaptıklarınızı da görmektedir.

Bazı insanlar müslüman olmalarını Resûlullah (s.a.v.) 'in başına kakmaya çalışmışlardı. Âyetlerde onların böyle bir hakkı olmadığı ve yaptıklarının çok yanlış bir tavır olduğu bildirilmektedir. Çünkü müslüman olmaları Peygamberimiz yararına değil, kendi yararlarına olan bir şeydir. Esasen minnet etme, başa kakma hakkı Allah'a aittir. Zira lütfedip onları iman etmeye muvaffak kılmıştır. Dileseydi kılmayabilirdi. O halde başa kakmayı bırakıp, verdiği iman nimeti ve diğer nimetleri için Allah'a şükretmeye çalışmak gerekir. Allah ise göklerin ve yerin bütün gizliliklerini,

insanların yaptıkları her şeyi hakkiyle bilmektedir. O, gönüllerden geçeni de bilir. İşte insan Allah Teâlâ'ya böyle inanır ve O'nu böyle tanırsa hem kalbini yanlış inanç ve düşüncelerden hem de dış azalarını her türlü çirkin fiil ve davranışlardan koruma gayreti içine girer. Allah'ı aldatmasının mümkün olmadığını bilince, bu kez O'nun râzı olacağı güzel bir kul olmaya çalışır.

Nahiv âlimi: Arapça dilbilgisi ve gramer âlimi, nahivci.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRME SORULARI

KLASİK SORULAR

1. İhlâs sûresinin beş ismini söyleyin.
2. İhlas sûresinin fazileti hakkında bir hadis söyleyin.
3. Allah'ın birliğinin Kur'an'dan dört delili nedir?
4. Âyetü'l-Kürsî'nin fazileti hakkında iki hadis söyleyin.
5. Allah'ın "Melik, Kuddûs, Azîz, Mütekebbir" isimlerinin mânalarını söyleyin.
6. Müttakî kimdir? Özelliklerini yazın.
7. Başa gelen musibetler karşısında müslüman ne demeli, nasıl davranmalıdır?
8. Allah Teâlâ, Bakara 261. âyette kendi yolunda yapılan harcamaları nasıl bir misalle açıklıyor?
9. Âmenerresûlü'deki öğretilen duaları yazın.
10. İstikâmeti târif edin?
11. Melekler mü'minlerin üzerine hangi zaman iner?
12. İyilikle kötülüğün aynı olmaması bize neyi telkin eder?
13. "Muavvizeteyn" kelimesi size neyi hatırlatıyor?
14. Felak sûresinde şerlerinden sığınılması istenen varlıklar nelerdir?
15. Nâs sûresi hangi konudan bahseder?
16. Hucurât sûresi ne zaman ve hangi olay üzerine inmiştir?
17. Allah ve Resûlü'nün önüne geçmemek ne demektir?
18. Peygamberimiz'e gösterilmesi gereken hürmet ve tazim günümüze nasıl yansıyabilir?
19. Müslümanların, kendilerine ulaşan haberlere karşı tavrı

nasıl olmalıdır?

20. İslâm kardeşliğine zarar veren amiller nelerdir? Bunların insan ilişkileri üzerindeki olumsuz tesirlerini açıklayın.

21. İslâm ırkçılığa nasıl bakar?

22. İman ile İslâm arasındaki ilişkiyi ve farkı açıklayın.

ÇOKTAN SEÇMELİ SORULAR

1. İhlas sûresi Kur'an'da kaçıncı sırada yer alır?

A) 45
B) 50
C) 100
D) 107
E) 112

2. Aşağıdakilerden hangisi "samed" kelimesinin mânalarından biri değildir?

A) Her hususta kendisine başvurulan
B) Mutlak itaat edilen
C) Yemeyen, içmeyen
D) Eksiksiz, gediksiz
E) Günahları örten

3. Âyete'l-Kürsî hangi sûrenin kaçıncı âyetidir?

A) Bakara 100
B) Nisâ 80
C) Yasin 10
D) Bakara 255
E) Fatiha 3

4. Aşağıda hangisi "Müheymin" isminin mânasıdır?

A) Affeden
B) Bağışlayan
C) İntikam alan
D) Koruyup kollayan
E) Veren

5. Hurûf-i mukattaa ne demektir?
A) Âyet
B) Kelime
C) Sûre başlarındaki kesik harfler
D) Fasıla
E) Kapalı

6. "Gayb" kelimesi ne anlama gelir?
A) Kayıp
B) Allah'ın bir sıfatı
C) Peygamberin özelliği
D) Duyular ötesi
E) Elle tutulan

7. Âl-i İmrân 189-194. âyetlerin esas konusu nedir?
A) Namaz
B) Oruç
C) Cihad)
D) Ahlâk
E) Tefekkür

8. Amenerresûlü hangi sûrede yer alır?
A) Mâide
B) Yûnus
C) Bakara
D) Yasin
E) Tîn

9. Felak sûresinde hangisinden bahsedilmemiştir?
A) Tüm yaratıklar

B) Gece
C) Sihirbazlar
D) Hasetçi
E) Şeytan

10. Nâs sûresi kaçıncı sûredir?
A) 114
B) 112
C) 100
D) 89
E) 55

11. “Hucurât” kelimesi hangi anlama gelir?
A) Taşlar
B) Ağaçlar
C) Su
D) Odalar
E) Çatı

Doğru cevaplar:
1) E
2) E
3) D
4) D
5) C
6) D
7) E
8) C
9) E
10) A

11) D

KAYNAKÇA

ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzı'l-Kur'ân*, Beyrût, 1945.

ABDURREZZAK b. Hemmam, *Mûsânnef,* I-XI, Beyrût, 1970.

ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed, *Ke fü'l-Hafâ*, I-II, Beyrût ts.

AHMED b. Hanbel, el-Müsned, I-VI, İstanbul 1992. Zühd, yy. ts.

ALİ el-MÜTTAKİ, Alauddin Ali b. Abdülmelik, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl,* IXVI, Beyrût, 1985.

ALÛSÎ, Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmud Ebu'l-Fadl (v. 1270/1854) , *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Beyrût, 1985.

AYDEMİR, Abdullah, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri,* İzmir, 1981.

A'ZAMİ, M. Mustafa, *Kur'an Tarihi: Eski ve Yeni Ahit İle Kar ıla tırmalı Bir Ara tırma,* İstanbul, 2006.

BAKILLÂNİ, Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyib (v. 403/1013) , *Nüketü'l-intisar li nakli'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Zeğlül Sellam) , İskenderiye, ts.

İ'câzu'l-Kur'an, Kahire, 1349.

BELÂZÛRÎ, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya, *Ensâbu'l-E râf*, Mısır, 1959.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Dâru'l-fikr, ts;

uabu'l-îmân, I-IX, Beyrût, 1990.

ez-Zühdü'l-kebîr, Kuveyt 1983.

BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-sahîh,* I-VIII, İstanbul, 1992;

el-Edebü'l-müfred, Beyrût, 1989.

BEYDÂVÎ, Nasıruddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, (v. 685/1286) , *Envâru't-Tenzîl ve esrâru't-Te'vîl,* I-II, Mısır, 1955.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsîr Tarihi,* İstanbul, 1973.

BÛTÎ, Saîd Ramazân, *Min Revâii'l-Kur'an,* Beyrût, 1996.

CANDAN, Abdülcelil, *Kur'an Okurken Zihne Takılan Âyetler,* İstanbul, 2007.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsîr Usûlü,* Ankara, 1983.

CÜRCÂNÎ, Abdulkahir, *Esrâru'l-Belâğa,* (Tah. Hellmut Ritter) , İstanbul, 1954.

ÇETİN, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi,* İstanbul, 1982.

ÇELİK, Ömer, *Bir Kaynak İki Irmak: Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar,* İstanbul, 2009.

Ş *Te bih, Temsil ve Tasvirler I ığında Kur'an'da İnsan,* İstanbul, 2010.

ÇİÇEK, Halil, *Kur'an Nasıl Bir Kitaptır,* İstanbul, 2007.

DÂNÎ, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb',* İstanbul, 1930.

DÂREKUTNÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen,* IIV, Beyrût, 1986.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman, *Sünenü'd-Dârimî,* I-II, İstanbul, 1992.

DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsîr Tarihi,* İstanbul, 2003.

DEYLEMÎ, Ebû Şücâ' Şîrûye bin Şehridâr, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrût, 1986.

DRAZ, Muhammed Abdullâh, *en-Nebeü'l-Azîm,* Dâru'l-Kalem, ts. *La Morale du Koran,* (Terc. Emrullah Yüksel-Enver Günay Kur'an Ahlâkı) , İstanbul, 1993.

En Mühim Mesaj Kur'an, (Terc. Suat Yıldırım) , İzmir, 1994.

EBÛ DAVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, I-V, İstanbul, 1992.

EBU HAYYÂN, Abdullah Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf, (v. h. 754) , *el-Bahru'l-Muhît,* (I-VIII) , Beyrût, 1990.

EBÛ NUAYM, Ahmed bin Abdillah, *Hilyetü'l-evliyyâ*, I-X, Beyrût, 1967.

EBUSSUUD, Muhammed b. Muhammed el-'İmâdî, (v. 982/1574) , *İr âdü 'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ân'i'l-Kerîm,* I-IX, Mısır ts.

EBÛ ŞUHBE, M. Muhammed, *el-Medhal li dirâseti'l-Kur'ani'l-Kerim,* Kahire, ts.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır (v. 1358/1942) , *Hak Dini Kur'an Dili,* I-IX, İstanbul, 1936.

EREN, Şadi, *Kur'an'da Te bih ve Temsiller,* İstanbul, 2002.

el-FİRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed b. Yâkub (v. 817/1414) , *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitabi'l-Azîz,* (Tahkik: Abdulalîm et-Tahâvî) , I-VI, Kahire, 1970.

GÜMÜŞ, Sadreddin, *Kur'an Tefsîrinin Kaynakları,* İstanbul, 1990.

HÂKİM en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn,* I-IV, Beyrût; 1990.

HALEBÎ, Ebü'l-Ferec Ali b. İbrahim, *İnsânu'l-uyûn*, I-III, Mısır 1964.

HAMİDULLAH, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi,* (Terc. Sâlih Tuğ) , İstanbul, 2000.

HAN, Vahidüddin, *Bilim ve Uygarlık Açısından İslâm,* trc. Bekir Karlığa, İstanbul, 1989.

İslâm Meydan Okuyor, trc. Cihad H. Reşad, İstanbul, 1996.

HATTABÎ, Hamd bin Muhammed, Beyânü i'câzi'l-Kur'an

("*Selâsü resâil fî i'câzi'l-Kur'ân*" içerisinde, nşr. Muhammed Halefullah-Muhammed Zağlûl Selâm) , Kahire, ts. (Dâru'l-me'ârif) .

HEYSEMÎ, Hâfız Nûreddîn Ali b. Ebî Bekir, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, I-X, Beyrût, 1988.

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed, *el-İstîâb fî Mârifeti'l-Ashâb*, I-IV, Kâhire, ts.

İBN AŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr,* I-XXX, Tûnus, 1984.

İBN CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (v. 597/1200) , *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr,* I-IX, Beyrût, 1987.

İBN ESÎR, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, Üsüdü'l-Gâbe, I-VII, Kâhire, 1970.

İBN HIBBAN, Ebû Hâtim el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân*, I-XVIII, Beyrût, 1993.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrût, 1937.

İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk* (Kitâbü'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Meğâzî) , Konya 1981.

İBN KESÎR, İsmâ'îl 'İmâdü'd-Dîn b. Ömer Ebu'l-Fidâ (v. 774/1372) , *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* I-VIII, İstanbul, 1984.

el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XV, Kâhire, 1993.

es-Sîretü'n-Nebeviyye, I-IV, Kâhire; 1966.

İBNÜ'L-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed, *en-Ne r fi'l-Kırââti'l-A r,* Mısır, ts.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, İstanbul, 1992.

İMAM MÂLİK b. Enes, *Muvatta'*, I-II, İstanbul, 1992.

İSMAİL, Muhammed Bekir, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye (Dirâseten Tahlîliyyeten)* , Mısır, 1986.

İZUTSU, Tashihiko, *İslâm Dü üncesinde İman Kavramı,* (Terc: Selahattin Ayaz) , İstanbul, 1984.

Kur'an'da Allah ve İnsan, (Çev. Süleyman Ateş) , Ankara, ts.

KÂFİYECİ, Ebu Abdillah Muhammed b. Süleyman, (v. 879/1474) , *Kitabu't-teysîr fî kavâidi ilmi't-tefsîr,* (Tahkîk ve neşir: Cerrahoğlu İsmail) , Ankara, 1974.

KARAÇAM, İsmail, *Sonsuz Mûcize Kur'an*, İstanbul, 1986.

Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri, İstanbul, ts.

Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati, Konya, 1974.

KARAMAN, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsîr,* I-V, Ankara, 2006.

KÂSÎMÎ, Muhammed Cemaluddîn (v. 1332/1914) , *Mehâsinü't-Te'vîl,* (Tahric ve ta'lîk: Muhammed Fuad Abdülbâkî) , I-XVII, Mısır, 1336/1957.

KAYA, Murat, *İlâhî Azamet,* İstanbul, 2011.

KETTÂNÎ, Muhammed Abdü'l-Hayy, *Nizamü'l-hukkûmeti'n-nebeviyye (et-Terâtibü'l-idâriyye)* , Beyrût, 1996.

KÖKSAL, Mustafa Âsım, *İslâm Târihi*, I-XVIII, İstanbul 1987.

KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed (v. 671/1272) , *el-Câmî' li ahkâmi'l-Kur'an,* Beyrût, 1988.

KUTUB, Seyyid, (v. m. 1966) , *Fî zılâli'l-Kur'an,* I-VIII, Beyrût, 1982.

KUŞEYRÎ, Abdulkerim İbn Havazin Ebu'l-Kasım, (v. 465/1072) , *Letâifü'l-İ ârât,* I-III, Mısır, 1983.

MADAZLI, Ahmet, *Kur'an Okumaktan Maksat Tedebbür ve Tezekkürdür,* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 2, sh. 311-329, Kayseri, 1985.

MENNÂ'U'L-KATTÂN, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an,* Beyrût, 1987.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'an* (Terc. Muhammed Han Kayanî, Yûsuf Karaca ve Arkadaşları) , I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.

MÜNÂVÎ, Muhammed Abdürraûf, *Feyzü'l-Kadîr erhu'l-Câmii's-sağîr,* I- VI, Beyrût, 1994.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin bin Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî) , I-III, İstanbul, 1992.

NEDEVÎ, Ebu'l-Hasen, *Mutâlea-i Kur'an ke Usûl-ü Mebâdî,* (Çev. Yûsuf Karaca: *Kur'an'dan Nasıl Yararlanılır?*) , İstanbul, 1995.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî,* I-VIII, İstanbul 1992.

NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed (v. 710/1310) , *Medâriku't-Tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* İstanbul, 1984.

NURBAKİ, Haluk, *Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmî Gerçekler,* Ankara, 1998.

OKİÇ, M. Tayyip, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslup ve Kırâatı,* Ankara 1963.

RÂĞIB el-ISFEHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (v. h. 502) , *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an,* Beyrût, ts.

RÂZÎ, Fahruddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn (v. 606/1209) , *Mefâtîhu'l-gayb,* I-XXXII, Tahran ts.

RUDÂNÎ, *Cem'u'l-fevâid,* trc. Naim Erdoğan, İstanbul ts.

SUBHÎ, Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an,* Dımaşk, 1962.

SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebîbekr (v. 911/1505) , *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr,* I-VIII, Beyrût, 1983.

Lübâbu'n-nukûl, Beyrût, 2006;

el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an, I-II, Mısır, 1951.

el-Câmiu's-sağîr, Mısır, 1306;

ŞA'RÂVÎ, Muhammed Mütevelli, *Kur'an Mûcizesi,* (Çev. Sait Şimşek) , Konya, 1993,

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed (v. h. 1250) , *Fethu'l-Kadîr,* I-V, Mısır, 1964

ŞİMŞEK, Ümit, *Bilime Yol Gösteren Âyetler,* İstanbul, 2005.

TABERÂNÎ, el-Hâfız Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, 1983.

TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/922) , *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an,* 3. Baskı, I-XXX, Beyrût, 1995.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ, Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî,* I-V, İstanbul 1992.

TOPBAŞ, Osman Nuri, *Nebiler Silsilesi I-III*, İstanbul, 2008.

Muhammed Mustafa (s.a.v.) I-II, İstanbul, 2008.

VÂHİDÎ, İmâm Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'an*, thk: Kemâl Besyûnî Zağlûl, Beyrût, 1990.

VAKIDÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer , *Megâzî,* I-III, Beyrût, 1989; Mısır, 1948.

YILDIRIM Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giri* , İstanbul, 1983.

Peygamberimizin Kur'an Tefsîri, İstanbul, 1983.

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirun,* (I-II) , Mısır, 1976.

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer (v. h. 518) , *el-Ke âf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl,* I-IV, Beyrût, ts.

ZİNDÂNÎ, Abdülmecid, *Kur'an'da İlmî Mûcizeler,* (Çev. Resul Tosun) , İstanbul, 1995.

- A -

A'râf 80, 82, 164, 202
Abdullah b. Abbas 206, 207, 209
Abdullah b. Kesir 74
Abdullah b. Mesûd 206, 209, 231
Abdullah b. Zübeyr 206, 251
Abdullah Gilles Gilbert 144
Abdülmelik b. Mervân 76
Abdurrahman b. Avf 54, 250
Abese 62, 123
adalet 43, 85, 196
Âdem 87, 104, 156, 245, 318, 319
âhiret 9, 11, 15, 36, 39, 42, 84, 106, 177, 226, 241, 246, 247, 252, 253
Ahmed Mustafa el-Merâğî 217
ahruf 67
ahrufu's-seb'a 67
ahsenü'l-hadîs 36
Âişe 11, 22, 124, 263, 280
Akabe Bey'atı 63
Akl-ı selîm 34
Âl-i İmrân 59, 82, 148, 176, 180, 200, 208, 262, 264, 271
Alak 22, 78, 80
Âlim 234
Alkame b. Kays 209
Allah 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49,

50, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 70, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 211, 213, 214, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322

Allah'ın nûru 45

Âmir b. Abdi Kays 266

'anet 304

Arap 68, 69, 72, 73, 75, 76, 112, 125, 130, 131, 133, 162, 163, 187, 194, 206, 210, 229

arza-i ahîre 63

as'asa 167

Ashâb-ı *Kehf* 121, 156, 211

aşılayıcı 119

Âsım 73, 74, 75

Asr 16, 64, 78, 129

astronomi 188, 267

Atâ b. Ebî Rebâh 209

atmosfer 113, 115
âyet 10, 13, 24, 25, 26, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 45, 47, 53, 57, 58, 62, 63, 70, 73, 76, 77, 78, 79, 82, 86, 88, 101, 108, 109, 111, 129, 132, 140, 141, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 153, 163, 164, 166, 170, 173, 174, 175, 177, 180, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 203, 204, 206, 212, 213, 214, 215, 228, 231, 232, 235, 239, 240, 243, 244, 247, 250, 251, 258, 259, 262, 265, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 281, 283, 291, 296, 298, 299, 301, 302, 305, 306, 311, 313, 317, 321
Âyetü'l-Kürsî 231
Azîz 210, 234, 235
Aziz Mahmûd Hüdâyî 251

- B -

Bakara 59, 70, 78, 81, 82, 87, 129, 131, 153, 158, 176, 179, 180, 199, 201, 231, 239, 248, 275, 276, 277
Bâri' 235
belâğat 34
Beni Mustalik 303
Beyân 33, 158, 213
Bezz 74
Bikâî 178
Bişr b. Hâris el-Hâfî 266

- C -

Cafer b. Ebî Talib 38

Cahîm 159
Cayn-Mayn Üniversitesi 118
Cebbâr 235
Cebrâil 22, 23, 24, 25, 26, 32, 36, 48, 49, 57, 58, 62, 63, 64, 66, 68, 78, 81, 82, 95, 121, 122, 173, 316
Cehennem 159
Celâleddin es-Suyûtî 99
Cenâb-ı Hak 9, 10, 12, 13, 15, 21, 23, 32, 36, 44, 46, 47, 57, 58, 62, 105, 110, 114, 122, 134, 135, 136, 137, 153, 157, 161, 194, 197, 202, 213, 225, 226, 228, 229, 238, 241, 249, 250, 260, 262, 263, 264, 267, 269, 270, 271, 273, 276, 277, 283, 285, 288, 294, 297, 304, 311, 318
Cessâs 216
cezû' 167
Cin 82, 293
Cüneyd-i Bağdâdî 227, 282
Cüveyriye 303

- D -

Dâvûd 211
delil 30, 158
dermatoloji 118
Dihyetü'l-Kelbî 48
din 158, 295, 307, 310
dînu'l-hak 45
Dirâyet tefsîri 212
Duhâ 78
dühûl 203

Dûrî 74

- E -

Ebu'l-Fadl er-Râzî 69
Ebu'l-Hâris 74
Ebu'l-Velîd 127, 128
Ebû Aliye 209
Ebû Amr 74, 75
Ebûbekir 26, 64, 65, 66, 67, 74, 79, 91, 108, 128, 129, 279, 286, 298
Ebûbekir İbnu'l-Arabî 216
Ebûbekr b. Şu'be 74
Ebû Cafer 74
Ebû Cehil 109
Ebû Esved ed-Düelî 76
Ebû Eyyûb el-Ensârî 147, 148
Ebû Hâtim es-Sicistânî 74
Ebussuud Efendi 212
Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ 210
Ebu Zer 293
En'âm 82, 177, 221
Enfâl 26, 82
Ensâr 43, 55, 147, 259, 293
esâs 225
Esbab-ı nüzûl 146, 151
Esved b. Yezid 209
Evsat-ı mufassal 83
Ezd 69

- F -

Fahreddin Râzî 212, 217
Fâliku'l-isbâh 288
Farsça 163
fâsıla 78
felâh 247
felak 287, 288
fesâhat 34, 124, 154
fetha 76
fıkıh 111, 187
Fıkıh usûlü 187
Furkān 32, 51, 80, 159
Fussılet 80

- G -

gayb 103, 104, 110, 212, 217, 240, 241, 242
gaybî haberler 36, 103, 104, 105
gıybet 134, 135, 295, 314, 316, 317

- H -

Habeşli 68
hac 53, 80, 84, 146, 168, 176, 196, 203, 260, 262
Hâdî 161
Hadis 27, 187, 261
Hadis usûlü 187

Hafs 74, 75
hakikat 46, 118, 157, 166, 168, 173, 188
Hakîm 16, 41, 161, 234, 235
hakkaniyet 17, 43, 45
Halef 74, 108
Hâlık 234, 235
Halil b. Ahmed 76
Hallâd 74
Hamîdullah 144
Hâmîm 81, 82
Hamza 74, 127, 149
hannâs 292
hareke 70, 72, 75, 76, 139
harfü'l-fâsıla 78
Haris b. Dırâr 303
Hâris el-Muhâsibî 99
Hasan-ı Basrî 209, 271, 316
haset 290, 291
Hâtem-i Esamm 315
Hatice 23
Havâmîm 82
helû' 167
hemze 134
Hevâzin 69
hidayet 10, 30, 40, 43, 45, 86, 217
hikmet 10, 12, 13, 16, 31, 41, 53, 136, 191, 235, 249, 261, 265
hıristiyan 68
Hişâm 74
Hû 234

Hucurât 294
Hûd 82, 154
Hüdâ 32, 158
hüküm 28, 41, 43, 49, 73, 103, 107, 124, 156, 206, 235, 268, 269, 296, 312, 314
Hülefâ-i Râşidîn 206
hurûfu'l-mukattaa 160
Hutame 159
Huzeyfe 59, 60
Hüzeyl 69

- I-İ -

i'câm 76
ibdâl 72
İbn Abbâs 121, 161
İbn Amir 74
İbn Atiyye 130, 210
İbn Cerîr et-Taberî 210
İbn Cezerî 69, 74, 75
İbn Kesîr 73, 210
İbn Kuteybe 69, 165
İbn Mesûd 38, 64
İbn Teymiye 99
İbnu'l-Cevzî 99
İbn Zekvân 74
İbrâhim 82, 86, 99, 100, 122, 192, 203, 206, 268
idğâm 72
İdrîs 74

İkrime 208, 209
İmam eṣ-Ṣafii 216
İman 56, 105, 158, 197, 199, 203, 205, 240, 241, 242, 308, 320, 321
ince deri (rakk) 61
İncil 23, 29, 38, 81, 179
İnsan-Dehr 82
İnṣikāk 80
İranlı 68
İsa 38, 48, 74, 100, 137, 156, 157
İshâk 74
işmâm 72
İsrâ 80, 201
İsrâiliyyât 210, 211
istikâmet 9, 157, 278
itâb âyetleri 123
îykan 246
izhâr 72

- K -

Kadi İbn Tayyib 69
Kad semi'a 82
Kâfirûn 54, 82
Kâlun 74
kar'u 29
karane 30
karîne 30
Kasas 81, 104, 160, 202

kasr 72
Katâde b. Diâme 209
Katâde b. Numân 43
Kelâm 33, 187
Kerîm 11, 12, 17, 18, 36, 37, 40, 42, 47, 49, 64, 67, 78, 83, 86, 144, 153, 159, 161, 173, 179, 190, 191, 192, 196, 197, 200, 201, 212, 236
kesre 76
Kevser 81, 170
Kinde kabilesi 50
kırâat 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 79
Kisâî 74
Kısâr-ı mufassal 83
Kitap 9, 10, 13, 32, 34, 159, 237
Konulu tefsîr 215
Kuddûs 234, 235
Kudsî hadis 26, 27
Kunbul 70, 74
Kur'an 15, 16, 17, 18, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 143, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 202, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 215, 216, 217, 221, 222, 225, 226, 231, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 254, 298

Kur'ân-ı Kerîm 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 25, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 71, 73, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 91, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 115, 117, 118, 119, 125, 130, 133, 135, 136, 137, 139, 144, 145, 146, 150, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 208, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 226, 227, 236, 237, 238, 247, 264, 268, 271, 276, 291, 318
Kur'ân'ın ezberlenmesi 57
Kur'an'ın korunması 57
Kur'ân'ın yazılması 60
Kureyş 46, 66, 67, 68, 69, 71, 109, 121, 126, 128, 150, 207
kurrâ 72
kürsî 231, 233

- L-

Lafzî (harfî) tercüme 189
Lehçe görüşü 69
Lem yekün 82

- M -

Mahmud 213, 300
Mâide 78, 82, 201
Mâlik 297, 299, 307

manevî (tefsirî) tercüme 189
Mâtürîdî 188
meâl 189
Meâric 200
mecâz 168
Medenî 56, 215
Mehmet Vehbi Efendi 217
Mekke 38, 44, 56, 57, 67, 68, 105, 107, 108, 109, 151, 192, 194, 209, 225, 285, 287, 291
Mekke-i Mükerreme 38
Mekkî 56, 75, 215
Melâike 82
Melik 234, 235, 291, 292, 294
Menâr 217
menn 249
Mennâu'l-Kattân 99
mensûh 151, 153, 182, 212
menû' 167
Meryem 38, 80, 104, 163, 170, 199
Meryem süresi 38
Mesânî 37, 81, 83, 213
Mescid-i Nebevî 294, 297
Mesrûk b. el-Ecdâ 209
mev'iza 32
Miûn 81, 82, 83
Mü'min 82, 100, 215, 234, 235, 275
Mü'min-Ğâfir 82
Mü'minûn 82
Muavvizât 287

Muavvize 225
Muavvizetân 287
Muâz b. Cebel 53, 296, 319
mübeyyen 166, 168
mübhem 169
Mübhemâtü'l-Kur'ân 169
Mücâdele 81
Mücâhid b. Cebr 209
mûcize 100
mücmel 166, 167, 168, 206
Müdâyene âyeti 78
Mufassal 81, 83
müfessir 178, 187, 208, 209, 216
Müfredat fi ğaribi'l-Kur'an 163
muhalledûn 206
Muhammed 30, 45, 75, 76, 82, 100, 102, 121, 126, 127, 128, 144, 157, 158, 161, 191, 192, 193, 207, 209, 210, 212, 216, 217, 245, 276, 293, 297, 300, 307, 316, 330
Müheymin 234, 235, 324
muhkem 80, 154, 155, 157
muhsanât 201
Mukaşkışe 225
Mukâtil b. Süleymân 210, 216
Mümtehene 81
Münâfikûn 81, 82, 106
münâsebet 173, 176, 178
münâsebet ilmi 173
Mûsâ 48, 104, 202, 206
Mûsâvvir 234, 235

Müsebbihât 81, 82
Mushaf 47, 64, 65, 66, 67, 77, 79, 81, 91, 225, 287, 291
müşkil 163, 165
Mutaffifîn 82
Mütekebbir 234, 235
Müterâdif görüşü 69
mütevatir kırâat 72

- N -

Nâfi' b. Ebî Nuaym 74
Nahl 80, 149
nakl 72
nakt 76
Nâmûs 23
nâr 159
nâs 291
nâsih 152, 182, 212
Nasr 78
Nazmu'd-durer 178
Nebevî hadis 26
Necâşi 38
necât 225
Necm 80, 158
neffâsât 289
Neml 80, 81
Nesefî 212
nesh 151, 153
Neşr 75

nezâir 159
Nisâ 59, 82, 151, 176, 177, 198, 201, 215
nokta 32, 34, 57, 72, 75, 76, 77, 177, 189, 204, 233, 306
Nûh 82, 100, 140
Nûr 32

- O-Ö -

Ömer 14, 18, 53, 63, 64, 65, 75, 109, 127, 129, 178, 212, 217, 240, 266, 279, 298, 307, 315
Ömer Nasûhî Bilmen 212, 217
Osman 65, 66, 67, 69, 71, 72, 75, 79, 81, 91, 250, 279
ötre 76, 139

- P -

parşömen 62
Peygamberimiz 10, 15, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 37, 39, 42, 48, 52, 55, 58, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 72, 78, 81, 82, 86, 91, 95, 120, 122, 124, 128, 129, 150, 168, 170, 173, 177, 184, 188, 190, 194, 204, 211, 218, 221, 226, 245, 274, 276, 285, 286, 296, 298, 299, 301, 302, 303, 306, 316, 320, 322
Peygamber mûcizeleri 156
psikoloji 188
put 159

- R -

Ra'd 80
Rabbü'l-felak 288
Rabia 69
Râfi b. Mâlik 63
Râğıb el-Isfehânî 131, 163
Rahîm 234, 235, 236, 288
Rahmân 15, 32, 33, 78, 164, 205, 226, 234, 236, 288
rahmet 33, 159, 281
Ravh 74
Ravza-i Mutahhara 300
re'y tefsîri 212
Reşid Rıza 217
Resûl-i Ekrem 15, 23, 48, 148, 150, 180, 194, 203, 225, 279, 280, 285, 286, 293, 296, 298, 299, 300, 319
Resûlullah 24, 28, 42, 43, 47, 48, 51, 57, 59, 62, 64, 65, 66, 78, 81, 100, 104, 110, 120, 128, 150, 170, 180, 193, 194, 202, 203, 205, 238
rivâyet 59, 73, 148, 149, 150, 181, 202, 209, 210, 212
Ruh 32, 280
Rûm 68
Rüveys 74

- S-Ş -

Sa'd b. Bekr 69
Sa'd b. Ebî Vakkâs 54
Sa'îr 159
Sâbit b. Kays 299
Sād 80, 82, 208, 265

Sâdık 161, 271
Saîd b. Cübeyr 208, 209
Sakar 159
salât 15, 167, 196, 203, 242
Samed 225, 229
Şâri 166
şâzz kırâatler 74
seb'a 67, 68
Seb'u't-tuvel 81, 82
sebat 158
Secâvendî 76
secde 79, 80, 127
Secde âyeti 79, 127
Selâm 234, 235
şeytân 159
Seyyid Kutub 217, 255
Şifâ 32, 159
sosyolji 187
Şuarâ 81
Sübhân 82
Subhi Sâlih 69, 99
Süfyânü's-Sevrî 210
Süleyman 74, 86, 99, 211, 216, 217, 266, 330
Süleyman b. Abdulkavî et-Tûfî 99
Süleyman b. Cemmâz 74
sünnet 13, 158
şüphe 16, 33, 34, 45, 157, 158, 161, 192, 237, 238, 246, 259, 291, 294, 321
sûre 25, 29, 56, 59, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 91, 101, 102, 144, 157,

160, 171, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 225, 226, 236, 275, 288, 291
Sûsî 74

- T -

Tabiîler 207, 218
Tabiûn devri 73
Tabressî 216
tâğût 159
Tâhâ 63, 82, 150, 202
Tahbîr 75
Tajaket Tajason 118
takdîm 9, 10, 70, 72
Tantavî Cevherî 111, 217
tarih 187
tarîk 72
tasavvuf 187
Tatbîkî (uygulamalı) Tefsîr 202
Tavâsîn 82
Tâvus b. Keysân 209
Tayland 118
Tayyibe 75
te'hîr 70, 72
te'vil 188, 212
tecessüs 295, 314
tecrîd 225
tedebbür 39, 40
tefsîr 10, 18, 31, 36, 58, 59, 67, 73, 151, 187, 188, 190, 191, 195,

196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 216, 217, 218, 236
Tefsîr ilmi 187, 190, 219, 221
Tekvîr 117
Temîm 69, 298
tenâsübü'l-ây ve ve's-suver 173
Tenâsuku'd-durer 178
tercüme 13, 113, 189, 191, 192, 195, 217, 237
teşâbüh 155
Tevbe 78, 82, 199
tevhîd 158, 225
Tevrat 29, 81, 89, 101, 179, 194
tezekkür 40
tilâvet 17
Tilâvet secdesi 79
Tıvâl-ı mufassal 83
Topkapı Sarayı 300
Tu'me b. Übeyrık 43
Tufeyl b. Amr 125
Türkçe 18, 151, 159, 217

- U-Ü -

ulûmu'l-Kur'an 99
Utban b. Mâlik 54
Übey b. Ka'b 64, 206, 209, 231
Ümmü'l-Kurâ 192

- V -

Vâhidî 151
vahiy 22, 24, 25, 28, 49, 91
vahyu'l-metlüvv 25
vahyu gayru'l-metlüvv 26
Van Allen Kuşakları 116
Varaka b. Nevfel 23
Vâsıle b. el-Evka' 81
velâyet 225
Velîd b. Muğire 125
Velîd b. Ukbe 303
Verş 74, 75
vesvâs 292
vücûh 158
vürûd 203

- Y -

yahudi 57, 68, 121, 194, 195, 196, 207, 275
Yahyâ b. Selâm 210
Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ 210
yakîn 246
Yakup 74
Yaman Dede 309
Yasîn 78, 82
Yedi vecih görüşü 69
yemin 50, 149, 171, 172

Yûsuf 63, 82, 86, 104
Yûsuf Sûresi 63

- Z -

Zaferoğulları 43
Zebur 81
zekât 84, 131, 168, 196, 203, 243, 244, 303
Zerkânî 69, 99
Zerkeşî 69, 99
Zeyd b. Eslem 209
Zeyd b. Sâbit 62, 64, 66, 206
Zeyneb 124
Zikr 32, 110
ziyâde 70, 72, 73, 204, 212, 272, 277, 312
Zülkarneyn 121
zulüm 41, 44, 85, 87, 201, 203, 221, 245, 308